

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

EKONOMİK KRİZLERDE KÜRESEL GÜÇLER:

2001 TÜRKİYE EKONOMİK KRİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
HİDAYET ÜNLÜ KESKİN**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. MEVLÜT KARABIÇAK**

ISPARTA 2004

İÇİNDEKİLER

Şekiller ve Tablolar Listesi.....	VII
Kısaltmalar.....	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İKTİSAT TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE KRİZ.....	5
1. İktisat Teorisi Çerçevesinde Kriz.....	5
1.1. Krizin Semantiği ve Etimolojisi.....	7
1.2. Kavramsal Olarak Kriz	7
1.2.1. Siyasal Sistem Krizleri.....	10
1.2.2. Sosyo-Ekonomik Yapı Krizleri.....	11
1.2.3. Ekonomik Krizler.....	11
1.3. Ekonomik Kriz Türleri.....	14
1.3.1. Reel Sektör Krizleri.....	15
1.3.2. Finansal Krizler	16
1.3.2.1. Ödemeler Dengesi Krizleri.....	19
1.3.2.2. Döviz Krizi.....	22
1.3.2.3. Bankacılık Krizi.....	23
1.4. Finansal Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri.....	26
1.4.1. Finansal Serbestleşme	26

1.4.2. Makro Ekonomik Yapıdaki Sürdürülemeyen Dengesizlik	28
1.4.3. Ters Seçim ve Ahlaki Risk.....	29
1.4.4. Sürü Psikolojisi	30
1.5. Teoride Ekonomik Krizin Evrimi	30
1.5.1. Keynesyen Teoride Ekonomik Kriz.....	31
1.5.1.1. Post-Keynesyen Teoride Ekonomik Kriz.....	32
1.5.1.2. Yeni Keynesci Okul ve Ekonomik Kriz.....	33
1.5.2. Klasik İktisat Teorisinde Ekonomik Kriz	34
1.5.3. Neo-Klasik İktisat Teorisinde Ekonomik Kriz	35
1.5.4. Arz Yanlı İktisat Teorisinde Ekonomik Kriz.....	36
1.5.5. Liberal İktisat Teorisinde Ekonomik Kriz	38
1.5.6. Neo-Liberal İktisat Teorisinde Ekonomik Kriz	38
1.5.7. Konjonktürel Dalgalanma Teorilerinde Ekonomik Kriz.....	39
1.5.8. Monetarist Yaklaşımda Ekonomik Kriz.....	41
1.5.9. Marksist Teoride Ekonomik Kriz	41
1.6. Teoride Ekonomik Kriz Modelleri.....	43
1.6.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri	44
1.6.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri	45
1.6.3. Asya Krizini Açıklayan Modeller	47
1.6.4. Yayılma Etkisi Modeli	49
1.7. İstikrar Politikaları	51

1.7.1. Yapısalcı İstikrar Politikası.....	51
1.7.2. Ortodoks İstikrar Politikaları	52
1.7.3. Heterodoks İstikrar Politikaları	53
1.7.4. IMF Yönlendirmeli İstikrar Programları.....	55
İKİNCİ BÖLÜM.....	58
KRİZLERİN KÜRESEL DİNAMİKLERİ	58
2. Krizlerin Küresel Dinamikleri.....	58
2.1. Küreselleşmenin Ekonomi Politikası	59
2.1.1. Küreselleşmenin Süreci ve Dinamikleri.....	62
2.1.1.1. Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ)	66
2.1.1.2. Teknolojik Gelişmeler ve Bilgi Teknolojileri	67
2.1.1.3. Teknoloji Transferi.....	69
2.1.1.4. Sermayenin Uluslararasılaşması	70
2.1.2. Kapitalizm Açısından Küreselleşmenin Değerlendirilmesi.....	71
2.1.3. Küreselleşmenin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilere Etkisi.....	73
2.1.3.1. Küreselleşmenin Ekonomilere Getirdiği Fırsatlar ve Olumlu Etkileri.....	74
2.1.3.2. Küreselleşmenin Ekonomilere Getirdiği Tehlikeler ve Olumsuz Etkileri.....	75
2.1.3.3. Küreselleşmenin Gelişmiş Ülkelere Etkisi.....	77
2.1.3.4. Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi.....	77
2.1.4. Küreselleşmenin Aktörleri	79
2.1.4.1. Gelişmekte Olan Ülkeler.....	79

2.1.4.2. Bölgesel Bütünleşmeler	80
2.1.4.3. Ulus-Üstü Örgütlenmeler (Kuruluşlar).....	81
2.1.4.3.1. Uluslararası Para Fonu (IMF).....	82
2.1.4.3.2. Dünya Bankası (WB).....	85
2.1.4.3.3. Dünya Ticaret Örgütü (WTO).....	87
2.2. Küreselleşme Perspektifinde Krizler.....	89
2.2.1. Küreselleşme ve Krizlerin Değişen Yapısı	91
2.2.2. Dinamikleri.....	92
2.2.3. Küresel Krizlerin Süreç Gelişimi, Etki ve Yansımaları	95
2.2.3.1. Avrupa Döviz Kuru Mekanizması(ERM) Krizi.....	95
2.2.3.2. Latin Amerika Krizi	96
2.2.3.2.1. Meksika Krizi.....	96
2.2.3.2.2. Arjantin Krizi.....	98
2.2.3.2.3. Brezilya Krizi.....	100
2.2.3.3. Doğu Asya Krizi.....	101
2.2.3.4. Rusya Krizi	105
2.2.3.5. Türkiye’de Küresel Kaynaklı Finansal Krizler.....	105
2.2.3.5.1. Türkiye’de 1994 Yılında Yaşanan Kriz.....	105
2.2.3.5.2. Türkiye’de Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri.....	108
2.2.4. Kriz Yaşayan Ülkeler Üzerine Karşılaştırmalar	108
2.3. Küresel Güçlerin Krizler Açısından Ekonomi Politikası: Bir Model Denemesi ..	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	117
TÜRKİYE 2001 ŞUBAT KRİZİNDE KÜRESEL ETKENLERİN ROLÜ	117
3. Türkiye 2001 Şubat Krizinde Küresel Etkenlerin Rolü	117
3.1. Türkiye’de Ekonomik Krize Genel Bir Bakış.....	118
3.1.1. Tarihsel Perspektif	118
3.1.2. Türkiye’de Krizin Anatomisi	122
3.1.3. Küresel Krizlerin Türkiye’ye Yansımaları.....	123
3.2. 2001 Şubat Krizi ve Küresel Güçler Açısından Değerlendirme	125
3.2.1. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Arka Planı	125
3.2.1.1. 1999 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı.....	125
3.2.1.2. Programın Eksik Yönleri.....	128
3.2.1.3. Programdan Sapmalar	129
3.2.1.4. Kriz Süreci.....	131
3.2.2. Küresel Güçlerin Doğrudan Etkileri: İçsel Dinamikler	132
3.2.2.1. Kamusal Borçlanma	133
3.2.2.2. Devlet Bütçesi.....	135
3.2.2.3. Merkez Bankası	137
3.2.2.4. Bankacılık Sektörü	140
3.2.2.5. Siyasal Yapının Bozulması.....	145
3.2.2.6. Özelleştirme.....	146
3.2.2.7. Özerk Düzenleyici Kurumlar (ÖDK).....	148

3.2.3. Küresel Güçlerin Doğrudan Etkileri: Dışsal Dinamikler.....	149
3.2.3.1. IMF ve Uygulanan Döviz Kuru Politikasının Olumsuzlukları.....	149
3.2.3.2. Dış Ticaret.....	152
3.2.3.2.1. İthalat.....	154
3.2.3.2.2. İhracat.....	156
3.2.3.3. Sermaye Hareketleri.....	156
3.2.3.4. Borsa.....	163
3.2.3.5. Kredi Derecelendirme Kuruluşları.....	164
3.2.3.6. IMF'nin Krizdeki Rolü	165
3.2.3.7. Şubat 2001 Krizinin Öncü Göstergesi: Kasım 2000 Krizi.....	169
3.2.3.8. Şubat 2001 Krizi.....	172
3.2.4. Çözüm Perspektifi.....	174
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	181
KAYNAKÇA.....	184

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Doğu Asya Ülkeleri, Meksika ve Türkiye 1994 Finansal Krizlerinin Temel Farklılıkları.....	112
Tablo 2: Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Anatomisi.....	122
Tablo 3: Devlet Bütçesi (GSMH’ya oranları %).....	136
Tablo 4: Dış Ticaret (Yıllık)	152
Tablo 5: Ödemeler Dengesi	153
Tablo 6: İthalat (Milyon ABD Doları).....	155
Tablo 7: Türkiye’nin Ticari Araç Satış ve Üretimi (1999-2000 Yılı).....	155
Tablo 8: Türkiye’ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri.....	158

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ekonomik Krizler	15
Şekil 2: Krizlerin Oluşumunda Küresel Güçler	114

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ANAP: Anavatan Partisi

API: Açık Piyasa İşlemleri

AR-GE: Araştırma Geliştirme

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

BIS: Uluslar Arası Ödemeler Dengesi Bankası

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirketler

DİBS: Devlet İç Borçlanma Senedi

DSP: Demokratik Sol Parti

ERM: Avrupa Döviz Kuru Mekanizması

FED: Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası

FSF: Finansal İstikrar Forumu

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması

GEGP: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GOÜ: Gelişmekte Olan Ülkeler

GÜ: Gelişmiş Ülkeler

IBRD: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

IDA: Uluslararası Kalkınma Birliği

IFC: Uluslararası Finansman Kurumu

IMF: Uluslararası Para Fonu

İMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

MGK: Mili Güvenlik Kurulu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MIGA: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı

NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

NİV: Net İç Varlıklar

NUR: Net Uluslararası Rezervler

ÖDK: Özerk Düzenleyici Kurumlar

RTÜK: Radyo Televizyon Üst Kurumu

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TEFE: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

TL: Türk Lirası

TMSF: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu

TÜFE: Tüketici Fiyatları Endeksi

WB: Dünya Bankası

WTO: Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde küreselleşmenin ivme kazanmaya başladığı 1970’li yıllardan itibaren gittikçe daha sık krizler yaşanmaktadır. Yaşanan bu krizlerin dinamiklerini anlamaya yönelik gerçekleştirilen çalışmalar son yıllarda iktisadın önemli bir alt disiplini biçimlendirmiştir. İktisadi kuramlar -Marksist kuramdan Keynesyen kurama ve diğerleri- yaşanan bu krizlerin oluşumunu açıklamak için kendi içlerinde tutarlı bir çok kuramsal tartışma gerçekleştirmektedir. Ayrıca bu kuramsal çabalara ek olarak Kriz İktisadı, bir çok iktisat okulunda ayrı bir ders olarak ya da temel iktisat derslerinin önemli bir bölümü olarak incelenmektedir.¹ Bu çalışmada dünya ekonomisinde özellikle 1970’li yıllardan sonra yaşanan krizlere yönelik kuramsal tartışmalara değinildikten sonra, krizlerin dinamikleri ve bu dinamikleri oluşturan küresel güçlerin krizlere etkisinin boyutları üzerine yoğunlaşılacaktır.

Günümüzde dünya küreselleşme ile büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Devam eden bir süreç olan küreselleşmeye farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar radikaller ve şüpheciler olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Radikallere göre küreselleşme iyi ve kaçınılmaz bir süreç ve liberalizmin evrensel zaferidir. Şüphecilere göre ise küreselleşme emperyalizmin aldığı yeni biçim ve kapitalizmin çıkarlarını maksimize etmeye yönelik bir programdır.² Temelde önemli olan bu sürecin fırsat ve tehditlerini anlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda kişi ve uluslar için küreselleşme sürecinin işleyişi ve meydana getirdiği sonuçlar önemlidir.³ Yaşanan bu değişimin özellikle ekonomi alanında yarattığı etkiler bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

---

¹ Alkan SOYAK ve Cengiz BAHÇEKAPILI, “İktisadi Krizler-IMF Politikaları İlişkisi ve Finance And Development Dergisindeki Yansımaları”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl 13, Sayı 144, 1998, s. 49.

² M. Kemal AYDIN, “Neoliberal Dalga ya da Küreselleşme”, <http://www.bilgi.8k.com/2000/aydin.pdf>, 19.11.2003

³ Mehmet AKTEL, **Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. 21.

Küreselleşme, daha çok gelişmiş ülkelerin kontrolünde ilerleyen bir süreçtir. Bu sürecin gerçekleştirilmesi ise Çok Uluslu Şirketler ve uluslararası kuruluşlar aracılığı ile olmaktadır. Dolayısıyla bunlar küreselleşmenin en önemli aktörleri konumundadır. Bu çalışmada küresel aktörlerin ekonomik krizlerin oluşumuna olan doğrudan ve dolaylı etkileri nedir sorusuna cevap aranmıştır. Bunu yaparken dünyada ortaya çıkan küresel krizlerin yanında özellikle Türkiye’de Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan finansal krizler üzerine yoğunlaşmıştır.

Küreselleşmeyi özellikle geliştirmekte olan ülkeler sadece getirebileceği faydalar açısından değerlendirmekte ve bu yönde değişebilmek için küresel aktörlerin de katkılarıyla büyük bir çaba harcamaktadır. Fakat küreselleşme içinde aynı zamanda büyük tehditler de barındırmaktadır. Gerekli kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirilmeden ve altyapıyı oluşturmadan zamanından önce küreselleşme sürecine katılan ülkelerin ödediği fatura çok ağır olmaktadır. Örneğin finansal krizler yaşamak bunlardan biridir. Bu ülkeler küreselleşmeden fayda sağlamayı umarken, aksine mevcut durumlarından daha kötü bir konuma gelebilmektedir.

Gelişmiş ülkeler başka bir ifade ile Merkez ülkeleri tarafından geliştirmekte olan ülkelerin yani Çevre ülkelerinin küreselleşme sebebiyle özellikle ekonomik problemler yaşayabilme olasılığı çok fazla önemslenmemektedir. Merkez ülkeleri için önemli olan Çevre ülkelerinin bir an önce küresel piyasalara eklenmesi ve dolayısıyla kendi ülkelerinde kar oranları azalan sermayeye yeni yüksek karlı pazarlar oluşmasıdır. Küreselleşme günümüzde Çevre ülkelerinin büyümesine katkı yapan değil, tersine Çevre ülkelerinden Merkez ülkelerine kaynak aktaran ve Çevre ülkelerini daha da yoksullaştıran bir süreç konumundadır. Küreselleşme sürecine katılan geliştirmekte olan ülkelerin neredeyse tamamında 1980’den sonra finansal krizler yaşanmıştır.

Günümüzde ortaya çıkan finansal krizler birbirine eklenmiş finansal piyasalar aracılığı ile küresel boyutlarda yaşanmaktadır. Diğer bir deyişle bir ülkede finansal kriz başladığı zaman, bu sadece o ülke sınırlı kalmamakta, ticaret ilişkilerinin yoğunluğuna ve ülkelerin küreselleşmeye uyum derecesine göre diğer ülkelere de yayılmaktadır. Bu bağlamda bu tezde küresel krizlerin Türkiye’ye yansımaları da ele alınacaktır.

1980'lı yıllardan itibaren Merkez ülkeleri kendi içlerinde mali piyasaları ve sermaye hareketlerini tamamen serbestleştirmiştir. Bu arada küreselleşme ile de Çevre'yi de kendi sermayesinin gereklerine uydurmuştur. Buradaki temel amaç Merkez'de yaşanan durgunluğun ve azalan kar oranlarının, Çevre ülkeleri aracılığı ile giderilmesidir. Bunun için temel çözüm ise serbest piyasa ekonomisi sayesinde Merkez ülkelerinin mal ve hizmetlerini Çevre ülkelere satmasıdır. Çevre ülkelere bunu gerçekleştirebilmek için de onların ekonomilerini dışa açık hale getirmek gerekmektedir. Bunun bir diğer yolu da her türlü sermayenin giriş serbestliğini sağlamaktır. Böylece serbest hale gelen pazarda mallara olan talep artarken ve yerli para değerlenirken, Çevre ülkelerinin ithalat kapasitesi yükselmektedir. Dışarıdan sermaye girişi sayesinde ithalat kapasitesi artarken, Çevre ülkelerinin ihracatı değerlendirilen yerli para nedeniyle sınırlı kalmakta ve Merkez ülkelerinin pazarlarını zorlamamaktadır. Dolayısıyla Merkez'de yaşanan durgunluğu aşmanın yolu ihracatın yükselmesi ve kar oranları azalan sermayenin karlılığının artması amacıyla sermaye hareketlerinin tamamen serbestleşmesidir. İşte buna verilen isim küreselleşmedir.⁴

Küreselleşmenin üzerinde yükseldiği bir çok ayağı bulunmasına rağmen bu çalışmada ekonomi alanındaki etkileri incelenecektir. Tezin temel amacı küresel aktörlerin ekonomik krizlerin yaratılma sürecine katkılarının ve bu süreçteki rollerinin irdelenmesidir.

Birinci bölümde, kriz kavramı, kriz türleri ve finansal krizlerin çıkış nedenleri kavramsal ve teorik olarak tanıtılmıştır. İktisat teorilerinde kriz yaklaşımları incelenmiş ve bu çerçevede krizden çıkmak için uygulanan istikrar politikaları araştırılmıştır.

İkinci bölümde, krizlerin küresel dinamikleri üzerinde durulmuştur. Krizlerin oluşum sürecinde özellikle dışsal aktörlerin etkileri vurgulanmıştır. Bu bölümün alt başlıkları olarak küreselleşme, küreselleşmenin dinamikleri ve aktörleri incelenmiştir. Ayrıca küreselleşme perspektifinden ekonomik krizler ve krizlerin değişen yapısı irdelenmiştir. Yine ikinci bölümde küresel güçlerin krizler açısından

---

⁴ Gülten KAZGAN, **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 124, 125.

ekonomi politiği doğrultusunda bir model denemesi gerçekleştirilmiştir. Bu modelde küresel güçlerin krizlerin oluşumuna doğrudan ve dolaylı etkileri ele alınmıştır.

nc bölümde, ikinci bölümde oluşturulan model çerçevesinde Türkiye’de Kasım 2000 ve şubat 2001’de yaşanan ekonomik krizler açıklanmaya çalışılmıştır. Özellikle Türkiye’nin şubat 2001’deki krizinde küresel aktörlerin rolü araştırılmıştır. Bu erevede Türkiye’nin içsel dinamiklerinin bozulmasında ve Türkiye’de son yaşanan krizlerin oluşum sürecinde küresel güçlerin dolaylı ve doğrudan etkileri fakat özellikle doğrudan etkileri incelenmiştir.

nc bölümde özellikle IMF’nin finansal krizlerin oluşmasındaki katkısı sorgulanmaktadır. Bu noktada IMF’nin daha önce gelişmekte olan ülkelerde uygulattığı ve başarısızlıkla sonuçlanan sabit döviz kuru temelli istikrar politikasını neden Türkiye’ye uygulattığı sorusu ön plana çıkmaktadır. Ayrıca kriz sonrasında gelişmiş ülkelerde genişletici ekonomi politikaları uygulanırken, IMF’nin neden ısrarla gelişmekte olan ülkelere daraltıcı para ve maliye politikaları önerdiği ve uygulattığı sorusuna cevap aranmıştır. Son olarak da yukarıda bahsedilen görüş çerçevesinde küreselleşme bağlamında Türkiye’nin yaşadığı son iki finansal kriz için çözüm perspektifi sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE KRİZ

1. İktisat Teorisi Çerçevesinde Kriz

Günümüzde krizler kapitalizmin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Keynes'den bu güne krizler üretim krizinden, finans ve ödemeler dengesi krizi şekline dönüşmüştür. İlginç bir şekilde 1929'dan sonra krizler gelişmiş ülkelerin değil az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin bir özelliği haline gelmiştir. 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizi kapitalizmde bir aşama değişikliğidir ve post-fordizm ile küreselleşmeyi tetiklemiştir. Ayrıca iktisadi teorilerin çeşidi artmıştır. Fakat Keynes'de olduğu gibi kapsamlı ve kuşatıcı teoriler artık ortaya çıkmamaktadır.

Kapitalist yaklaşımda krizler ekonomi dışı nedenlerin veya kötü yönetimin bir sonucu olarak görülmektedir. Kuşkusuz Keynesyen görüşle birlikte kriz kavramı daha sistematik bir biçimde incelenmeye başlanmıştır. Keynesyen teoriye göre krizleri aşmanın tek yolu sosyal politikalar uygulanmasıdır. Keynesyen teori doğrultusunda ileriye yönelik beklentilerin olumlu hale gelmesine aracılık eden devlet faaliyetlerinin alanlarının genişletilmesi krizden çıkış politikası olarak önerilmiştir.

Neo-marksist yaklaşımlara bakıldığında Kapitalist sistemde merkez kapitalist ekonomilerin potansiyel kriz sorunları çevresel konumlu ülkelere yoğun emperyalist baskılar uygulanarak hafifletilir veya çözüme kavuşturulurken, sistematik bir olgu olarak kriz sorunsalı incelenmemiş ve üzerinde durulmamıştır. Kriz sorununun merkezin baskın olduğu bir yaklaşım içinde çözülmesi, tarihsel süreç içinde merkezin çevreyi değersizleştirmesine ve yoksullaştırmasına sebep olmuştur. Uluslararası perspektiften değerlendirildiğinde; krizler çevre ülkelerinin ekonomilerine zarar verirken, merkez ülkelerin ekonomilerinin daha da güçlenmesine aracılık etmektedirler. Krizler sonucunda üretim birimleri merkez

ekonomilere doğru kaymakta ve bunun sonucu olarak da çevre ekonomileri gittikçe değersizleşip yoksullaşmaktadır.⁵

Sosyalist yaklaşımda ise kriz, kapitalist sisteme özgü bir olgudur. Bu görüşe göre kapitalist üretim ilişkisinde kriz sistemin içsel dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Kapitalist sistemin işleyişinin doğal bir sonucudur ve sistemin merkezinde bulunmaktadır. Kapitalistlerin sermayelerini artırma amacıyla gerçekleştirdikleri aşırı yatırımlar sebebiyle yeryüzü kaynakları aşırı oranda sömürülmekte ve aşırı üretim meydana gelmektedir. Bu durum piyasaları zorlamakta ve ekonomiyi karamsarlığa sürüklemektedir. Bunun sonucunda kapitalist sistemin işleyiş sürecinde içsel dinamiklerinin sebep olduğu krizler ortaya çıkmaktadır. Öte yandan bu şekilde ortaya çıkan krizlerin kapitalist sistem açısından iki önemli avantajı vardır. Birincisi; krizler marjinal firmaların piyasadan çekilmesine neden olurlar. Piyasalarda ancak krizlere dayanmış olan güçlü firmalar kalır ve krizden daha da güçlenmiş olarak çıkarlar. İkinci avantajı krizlerin piyasalarda bir anlamda tekelleşmeye yol açmalarıdır. Bu bağlamda ekonominin bir kesimi değersizleştirilirken, bazı firmalar daha da güçlenir ve tekeller oluştururlar. Bu sebeple krizler tıpkı savaşlar gibi kapitalist sistemin işleyebilmesi için gerekli olan koşullardan biri olarak görülürler.

Bu değerlendirmeye göre krizler, kapitalist sistemin içsel dinamiklerinden kaynaklanan uzun dönemli hareket mekanizmalarıdır. Krizler aracılığı ile kapitalist sistemde güçlü kuruluşlar daha güçsüz kuruluşları değersizleştirip sistem dışına iterek kendi güçlerini pekiştirirler. Bu yönü ile ele alındığında krizler bireylerin genel olarak aleyhine olmasına rağmen, güçlenen ve merkezileşen sermayenin lehinedirler. Kısaca kapitalist sistemde krizler sermayenin sıkışıklığını ve bunalımını aşma araçlarıdır.⁶

---

⁵ İzzettin ÖNDER, “Ekonomik Kriz”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001, s. 45, 46.

⁶ ÖNDER, “Ekonomik Kriz”, s. 45, 46.

1.1. Krizin Semantiği ve Etimolojisi

‘Kriz’ kelimesinin etimolojik kökeni Yunanca ve Latince’ye dayanmaktadır. Yunanca ‘krinein’ kökünden gelen ‘krisis’ sözcüğü, hem Yunanca’da hem de Latince’de karar vermek anlamındadır.⁷ Latince ve Yunanca’dan türeyen kriz sözcüğünün günümüzde genel kabul gören tanımı ise politika ve ekonomi alanında istikrarsız ve tehlikeli bir durumu ifade eden güç dönem olarak ifade edilmektedir. Krizler ani olarak ortaya çıkmalarına karşın etkileri uzun süre devam edebilmektedir.

Kriz sözcüğü ikili anlama sahip bir kelimedir. Bir yönü dışsal bir değişkene bağlı olarak aniden ortaya çıkan sancılı bir dönemi ifade ederken diğer yönü bazı kesimler veya çevreler için bir fırsat, yeniden yapılanma yolunda bir olanak olarak ortaya çıkmaktadır. Sözcüğün iki tanımı birbirini tamamlamaktadır. Kriz ortaya çıktığı zaman yaşanan politik ve ekonomik bunalım, bir kesim için ‘çöküş ve bunalım’ anlamına gelirken diğer kesimler için eskisine oranla daha güçlü bir şekilde içinden çıkılacak bir fırsat anlamına gelmektedir.⁸

Krizin bir diğer tanımı da belirsizliklerin artması ve yaygın hale gelmesi sonucunda mevcut düzenlemelerin bozulması ve tehlike ve şansların büyümesidir.⁹

1.2. Kavramsal Olarak Kriz

Kriz kavram olarak ekonomide normal olmayan bir durumun ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Piyasa mekanizması içinde piyasaların işlememesi veya aşırı duyarlı hale gelerek çok büyük boyutlu dalgalanmalara neden olmasıdır. Bu sebeple kriz piyasa mekanizmasının geçerli olduğu kapitalist gelişmenin belirli bir anına verilen isimdir ve harekete dair bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Kriz hareketin kendi iç dinamiği içerisinde anlaşılabilir.¹⁰

---

⁷ ÖNDER, “Ekonomik Kriz”,s. 45.

⁸ ÖNDER, “Ekonomik Kriz”, s. 45-46

⁹ http://www.ntvmsnbc.com/modules/interactive/kenan_mortan/kenan_mortan.doc, 14.03.2003

¹⁰ Ömer EROĞLU ve Mesut ALBENİ, **Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta, 2002, s. 97.

Üzerinde ortak fikir birliğine varılan kriz tanımlardan biri krizi; temel yapıların, değerlerin ve normların öngörülemeyen ve beklenmedik gelişmeler sonucunda olumsuz yönde etkilenmesi olarak tanımlamaktadır.¹¹

Bilindiği üzere kriz farklı disiplinler tarafından kullanılan kapsamlı bir kavramdır. Kriz kavramı tıp, politika, psikoloji ve iktisat bilimlerinde farklı tanımlanmıştır. Tıp ve psikoloji bilimleri, krizi bir hastalık veya kişisel gelişim sürecinin akışında belirgin bir kötüye gidiş veya bir dönüm noktası olarak tanımlar.

Politika bilimi krizi, bir karar birimine ait temel araçların tehdit edildiği bir süreç olarak görmektedir. Kriz kavramının ögesi olarak gördüğü tehdit kavramına, zaman baskısı ve şaşkınlık kavramlarını da eklemektedir.

İktisat biliminde kriz kavramı, hasta bir ekonomik sistemin, eski biçimde varlığını sürdürememesi ve yeni bir yaşama olanağı elde edebileceği değişiklikleri yapmak zorunda olduğu zaman dilimi olarak tanımlanmaktadır. Ancak ekonomik konjonktürdeki* kısa bir bunalım veya daralma ‘son’ anlamına gelmemektedir. Tam tersine yeniden uyum sağlama olanaklarının araştırıldığı bir dönemdir. Bu uyum sağlama gerçekleşirse, yeniden canlanma dönemine girilir, aksi takdirde ise ‘son’ kesinleşir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere her disiplin farklı bir konu ile uğraştığı için kriz kavramı her birinde farklı olaylara ilişkin bir kavram olarak ele alınmıştır. Fakat her disiplin tarafından yapılan kriz kavramının ortak noktaları vardır. Bu nokta; zorunlu ve plansız bir değişimin ortaya çıkardığı baskı durumu ve kişi, grup ve veya toplumun yeni denge arayışı için gerilime girmesidir. Tıp, psikoloji, iktisat ve politika bilimleri tarafından yapılan kriz tanımlarında olağandışı ve olumsuz bir gelişmeden bahsedilmektedir. Ancak bu olumsuz gelişme kesin bir ‘son’ değildir. Daha çok bir dönüm noktasıdır. Tüm bu tanımlara göre; tehdit ve

---

¹¹ Burhan AYKAÇ, “Kamu Yönetiminde Kriz ve Kriz Yönetimi”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, Ankara, Güz 2001, s. 125.

* **Konjonktür**; İktisadi hayatın ortaya çıkardığı dalgalanmalardır. Bkz: Lale CANKAY, Ekonomik Kriz ve Krizi Önleyici Politikalar, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, İzmir, 1995, s. 163.

zaman baskısına rağmen gerekli önlemlerin alınması ile tekrar normal duruma geçiş olanaklıdır.¹²

Özellikle sosyal bilimler açısından kriz kavramının tanımını yapmak oldukça zordur. Karşılaşılan olayların veya durumların ne derece kriz olduğu kişiden kişiye değişebilmektedir. Dolayısıyla kriz değer yargısı yüklü ve subjektiftir. Bu nedenle ortaya çıkan her durum kriz olarak adlandırılmaz. Kriz olarak adlandırılabilmesi için krizin temel özelliklerini taşıması gereklidir. Bu temel özellikler şu şekilde özetlenebilir:¹³

➤ Krizler ani ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmelerdir. Normal süreç içinde meydana gelen her sorun kriz olarak isimlendirilemez. Rutin gelişmeler ve sorunlar kriz kategorisine girmezler. Bu bağlamda kriz beklenmedik bir anda ortaya çıkan ciddi bir sorun olarak tanımlanmaktadır.

➤ Krizler daha çok negatif çağrışım yapsa da içinde pozitif yönleri de barındıran bir kavramdır. Bu bağlamda krizler kişiler ve organizasyonlar için bir taraftan tehlike ve tehdit oluştururken diğer taraftan ise yeni fırsatlar yaratmaktadırlar.

➤ Krizlerin ekonomileri veya organizasyonları etkileme süreleri kısa veya uzun olabilir. Bu sürenin uzunluğu ekonominin veya organizasyonun krize karşı gerekli tedbirleri zamanında alıp almamasına ve bunları uygulayıp uygulamamasına bağlıdır.

➤ Krizlerin bir diğer önemli özelliği bulaşıcı olmasıdır. Bulaşıcı hastalıklar gibi krizler de bulaşırlar. Her hangi bir sektörde ortaya çıkan kriz diğer sektörlerle de bulaşabilmektedir. Ya da bir organizasyonda ortaya çıkan kriz bu organizasyonla ilişki içinde olan diğer organizasyonları da etkileyebilmektedir. Yine bu durumu ekonomiler bazında düşünecek olursak bir ülkenin ekonomisinde

---

¹² <http://www.orsa.com.tr/mcont.html>. 27.10.2002

¹³ Çoşkun Can AKTAN ve Hüseyin ŞEN, “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 1225.

meydana gelen kriz birbirine eklenmiş finansal piyasalar ve uluslararası ticaret yoluyla diğer ülkelerin ekonomilerini de etkileyebilmektedir.¹⁴

Krizi türleri açısından siyasal sistem krizleri, sosyo-ekonomik yapı krizleri ve ekonomik krizler olarak üç ana başlık altında inceleyebiliriz.

1.2.1. Siyasal Sistem Krizleri

Bir ülkenin ekonomi politikasını belirleyen en önemli organ siyaset kurumudur. Bu nedenle ülkelerin ekonomik düzenleri siyasal sistemle ve siyasal yapılarla birebir bağlantı halindedir. Bir ülkenin ekonomi politikasını ve ekonomik önceliklerini, o ülkenin iktidarındaki hükümetlerin ekonomi programları belirler. Bir ülkede istikrarlı ve güçlü bir hükümetin yönetimde bulunması ve halkın güvenini kazanması ekonomisinin düzgün işlemesi ve iyiye gitmesi için hayati öneme sahiptir. Ekonomi politikaları üzerindeki belirsizlik ortadan kalktığı zaman ekonomik aktörlerin davranış şekilleri netleşir. Belirsizlik ortamında ekonomik aktörler davranışlarını belirleme ve yürürlüğe koymada isteksiz davranırlar. Bu isteksizlik ekonomide daralmaya neden olur.¹⁵ Bir ülkede meydana gelen askeri darbeler, anarşi ve terör olayları veya siyasetin tıkanması siyasi sistem krizlerini oluşturur.¹⁶ Siyaset kurumu piyasaların beklentilerine zamanında cevap veremeyen bir durumda ise ülkede güvensizlik ortamı oluşacaktır. Dolayısıyla siyaset kurumundaki kilitlenmeler* beraberinde ekonomik krizi getirecektir. Demokratik yapısı tam olarak yerleşmemiş ülkelerin önemli ekonomik krizler yaşadıkları görülmektedir.¹⁷

---

¹⁴ AKTAN ve ŞEN, “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, s.1225.

¹⁵ EROĞLU ve ALBENİ, s. 101.

¹⁶ Mustafa ACAR, “Müzmin Krizler Toplumunun Ekonomi Politikası”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, s. 121.

* Siyaset kurumunun kilitlenmesi çeşitli şekillerde olabilir; Örneğin eğer ülkede koalisyon hükümeti oluşturulmuşsa, hükümeti kuran partilerin her birinin farklı ekonomi politikaları ve dünya görüşleri olacaktır. Bu partiler yasama ve yürütme yetkilerinin kullanılmasında birbirleriyle çatışma içine girebilirler ve ekonomi politikalarında zaman gecikmeleri meydana getirebilirler. Bkz: EROĞLU ve ALBENİ, s. 101.

¹⁷ EROĞLU ve ALBENİ, s. 101.

1.2.2. Sosyo-Ekonomik Yapı Krizleri

Sosyo-kültürel yapılar ekonomik yapılardan etkilenirler ve ekonomik yapılara bağlı olarak gelişim ve değişim gösterirler. Mesela kırsal kesimde tarımla uğraşan toplumsal katmanların sosyo-kültürel hayatları ile kentsel kesimde yaşayan insanların sosyo-kültürel hayatları ve dünya görüşleri arasındaki farklılık rahatlıkla gözlenebilir. Kırsal kesimde yaşayan insanlar toprağa bağlı üretimi gerçekleştirirken kentlerde yaşayan insanlar hizmet ve endüstri üretimini gerçekleştirirler. İki kesim de üretim tipinin gerektirdiği sosyo-kültürel davranış ve dünya görüşlerini benimsemişlerdir. Gerçekleştirdikleri üretim tipinin gerektirdiği sosyo-kültürel davranışları ve dünya görüşünü benimsemeyen kişiler, ait oldukları kültürel yapıdan dışlanırlar. Bu bağlamda sosyo-ekonomik yapı, dolayısıyla üretim biçimleri de kriz üreten bir merkez durumuna dönüşebilmektedir. Özellikle zayıf ekonomik yapıya sahip gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sistemleri spekülative hareketlere karşı çok duyarlıdır ve kolayca etkilenebilmektedirler. Siyaset kurumunun sağlıklı işlememesi veya sürekli sorun üretmesi durumunda sosyo-kültürel yapıdaki farklılıklar iç çatışmalar haline dönüşebilmektedir. Bu çatışmalar genelde kaynakların verimli olmayan alanlara kaymasına sebep olurlar. Bundan dolayı sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan krizler ekonomi üzerinde büyük bir yük oluştururlar.¹⁸

1.2.3. Ekonomik Krizler

1990'lı yıllarda dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen ve diğer ülkeleri de etkileyerek küresel kriz özelliği sergileyen ekonomik krizlerden sonra iktisat literatüründe krizle ilgili çalışmaların sayısı hızla artmıştır.¹⁹

Ekonomik krizlerin ülkelerin refah düzeyini hızlı bir biçimde düşürdükleri ve yaşam standartlarını kötüleştirdikleri bilinen bir gerçektir. Aynı zamanda fakirliği artırıcı ve gelir düzeyini düşürücü etkileri de söz konusudur. Ekonomik krizlerde

---

¹⁸ EROĞLU ve ALBENİ, s. 102.

¹⁹ Ufuk BAŞOĞLU, "Krizlerin Öngörülmesinde Sinyal Yaklaşımı", <http://iktisat.uludağ.edu.tr/dergi/9/05-ufuk/ufuk/.htm>, 10.04.2001

ekonomik aktiviteler düşer ve buna bağlı olarak reel ücret ve maaşlar azalır. Bunun yanında faiz oranlarında yükselme gözlenir. Bir bütün olarak ülke refahı azalır.²⁰

Aykut Kibritçioğlu ekonomik krizleri herhangi bir mal, üretim faktörü, hizmet veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir değişme sınırının ötesinde meydana gelen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlamıştır.²¹

Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen ise ekonomik kriz kavramını; ekonomide birden bire ve beklenmeyen bir şekilde meydana gelen olayların makro açıdan ülke ekonomisini mikro açıdan ise firmaları ciddi olarak sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması olarak açıklamışlardır.²²

Ekonomik krizler ekonomik büyüme ve gelişme üzerinde negatif etkiler yaratırlar. Ekonomik krizler ülkelere hem ekonomik hem de sosyal maliyetler yüklerler ve uluslararası parasal sistemin istikrarını tehdit ederler.²³

Bir gelişmenin ekonomik kriz olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle ekonomik aktivitelerin tümünü etkilemesi ve çok boyutlu olması gerekir. Kriz ortamında geleceğin ne olacağı konusunda belirsizlikler vardır. Çünkü ekonomik göstergeler belirsizdir. Bu belirsizlikler nedeniyle ekonomik aktörler rollerini yerine getiremezler ve ekonomide daralma yaşanır. Bu durum uzun süre devam ederse ekonomi çöküş içine girebilir.²⁴ Kindleberger'in tanımına göre ekonomik kriz üç aşamadan oluşur. Bunlar yükselme, panik ve çökme aşamalarıdır. Yükselme konjonktürel genişleme evresinde, panik konjonktürün tepe noktasında, çökme ise konjonktürel daralma ve gerileme evresinde ortaya çıkar. Yükselme aşamasında yatırımcılar paradan kaçır ve reel varlıklara yönelirler. Örneğin arazi, gayrimenkul

---

²⁰ "Managing Economic Crises and Natural Disasters",

<http://www.worldbank.org/poverty/wdrpoverty/drafts/chapter6.pdf>, 14.11.2003

²¹ Aykut KİBRİTÇİOĞLU, 'Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001', **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, s. 174.

²² AKTAN ve ŞEN, s. 1225.

²³ Colin KIRKPATRICK ve David TENNANT, "Responding To Financial Crisis: The Case Of Jamaica", **World Development**, Volume 30, Issue 11, November 2002, s. 1933, 1936, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=A-WA-A-VUA-MsSAYWA-UUW-AUVWBCEVZZ-CBDZBZCDV-VUA-U&_rdoc=19&10.10.2010, 10.01.2003

²⁴ EROĞLU ve ALBENİ, s. 94.

ve hisse senedi gibi varlıklar satın alırlar. Panik aşamasında yatırımcılar reel varlıklarını likit hale getirmeye çalışırlar ve ellerinden çıkartırlar. Panik aşamasını çöküş aşaması izler. Çöküş aşamasında ise önceden alınan reel varlıkların fiyatları hızlı bir biçimde düşer.²⁵

Ekonomik kriz kavramı, konjonktürel dalgalanmalarda gerileme ve daralma dönemleri içerisinde üretimin daralması olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca kriz kavramı çağımızda küresel krizler olarak da isimlendirilmektedir. Bunun sebebi ise; küreselleşmenin bir etkisi olarak, herhangi bir ekonomide meydana gelen krizin, birbirine bağlı mali piyasalar yoluyla diğer ekonomilere hızla yayılabilmesidir.²⁶ Milli ekonomilerin yaşadıkları iktisadi krizlerde uluslararası kısa süreli sermaye hareketlerinin ve spekülatif saldırıların önemli bir rolü bulunmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de yaşanan iktisadi krizlerde bu etkiler görülmektedir.²⁷

Krizlerin günümüzde oldukça sık tekrar etmesi ve çok hızlı bir süreçte meydana gelmesinin en önemli sebebi; bu krizlerin bankacılık sisteminde veya finansal piyasalarda ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Mali piyasalar ve para piyasaları ortaya çıkan her türlü gelişmeye anında tepki vermektedirler. Bu tepkinin boyutları gelişmekte olan ülkelerde daha da yıpratıcı olabilmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkeler etkin işleyen, derin ve sağlıklı finansal piyasalara sahip değildir ve bunun bir sonucu olarak bu ülkelerdeki piyasalar spekülatif hareketlere açık hale gelmektedir.²⁸

Uluslararası Ödemeler Dengesi Bankasının açıklamalarına göre dünyada sürekli olarak hareket eden denetim dışı fonların günlük yaklaşık tutarının 1.5 trilyon/\$ olduğu tahmin edilmektedir. Başka bir deyişle bir işlem gününde 1.5 trilyon dolar değerinde para el değiştirmektedir.²⁹ Bu fonlar gelişmekte olan piyasalara ani giriş yaptıkları zaman piyasalar olması gerekenin üzerinde olumlu tepki vermektedirler. Fonların ani çıkışı halinde ise, piyasalar üzerinde şok etkisi meydana

---

²⁵ <http://www.basakekonomi.com.tr/kriz%20ve%20bankacilik.htm>, 04.12.2003

²⁶ EROĞLU ve ALBENİ, s. 94.

²⁷ <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003

²⁸ EROĞLU ve ALBENİ, s. 94, 95.

²⁹ Hasan TUTAR, **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, Hayat Yayıncılık, İletişim Eğitim Hizmetleri ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2000, s. 32, 33.

gelmekte ve bu etki ekonomik krize dönüşmektedir. Kriz ortaya çıktığı zaman bu ülkelerde hükümetlere olan güven azalmaktadır. Kriz ülkedeki istikrarı yok etmekte ve derin bir güvensizliğe sebep olmaktadır. Güvensizlik ortamı spekülasyon hareketlerin şoklara dönüşmesine neden olmaktadır. Bu şoklar da krizler haline dönüşmektedir. Bunun sonucunda gelişmekte olan bir ülke şok/kriz sarmalını birlikte yaşamaya başlamaktadır.³⁰

Kapitalist üretim ilişkilerinin bulunduğu bir pazar ekonomisinde iktisadi kriz, pazar ekonomisinin kendi işleyişini, kendi kuralları içerisinde sürdüremez hale gelmesidir. Ekonomide bu kuralsızlığın ortaya çıkması, kendi içsel çelişkilerinin sonucunda olabileceği gibi, sistemin dışsal şoklara karşı kendini savunacak mekanizmalardan yoksun olmasından da kaynaklanabilir. Türkiye örneğinde olduğu gibi, iktisadi kriz siyasi krizle birbirini izleyebilir ve güçlendirebilir.³¹

1.3. Ekonomik Kriz Türleri

Krizlerin çıkış mekanizmalarını ve sonuçlarını irdeleyebilmek için öncelikle ekonomik kriz türlerini sınıflandırıp, incelemek gerekmektedir.

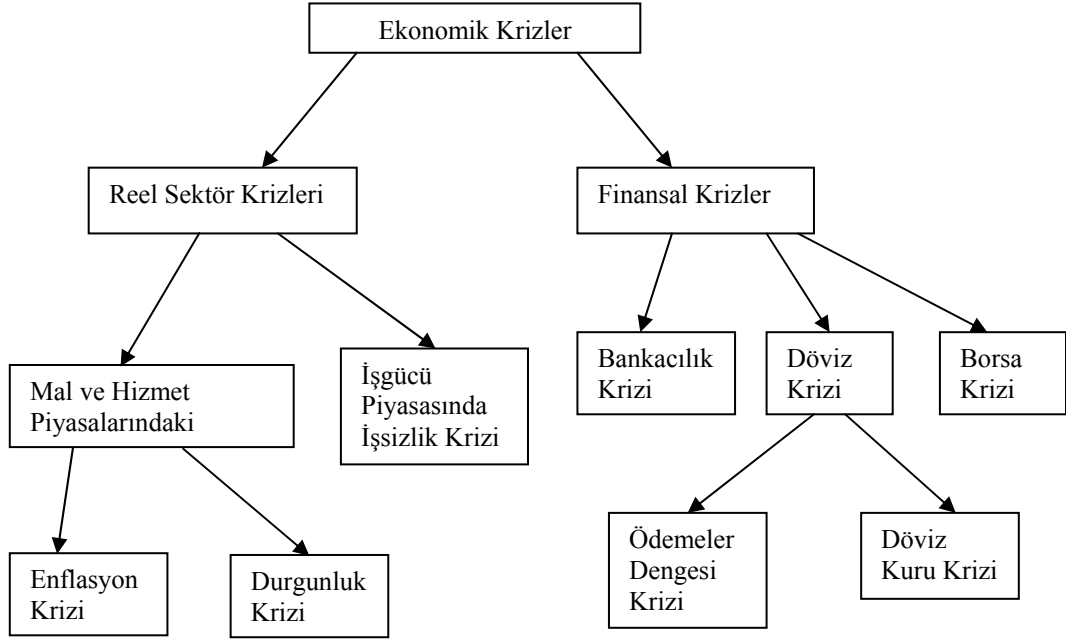
Ekonomik krizler reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Reel sektör krizleri kendi içinde mal ve hizmet piyasalarındaki krizler ve işgücü piyasasında işsizlik krizleri olarak ayrılırlar. Finansal krizler ise bankacılık krizi, borsa krizi ve döviz krizi olarak üç alt başlık halinde incelenebilir. Ayrıca döviz krizleri kendi içinde ödemeler bilançosu krizi ve döviz kuru krizi olarak ikiye ayrılırlarken, mal ve hizmet piyasalarındaki krizler ise enflasyon krizi ve durgunluk krizi olarak yine ikiye ayrılabilir.

---

³⁰ EROĞLU ve ALBENİ, s. 94, 95.

³¹ <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/TEZ-is-soylesi.htm>, 10.01.2003

Şekil 1: Ekonomik Krizler

Kaynak: KİBRİTÇİOĞLU, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, s. 175.

1.3.1. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri, işgücü ve mal piyasalarında istihdamda veya üretimde ciddi daralmalar şeklinde ortaya çıkarlar. Bu durum ekonomide durgunluk veya işsizlik krizine yol açar. Eğer mal ve hizmet piyasalarındaki genel fiyat düzeyi belirli bir zaman aralığında normal sınırlarının üzerinde sürekli artıyorsa, kısaca enflasyon varsa ve belirli bir sınırın üzerinde ise bu enflasyon krizi olarak adlandırılmaktadır.

Enflasyon, toplam arz tarafından kaynaklanan negatif reel şoklar ile toplam talep tarafından kaynaklanan pozitif parasal şokların bazı fiyat uyum etkenleri ve kurumsal/politik süreçlerin bir arada işlemesi sonucunda ortaya çıkar. Bu açıdan değerlendirildiğinde enflasyon, ekonominin genel fiyat düzeyinde sürekli baskı yaratan faktörler ele alınarak anlaşılabilir.

Bu sürekli enflasyonist baskının etkenleri çok çeşitli olabilir. Örneğin; para arzı genişlemesi ile sonuçlanan sürekli ve yüksek düzeylerde kamu kesimi açıkları, ithal girdi fiyatlarında artışa sebep olan ve bu şekilde üretimi negatif etkileyen

sürekli döviz kuru artışları, ekonomik birimlerin yüksek enflasyon beklentileri, ülkedeki uzun süreli politik istikrarsızlık ve kamuoyunun, hükümetin enflasyonu düşürme konusundaki kararlılık ve becerisine güven duymaması etkenleri sayılabilir.³²

1.3.2. Finansal Krizler

Finansal sistem bir ekonomide bireylerin ve firmaların fonlarını üretken yatırım olanaklarına dönüştüren bir kanal görevi görmektedir. Aynı şekilde bankacılık sistemi de ekonomide fon arz edenlerle, fon talep edenler arasında aracılık işlevi görür. Her iki sistem de ekonomide likidite sıkıntısı çekilmemesine yardımcı olmaktadır. Bu fonksiyonları ile ekonominin reel yönünün sağlıklı işlemesine yardımcı olurlar.³³

Finansal sistemin sağlıklı işleyebilmesi için finansal piyasalardaki katılımcıların yatırım olanakları hakkında doğru bilgilere sahip olmaları gerekir. Finansal kriz; finansal piyasalardaki fonların üretken yatırım kanallarına etkin olarak dönüşmemesidir.³⁴

Finansal krizler, döviz ve hisse senedi piyasalarında şiddetli dalgalanmalar veya bankacılık sisteminde bankalara geri ödenmeyen kredilerin aşırı derecede artması ile ortaya çıkarlar.³⁵

Bu doğrultuda ekonomide finans piyasaları kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getiremediği zaman, finansal krizler ortaya çıkar. Finansal krizlerin iki önemli etkeni ‘bankacılık’ ve ‘döviz’ krizleridir. Döviz ve hisse senedi piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri ödenmeyen kredilerin aşırı derecede artması sebebiyle yaşanan ciddi ekonomik sorunlar finansal krizler olarak kabul edilmektedirler.³⁶

---

³² KİBRİTÇİOĞLU, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, s. 175.

³³ EROĞLU ve ALBENİ, s. 98.

³⁴ M. Necat ÇOŞKUN, “Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, Ankara, Güz 2001, s. 40.

³⁵ KİBRİTÇİOĞLU, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, s. 175.

³⁶ <http://politics.ankara.edu.tr/%7Ekibritci/ytd-kibritcioglu.pdf>. 14.01.2003

Bankacılık ve döviz krizleri ‘İkiz’ krizler olarak da adlandırılmaktadır. Döviz krizi yaşayan bir çok ülkenin aynı zamanda ulusal bankacılık krizi yaşadıkları gözlemlenmiştir.³⁷

Son yıllarda bankacılık ve döviz krizleri şeklinde kendini gösteren finansal krizler yaşayan ülkelerin sayısı artmıştır. IMF’nin açıklamalarına göre üyesi olan yüz seksen ülkeden yüz otuzu 1980 ve 1995 yılları arasında özellikle bankacılık problemlerine dayalı finansal krizler yaşamışlardır.³⁸ Göze çarpan özelliklerden birisi güçlü finansal piyasalara sahip olan gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere göre finansal krizlerle başa çıkmakta daha başarılı olduklarıdır.³⁹

Finansal krizler iktisadi faaliyetleri azaltan ve etkinliği düşüren bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Finansal kriz sürecinin başlayışında ortaya çıkan belirtileri şu başlıklar altında toplayabiliriz; faiz oranlarındaki yükseliş, belirsizliğin artması, menkul değer piyasalarının firma ve banka bilançoları üzerine etkisi, bankacılık sektöründe yaşanan panik. Kredi faiz oranlarının yükselmesinin en önemli sebebi ‘*asimetrik bilginin*’* varlığıdır. Faiz oranlarındaki artışın yanında ortaya çıkan belirsizlikler tüm ekonomideki kurumların istikrarını olumsuz etkiler. Bu durum ülkede iktisadi durgunluğa, politik istikrarsızlığa ve menkul kıymetler borsasında ciddi düşüşlerin yaşanmasına yol açar. Bu gelişmeler sorunu finansal kriz boyutuna taşır. Krizin olumsuz etkisi firmaların, finansal araçların ve hanehalklarının bilançolarında istenilmeyen değişikliklerin olmasına yol açar. Bu kesimler arasındaki fon akışı kesintiye uğrar. Bu kesinti sadece reel ve finansal sektörü değil aynı zamanda bankacılık sektörünü de etkiler.⁴⁰

---

³⁷ Graciela L. KAMINSKY ve Carmen M. REINHART, “The Twin Crises: The Cause of Banking and Balance-of-Payments Problems”, **American Economic Review**, November 9, 1998, s. 1, 2. <http://www.puaf.umd.edu/faculty/papers/reinhart/bank3.pdf>, 14.11.2003

³⁸ George G. KAUFMAN, “Banking and Currency Crises and Systemic Risk: A Taxonomy and Review”, **Financial Markets, Institutions & Instruments**, Volume 9, NO. 2, May 2000, s. 69.

³⁹ Piti DISYATAT, “Currency Crisis And The Real Economy: The Role Of Banks” s. 9, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=A-WA-A-AUUU-MSAYWW-UUA-AUVADZZZYD-CWYCVWWWD-BEBZ-U&_rdoc10.10.2010, 03.01.2003

* **Asimetrik Bilgi**; Satıcıların ve alıcıların bir malın veya hizmetin niteliği hakkında birbirinden farklı bilgiye sahip olmalarıdır. Bkz: Erdal M. ÜNSAL, **Mikro İktisat**, Kutsan Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 1998, s. 542.

⁴⁰ Tezer ÖÇAL ve Ö. Faruk ÇOLAK, **Finansal Sistem ve Bankalar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999, s. 286, 287.

Finansal kaynaklı ekonomik krizlerin birçok değişik sebebi olabilmektedir. Finans piyasalarının ve bankacılık sisteminin kendilerinden bekleneni yerine getirememesi, menkul kıymet borsalarında hisse senedi fiyatlarında çok hızlı düşüşler, merkez bankasının mali piyasaları yönlendirici fonksiyonunu elindeki para politikası araçlarının yetersizliği ya da etkinsizliği sebebiyle yerine getirememesi gibi durumlarda finansal krizler ortaya çıkmaktadır.⁴¹

Finansal krizler piyasaların etkin işleyiş gücünü bozan finansal piyasalardaki çöktürmelerdir. Bu yönü ile finansal krizler reel ekonomi üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilirler. Finans krizlerinin içeriğini bankaların veya banka dışı şirketlerin borç problemleri oluşturur. Finansal krizler bazen bankacılık kesimine ait bir ödeyememe durumundan kaynaklanabilecekleri gibi bazen de bankacılık krizini teşvik edebilirler.⁴²

Kısaca finansal krizin iki ana unsuru vardır. Bu unsurlar döviz kurunun doğasında var olan yüksek volatilité* ve farklı doğalara sahip finansal piyasalardır. Finansal piyasalar diğer piyasalardan farklıdır çünkü şu özelliklere sahiptirler:

- Finansal piyasaların işlem maliyetleri diğer piyasalara oranla daha düşüktür ve uyarlanma hızı göreceli olarak daha yüksektir.
- Piyasadaki beklentiler, söylentiler ve kredibilite finans piyasasındaki fiyatları etkiler.
- Finansal piyasalarda ödünç alanlar ve ödünç verenler arasında, finansal piyasa katılımcıları ve yetkili kurumlar arasında yaygın olarak bilgi asimetrisi vardır.

---

⁴¹ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, Geliştirilmiş 14. Baskı, İstanbul, 2001, s. 583.

⁴² Gülsün Gürkan YAY, “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2002, s. 1237.

* **Volatilité**: bir menkul kıymetin ya da piyasanın tamamının kısa bir zaman süresi içinde gösterdiği dalgalanma özelliğidir. Volatilitesi (oyunaklılığı) yüksek olan bir menkul değer fiyatında hızlı değişim ve aşırı dalgalanma görülür. Bkz: Hatice DOĞUKANLI, **Uluslararası Finans**, Nobel Kitabevi, Adana, 2001, s. 323.

- Ahlaki Risk (moral hazard)* güçlüdür.
- Hiçbir şey finansal aracılığı ikame edemez.

Yukarıda sayılan finansal piyasa özelliklerinden ilk üçü finansal piyasaların küresel entegrasyonu ile gittikçe güçlenmektedir. Özetle finansal krizlerin önlenmesi veya etkilerinin hafifletilmesi için yapılması gereken, ahlaki tehlike ve asimetrik bilgiyi mümkün olduğunca sınırlamaktır.⁴³

1.3.2.1. Ödemeler Dengesi Krizleri

Ödemeler bilançosu en basit tanımıyla; ana ülkede yerleşik gerçek kişi, işletme veya kurumların yabancı ülkelerle yaptıkları ekonomik işlemlerinin sistematik olarak tutulan kayıdır.⁴⁴ Ülkenin dış alemle yaptığı işlem, ister parasal bir ödeme olsun ister olmasın ya alacaklı ya da borçlu diye ayrılır. Alacaklı işlemler ülkeye genellikle döviz girişi sağlarlar. Tersine borçlu işlemler ise genellikle ülkeden döviz çıkışı doğururlar.* Burada unutulmaması gereken nokta ödemeler bilançosu kayıtlarının muhasebe işlemleri niteliğinde olduğudur. Ödemeler bilançosu çift kayıtlı muhasebe sistemine göre tutulur. Bu özellik sayesinde ödemeler bilançosunun alacaklı tarafının toplamı daima borçlu tarafının toplamına eşit çıkar yani *ödemeler bilançosu muhasebe kayıtları anlamında her zaman dengededir*. Fakat bu durum ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde dengede olduğu anlamına gelmez. Ekonomik anlamda ödemeler bilançosundaki açık, fazla veya dengeyi ortaya çıkarmak için bazı özel işlemlere ihtiyaç vardır.⁴⁵

---

* Ahlaki riskin nedeni asimetrik bilgidir ve işlemin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkar. Ödünç alan tarafın aldığı krediyi ödünç veren tarafın istemediği faaliyetlerde kullanması ile ortaya çıkar. Bu tarz alanlarda kullanılan krediler sonunda büyük olasılıkla geri ödenmeyecektir. Bkz: Metin TOPRAK, “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 861.

⁴³ TOPRAK, “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, s. 860.

⁴⁴ SEYİDOĞLU, s. 384.

* Alacaklı işlemlere örnek olarak; ihracat, ülkeye gelen yabancı turistlerin harcamaları, kısa ve uzun süreli mali sermaye girişleri ve ülkeye yapılan dolaysız sermaye yatırımları sayılabilir. Borçlu işlemlere örnek olarak ise; ithalat, mali ve dolaysız sermaye çıkışları, dış ülkelere gezi için giden ülke vatandaşlarının yaptıkları harcamalar sayılabilir. Bkz: Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası Finans**, Güzem Can Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2003, s. 57.

⁴⁵ SEYİDOĞLU, **Uluslararası Finans**, s. 56, 58.

Ödemeler bilançosundaki dengesizlik kendini dış açık veya dış fazla şeklinde gösterir. Ödemeler bilançosundaki denge veya dengesizlik otonom işlemlerin net sonucuna bağlıdır. Otonom gelirlerin otonom giderlere eşit olması durumunda denge sağlanır. Bunun dışında ödemeler bilançosunda açık veya fazla vardır. Dengesizliği gidermek için denkleştirici işlemler yapılır. Gerçek hayatta ödemeler bilançosu dengesinin kendiliğinden sağlanması, nadir rastlanan bir olaydır. Dış açık veya dış fazlanın ortaya çıkması ise sık rastlanan bir durumdur.

Ülkenin dış ödeme dengesizlikleri karşısında izleyebileceği politikalardan biri açıkların finanse edilmesiyle yetinmektir. Bu politika seçilirse tedavi edici yöntemler uygulanmaz; bu sebeple ancak açıkların geçici olması durumunda tercih edilmelidir. Açıkların geçici olması demek, açık doğuran sebeplerin bir süre sonra kendiliğinden ortadan kalkacağı demektir. Böyle bir durumda köklü önlemler alarak ekonomideki kaynak dağılımını bozmanın anlamı yoktur. Süreklilik gösteren açıkları ise rezervleri kullanarak finanse etmek mümkün değildir. Bu durumda ‘finansman dışı yöntemleri’ uygulamak gerekir. Finansman dışı yollardan birisi dış ticaret ve kambiyo kısıtlamaları ile açıkları baskı altına almaktır. Fakat bu yolla açıklar giderilmez baskı altına alınmış olur ve aynı zamanda böyle bir uygulama liberalleşme ve dünya ekonomisindeki küreselleşme eğilimlerine de ters düşer. Geriye kalan yol açıkları tedavi edici önlemler almaktır. Bu amaca yönelik temel politikalar; döviz kuru ayarlamaları, gelir-fiyat mekanizması ve parasal yaklaşımdır.⁴⁶

Günümüzde hem ulusal hem de uluslararası yatırımcılar için bir ülkenin ödemeler bilançosu ülke ekonomisinin sağlıklı işleyip işlemediğinin göstergesidir. Ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması için genellikle sabit kur sisteminde devalüasyon uygulanır. IMF’in ödemeler bilançosu açığı veren ülkelere önerdiği yöntem genellikle budur. Bu yöntemle, ulusal paranın değeri düşürülür ve bunun sonucunda ihracat artışı ve ithalat daralması meydana gelir. Ülke parası aşırı değerlenmişse ve ihracat üzerinde büyük bir baskı oluşturuyorsa ulusal paranın devalüe edilmesi sağlıklı bir yöntem olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta,

---

⁴⁶ SEYİDOĞLU, *Uluslararası Finans*, s. 66, 67.

piyasalarda belirsizliğe ve aşırı güvensizliğe yol açmayacaksa ulusal paranın devalüe edilmesidir. Aksi takdirde bir krizle sonuçlanabilir. Eğer piyasalarda güven bunalımı yaşanırken ulusal para devalüe edilirse, spekülâtif olarak yerli paradan kaçış ve yabancı paraya talep artışı meydana gelebilir. Reel piyasalara akması gereken ulusal paranın dövize yönelmesi piyasaların durgunluğa itilmesi anlamına gelir. Böyle bir durumda dövize olan aşırı talebi önlemek için ya merkez bankası döviz rezervleri devreye sokulmakta yada faiz hadleri aşırı derecede yükseltilmektedir. Bu durumda piyasada genellikle yeni devalüasyon beklentisi oluşur. Bu beklenti reel piyasalarda durgunluğa yol açar ve genellikle de devalüasyon şeklinde sonuçlanır. Yani kriz belirli bir sarmala girmekte ve kendi kendini besleyen krizler şekline dönüşmektedir.

Ayrıca ulusal paranın sürekli değer kaybetmesinin bir diğer olumsuz sonucu da dış borçların ulusal para cinsinden maliyetinin sürekli artmasıdır. Dış borç yükündeki artışlar ülkenin ana para ve faiz ödeme yükümlülüklerini zamanında yerine getirememesine, yükümlülüklerin zamanında yerine getirilememesi ise borç yükünün daha da artmasına neden olmaktadır. Dış borçlarını ödemedeki büyük zorluklarla karşılaşan ülkelerin son çözüm yolu borçlarının ‘konsolidasyonu’ ya da borçların ‘moratoryumuna’ başvurulmasıdır. Fakat bu iki yöntem de başvurulacak en son çözüm yollarıdır. Çünkü uluslararası finansal piyasalarda ülkeye duyulan güveni tamamen ortadan kaldırırılar.⁴⁷

Genellikle ödemeler dengesi krizleri ulusal para da bir devalüasyonla veya döviz kuru oranlarında dalgalanma ile çözülür. Diğer taraftan merkez bankası tam tersi bir politika da uygulayabilir. Merkez Bankası para politikasını devam ettirmeye ve yabancı döviz piyasasını spekülâtif ataklara karşı korumaya çalışabilir. Bu uygulamaların maliyeti, döviz piyasasında yaşanan karmaşa sebebiyle yurtiçi faiz oranlarında hızlı yükselme ve yabancı döviz rezervlerinde büyük hacimli kayıplardır.⁴⁸

---

⁴⁷ EROĞLU ve ALBENİ, s. 99, 100.

⁴⁸ KAMINSKY ve REINHART, “The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems”, s. 5.

<http://www.puaf.umd.edu/faculty/papers/reinhart/bank3.pdf>, 14.11.2003

1.3.2.2. Döviz Krizi

Döviz piyasaları günümüzde en hızlı gelişen ve büyüyen finansal piyasalar olma özelliğine sahiptir. Döviz piyasalarındaki işlemler içinde en büyük hacmi yaklaşık %80 orana sahip interbank işlemleri oluşturmaktadır. Bankalar sadece uluslararası ticaretin ihtiyaç duyduğu döviz işlemlerini değil aynı zamanda spekülasyon amacı ile döviz alım ve satım işlemleri de yapmaktadırlar. Döviz piyasalarının hacmi arttıkça volatilitesi de yükselmektedir. Volatilitenin artması daha yüksek risk anlamına gelmektedir. Döviz piyasasında riskten korunmak için kur garantileme olanağı sağlayan türev piyasaları oluşmuştur. Ancak bu piyasalar da spekülasyon amacı ile kullanılabilmekte ve döviz krizlerine aracılık edebilmektedirler.⁴⁹

Döviz krizi, bir ülke parasına duyulan güvenin kaybolması sonucunda spekülatif fonların yoğun biçimde ülkeyi terk etmeye başlamaları nedeniyle merkez bankasının tüm destekleme çabalarına rağmen mevcut kurun sürdürülemezlikte ulusal paranın devalüe edilmesi veya tümünden dalgalanmaya bırakılması biçiminde tanımlanmaktadır.⁵⁰

Döviz krizleri genellikle sabit kura dayalı enflasyonu düşürme programlarının bir sonucu olarak ortaya çıkarlar. Döviz kuru çıpasına bağlı bu sistemde enflasyon konusunda olumlu gelişmeler olmasına rağmen, ulusal para aşırı değerlenir. Ulusal paranın fazla değerlenmesi sonucunda ithalat aşırı ölçülerde artar ve cari işlemler açığı büyür. Bu ortamda sabit kur uygulamasından çıkamayan ülkeler finansal bir krize sürüklenirler.⁵¹

---

⁴⁹ Gökhan KARABULUT, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s. 81, 82.

⁵⁰ SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat**, s. 583.

⁵¹ Aslan EREN ve Bora SÜSLÜ, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi” **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001, s. 664.

Hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları finansal kriz deneyimleri sabit döviz kuru uygulamalarının spekülâtif ataklara maruz kaldığını göstermiştir.⁵²

Döviz krizi karşısında merkez bankası aşırı talebi karşılamak için piyasaya büyük miktarda döviz arz ederken diğer taraftan da fon çıkışını engellemek için yurtiçi faizleri yükseltme yolunu deneyebilir. Bankacılık krizinin genellikle döviz krizinin ardından ortaya çıktığı görülmektedir. Bankacılık krizinin ileri boyutlara ulaşması durumunda ulusal ekonomi büyük zararlara uğrayabilir. Bankacılık sistemindeki yasal düzenlemelerin yetersizliği ve denetim eksikliği gibi etkenlerin bankacılık krizlerinde büyük rolü bulunmaktadır.⁵³

1.3.2.3. Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi; bir ya da daha fazla sayıda bankaya güvenin sarsılması, halkın birdenbire ve yaygın bir şekilde mevduatlarını geri çekmek için bankalara hücum etmesi olarak tanımlanmaktadır. Bankaların mevduat sahiplerinin bu taleplerini yerine getirememeleri ile mali panik bankacılık krizine dönüşür. 1994 yılında yaşanan Meksika Krizi bu tür bankacılık krizlerine bir örnektir, yine 5 Nisan 1994 Kararlarından sonra Türkiye’de bazı bankalar tasarruf sahiplerinin bu tür hücumlarına uğramışlardır.⁵⁴

Bankacılık krizlerinin ekonomiye yansımaları ‘mali açıklar’ şeklinde olmaktadır. Banka krizleri sonrasında ekonomideki çıktı miktarında düşüş yaşanmakta ve dolaylı olarak bu maliyet vergi verenlere ek yükler getirmektedir.⁵⁵

Bankacılık krizlerinin piyasa, kredi ve likidite etkisiyle ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Piyasa riski, piyasa koşullarındaki değişimlerden kaynaklanan riskleri içerir ve bankaların elinde olmayan bir durumdur. Piyasa riski genellikle faiz

---

⁵² Michael D. BORDO ve Marc FLANDREAU, “Core, Periphery, Exchange Rate Regimes, and Globalization”, s. 23, <http://www.nber.org/books/global/bordo-flandreau4-1-02.pdf>, 07.10.2003

⁵³ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat*, s. 583, 584.

⁵⁴ SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat*, s. 583.

⁵⁵ Patrick HONOGAN, Daniela KLINGEBIEL, “The Fiscal Cost Implications Of An Accomodating Approach To Banking Crises”, *Journel Of Banking & Finance*, s. 2.

http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=A-WA-A-AUUU-MSAYWW-UUA-AUVADZZZYD-CWYCVWWWD-BEBZ-U&_rdoc10.10.2010, 03.01.2003

oranlarındaki değişmelerden kaynaklanmaktadır. Menkul kıymetlerin piyasa değeri faiz oranlarındaki değişmelerle ters yönlü ilişkilidir. Birçok tahvil için faiz oranlarındaki değişmelerin büyüklüğü menkul kıymetlerin vadesini artırır. Piyasa riski olarak adlandırılan bu durum portföyünü sürekli yeniden değerleyen veya satışa sunan finansal kurumları etkilemektedir. Portföyünde uluslararası varlıklar bulduran bankalar ise bir kur riski ile karşı karşıyadır. Ekonomideki değişmelerden güçlü şekilde etkilenen sektörlere ait varlıklardan oluşan bir portföye sahip olan banka, ekonomi iyi durumdayken yüksek getiri elde edecektir. Ekonomi durgunluğa girdiğinde ise banka, düşük getiri elde eder ve sıkıntı yaşar.

Kredi riski ise borçluların borçlarını ödeyememeleri ya da ödemek istememeleri sonucunda ortaya çıkan risktir. Bankalar bu riski azaltmak için kredi verecekleri kişi ve kurumları sıkı bir şekilde araştırmalıdır. Bankalar verdikleri krediyle ilgili gerekli analizleri ve araştırmaları eksik yaptıkları zaman kredi riski artmaktadır. Özellikle son yaşanan Asya krizi bu özelliği taşımaktadır. Devlet güdümündeki bankalar, özellikle hükümet temsilcilerinin yakınlarına gerekli analizleri yapmadan kredi dağıtmıştır. Dağıtılan kredilerin büyük çoğunluğu gayrimenkul gibi ekonominin üretim kapasitesine ilave yapmayan alanlarda kullanılmış ve geri dönmemiştir. Bu noktada bankaların firmalarla çok iç içe girmemeleri, onlara mesafeli davranmaları önem kazanmaktadır.

Likidite riski, mevduat sahiplerinin büyük miktarda ve kısa süre içinde yaygın bir şekilde mevduatlarını çekmeleri veya bankaların bu çekilişleri karşılayacak ölçüde likit varlıklara sahip olmamaları durumunda ortaya çıkmaktadır. Her hangi bir bankada likidite riski sebebiyle yaşanacak bir güven bunalımı diğer bankaları da etkiler ve onlara da bulaşabilir. Çünkü bankalar birbirleriyle sürekli ilişki halindedir ve bankalar ekonominin can damarlarıdır. Bankacılık sisteminde yaşanan bir aksaklık, örneğin güven bunalımı, zincirleme hareketlere sebep olarak tüm ekonomiye yayılabilmektedir. Bankalarda yaşanan panik finansal araçların maliyetinde artışa sebep olur ve kredi maliyetlerini yükseltir. Kredi maliyetlerinde yaşanan artış kredi talebini azaltır ve bu da ekonomik faaliyetlerin azalmasına ve

yavaşlamasına neden olur. Şiddetli bir banka paniği ekonomide büyük bir resesyona* neden olabilmektedir.

Yukarıda bahsedilen piyasa, kredi ve likidite riskleri bankacılık sisteminde mevcut olan risklerdir. Burada vurgulanması gereken nokta bu risklerin mutlaka krizlere yol açmayacağıdır. Bu riskler ancak bankacılık sistemine duyulan güven azaldığında krize giden yolda önemli bir etken olabilirler. Çünkü sisteme olan güven sarsıldığında risklerin yönetilmesi de zorlaşmaktadır.

Bankacılık sektöründe yaşanan krizlerin hem içsel hem de dışsal nedenleri bulunmaktadır. İçsel nedenleri arasında bankaların öz kaynak yetersizliği, istikrarsız kar düzeyi ve ihtiyatsız banka yönetimi gibi etkenler sayılabilir. Bunun yanında makro ekonomik değişkenlerin rolü de bankacılık krizlerinin dışsal nedenleri olarak yadsınamaz.⁵⁶

Ayrıca bankacılık krizleri ekonominin reel kesimine ciddi şekilde zarar vermektedir. Bunun en önemli nedeni firmaların faaliyetlerinde önemli ölçüde bankacılık kredilerinin bulunmasıdır. Finansal araçlar ve para krizleri arasındaki etkileşim genelde bankacılık sistemi çerçevesinde ele alınır. Çünkü bankacılık sistemi ahlaki risk yoluyla para krizleri yaratabilmektedir. Bu ahlaki risk özellikle devlet banka yükümlülüklerine kefil olmuşsa ortaya çıkabilmektedir. Bankalar devletin verdiği güvenceye güvenerek ahlaki risk ile kötü ödünç vermeler gerçekleştirebilmektedir. Bu durum tüm bankacılık sistemine zarar vermekte ve yabancı yatırımcılar fonlarını çekmektedir.⁵⁷ Eğer ülkenin sahip olduğu bankaların öz sermayeleri küçükse, bankalar yüksek nakit riskine sahipse ve finansal piyasalar tamamlanmamışsa, bankacılık krizinin ortaya çıkardığı negatif etkiler fazla olmaktadır.⁵⁸

---

* **Resesyon:** Ekonomide bir konjonktür dalgasında doruğu izleyen reel ekonomik faaliyet düzeyinde ılımlı şekilde daralma aşamasıdır. En az altı ay süre ile ekonomik faaliyetlerdeki gerileme nedeniyle reel GSMH'nın düşmesidir. Bkz: İlker PARASIZ, **Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999, s. 505.

⁵⁶ Ufuk BAŞOĞLU, "Krizlerin Öngörülmesinde Sinyal Yaklaşımı", <http://iktisat.uludağ.edu.tr/dergi/9/05-ufuk/ufuk.htm>, 13.03.2003

⁵⁷ TOPRAK, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", s. 861.

⁵⁸ DISYATAT, "Currency Crisis And The Real Economy: The Role Of Banks" s. 9, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=A-WA-A-AUUU-MSAYWW-UUA-AUVADZZZYD-CWYCVWWWD-BEBZ-U&_rdoc10.10.2010, 03.01.2003.

1.4. Finansal Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri

Finansal krizlerin ortaya çıkmasının çok çeşitli nedenleri bulunabilmektedir. Krizler ülkenin kendi içsel dinamikleri veya dışsal dinamikler sebebiyle ya da bu ikisinin birlikte etkileşimi ile çıkabilirler. Ana hatları ile finansal krizlerin çıkış nedenlerini teorik bazda şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- Finansal serbestleşme
- Makro ekonomik yapıda ortaya çıkan sürdürülemez dengesizlik
- Ahlaki risk ve Ters seçim*
- Sürü psikolojisi

1.4.1. Finansal Serbestleşme

Özellikle 1990'lı yıllardan sonra yaşanan finansal krizlerin temelinde yatan en önemli sebep sermaye hareketlerinin sınırsız serbestleşmesidir. Hızla yoğunlaşan küreselleşme hareketleri ile birlikte sermaye hareketlerinin geleneksel işlevleri değişime uğramıştır. Sermaye hareketlerinin geleneksel işlevi olan doğrudan yatırım işlevlerinin yerini büyük ölçüde kısa vadeli spekülasyon özellikteki sermaye hareketleri almıştır. Kısa vadeli sermaye hareketleri ülke ekonomilerinde çok şiddetli oynaklıklara sebep olmaktadır.

Gelişen bir ekonominin gerekli makro ekonomik şartları oluşmadan aceleci bir şekilde finansal serbestleşmeye geçmesi, ülkeye yarardan çok zarar getirebilmektedir. Bu gerekli makro ekonomik şartlar; fiyat istikrarı, denk bütçe, adil gelir dağılımı, katma değeri yüksek olan malların üretilmesi, iyi düzenlenmiş ve denetimli bankacılık kesimi, derin finansal piyasalar ve reel büyümeyi gerçekleştiren bir ekonomik yapılanmadan oluşmaktadır. Ekonomilerin uzun dönemli sermaye

---

* **Ters seçim (adverse selection):** Bilgi eksikliğinden yani asimetrik bilgiden kaynaklanır. Ters seçim işlemin yapılmasından önce meydana gelir. Projelerin riski arttığı zaman yatırımcılar alacakları kredi için daha yüksek faiz ödemeye razı olurlar. Daha düşük risk oranına sahip projeleri olan yatırımcılar ise ödünç alacakları kredi karşılığında daha düşük faiz ödemeye razı olacaklardır. Finansal sistemin işleyiş sürecinde daha büyük olasılıkla daha yüksek faiz vermeye razı olan yatırımcıların projelerine kredi verilecektir. Proje konusunda kredi verenle kredi alan aynı bilgiye sahip olmadıkları için sağlam krediler fonlanmayacaktır. Bkz: Metin TOPRAK, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", s. 861.

hareketlerinden yararlanabilmesi için siyasi ve ekonomik istikrara sahip olmaları gerekmektedir. Burada ekonomik istikrar ile kastedilen ülkenin istikrarlı bir reel büyüme oranına sahip olmasıdır. Bu istikrara sahip olmayan ekonomiler kısa süreli sermaye hareketlerini kendilerine çekebilmek için yüksek faiz oranları vermek zorunda kalırlar.⁵⁹ Finansal serbestleşme dönemi sonrasında dünyada büyük hacimli sermaye akımları oluşmuştur. Fakat sermaye akımlarının içinde net transferlerin payı oldukça küçüktür. Tobin'in açıklamalarına göre 1990'lı yıllar boyunca gelişmiş ekonomilerden gelişmekte olan ekonomilere akan net sermaye miktarı yıllık 150 milyar dolardır. Oysa ki spekülasyon yabancılık döviz hareketlerinin günlük tutarı 1.5 milyar doları bulmaktadır.⁶⁰

Kısa vadeli sermaye bir ülkeye faiz arbitrajından yararlanabilmek için gelir. Bu doğrultuda yüksek reel faize yönelerek kısa vadede çok yüksek kar sağlarken ulusal paranın aşırı değerlenmesine sebep olur.⁶¹ Böylece ülkenin ithalatı artarken ihracatı geriler ve cari işlemler açığı giderek büyür.⁶² Bu ortam dışa bağımlı yapay bir büyüme ortamı yaratır fakat bunun yanında reel faiz oranları ile döviz kuru arasındaki dengeleri bozar. Kısa vadeli yabancı sermaye akımları bir krize neden olabilmektedir. Kriz ortaya çıktığında merkez bankasının para otoritesi işlevleri giderek kısıtlanır ve ulusal para kontrolden çıkar.

Kısaca zayıf finansal kurumlara sahip, makro ekonomik dengeleri bozuk, finans piyasaları sık, sanayisi ve tarımı düşük verimli olan bir ekonominin küreselleşme ile birlikte özellikle kısa süreli sermaye akımları sebebiyle kriz yaşama riski çok artmaktadır.⁶³

---

⁵⁹ EREN ve SÜSLÜ, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", s. 665, 666.

⁶⁰ Erol BALKAN, F. Gül BIÇER, Erinc YELDAN, "Patterns Of Financial Capital Flows And Accumulation In The Post-1990 Turkish Economy", s. 2.

<http://www.networkideas.org/feathm/oct2002/Balkan.pdf>, 07.10.2003

⁶¹ EREN ve SÜSLÜ, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", s. 665, 666.

⁶² Erinc YELDAN, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s. 23.

⁶³ EREN ve SÜSLÜ, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", s. 666.

1.4.2. Makro Ekonomik Yapıdaki Sürdürülemeyen Dengesizlik

Gelişen ülkeler küreselleşme ile birlikte özellikle 1990'lı yıllardan sonra büyümelerini dış kaynaklara bağlamışlardır. Ülkeler sermaye hareketlerinin serbest olması durumunda ya faiz oranlarını ya da döviz kurlarını kontrol edebilirler. İkisini bir arada kontrol etme imkanları ortadan kalkar. Bu sebepten ötürü ülkelerin bağımsız para ve maliye politikası uygulama şansları azalır. Gelişen ülkeler genellikle döviz kurunu kontrol altına alarak serbest faiz oranları politikası uygulamayı tercih etmektedirler. Bunu tercih etmelerinin en önemli sebebi sıcak para politikası uygulamasına olanak sağlamasıdır. Bu politikaları uygulayan gelişen ekonomilerin para krizleri yaşadıkları görülmüştür. Uygulanan sabit kur politikasında hedeflenen oranın inandırıcılığı çok önemlidir. Bu inandırıcılık politik istikrarsızlıktan ve hatalardan, üretim şoklarından, zayıf finansal sektör yapısından ve borçların artmasından kolayca zarar görür.

Gelişen ülkelerde yumuşak sabit kur politikası izlenilmesi ile bu ülkelere geniş sermaye akımları davet edilir. Kısa vadeli borçlanma varlık fiyatlarında yapay ve reel kesimden kopuk bir artış meydana getirir. Sermaye akımlarının uygulanan sabit kur politikası yüzünden sterilize edilememesi reel kuru aşırı değerli hale getirir. Reel kuru aşırı değerlendiğini gören yabancı yatırımcılar ülkeye getirdikleri sermayeyi hızla yurt dışına çıkarırlar. Sermayenin hızla yurtdışına çıkması hedeflenen büyüklüklerin değişmesi demektir. Bu durumda program çöker ve ülkede kriz çıkar. Sabit döviz kuru sistemi uygulanırken temel sorun sabit kurdan çıkış zamanını en doğru şekilde belirlemektir. Bunun için en iyi zamanlama merkez bankası tarafından hedeflenen net döviz pozisyonunun gerçekleştiği andır.

Sabit döviz kuru politikaları yerine esnek kur politikaları da uygulanabilir. Esnek döviz kuru politikalarının finansal krizleri baskılama yeteneği vardır. Fakat istikrarı bozma riski yüksektir.⁶⁴

---

⁶⁴ EREN ve SÜSLÜ, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, s. 664.

1.4.3. Ters Seçim ve Ahlaki Risk

Ters seçim anlaşma gerçekleşmeden önce ortaya çıkan bir problemdir. ‘Gizli bilgi’ olarak da nitelendirilen ters seçimde asimetrik bilgi nedeniyle piyasa mekanizmasının etkinliğini sağlayamaması durumu söz konusudur.⁶⁵ Bankaların güvenli borç alıcılar ile güvensiz borç alıcıları ayırt etmeleri zordur. Bu durum bankalar ile müşterileri arasındaki asimetrik bilgi probleminden kaynaklanır. Bu yüzden bankalar bütün müşterilerine yüksek faiz uygularlar ve bunun sonucunda ters seçim ortaya çıkar. Kötü müşteri yüksek faizi ödemeye razı olur ve krediyi alabilmek için daha ısrarcı davranır. Bu davranışı sonucunda genelde krediyi alan bu kesim olur bankaların geri dönmeyen kredilerinin oranı artar.⁶⁶

Ahlaki risk aynı zamanda ‘Gizli eylem’ olarak ta isimlendirilmektedir. Anlaşma gerçekleşikten sonra asimetrik bilgi problemine dayalı olarak meydana gelir. Anlaşmaya taraf olanlardan birinin dürüst olmayan bir şekilde veya yetersiz bir biçimde davranmasına ahlaki risk denir.⁶⁷

Günümüzde finansal krizlerin en temel sebeplerinden birisi ahlaki risktir. Ahlaki risk terimi işlerin iyi gitmemesi durumunda bedeli ödeyecek olan başkası ise, riske girecek kişinin bu riskin ne kadar olacağına karar vermesi gereken her durum için kullanılır. Ahlaki risk söz konusu iken finans kesimindekiler hükümetin kendilerini kurtarmak zorunda olduklarını bildikleri için riskli pozisyonları almaktan çekinmezler. Açık pozisyonlarını artırırılar bu durum da yabancı yatırımcıların kriz beklentisi içine girmesine yol açar.⁶⁸ Özellikle devletin banka mevduatlarına verdiği mevduat güvencesinin ahlaki riske sebep olma olasılığı yüksektir. Bankaların mevduatları devlet güvencesi altında ise bu durumda bankalar riskli projeleri desteklemekten kaçınmazlar. Mevduat sahipleri de mevduatları devlet güvencesi altında olduğu için mevduatlarını izlemez ve tedirginlik duymazlar.⁶⁹

---

⁶⁵ ÜNSAL, s. 545, 546.

⁶⁶ EREN ve SÜSLÜ, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, s. 665.

⁶⁷ ÜNSAL, s. 546.

⁶⁸ EREN ve SÜSLÜ, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, s. 665.

⁶⁹ Joao A. C. SANTOS, “Banking Capital Regulation in Contemporary Banking Theory: A Review of the Literature”, **Financial Markets, Institutions & Instruments**, Volume 10, No. 2, May 2001, s. 49.

Ahlaki risk bir ülkede kamu kesiminden de kaynaklanabilir. Örneğin gelişen ülkelerin dış kredilere güvenerek gereken yüksek maliyetli yapısal tedbirleri almamaları kamunun ahlaki riskini yansıtan bir örnektir. Sonuç olarak ahlaki risk ortaya çıktığında ekonomi genel bir krize girebilir.⁷⁰

1.4.4. Sürü Psikolojisi

Ekonomik göstergeleri kötüye giden bir ülkede iktisadi birimler ekonomi ile ilgili bu bilgileri rasyonel olarak değerlendirdiği zaman spekülasyon atakları krizi başlatabilir. Fakat ekonomik göstergeler normal iken iktisadi birimlerin ekonomide bozukluk varmış gibi hareket etmeleri durumunda da kriz çıkabilir. Burada kriz çıkmasına sebep olan etken sürü psikolojisidir. Finansal piyasalardaki iktisadi birimler diğer iktisadi birimlerin ne yaptığını yakından takip ederler. Latin Amerika krizlerinde iktisadi birimlerin ekonomik göstergeleri baz alarak hareket etmedikleri bunun yerine diğer iktisadi birimler borç verdikleri için onlarında borç verdikleri ortaya çıkmıştır. Sürü psikolojisinde önemli olan para ve maliye politikalarının iktisadi birimler tarafından nasıl algılandığıdır. Tüm iktisadi birimler aynı anda aynı bilgiye sahip değildir. Bu sebeple birbirlerinin davranışlarını yakından takip ederler. Bir spekülasyon portföyünde değişiklik yaptığı zaman diğer yatırımcılarda aynı eğilimi gösterirler, çünkü o spekülasyonun kendilerinin bilmediği bir bilgiye sahip olduğunu düşünürler. Bu eğilim katlanarak devam eder. Bu şekilde ortaya çıkan eylemlere sürü psikolojisi denilmektedir.

Burada belirtilen etkenlerin tamamı özellikle gelişen ülkelerde son yıllarda yaşanan krizlerin oluşmalarının temel etkenleridir.⁷¹

1.5. Teoride Ekonomik Krizin Evrimi

Kriz kavramı iktisat literatüründe 1929 Dünya Ekonomik Buhranından sonra incelenmeye başlamıştır. Yaygın olarak konjonktür dalgalanması anlamına

---

⁷⁰ EREN ve SÜSLÜ, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, s. 665.

⁷¹ EREN ve SÜSLÜ, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, s. 666.

gelen ‘buhran’ kelimesi kriz ile aynı anlamda kullanılmaktadır.⁷² Ekonomide her genişleme ve refah dönemini, gerileme ve çökme dönemi takip etmektedir. Bu değişimler ekonomik istikrarsızlığın temel göstergeleridir.⁷³

Prof. Dr. Ravi Batra da ekonomilerin otuz yıl arayla bunalımlar yaşadığını, altmış yıl arayla ise büyük bir krize girdiğini söylemektedir. Bunalımların temel nedeni olarak da toplam talebin azalmasını göstermektedir.⁷⁴ Benzer şekilde Paul Krugman da bunalım ekonomilerini; ekonominin talep tarafında ortaya çıkan gerileme olarak tanımlamaktadır. Mevcut üretken kapasitenin kullanılmasında yetersiz kalan özel harcamalar dünyanın büyük bölümünde refah düzeyi üzerinde açık ve güncel bir kısıt haline gelmektedir.⁷⁵

1.5.1. Keynesyen Teoride Ekonomik Kriz

Krizin bir olgu olarak kapitalist ekonomilerde sorgulanması Keynesyen iktisadın yükselişi ile başlamıştır. John Maynard Keynes, ekonominin sağlıklı işleyebilmesi için hükümetlerin ekonomiye para ve maliye politikaları aracılığıyla müdahale etmesi gerektiğini belirtmiştir. Keynes’in görüşleri doğrultusunda oluşturulan politikalar kriz ortamındaki ekonomilerde başarı sağlamıştır. Bunun sonucunda Keynesyen görüşler tüm dünyada yükselmiştir.⁷⁶

Keynes 1936’da yazdığı ‘Genel Teori’ isimli eserinde ekonomik hayatta ortaya çıkan dalgalanmaların büyük ölçüde sermayenin marjinal etkinliğindeki değişikliklerden kaynaklanacağını belirtmiştir. Sermayenin marjinal etkinliğindeki değişiklikler ise bekleyişlere göre şekillenmektedir. Keynesyen teori eksik yatırım teorisidir. Keynes bu teorisini yatırımların tasarruf hacminin altında kaldığı ve eksik

---

⁷² EREN ve SÜSLÜ, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, s. 666.

⁷³ Mevlüt KARABIÇAK, “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2000, s. 50.

⁷⁴ Ravi BATRA, **Kriz 1990**, Çev: Oya Argun ÇAKIR, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 146.

⁷⁵ Paul KRUGMAN, **Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü**, Çev: Neşenur DOMİNİÇ, Literatür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 166.

⁷⁶ EROĞLU ve ALBENİ, s. 92

istihdam düzeyinde bulunan bir ekonomik ortamı göz önüne alarak gerçekleştirmiştir.⁷⁷

1930'lardan sonra Keynesyen görüşler tüm dünyada kabul görmeye başlamıştır. Keynes'e göre durgunluğun ve resesyonun çözümü, yatırımların artırılması yolu ile toplam talebin artırılmasıdır. Toplam talebin artırılması için para politikasından, özellikle de maliye politikasından yararlanmak gerekir. Özellikle kamu harcamalarının artırılması yolu ile toplam talep artırılabilir. Bu görüş doğrultusunda durgunluk başladığında devlet müdahalesi ile ekonomi genişlemeye başlayacaktır. Eğer devlet müdahale etmezse bu resesyon ve ya depresyon uzun süre devam edecektir.⁷⁸ Keynes'e göre ekonomiye devlet müdahalesi kaçınılmazdır. Keynesyen teoriye göre devlet bütçesi ekonomik istikrarın sağlanması için kullanılabilir güçlü bir politik araçtır.⁷⁹

1.5.1.1. Post-Keynesyen Teoride Ekonomik Kriz

Post-Keynesyen ekonomi Neo-Klasik senteze karşı geliştirilmiştir. Post-Keynesyen görüşe göre 1970-1980 yılları arasındaki yaşanan krizin nedeni 1960'lı yıllarda uygulanmaya başlanan 'Fine Tuning' politikasıdır. Bu program enflasyon konusunda yetersiz kalmıştır ve krizin etkisinin daha da artmasına sebep olmuştur. Post-Keynesyen teoride beklentiler çok önemlidir. Çünkü gelecek belirsizdir.⁸⁰

Post-Keynesyen teorinin finansal krizi modellerinden en önemlisi Hyman Minsky'e aittir. Minsky'nin görüşüne göre kapitalist ekonomiler istikrarsızdır ve bu istikrarsızlığın sebebi kapitalist finans yapısıdır.⁸¹

Post-Keynesyen görüşe göre enflasyon ekonomide güçsüz kesimden güçlü kesime doğru bir gelir transferi yaratır. Bu yüzden sosyal huzursuzluğa neden olur. Post-Keynesyen görüşe göre devlet ekonomide güçlü bir rol üstlenmelidir. Kapitalist ekonomi kendi doğası gereği istikrarsızdır ve enflasyonist eğilimleri içinde

---

⁷⁷ Osman Z. ORHAN, **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 200.

⁷⁸ ORHAN, s. 112.

⁷⁹ Vural F. SAVAŞ, **Anayasal İktisat**, Avcıol Basım-Yayın, 3. Baskı, İstanbul, 1997, s. 27.

⁸⁰ ORHAN, s. 200.

⁸¹ KARABULUT, s. 14.

bulundurur. Ekonomi tam istihdam düzeyinin altında işlemektedir. Hükümet ekonomik düzeni kurabilir, kurumları oluşturarak işbirliğinin oluşmasını sağlayabilir. Özel sektör bunu başarmada yetersiz kalmaktadır. İşsizlik sorununun çözümü için ise toplam talep artırılmalıdır. Bu süreçte yatırımlar uzun dönemli büyümenin temel taşı olarak çok önemlidirler. Bu görüşe göre devlet harcamaları özel sektör yatırımlarını artıracaktır. Bu görüş sahipleri para ve maliye politikaları gelirler politikası ile desteklenmedikçe, ekonomide istikrarın sağlanamayacağını savunurlar. Post-Keynesyen görüş gelirler politikası uygulanmadan sadece para ve maliye politikaları uygulanırsa büyüme hızlarının azalacağını, işsizliğin artacağını ve ekonomik ve sosyal huzursuzluklar ortaya çıkacağını ileri sürerler. Bu tür politikaların stagflasyon sorununa çözüm getiremeyeceğini söylerler. Bu bağlamda geleneksel para ve maliye politikalarının bölüşüme konu olan gelir ve üretimi daha da azaltacağını vurgularlar.⁸²

1.5.1.2. Yeni Keynesci Okul ve Ekonomik Kriz

Yeni Keynesci okul, finansal krizlerin merkezine bankacılık sistemini yerleştirir. Piyasaların etkin işleyemeyişinin nedeni olarak asimetrik bilgi problemini görür ve bu doğrultuda finansal krizleri açıklamaya çalışır.

Yeni Keynesci okula göre finansal kriz ters seçim ve ahlaki risk problemleri sonucunda ortaya çıkar. Fonların üretken yatırım seçeneklerine yönlendirilmesini ters seçim ve ahlaki risk engeller. Yeni Keynesci okulun finansal kriz modellerinden en önemlisi G.N. Mankiw'in modelidir. Mankiw öğrenci kredilerini temel olarak bir model geliştirmiştir. Bu modelde kredi tayınlaması vardır ve bu krizin başlangıcını oluşturmaktadır. Kredi tayınlaması yeni kredi almak isteyenlerin riskinin çok yüksek olması sebebiyle bankaların kredi vermemesidir. Kredi piyasasının işlerliğini kaybetmesi kötü durumda olan bir çok firmanın iflasını beraberinde getirir. Bu durum bankaların verdikleri kredilerin geri dönmemesi sonucunu doğurur ve banka iflaslarına neden olur. Ekonomik aktiviteler bu gelişmelerin sonucunda azalır ve ekonomi durgunluğa girer. Bunun sonucunda yeni firma iflasları yaşanır.

---

⁸² ORHAN, s. 202, 203.

Yeni keynesci okul finansal krizlere karşı para politikası uygulanmasını öngörür. Para arzını artırarak durgunluğun önleneceğini savunur. Bu görüşe göre para arzının artırılması faiz oranlarını düşürecek, diğer taraftan da kredi piyasasındaki sorunları azaltacak ve yatırımları teşvik edecektir. Aynı zamanda ahlaki riski de azaltacaktır.

Yine bu görüş taraftarları bilgi akışına kamu müdahalesini öngörürler. Asimetrik bilgi probleminin oluşmasını engellemek için firmaların ve bankaların mali durumları hakkında bilgi yayınlamasını ve bilgilerin doğru olmaması durumunda cezai yaptırım uygulanmasını önerirler.⁸³

1.5.2. Klasik İktisat Teorisinde Ekonomik Kriz

Klasik iktisat teorisinin başlıca temsilcileri Adam Smith, Ricardo, Malthus, Jean Babtiste Say, Frederic Bastiot ve J. Stuart Mill'dir.⁸⁴

Klasik iktisatçılar kriz kavramını buhran olarak adlandırmışlardır. Adam Smith 'Ulusların Zenginliği' isimli kitabında durgunluk dönemlerini karanlık dönemler olarak nitelendirmektedir. J.B. Say ise ünlü Mahreçler Kanununda buhranın anlamsız olduğunu çünkü her talebin kendi arzını yaratacağını ifade etmiştir.⁸⁵

Klasik iktisatçılar bir taraftan piyasa ekonomisini savunurken aynı zamanda kapitalist sistemin kendi içinde barındırdığı dinamiklerden kaynaklanabilecek krizler üzerinde de çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Klasik iktisat teorisine göre krizlerin ortaya çıkmasının iki nedeni olabilir. Birinci sebep talep yetersizliği, ikinci neden ise kar oranlarındaki düşme eğilimidir. Talep yetersizliği toplam üretimin toplam tüketimden fazla olması durumunda ortaya çıkar. Bu tüketim eksikliğinin çeşitli sebepleri olabilmektedir. Örneğin; gelir dağılımı çarpıklığı, tüketim malları üreten kesim ile yatırım malları üreten kesimin orantısız büyümesi veya yüksek büyüme hızı tüketim eksikliğini oluşturan nedenler olarak sayılabilir.

---

⁸³ KARABULUT, s. 5, 9, 12.

⁸⁴ Gülden ÜLGEN, "Merkantilizm'den Liberalizm'e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, İstanbul, 2000, s. 90.

⁸⁵ EROĞLU ve ALBENİ, s. 91.

Kar oranlarındaki azalma eğilimi ise piyasalarda artan rekabetin bir sonucu olarak meydana gelir ve teknolojik boyutu da içerirler. Klasiklere göre talep eksikliğinden kaynaklanan krizler etkin bir maliye politikası ile aşılabılır. Kar oranlarındaki azalma eğilimi nedeniyle ortaya çıkan krizler ise teknolojik sıçramalarla giderilebilir.⁸⁶

Klasik iktisatçılar istikrar politikalarına fazla ihtiyaç duymazlar. Çünkü onların görüşüne göre ücret ve fiyat esnekliğinin bir sonucu olarak tam istihdam kendiliğinden sağlanacaktır. İşsizlik ise ücret ve fiyatların katılığına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Klasik teoriye göre para politikası ekonomik istikrarın sağlanması için rol oynayabilir fakat maliye politikasının kullanılmasına karşı çıkmıştır. Ekonomik durgunluğu geçici bir olay olarak görürler ve ekonomide istikrarsızlık söz konusu değilken para ve maliye politikası uygulanmasının gereksiz olduğu görüşündedirler. 1930'lu yıllarda yaşanan uzun süreli depresyon klasik teoriye olan güveni sarsmıştır.⁸⁷

1.5.3. Neo-Klasik İktisat Teorisinde Ekonomik Kriz

Neo-Klasik iktisat 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır. O yıllardaki ekonomik sorunların çözümünde Keynesyen iktisat politikalarının yetersiz kalması üzerine ortaya atılmıştır. Neo-Klasik İktisat liberal bir dünya görüşüne sahiptir. Bu açıdan Monetaristlerle benzerlik göstermektedir. Fakat uygulanan iktisat politikalarına getirdikleri eleştiriler açısından Monetarist görüşten daha ileride yer alırlar.⁸⁸ Neo-Klasik iktisat klasiklere karşı oluşan bir fikir akımıdır. Klasik iktisatçılar olayların arz yönü ile ilgilenirken Neo-Klasik iktisatçılar talebe önem vermiştir.⁸⁹ Neo-Klasik İktisatçılar geleneksel istikrar politikalarının uygulanmasına karşıdır. Ekonomiye uygulanacak makro iktisat politikaları ekonominin izlemekte olduğu yolu değiştirmeyecektir. Bu görüşe göre aktif makro iktisat politikaları ki bu politikalar; kamu harcamalarını artırmak, para arzını veya bütçe açığını değiştirmek, vergileri düşürmektir, uygulanmamalıdır.

---

⁸⁶ Şiir YILMAZ, "Liberal İktisat Öğretisi, Kriz ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, Ankara, Kış 2001 s. 31.

⁸⁷ ORHAN, s. 111.

⁸⁸ ORHAN, s. 204.

Bu görüşün öncülüğünü Robert Lucas, Thomas Sargent, Robert Barro, Edward Prescott ve Neil Waller yapmaktadır. Neo-Klasik İktisat Yaklaşımı, ‘Rasyonel Beklentileri İçeren Genel Denge Yaklaşımı’ olarak da bilinmektedir. Bu görüşe göre ekonominin genel dengesinin sağlanmasında Rasyonel Beklentiler Hipotezi temeldir. Bu doğrultuda bireyler ekonomik beklentilerini oluştururken mevcut bulunan bütün bilgileri doğru biçimde yorumlarlar. Sistemik hatalar yapmaktan kaçınırlar ve doğru tahminlerde bulunurlar. Rasyonel Beklentiler Hipotezine göre iktisat politikası uygulamaları kısa dönemde bile reel sonuçlar oluşturmazlar. Çünkü ekonomik ajanlar rasyonel olarak beklentilerini oluşturup buna göre hareket ederler. Yine bu görüşe göre fiyatlar ve ücretler tam esnektir. Piyasaların dengeye gelmesi için sürekli değişim halindedirler. Bu doğrultuda piyasalar her zaman dengededir. Konjonktür dalgalanmalarının sebebi ise ekonominin karşılaştığı tesadüfi şoklardır. Neo-Klasik iktisatçıların görüşüne göre reel değişkenlerde istikrarın sağlanması, iktisat politikaları uygulamaları ile meydana getirilemez. Toplam talebi yönlendiren para ve maliye politikalarının üretim ve istihdam üzerinde kısa dönemde bile hiçbir etkisi yoktur. Hükümetin istikrarı sağlamak amacıyla istikrar politikaları uygulamasının da bir anlamı yoktur.⁹⁰

Neo-Klasik yaklaşıma göre ekonomik birimler sistematik olarak uygulanan politikalar yoluyla para yanılığine düşürülemezler. Bu sebeple iktisat politikalarının uygulanması reel sonuç üretmez tam tersine ekonomide enflasyon ve deflasyon yaratan konjonktürel dalgalanmalara neden olur.⁹¹

1.5.4. Arz Yanlı İktisat Teorisinde Ekonomik Kriz

Arz ekonomisini savunan iktisatçılar ise serbest piyasa mekanizmasının daha etkin çalışmasını sağlayacak tedbirlerin alınmasını öngörürler. Ancak bu şekilde devlet ekonominin potansiyel büyüme hızına ulaşmasına yardımcı olacaktır.⁹²

---

⁸⁹ Ali ÖZGÜVEN, **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 189, 216.

⁹⁰ ORHAN, s. 204, 207.

⁹¹ Recep KÖK, “İktisadi Krizlerin Konjonktürel Analizi ve Türkiye Özeline İlişkin Bir Deneme”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 1195.

⁹² ORHAN, s. 114.

Arz yanlı iktisat teorisi 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik sorunların çözümünde Keynesyen politikaların yetersiz kalması üzerine ortaya çıkmıştır. Keynesyen politikalar ekonominin toplam talep yönüne ağırlık verirken arz ekonomisi, ekonominin toplam arz yönüne ağırlık verir. Arz ekonomisi özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde büyük ilgi görmüş ve Başkan Reagan'ın uyguladığı ekonomi politikalarına temel oluşturmuştur. Bu yüzden Reaganomics olarak da isimlendirilmektedir. Arz ekonomisi ile ilgili gelişmeleri Harrod-Domar, Solow, Leontief, Kuznets, Kendrick ve Denison, Schultz ve Becker, Jorgenson gibi iktisatçıların yaptıkları çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Arz yanlı iktisatçılar vergilendirmenin teşvik edici etkisini ön plana çıkarırlar fakat kendi içlerinde iki gruba ayrılırlar. Ana grup büyümenin artırılmasında vergi teşvikinin önemini vurgular. Büyümenin gerçekleşmesi için yatırımların ve tasarrufların artırılması gerektiğini söylerler. Bu grubun içinde Harvard Üniversitesinden Martin Feldstein ve Stanford Üniversitesinden Michael Boskin gibi iktisatçılar bulunmaktadır. Radikal arz iktisatçılarından Arthur Laffer ve George Gilder gibi, vergi indirimlerinin etkileri hakkında iddialı fikirleri vardır. Bu görüşe göre vergi indirimleri o kadar etkilidir ki çalışma isteğini artırır. Böylece toplam vergi gelirleri yükselir. Ayrıca vergi indirimleri arz tarafında üretim artışına neden olarak enflasyonun düşmesine yardımcı olur.

Arz ekonomisi birçok açıdan klasik iktisadın devamı niteliğindedir. Sadece özel sektörün istikrarlı bir ekonomik büyümeyi sağlayabileceğini savunur. Kamu sektörüne ise ekonomik büyümeyi sağlama görevinin dışında herhangi bir görevin verilebileceğini belirtir. Devletin her alana müdahalesini sakıncalı görürler. Kapitalist sistemin verimliliği, büyümesi ve birikim dinamiği açısından kamu sektörünün aşırı büyümesini doğru bulmazlar. Arz ekonomisi yanlı iktisatçıların görüşüne göre 1970'li yıllardaki ekonomik büyümenin yavaşlamasının sebebi vergi oranlarının aşırı derecede büyümüş olmasıdır. Vergi indirimleri yapılarak toplam vergi geliri ve piyasa üretiminin artırılacağını savunmuşlardır. Arthur Laffer, Laffer Etkisi olarak bilinen çalışmasında vergi oranlarını indirerek ekonominin canlandırılabilceğini savunmuştur.⁹³

---

⁹³ ORHAN, s. 195, 197.

1.5.5. Liberal İktisat Teorisinde Ekonomik Kriz

Klasik Liberalizmin bir diğeri ismi de bireyciliktir. Bu doğrultuda devlet müdahalelerine karşı koyan ve serbest dış ticaretin önemini vurgulayan bir iktisat görüşüdür. Bu görüşe göre kişisel çıkarlar birinci sıradadır. Özgürlük sosyal ve ekonomik dengenin kendiliğinden oluşması için temel zorunluluktur. Kişisel çıkarlar topluma dinamizm sağlar. Fiyatların oluşması için tam rekabet ortamı en iyi yoldur ve bu yol kişisel çıkarları toplumun çıkarlarına dönüştürür. Rekabet olduğu zaman üretim artar ve satıcıların aralarındaki rekabet fiyatları düşürür. Fiyatların düşmesi alıcıların kazanması demektir. Üretim azaldığı zaman ise alıcıların kendi aralarındaki rekabet fiyatları tekrar yükseltecektir.

Liberal görüşte herkes kendinden sorumludur. Başarısızlık halinde bir başkası suçlanamaz. Bu doğrultuda her insan yeteneğine göre hareket eder. Devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Devlet ancak kişilerin yapamayacağı kamu hizmetlerini yerine getirmeli ve güveni sağlamalı sistemin koruyucusu olmalıdır. Klasik Liberal görüşe göre üreticiler istediklerini üretsinler tüketiciler de gelirlerini diledikleri gibi harcasınlar felsefesi temeldir.⁹⁴

1.5.6. Neo-Liberal İktisat Teorisinde Ekonomik Kriz

Neo-Liberalizm devlet müdahalesine yer vermeyen bir görüştür. Neo-Liberal görüş değişen ekonomik koşullara göre Klasik Liberalizmin yeniden uyumlanmış halidir. Neo-Liberalizmin fonksiyonunu kapitalist sistem yerine getirecektir.⁹⁵

Neo-Liberalizm 1970'li yıllarda gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkmıştır. Bu görüş ekonomik istikrarın sağlanmasının, kamu sektörünün sınırlandırılması ve özel girişimciliğin tüm kapasitesini kullanabileceği şekilde öne çıkarılmasına bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre devletin boyutları

---

⁹⁴ ÖZGÜVEN , *İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teoriler*, s. 69, 70.

⁹⁵ ÖZGÜVEN, *İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teoriler*, s. 70.

küçültülmeli, piyasalar serbestleştirilmeli, kamu hizmetleri özelleştirilmeli, para ve maliye politikası uygulamaları bırakılmalıdır.⁹⁶

Küreselleşme ülkelerin mal ve para piyasalarının dünya ile bütünleşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda ulus devletin geleneksel ekonomik kontrol araçları etkinliklerini yitirmişlerdir. Neo-Liberalizm küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte ulus devletin gücünün azalmasında önemli rol oynamıştır. Neo-Liberalizm, Liberalizmin küresel düzeyde uygulaması olarak da isimlendirilebilir. Bu görüş ithal ikameye dayalı büyüme yerine ihracata dayalı sanayileşme politikasını ülkelerin gündemine getirmiştir. Neo-Liberalizm dışı açıklık , dünya ekonomisi, liberalizm ve sınırlı-sorumlu devlet gibi kavramları tüm dünyada ekonominin temel ögesi haline getirmiştir. Neo-Liberal görüşlerin dünya ölçeğinde yükselmesi devletin ekonomik fonksiyonlarının yerele devredilmesini ön plana çıkartmıştır.⁹⁷

1.5.7. Konjonktürel Dalgalanma Teorilerinde Ekonomik Kriz

Ekonominin uzun dönemli verileri incelendiğinde ekonomik faaliyetlerin hep aynı seviyede devam etmediği görülmektedir. Ekonomik genişleme ve refah dönemini ekonomik gerileme ve çöküntü dönemleri izlemektedir. Ekonomik faaliyetlerde görülen bu dalgalanmalara, konjonktür dalgalanmaları ismi verilmektedir. Konjonktür dalgalanmaları istihdam hacmi, reel üretim ve parasal gelir gibi büyüklüklerde meydana gelirler. Bu dalgalanmalarla ilgili olarak çeşitli konjonktür teorileri ortaya atılmıştır. Bu teoriler; eksik tüketim teorisi, aşırı yatırım teorisi, parasal konjonktür teorisi ve eksik yatırım teorisidir. Eksik yatırım teorisi daha çok bir depresyon ve durgunluk teorisidir.

Parasal konjonktür teorileri ise ekonomik dalgalanmaların sebebi olarak birbirini takip eden enflasyonist ve deflasyonist süreçleri görmektedir. Bu görüşe göre dalgalanmalar piyasa faiz oranı ile doğal faiz oranı arasındaki farktan dolayı ortaya çıkmaktadır. F.A. Von Hayek'e göre bu fark modern para ve kredi sisteminin esnekliği sebebiyle oluşmaktadır. Kaynaklar tam kullanım durumunda iken gönüllü

---

⁹⁶ Mayo TORUNO, "The Rhetoric And Economics Of Neoliberalism", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Özel Sayısı**, Ankara, 2002, s. 189.

⁹⁷ Murat Ali DULUPÇU, **Küresel Rekabet Gücü Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s. 31, 34.

tasarrufları aşan ödünç verilebilir fon talebi yeni para yaratılarak karşılanacaktır. Bu yeni yaratılan fonlar enflasyonist baskı oluşturacaktır. Hayek'in 'Konjontürün Ek Kredi Teorisi'nde ileri sürdüğü görüşe göre sermaye malları üretimindeki artış eğer gönüllü tasarruflarla karşılanırsa bir sorun ortaya çıkmayacaktır. Fakat bu üretim artışı kredi genişlemesiyle finanse edilirse bu ekonomik bir daralma veya depresyon meydana getirecektir.⁹⁸ Hayek, krizlerin nedenini dönemsel olarak devlet ile bankaların müdahaleleri sonucunda kredi hacminde meydana gelen aşırı genişlemeye bağlamaktadır. Keynesci politikaların faiz oranlarını düşürerek kredi enflasyonu yaratmalarını Hayek, krizin temel nedeni olarak görmektedir. Hayek'e göre krizlerin bir diğer nedeni de ekonominin üretim yapısının toplumun tasarruf planları ile uyuşmamasıdır. İktisadi istikrarsızlığın nedeni olarak yatırım ve tüketim malları sanayileri arasındaki yapısal dengeyi bozan para-kredi mekanizmasını gördüğü için krizden çıkmak için ekonomideki para miktarı ile oynanmamasını alınacak ilk önlem olarak ifade etmektedir.⁹⁹

Clark Warburton ise kısa süreli konjontür dalgalanmalarını açıklamaya çalışmıştır. Warburton'a göre kısa dönemli konjontür dalgalanmalarının temelinde parasal faktörler bulunmaktadır. Para arzındaki düzensiz değişiklikler dalgalanmaların ana sebebidir. Konjontür dalgalanmalarının etkisini yumuşatmak veya tamamen ortadan kaldırmak için uygulanan politikalara istikrar politikaları denilmektedir. Bu politikalar genel olarak para ve maliye politikalarından meydana gelmektedir ve toplam talep kanalıyla ekonomiyi etkilemeye çalışmaktadırlar.¹⁰⁰

J.A. Schumpeter ise ekonomik buhranın sadece para piyasasındaki dengesizliklerden kaynaklanmadığını, aynı zamanda ekonominin reel yatırım ve üretim yönlerindeki dengesizliklerin de ekonomik buhranın sebeplerinden olduğunu belirtmiştir. Schumpeter, konjontür teorisinde ekonominin salınımlarını refah, duraklama, buhran ve canlanma olarak isimlendirmiştir.¹⁰¹

---

⁹⁸ ORHAN, s. 109.

⁹⁹ Hakan RODOPLU, "Hayekci Yaklaşımın İktisadi Boyutu: Konjontür ve Kriz Teorisi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Yıl:1996, Sayı:1, Isparta, s. 275, 276.

¹⁰⁰ ORHAN, s. 110.

¹⁰¹ EROĞLU ve ALBENİ, s. 92

1.5.8. Monetarist Yaklaşımında Ekonomik Kriz

Milton Friedman'ın öncülük ettiği Monetarist görüşüne göre ise ücret ve fiyat esneklikleri uzun dönemde ekonomik dengeyi sağlarlar. Bu sebeple özel sektör istikrarlı bir görünüm sergiler. Yine bunlara göre ekonomide önemsiz dengesizlikler söz konusu iken para ve maliye politikaları uygulanmaması gerekir. Bu politikalar dengesizliklere neden olurlar. Bu sebeple Monetaristler para ve maliye politikalarının yoğun bir şekilde kullanılmasına karşı çıkmaktadırlar. Friedman'a göre de önemsiz dengesizliklerde ayrımcı politikalar kullanılmasına gerek yoktur. Ancak dengesizlikler büyük boyutlu ve tehlikeli ise para ve maliye politikaları yoğun bir biçimde kullanılmalıdır. Genel olarak Monetaristler ekonomiye yapılacak her çeşit devlet müdahalesine karşıdır. Özellikle de maliye politikasının kullanılmasına karşı çıkmaktadırlar.¹⁰²

Monetaristler finansal kriz durumunda piyasaya doğru miktarda ve uygun zamanda likidite sunulması gerektiğini belirtirler. Böylelikle ortaya çıkan finansal krizin ekonomide daha küçük bir daralma ile sınırlandırılabilceğini öne sürmektedirler.¹⁰³

1.5.9. Marksist Teoride Ekonomik Kriz

Karl Marx, piyasaların kendi kendine işlemeyeceğini, ekonominin reel kesiminde dengesizlikler meydana geleceğini belirtmiştir. Eksik üretim durumunun, beraberinde sürekli işsizlik durumuna neden olacağını söylemektedir. Marx bir kriz kuramcısı olarak isimlendirilebilir. Karl Marx, '*Das Kapital*' isimli eserinde serbest piyasa ekonomisinin belirli aralıklarla tekrarlanan krizlere ve kitlelerin sürekli yoksullaşmasına sebep olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁴

Marx, teorilerini Alman felsefesini (Hegel), Fransız sosyalizmini (Proudhon) ve İngiliz iktisadını (Ricardo) birleştirerek oluşturmuştur. Tarihsel gelişmeyi Alman felsefesini, proletaryayı Fransız sosyalizmini, karların azalma eğilimini İngiliz iktisadını temel alarak açıklamıştır. Bu üç akımın sentezini yaparak

---

¹⁰² ORHAN, s. 113 .

¹⁰³ KARABULUT, s. 34.

¹⁰⁴ EROĞLU ve ALBENİ, s. 91.

marksizmi oluşturmuştur. Marx ayrıca bir toplumun gelişmesini kullandığı üretim araçlarının ve tekniğinin belirleyeceğini öngörmüştür.¹⁰⁵

Marx'ın geliştirdiği artık-değer teorisine göre, kapitalist ekonominin dinamizmi kardır. Tam rekabetin olduğu piyasalarda kar azalacaktır. Firmalar karlarını artırmak için üretkenliği yükseltmek ve maliyetleri düşürmek için çalışacaklardır. Bu arada firmalar bunu yaparken birbirleri ile de yarışacaklardır. Bu gelişmelerin sonucunda makineler daha etkin hale gelirken işgücü azalacaktır. Dolayısıyla kapitalist ekonomi gelişirken kar haddi de onunda aynı oranda fakat ters yönde etkilenecektir yani düşecektir. Karlar azalınca firmalar birleşecektir ve bu birleşmeler sonucunda ekonomide monopol piyasaları meydana getireceklerdir. Firmalar bu sayede karlarını tekrar yükselteceklerdir.¹⁰⁶

Marx'a göre kapitalizm kendi yapısında çelişkiler barındırır ve bu çelişkiler ekonomideki duraklama ve bunalımları yani krizleri yaratırlar. Bu sebeple kapitalist sistem tekrar eden krizler yaşayacaktır. Marx kapitalist sistemin çökeceğini ileri sürmüştür.¹⁰⁷

Bu görüşe göre kapitalist sistemin çöküşünün iç (ekonomik) ve dış (politik) faktörler olmak üzere iki önemli sebebi olacaktır. Ekonomik faktörler açısından incelendiğinde, sermaye birikimi ve firmaların birleşmesi sonucunda işçi sınıfı eksik-tüketime sahip olacaktır. Eksik tüketim, Marx tarafından ekonomik krizlerin nedeni olarak belirtilmiştir. Yine Marx ekonomik krizin üç temel sebebi olduğunu vurgulamıştır. Birinci sebep, karların azalma eğilimidir. Sabit sermayenin yani makinelerin değişir sermayeden yani emekten daha fazla artması sonucunda kar oranları azalacaktır. Bu durumda girişimciler karlarını sürdürbilmek için daha fazla üreteceklerdir. Aşırı üretim ise ekonomik krizlere yol açacaktır. İkinci sebep, kapitalist sistemin anarşik dinamizmidir. Girişimciler karların azalma eğilimi ve aşırı kar elde etme isteği nedeni ile yeni teknolojik araştırmalara önem vereceklerdir. Hızlı teknolojik gelişmeler kullanılan makinelerin normal ömürlerinden önce değer kaybetmelerine neden olacaktır. Böylece makineler teknik yönden işlevlerini yerine

---

¹⁰⁵ ÖZGÜVEN, **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, s. 167

¹⁰⁶ Ali ÖZGÜVEN, **İktisat Bilimine Giriş**, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 145.

¹⁰⁷ ÖZGÜVEN, **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, s. 175.

getirmelerine rağmen iktisadi olma özelliğini kaybedeceklerdir. Dolayısıyla bu gelişmeler firmaları makinelerini değiştirmeye zorlayacaktır. Bu durum sermaye israfını beraberinde getirerek ekonomide dengesizlikler yaratacaktır.¹⁰⁸ Üçüncü neden, piyasaların ve malların düzensizliğidir. Kapitalist ekonomide piyasalarda farklı fiyatlarda ve farklı kalitelerde mallar bulunmaktadır. Gelirlerin dengesiz dağılımı malların satışında da dengesizlik oluşturacaktır. Bazı mallar fiyatları yüksek olmasına rağmen satılırken diğer taraftan bazı mallar satılamayacaktır.

Kapitalist sistemin çöküşünü hazırlayacak dış (politik) faktörler ise Marx'a göre ekonomik krizden sonra bir ihtilalin gerektiğini düşünmesidir. Bu aksiyon felsefesi olarak isimlendirilmektedir. Aksiyonun gerçekleşebilmesi için sınıf bilincinin güçlenmesi ve sendikaların gelişmesi gereklidir. Bu görüşe göre işçi sınıfının iktidara gelmesi olayların gelişmesi ile değil ihtilalle gerçekleşecektir. Bu şekilde yeniden kurulacak toplumda sosyal sınıflar olmayacaktır. İhtilalin ortaya çıkması işçi sınıfının durumunun düzelmesi ile gecikebilir. Fakat ihtilal bir gün mutlaka gerçekleşecektir. İşçiler siyasi iktidarı ele geçirmek ve üretim faktörlerini devletin elinde toplamak amacıyla bir sınıf partisi olarak güçlenecek ve bu arada komünizme yaklaşacaklardır.¹⁰⁹

1.6. Teoride Ekonomik Kriz Modelleri

Finansal krizlere yaklaşımları açısından farklılık gösteren birden fazla kriz modeli vardır. Krizler ortaya çıktıkça en son modellerle kriz açıklanmaya çalışılmaktadır. Birinci nesil kriz modelleri ve ikinci nesil kriz modelleri olarak isimlendirilen modellerin dışında özellikle Asya krizini açıklamaya yönelik bankacılık ve para krizlerinin ilişkilerini kurmaya çalışan modeller ve yayılma etkisini ve dışsal faktörlerin önemini vurgulayan kriz modelleri de vardır. Tüm bu modeller krize farklı açılardan yaklaşımlar da birbirinin yerini alan değil birbirini tamamlayan modellerdir.¹¹⁰

¹⁰⁸ ÖZGÜVEN, *İktisat Bilimine Giriş*, s. 151, 152.

¹⁰⁹ ÖZGÜVEN, *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*, s. 184, 185.

¹¹⁰ YAY, "1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi", s. 1238.

1.6.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil kriz modellerine göre finansal krizler bütçe açıklarının bir sonucudur. Hükümetin bütçe açıklarını kapatmak için para basması sabit döviz kuru rejiminin çökmesini garanti eder. Sabit döviz kuru rejimi çöktüğünde ise yatırımcılar sermaye kaybına uğramamak için döviz talep ederler. Döviz rezervleri kritik bir seviyenin altına indiğinde ise bu durum spekülâtif bir saldırıya sebep olur.¹¹¹

İlk resmi ödemeler dengesi kriz modeli Krugman tarafından 1979'da Salant ve Henderson'un çalışması baz alınarak geliştirilmiştir. Salant ve Henderson'un tükenbilir mallar ve altın piyasası için gerçekleştirdikleri çalışmalarının sonuçlarının ödemeler bilançosu krizleri için de geçerli olduğu Krugman tarafından ortaya konmuştur.¹¹²

Krugman ekonomik temellerde meydana gelen sürekli bir bozulmanın döviz kurunu sabitleştirme çabası ile tutarsızlığı durumunda krizlerin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu modelin temel varsayımı hükümetin sermaye piyasalarından fon sağlama imkanının olmadığıdır. Dolayısıyla hükümet harcamalarını parasallaştırmak zorunda kalacaktır. Bu doğrultuda bir faiz oranı paritesi sermaye çıkışına ve döviz rezervi kaybına sebep olur. İlerleyen aşamalarda ise döviz rezervi oranları kritik seviyenin altına indiğinde ekonomi döviz rezervi üzerinden spekülâtif bir saldırı ile karşılaşır ve sabit döviz kuru sistemi uygulaması sona erer. Bu saldırının zamanlaması döviz kurundaki kritik seviyeye bağlıdır. Spekülâtörler rezerv miktarı böyle bir eşik seviyeye indiği zaman sermaye kaybına uğramamak için kalan rezervleri de eritirler.¹¹³

Krugman'ın modeli ve bu modelin geliştirilmiş türevleri '*Birinci Nesil Ödemeler Dengesi Krizi Modelleri*' olarak isimlendirilirler. Aynı zamanda birinci nesil kriz modelleri, '*Spekülâtif Atak Modelleri*' olarak da adlandırılabilirler.

---

¹¹¹ Vildan SERİN ve Eyup BASTI, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Görülen Finansal Krizlere Getirilen Teorik Açıklamalar ve Türkiye Örneği", *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II*, s. 1216.

¹¹² KARABULUT, s. 86.

¹¹³ SERİN ve BASTI, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Görülen Finansal Krizlere Getirilen Teorik Açıklamalar ve Türkiye Örneği", s. 1216.

Kısaca birinci nesil kriz modelleri krizin göstergesi olarak makro ekonomik temellerdeki bozuklukları esas alırlar. Bu bozukluklara örnek olarak; yüksek ve artan bütçe açıkları, yüksek para arzı artışları, yüksek enflasyon, geniş cari açıklar, aşırı değerli döviz kuru, uluslararası rezervlerde düşüşler ve yurtiçi faiz oranlarının yükselmesi sayılabilir. Bu modeller para krizlerini sürdürülemez politikalar ile yapısal dengesizliklerin bir sonucu olarak görürler. Bu modelin temel eksikliği hükümetin otomatik olarak tüm bütçe açıklarını monetize ettiği ve Merkez Bankası'nın ekonomideki gelişmelere aldırış etmeden döviz kurunu rezerv satarak baskıladığı varsayımlarına dayanmasıdır.¹¹⁴

1.6.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil kriz modelleri 1992 yılında gerçekleşen Avrupa döviz kuru mekanizması (ERM) krizini açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Bunun üzerine ikinci nesil kriz modelleri geliştirilmiştir. Bu modellerin en önemli örneği Obsfeld'in modelidir. İkinci nesil kriz modelleri, ülke rezervleri yeterli düzeyde olsa bile hükümetin piyasa beklentileri ile çelişen amaçlarının krize neden olabileceği ihtimalini vurgulamaktadırlar.¹¹⁵

Bu görüş doğrultusunda ekonomik temellerde sürekli bir bozulmanın olmadığı durumlarda da kriz çıkma olasılığının var olduğu belirtilmektedir. Bu modellerin bir çoğu açıktan veya zımni olarak kendi kendini besleyen kriz olasılığı varlığı üzerinde fikir birliğindedirler. İkinci nesil kriz modellerinin temel görüşü finansal krizlerin sabit döviz kuru ile daha genişletici para politikası uygulama isteği arasındaki çatışmanın bir sonucu olduğudur.¹¹⁶

İkinci nesil kriz modellerinin bir diğer versiyonu Flood ve Garber tarafından geliştirilmiştir. Bu model ulusal kredinin genişlemesinin oluşturduğu belirsizlik üzerine kurulmuştur. Flood-Garber modeline göre sabit döviz kuru uygulaması spekülatif saldırının karlı olabileceği zamanda bir saldırı ile karşılaşır ve çöker. Spekülatörler açısından bu risksiz kar elde etme sürecidir çünkü saldırı başarısız olsa

---

¹¹⁴ YAY, "1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi", s.1238.

¹¹⁵ KARABULUT, s. 97, 98.

¹¹⁶ SERİN ve BASTI, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Görülen Finansal Krizlere Getirilen Teorik Açıklamalar ve Türkiye Örneği", s. 1216.

bile her zaman ellerindeki yabancı dövizleri merkez bankasına sabit kur üzerinden satma şansları vardır. Ancak spekülâtif atağın tam olarak ne zaman ortaya çıkacağını tahmin etmek mümkün değildir.¹¹⁷

Mesela para otoritelerinin sabit döviz kuru uygulamasını başlattıkları fakat olağanüstü bir durumda sabit döviz kuru uygulamasını bırakıp dalgalı döviz kuruna geçebilecekleri bir durumda, kuru savunmanın maliyeti iktisadi ajanların sabit kur uygulamasının bırakılacağını bekledikleri zaman artıyorsa, döviz piyasaları kendi kendini yaratan beklentilere bağlı olarak şekillenecektir.¹¹⁸ Bazı önemli yatırımcıların kötümser beklentileri döviz kuru sisteminin sona ermesine yol açar ve negatif yöndeki beklentilerin doğrulanmasına sebep olan bir sermaye kaçışını başlatırsa bu durum kendi kendini besleyen krizlere örnektir. İkinci nesil modeller bir denge noktasından diğere geçişteki hareketleri belirlemede ekonomik ajanların davranışlarının güçlendiren etkisi üzerinde dururlar. Örneğin yatırımcıların hükümetin döviz kuru paritesinin yükselmesine izin vereceğini düşünmeye başlamaları yatırımlardan beklenen faiz oranlarını artıracaktır. Hükümet faiz oranları üzerinde meydana gelen baskı nedeniyle sabit döviz kurunu sona erdirmeye noktasına gelebilir.¹¹⁹ Burada ortaya çıkan kriz bankacılık ve finans sisteminde meydana gelen ve yabancı döviz rezervlerinin azalması ile sonuçlanan bir para krizidir. İkinci nesil kriz modelleri finans, para ve bankacılık krizleri arasında bağlantı kurarlar.¹²⁰

İkinci nesil ödemeler dengesi krizi modelleri bazı önemli noktalarda birbirleri ile görüş ayrılığı içindedirler. Bu modellerden bazıları bir krizin ne zaman olacağını belirlemede ekonomik temellerin anahtar rol oynadığını kabul ederler.

---

¹¹⁷ Pierre-Richard AGENOR, Jagdeep S. BHANDARI, Robert P. FLOOD, "Speculative Attacks and Models of Balance of Payments Crises", **IMF Staff Papers**, Volume 39, No. 2, June 1992, s. 368, 369.

<http://www1.worldbank.org/wbiep/macro-program/agenor/pdfs/balofpmt1.pdf>, 13.11.2003

¹¹⁸ Turan YAY, Gülsün Gürkan YAY, Ensar YILMAZ, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No. 2001-47, s. 24.

¹¹⁹ SERİN ve BASTI, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Görülen Finansal Krizlere Getirilen Teorik Açıklamalar ve Türkiye Örneği", s. 1216, 1217.

¹²⁰ June CHAROENSEANG ve Pornkamol MANAKIT, "Financial crisis and restructuring in Thailand", **Journal of Asian Economics**, Volume 13, Issue 5, September-October 2002, s. 598, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=A-WA-A-VUA-MsSAYWA-UUW-AUVWBCEVZZ-CBDZBZCDV-VUA-U&_rdoc=30&10.10.2010, 10.01.2003

Bir krizin nerede ortaya çıkıp çıkmayacağı konusunda kritik değişkenler için orta seviyede bir aralık belirlemektedirler. Bu modellerin görüşüne göre bir kriz olasılığı ekonomik temellerin pozisyonu tarafından belirlenir. Göreli olarak güçlü ekonomik temellere sahip bir ülke asla bir para krizi yaşamaz. Bu sonuca göre bir krizin ne zaman çıkacağını tahmin etmek mümkün olmasa da hangi ülkelerin bir para krizi yaşama riski taşıdığını hangi ülkelerin para krizi yaşama riski taşımadığını tahmin etmek mümkündür. Ayrıca bu modeller hükümetlerin döviz kuru sistemini sona erdirmelerine beklenmedik şokların veya makro ekonomik çevrede meydana gelen ani değişikliklerin sebep olabileceğini belirtirler.

Bazı ikinci nesil modeller ise krizlerin ortaya çıkmasında ekonomik temellerin pozisyonunun önemi olmadığını savunurlar. Bu modellerin görüşü krizlerin paraya karşı yapılan spekülasyonların bir sonucu olarak ortaya çıktığıdır. Bu yönde iki tür analiz bulunmaktadır. Bunlardan birincisi sürü davranışı modelleridir. Yabancı yatırımcılar bilgi maliyetleri sebebiyle sınırlı bilgiye dayanarak karar alabilmektedirler. Bu yüzden söylentilere karşı daha duyarlı davranırlar. İkinci analiz bulaşma etkileri olasılığını vurgulamaktadır. Bulaşma etkileri hipotezinin temel ayırım noktası bir ülkedeki bir krizin başka bir yerde kriz ortaya çıkma olasılığını artırabileceğini vurgulamasıdır. Bu açıdan çoklu denge ile ilgilidir. Bir ülkede meydana gelen kriz başka bir yerde bir devalüasyonun olma olasılığının arttığı beklentisini yaratabilir ve böylece kendi kendini besleyen spekülatif bir saldırı meydana gelebilir.¹²¹

İkinci nesil modeller küresel finansal piyasaların yapısına daha fazla uymakla birlikte analizin temelini oluşturan güven kaybının nedenleri konusunda yetersiz kalmaktadırlar.¹²²

1.6.3. Asya Krizini Açıklayan Modeller

Yukarıda bahsedilen birinci ve ikinci nesil modeller Asya krizini açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Bu sebeple Krugman üçüncü tip veya daha fazla

---

¹²¹ SERİN ve BASTI, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Görülen Finansal Krizlere Getirilen Teorik Açıklamalar ve Türkiye Örneği”, s. 1217.

¹²² YAY, “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, s. 1238, 1239.

modele ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. Bunun üzerine para ve bankacılık krizlerinin ortak faktörler tarafından yaratıldığını vurgulayan çok sayıda model üretilmiştir. Bu modeller problemlerin kaynağı olarak banka ve finans sektörünü görmekte-dirler. Asya krizini açıklamaya yönelik modellerin değişik versiyonları da vardır. Bunlardan birincisi finansal liberalizasyonun gerçekleşmesinin ardından iyi düzenlenmemiş bir bankacılık sisteminin ve mikro ekonomik bozuklukların gizli mevduat sigortası ve gizli kamu garantileri gibi ahlaki risk ve aşırı borçlanma yaratarak şiddetli krizlere neden olduğunu belirten modellerdir.¹²³

Bu modellere göre hızlı bir finansal liberalizasyon gerçekleştikten sonra eğer bankacılık sisteminin denetim ve düzenlemeleri zayıf ise, yoğun sermaye girişleri risk yönetimleri gelişmemiş ve sermaye yeterlilik oranı düşük bankalar aracılığıyla, aşırı bir tüketim patlamasına veya borç vermeye yol açmaktadır.¹²⁴ Bu durum borsada ve gayrimenkul fiyatlarında patlamaya sebep olur. Ekonomi resesyona girdiğinde ise iyi değerlendirmeden verilen bu krediler bankaları ve dolayısıyla bankacılık sistemini kırılgan ve krize duyarlı bir hale getirirler. Bu durumda ülke içi parayı savunmak zorlaşır ve parada bir çöküş tetiklenmiş olur. Bu modellerin önemli bir diğer varsayımı da hükümetin gizlice desteklediği ve bağlı şirketlerine kredi vermesine göz yumulan bankaların ahlaki riske dayalı yarattığı aşırı borçlanmanın ve fonlanmamış yükümlüklerinin gizli devlet borcuna dönüşeceğini vurgulamalarıdır.

Yine bu modellerin başka bir versiyonuna göre krizler banka paniklerinin bir ürünüdür. Bu model Redelet ve Sachs (1998) tarafından oluşturulan modelin Chang ve Valesco (1998) tarafından geliştirilmesiyle oluşmuştur.¹²⁵ Özellikle Asya Krizinde Asya ülkelerinin hatalı bir politikası olmamasına rağmen uluslararası yatırımcıların kendi kendini besleyen kötümser davranışları sebebiyle banka panikleri oluşmuş ve finansal kırılganlıkla bu ülkeler sıkıntıya düşmüşlerdir.

Alternatif model versiyonlarının sonuncusu ise krizlerin altındaki temel nedenin bankacılık ve finans kesiminin özellikle bilanço sorunlarının olduğudur.

---

¹²³ YAY ve Diğerleri, s. 25.

¹²⁴ YAY, “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, s. 1239, 1240, 1241.

¹²⁵ YAY, “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, s. 1239.

Banka bilanço sorunları hem para hem de vade uyumsuzluğu sorunları ile bağlantılıdır. Bankalar döviz üzerinden borçlanıp ülke parası cinsinden borç veriyorlarsa para uyumsuzluğu sorunu yaşarlar. Yine bankalar kısa vadeli borç alıp uzun vadeli yatırımlar için borç veriyorlarsa bu durumda da vade uyumsuzluğu sorunu ile karşılaşır. Bu uyumsuzluklardan biri veya ikisi de söz konusu iken eğer döviz kuru değer kaybederse iflaslar ortaya çıkabilir. İflasların ortaya çıkması ise ekonomide istikrarsızlık yaratabilir. İstikrarsızlık durumunda sermaye akımlarının hızı ve aceleciliği artar ve sonuçta bir kriz oluşur. Banka kırılganlığını artıran diğer unsurlar ise geri dönmeyen borçların oluşturduğu bilanço sorunları ve piyasa değerinden sapmış kısaca yanlış değerlendirilmiş döviz kurlarıdır.

Özetle eğer bir ekonomide sabit veya yarı sabit döviz kuru politikası uygulanırken döviz kurları piyasa denge değerlerinden sapmışsa, finansal aracılardan kısa vadeli ve döviz cinsinden borçları varken alacakları uzun vadeli ve yerli para cinsinden ise, banka bilançoları geri ödenmeyen borçlarla bozulmuş durumda ise, banka portföylerinin taşıdıkları risk oranı yüksekse bu şartlar altında bankaların likidite, ödeyememe ve organizasyon sorunları var demektir. Böyle bir pozisyonda ortaya çıkan bir devalüasyon finansal krizin büyüklüğünü şiddetle artırır. Döviz kuru üzerinde spekülasyon atak nedeniyle baskı olduğunda hangi politikanın uygulanacağı konusunda ikilem yaşanır. Eğer kuru korumak için faiz oranları düşürülürse bu durum dövize saldırıyı artıracaktır. Diğer taraftan faiz oranları yükseltilirse bu sefer de borç yükü ağırlaşarak bankacılık sektörü daha da kötü duruma düşecektir.¹²⁶

1.6.4. Yayılma Etkisi Modeli

1990'lı yıllarda ortaya çıkan krizlerin bir özelliği birden fazla ülkede olması veya hızla bölgesel olarak yayılmasıdır. Yayılma etkisi, farklı ülke ve piyasalarda ortaya çıkan dalgalanmaların, döviz kurlarında, hisse senedi fiyatlarında ve sermaye akımlarında birlikte hareket ederek bir ülkeden diğer ülkelere yayılmasıdır.¹²⁷

---

¹²⁶ YAY, "1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi", s. 1239,1240.

¹²⁷ Erhan BİRGİLİ, Hasan DEMİR, Hakan TUNAHAN, "Finansal Krizlerde Bulaşma Etkisi: Türkiye ve Rusya Hisse Senedi Piyasaları Örneği", 6. Türkiye Finans Eğitim Sempozyumu, Yayınlanmamış Notlar.

Yayılma etkisi modeline göre farklı ülkelerde aynı anda krizlerin ortaya çıkma sebebi bu ülkelerin benzer kırılma noktaları taşıdıklarıdır. Bu yüzden ortak şoklarla sarsılırlar. Örneğin Asya ülkelerinin sabit döviz kuru sistemi uygulamaları ve dolar cinsinden aşırı borçlanmaları gibi. Ortamda ortak şokların olmaması durumunda ise bir ülkede çıkan kriz diğerine veya diğerlerine çeşitli kanallarla yayılır. Bu yayılmayı sağlayan kanallardan biri uluslararası ticaret yani ülkelerin birbirleriyle olan ticari bağlantılarıdır. Örneğin birbiriyle ticari bağlantıları olan ülkelerden birinin devalüasyon yapması diğer ülkeleri de rekabet edebilirliği devam ettirmek için devalüasyona zorlayabilir. Buradaki yayılma etkisi yalnızca ülkelerin arasındaki ticaretin hacmi ile ilgili değil aynı zamanda birbirlerine rakip olmalarına da bağlıdır. Bu yayılma etkisini ortaya çıkaran kanallardan diğerleri finansal piyasaların karşılıklı bağımlılığı, ortak kreditorlerden borçlanma ya da kreditorlerin portföylerinin karşılıklı bağımlı olmasıdır. Bir piyasada likidite eksikliği ortaya çıkarsa borç verenler (yatırımcılar) diğer piyasalardaki aktiflerini likit hale getirmeye çalışırlar. Bir ülkedeki borçlular borçlarını ödeme güçlüğüne düştüğünde veya ödeyemedikleri takdirde, borç verenler tüm piyasalar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları için ve yeni bilgi de maliyetli olduğundan dolayı diğer ülkelere verdikleri borçları da geri çağırılmaktadır. Bu da Asya ülkelerinde olduğu gibi, yatırımcıların ‘sürü’ davranışı ile yayılma etkisini hızlandırmaktadır. Ayrıca yayılma etkisi krizin maliyetlerini düşürmek için komşu ülkelerin birlikte devalüasyon yapma kararı almaları sebebiyle de ortaya çıkabilir.

Yayılma etkisi özellikle 1990’lı yıllardan sonra ortaya çıkan krizlerde görülmektedir. Örneğin ERM krizinde, Latin Amerika krizinde ve özellikle Asya krizinde bunu açıkça görebilmekteyiz. ERM krizi çıktığı zaman İtalya Lirası, İngiliz Sterlini ve Fillandiya Markası dalgalanmaya başladığında, bu dalgalanma Fransız Frangını, İrlanda Poundunu ve İsveç Kronunu spekülasyon baskı altında bırakmıştır. Latin Amerika ülkelerinden Meksika Peso devalüasyonu yaptığı zaman bu durum Arjantin, Brezilya ve kısmen de Filipinleri spekülasyon baskıya maruz bırakmıştır. Yine aynı şekilde bir Asya ülkesi olan Tayland’da ortaya çıkan kriz Endonezya, Malezya ve Filipinlere, oradan da hızla Güney Kore, Hong Kong, Singapur ve

Tayvan'a sıçramıştır. Yayılma etkisinden Rusya'da etkilenmiştir. Yayılma etkisi en fazla Asya ülkelerinin yaşadıkları krizde görülmüştür.¹²⁸

1.7. İstikrar Politikaları

Temel olarak dört tane istikrar politikasından söz edilebilir. Bunlar; yapısalcı, ortodoks, heterodoks ve IMF yönlendirmeli istikrar politikalarıdır.

1.7.1. Yapısalcı İstikrar Politikası

Yapısalcı istikrar politikaları gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları istikrarsızlığın temel sebebi olarak bu ülkelerdeki yapısal bozuklukları görmektedirler. Bu yapısal bozukluklar kaynakların hareketsizliği, piyasaların bir bütün halinde değil parçalı şekilde bulunması, arz ve talep arasında sektörel bazda meydana gelen dengesizliklerdir. Bunun yanında Yapısal yaklaşıma göre, büyüme ile beraber talepte ortaya çıkan değişimlere arzın karşılık vermede ve kısa sürede uyum sağlamada zorlanması sebebiyle ekonomide meydana gelen darboğazlar istikrarsızlığın bir diğer nedenidir.

Yapısal görüşteki iktisatçılar bu problemleri yani ekonomideki darboğazları ve yapısal bozuklukları dikkate almayan istikrar programlarının başarısız olacağı görüşünü vurgularlar. Ülkelerdeki istikrarsızlığın engellenmesi için uzun dönemli yapısal reformların yapılması gerektiğini belirtirler. Yapısalcılar ekonomiye geniş ölçekli devlet müdahalesini öngörürler. Bunun yanında ithal ikameci sanayileşme politikalarının uygulanması taraftarıdır.

Yapısalcı istikrar politikalarının temel iktisat politikası araçlarını kısaca şu şekilde özetleyebiliriz;

➤ Üretimi teşvik edici politikalar uygulanmasını öngörürler. Bu teşvik politikaları mali araçlar ve parasal araçlar olarak ikiye ayrılırlar. Mali araçlara kamu altyapı yatırımlarını ve iktisadi amaçlı olarak verilen sübvansiyonları sayabiliriz. Parasal araçlara örnek ise selektif kredi politikası uygulanmasıdır.

---

¹²⁸ YAY, "1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi", s. 1239, 1240, 1241.

➤ İhracat teşvik politikalarının uygulanmasını vurgularlar. Bu doğrultuda ihracatta mal çeşitlemesinin fazlaştırılmasının teşvik edilmesi gerektiği görüşündedirler. Bu teşviklere örnek olarak vergi teşviklerini, kredi teşviklerin ve gerçekçi döviz kuru politikası uygulamaları gösterilebilir.

➤ Kurumsal araçlar kullanılması, toprak reformu ve vergi reformu yapılması gerektiğini belirtirler.¹²⁹

1.7.2. Ortodoks İstikrar Politikaları

Ortodoks istikrar politikalarının ana amacı kısa sürede enflasyonu önlemektir. Bu politikalar teorik açıdan Monetarist yaklaşım ile örtüşmektedir. Ortodoks istikrar politikalarında kullanılan politika araçları şunlardır: para arzının kontrolü, kamu açıklarının azaltılması, döviz kurunun devalüe edilmesi, fiyatların serbest bırakılması ve sübvansiyonların kaldırılması. Özellikle 1970'lı yıllardan sonra ortodoks istikrar politikaları, programlarında uzun vadeli önlemlere yer vermeye başlamışlardır. Çünkü bu politikalara getirilen en önemli eleştirilerden birisi ekonominin uzun dönemli istikrarını göz ardı ederek kısa dönemli hedeflere yoğunlaşmasıdır. Ortodoks istikrar politikalarında kısa dönemli politikalar daha çok parasal araçların kullanılmasına öncelik verir. Mali araçların kullanılması kısa dönemde ikinci plandadır. Uzun dönemli politikalarda ise kamu kesiminin küçülmesi, dış ticaret ve sermaye hareketlerinin liberalizasyonunun sağlanması ve kurumsal reformların yapılması öngörülür. Kurumsal reformlar faktör piyasalarında verimliliğin artırılması için gerekli görülen değişikliklerdir.

Bu görüş taraftarları kısa vadede enflasyonun düşürülmesi için sıkı para ve maliye politikaları önerirler. Bunun yanında reel ücretlerin düşürülmesi aracılığıyla sert talep yönetimi uygularlar. Bu uygulamalar ekonomide daralma ve işsizlik ortaya çıkarır. Dış açıkların kapatılması ve ödemeler bilançosunun dengesinin sağlanması için ise toplam talepteki düşüşün ve reel ücretlerdeki azalmanın yarattığı avantajı, devalüasyon uygulamaları ile pekiştirerek ihracatı artırmayı hedeflerler. Bunlar kısa vadedeki hedef ve uygulamalarıdır. Uzun vadede yasal-kurumsal araçlarla kaynak

---

¹²⁹ A. Kemal ÇELEBİ, **Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Emek Matbaacılık Sanayi ve Ticaret LTD.ŞTİ., Manisa, 1998, s.53.

dağılımının etkinliğinin sağlanacağı görüşündedirler. Burada bahsedilen uzun vadeli yasal-kurumsal araçlar, kamu kesiminin küçültülmesi ve iç-dış piyasalarda liberalizasyona gidilmesidir. Uzun dönemde bu uygulamalarla üretimin artacağı hesaplanmaktadır. Kısa vadeli ve uzun vadeli hedeflerin birleşimi olarak enflasyon sorununun ve dış ödeme güçlüklerinin çözüleceği ve bu çözümlerin kalıcı çözümler olacağı vurgulanmaktadır.¹³⁰

Bu programlar ekonomiyi, toplam talebi azaltarak dengeye getirmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda reel ücretlerde düşüşü, yükün büyük ölçüde ücretliler ve küçük işletmeler üzerine verildiği sert talep yönetimi ile toplam talepte azalmayı ve endüstride daralmayı öngörmektedir. Bu gelişmeler sonuçta GSMH'da bir daralma meydana getirecektir.

Bu politikalar daha çok hiperenflasyonla mücadelede kullanılmaktadır. Ortodoks İstikrar Programları genelde IMF destekli olarak uygulanırlar. Dünyada uygulanan ortodoks istikrar programlarının başarısız olduğu iddia edilmektedir. Sosyal ve politik karışıklıklara sebep olduğu öne sürülmektedir.¹³¹

Ortodoks istikrar politikaları kamu açıklarının ortadan kaldırılması için sıkı para ve maliye politikası uygulanmasını öngörürler. IMF destekli ortodoks istikrar politikalarında reel ücretlerin düşürülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun yanında fiyat kontrolleri kesinlikle yapılmamalı ve fiyatlar serbest bırakılmalıdır. Bu uygulamalar sonucunda gelir dağılımı ücretliler ve maaşlılar aleyhine bozulur. Ortodoks istikrar programları, ekonomide resesyon ve işsizlik meydana getirirler.¹³²

1.7.3. Heterodoks İstikrar Politikaları

Heterodoks istikrar programları yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ülkelerde enflasyonu hızlı ve kalıcı bir biçimde düşürmek amacıyla uygulanırlar.¹³³

---

¹³⁰ ÇELEBİ, s. 54.

¹³¹ M. İlker PARASIZ, **Kriz Ekonomisi Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995, s. 33.

¹³² PARASIZ, **Kriz Ekonomisi Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, s. 49.

¹³³ Miguel A. KIGUEL ve Nissan LIVIATAN, "When do Heterodoks Stabilization Programs Work ? Lessons From Experience", **The World Bank Research Observer**, Volume 7, No. 1, January 1992, s. 54.

Heterotodoks istikrar politikalarının amacı şok yönetimi ile enflasyonu kontrol altına almaktır. Enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için öncelikle geleceğe ilişkin yüksek enflasyon beklentilerinin kırılması ve değiştirilmesi gerekmektedir. Bunun başarılabilmesi için fiyat ve ücret kontrolleri gibi araçlar kullanılır. Bu uygulamanın fiyat-ücret spiralini kırması beklenilmektedir. Heterodoks istikrar politikalarının başarılı olabilmesinin ilk şartı toplumun enflasyonunun hızla düşeceğine inandırılmasıdır. Bu politikada kullanılan diğer araçlar sıkı maliye politikası ve sabit döviz kuru politikalarıdır. Çıpa politikası da denilen sabit döviz kuru politikası ile ulusal paranın yabancı paralar karşındaki değeri belirli periyotlar için sabitlenir ve böylelikle ulusal paranın gelecekteki değer kayıplarına ilişkin beklentiler kırılmak istenir. Kısa vadede fiyat ve ücretlerin kontrolü ve sabit döviz kuru uygulamaları ile iç fiyatların istikrara kavuşacağı öngörülür. Dolayısıyla vergi gelirlerinin artacağı beklenir. Enflasyonun hızının azalması vergi gelirlerinin artmasına sebep olacaktır. Bu artış etkisi, dolaylı vergilerin ağırlığının fazla olduğu bir vergi yapısı içinde küçük kalacaktır. Tersine dolaysız vergilerin ağırlığının fazla olduğu bir vergi sisteminde ise bu etki büyük olacaktır. Bu uygulamaların yanında sıkı maliye politikası uygulamaları ile de kamu açıkları kontrol altına alınmaya ve kapatılmaya çalışılmaktadır.¹³⁴

Heterodoks İstikrar politikaları sürekli yüksek enflasyon ya da kronik enflasyon yaşayan ülkeler için uygulanması daha uygun görülmektedir. Bu politikalar hiperenflasyon durumları için uygun değildir.¹³⁵ Heterodoks İstikrar politikaları fiyat ve ücret kontrollerine, bütçe disiplinine ve sabit döviz kuru uygulamasına dayanırlar. Fiyat ve ücretlerin dondurulmasını öngörür ve hiperenflasyonun düşürülmesi için bu uygulamanın şart olduğunu vurgularlar. Bunun yanında bütçe disiplininin sağlanması için sıkı maliye politikaları uygulanmasını içerirler. Heterodoks İstikrar programlarına göre fiyat ve ücretler dondurulduğu zaman döviz kurları da sabitlenmelidir. Bu politikaya verilen bir diğer isim çıpa politikasıdır.

---

¹³⁴ ÇELEBİ, s. 55,56.

¹³⁵ Hüseyin AKGÖNÜL ve Mahmut MASCA, "Heterodoks İstikrar Programları", **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, Eskişehir, Haziran 2001, s. 450.

Bu politikanın tehlikeli yanı, eğer yurtiçi enflasyon oranı başarılı bir şekilde düşürülemezse sabit döviz kurlarının ekonomiye, özellikle de ihracat sektörüne zarar verecek olmasıdır.¹³⁶

Heterodoks istikrar programları uygulanmaya başladıkları ilk aşamada ortodoks istikrar programlarına göre daha büyük büyüme oranı ve daha az işsizlik yaratırlar. Bu sonucun ortaya çıkmasında gelirler politikasının desteği rol oynamaktadır. Gelirler politikasının desteği ile yurtiçi talebin canlılığı korunur. Bu doğrultuda ekonomik büyümeye önem veren gelişmekte olan ülkeler, istikrarlı bir ekonomiye kavuşmak için heterodoks istikrar programlarını tercih etmektedirler.¹³⁷

1.7.4. IMF Yönlendirmeli İstikrar Programları

Ekonomik istikrarsızlık yaşayan gelişmekte olan ülkeler, istikrar politikalarını uygulayabilmek için gereken finansmanı genelde IMF gibi uluslararası finansman kuruluşlarından sağlamaktadırlar. IMF kendisinden finansman desteği isteyen bir ülkenin istikrar politikalarını desteklemek için, bu ülkelere şarta bağlı borç vermektedir. Bu sebeple IMF tarafından yönlendirilen istikrar politikalarını, gelişmekte olan ülkeler uygulamak zorunda kalmaktadırlar.

IMF istikrar politikaları, monetarist düşünceye sahip ortodoks istikrar politikalarıdır. 1970'li yılların ortasına gelinceye kadar IMF istikrar politikalarının içeriğini, kısa vadeli talep yönetimine dayanan geleneksel istikrar politikaları oluşturmuştur. Bu politikalar doğrultusunda dış ödeme güçlerinin giderilmesi için belirli aralıklarla devalüasyonlar yapılması öngörülmektedir. Bunun yanında enflasyonun düşürülmesi amacıyla yönelik olarak kamu açıklarını düşürücü sıkı para ve maliye politikaları önerilmektedir. Bu esaslar IMF istikrar politikalarının temelini oluştururlar. IMF'nin gelişmekte olan ülkelere ekonomik istikrarsızlığı gidermeleri için verdiği öneriler şunlardır:

- Döviz kurunun aşırı değerlenmesinin önlenmesi,

---

¹³⁶ PARASIZ, *Kriz Ekonomisi Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları*, s. 40.

¹³⁷ PARASIZ, *Kriz Ekonomisi Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları*, s. 49.

- Yurtiçi talebin kısılması,
- Ekonominin dışa açık bir yapıya kavuşturulması,
- Yasal kurumsal serbestleşmenin sağlanması,
- Özelleştirme uygulamalarının yapılması,
- Fiziki sermaye yatırımlarının yapılması,
- Altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi,
- Vergi sisteminin basitleştirilmesi ki bununla toplanan vergi miktarının artırılması hedeflenmektedir.

IMF'nin önerdiği istikrar politikalarının orta ve uzun vadedeki amacı mal ve sermaye hareketlerinin liberalizasyonunun sağlanması ve bu yolla ekonominin dışa açılmasıdır. Buna ek olarak özelleştirme uygulamaları ile serbest piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu uygulamalarla ülkede ekonomik büyümenin sağlanacağı vurgulanmakta ve ekonomik istikrarsızlığa kalıcı çözümlerin getirileceği öne sürülmektedir.¹³⁸

Kısaca geleneksel IMF istikrar politikaları mali açıkların giderilmesi, ulusal kredi yaratılması ve yeni sabit döviz kuru oluşturulması üzerine odaklanmaktadır.¹³⁹

IMF programlarının en çok eleştirilen alan özelliklerinden birisi koşulluluk özelliğidir. IMF programlarının yapısal reform koşulları, kaynakların etkin kullanımı sağlamaya yönelik düzenlemeler olarak tanımlanmaktadır. Yapısal reformlar IMF programlarında iki ana gruba ayrılmaktadır. Birinci gruptaki yapısal düzenlemeler makro ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla yöneliktir ve bu bağlamda makro ekonomik politika araçlarının işlevselliğini artırmayı öngörürler. Örneğin, vergi yapısında yapılacak iyileştirmeler ve döviz kuru politikasında yapılacak düzenlemeler birinci grup yapısal reform politikalarıdır.

---

¹³⁸ ÇELEBİ, s.56,57.

¹³⁹ Anne O. KRUGER, "IMF Stabilization Programs", s. 7.

<http://www.nber.org/~confer/2000/wisef00/kruger.pdf>, 17.11.2003

İkinci grup yapısal reform politikalarının amacı ise ekonomik büyümeyi kolaylaştırıcı politikaların uygulanmasıdır. Tarım gibi belli sektörlerde fiyatlama politikasında değişiklikler ve işgücü piyasasında ve finansal piyasalarda kurumsal düzenlemeler yapılması bu politikalara örnektir. Son yıllarda IMF programlarında yapısal reformların payı gittikçe artmaktadır.¹⁴⁰

---

¹⁴⁰ Oğuz ESEN, “Türkiye’de Uygulanan IMF-Destekli Yapısal Programlar”, **Kriz ve IMF Politikaları**, Der. Ömer Faruk ÇOLAK, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 2, 3.

İKİNCİ BÖLÜM

KRİZLERİN KÜRESEL DİNAMİKLERİ

2. Krizlerin Küresel Dinamikleri

Küreselleşme henüz tamamlanmamış bir süreçtir. Ancak yaşamın her alanında etkileri giderek yoğun bir biçimde hissedilmektedir. Kuşkusuz söz konusu alanlardan biri de ekonomidir. Bu bağlamda tezin birinci bölümünde kriz kavramını ve türlerini açıkladıktan sonra, özellikle gelişmekte olan ülkelerin son yıllarda yaşadıkları krizleri, nedenlerini ve nasıllarını değerlendirebilmek için bu bölümde küreselleşme, küreselleşmenin dinamikleri ve özellikle krizlere yol açan dışsal faktörler üzerinde durulacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin veya bir diğer ismi ile yükselen piyasaların özellikle 1980'li yıllardan sonra sıklıkla tekrar eden finansal krizler yaşadıkları görülmektedir. Finansal krizlerin oluşumu ve tekrar etme frekanslarının artması ile küreselleşme sürecinin ivme kazanması arasında yakın bir bağ bulunmaktadır. Bu çerçevede bu bölümde küreselleşme ve finansal kriz ikilisi arasında nasıl bir bağlantı bulunduğu sorusuna cevap aranacaktır. Bu bölümde söz konusu krizler içsel ve dışsal dinamikleri açısından fakat daha çok dışsal dinamikleri açısından ele alınacaktır. Sözü edilen soruya cevap bulabilmek Türkiye'nin de içinde olduğu gelişen piyasaların yapılarını ve küreselleşme sürecinden ne şekilde etkilendiklerini anlayabilmek ve çözüm önerileri getirebilmek açısından çok önemlidir.

Küreselleşme, tıpkı krizin kavramsal boyutundaki gibi iki kutuplu bir olgudur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bir taraftan *'fırsatlar'* yaratırken diğer taraftan çok keskin olabilecek *'tehlikeler'* sunmaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler küreselleşmeyi sadece getirebileceği faydaları açısından fazla iyimser bir bakış açısıyla tek taraflı değerlendirmemeli, barındırdığı tehlikelere karşı (örneğin finansal krizler gibi) kendi yerel çözüm politikalarını ve sistemlerini oluşturmalarıdır.

Aşağıda ilk olarak küreselleşme, dinamikleri ve bu sürecin hem gelişmiş ülkelere (G.Ü) hem de gelişmekte olan ülkelere (G.O.Ü) negatif ve pozitif etkileri ele alınacaktır. Ayrıca bu süreci netleştirmek için küreselleşmenin aktörlerinin; Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve benzerlerinin küreselleşme sürecindeki rolleri vurgulanacaktır.

İkinci olarak küreselleşme perspektifinden özellikle son yıllarda yaşanan krizler değerlendirilecektir. Bu krizlerin daha önceki yıllarda ortaya çıkan krizler ile hangi alanlarda farklılaştıkları vurgulanacaktır. Buna ek olarak krizlerin ortaya çıkış süreçleri ve etkileri tartışılacaktır. Söz konusu ikinci kısım hem teorik hem de uygulama açısından ele alınacaktır.

Son olarak küresel güçlerin krizlerin ortaya çıkmasında oynadıkları rol irdelenmeye çalışılarak krizlerin oluşmasında dışsal ve içsel faktörlerin rolleri ve ağırlıkları bir model denemesi çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu modelde ağırlıklı olarak dışsal faktörlerin rolü üzerinde durulacaktır.

2.1. Küreselleşmenin Ekonomi Politikası

Küreselleşme olarak tanımlanan ve 1970'lerin sonundan itibaren ivme kazanan süreç, gerçekte kapitalizmin başlangıcından beri geliştirilen temel bir dinamiktir. Kapitalist sistemin en önemli özelliklerinden birisi sermaye birikiminin devamlılığının sağlanması amacıyla sürekli genişleme eğilimi göstermesidir. 16. yüzyılda Avrupa'da başlayan kapitalizmin 1970'lere gelindiğinde farklılaşan özelliği mali veya spekülasyon sermayesinin serbest hareketinin kapitalizmin hiçbir döneminde olmadığı kadar fazlaşmasıdır.¹⁴¹

Ancak küreselleşme sadece kapitalizmin dinamik bir süreç olmasına bağlanamaz. Bilim ve teknoloji alanında özellikle 1980'lerden sonra meydana gelen gelişmeler, ülkeler arasındaki fiziksel uzaklıkları önemsizleştirmiş ve kültür ve bilgiye erişim olanaklarını geliştirmiştir.

---

¹⁴¹ Filiz ÇULHA ZABCI, "Dünya Bankası'nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim", s. 6. <http://www.politics.ankara.edu.tr/html/eng/review/57-iii/5730107.pdf>, 19.11.2003

Teknolojik gelişmelerle birlikte iletişim ve bilgi alanındaki gelişmeler dünyanın ‘küresel bir köy’ olarak tanımlanmaya başlanmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda ülkeler arasındaki mal, hizmet, bilgi ve kaynak akışı hız kazanarak daha serbest bir hale gelmiştir. Dahası kapitalizmin ve teknolojinin söz konusu eşanlı dünyayı şekillendirmesi sürecine kurumsal unsurlar da dahil olmuştur. Örneğin, küreselleşme olgusu ile birlikte demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve liberalleşme gibi kavramlar yükselen değerler olmaya başlamıştır.¹⁴²

Küresel aktivite deyimi Oxford İngilizce sözlüğüne göre on yedinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Avrupa’nın büyüme ve genişleme döneminin bir ürünüdür. Küreselleşme kelimesinin sıfattan zamire dönüşmesi iki yüzyıl içinde gerçekleşmiştir. Yirminci yüzyılın son yarısında insanlar küreselleşme kelimesini sıfat olarak kullanmaya başlamışlardır.¹⁴³

Genel kabul gören görüşe göre küreselleşme; ülkeler arasındaki mal ve hizmet ticaretinin, uluslararası sermaye akımlarının ve teknolojik gelişmelerin hızlı bir biçimde artması ve serbestleşmesi sonucunda meydana gelen ekonomik gelişme olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁴

Erinç Yeldan; küreselleşmeyi ulusal ekonomilerin dünya piyasaları ile eklemlenmesi olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda iktisadi karar süreçleri dünya kapitalizminin sermaye birikimine hizmet eden dinamikler ve aktörler tarafından oluşturulmaktadır. Bu oluşum, elektronik ve bilgi-işlem teknolojilerindeki hızlı gelişmelerden yaralanarak dünyayı tek bir pazar konumuna dönüştürmeye çalışmaktadır.¹⁴⁵

---

¹⁴² Sami GÜÇLÜ ve Mehmet Zeki AK, “Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 914.

¹⁴³ Peter TEMİN, “Globalization”, **Oxford Review Of Economic Policy**, Volume 15, No. 4, s. 76.

¹⁴⁴ Famiş ŞAMİLOĞLU, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Finansal Kaynak Sorunu**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2002, s. 1, 2.

¹⁴⁵ Erinç YELDAN, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13.

Küreselleşmenin üzerinde yükseldiği üç farklı boyutu bulunmaktadır. Bunlar siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarıdır.¹⁴⁶ Siyasal küreselleşme, ulus ötesi düzenleyici ve yönetici kurumların oluşması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda liberal siyasal ideolojinin ve onun gerektirdiği kurumların yaygınlaşmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede ulus devlet olgusu giderek daha çok sorgulanmaktadır. Kültürel küreselleşme kavramı ile batılı ülkelerin fikirlerinin ve kültürel özelliklerinin yaygınlaşması vurgulanmaktadır.¹⁴⁷ Bazı toplumlar küreselleşme ile birlikte batı tipi insan modeli üzerinde uzlaşırken, bazı toplumlar ise alternatif değer ve kimlikleri yeniden oluşturma çabası içine girmektedirler. Diğer bir ifade ile alt ve üst kültürler popülerleşirken, ulusal kültürler önemsizleştirilmektedir. Küreselleşme devletlerin, işletmelerin ve diğer bütün aktörlerin sahip oldukları güç alanlarını değiştirmiştir. Bunlar güçlü oldukları alanlarda otonomilerini yitirirken diğer taraftan yeni alanlarda güç sahibi olmaktadır. Burada önemle belirtmek gerekir ki küreselleşme tüm aktörlerin güçlü buldukları alanları değiştirirken, devletler arasındaki gücün dağılımı konusunda bir değişiklik meydana getirmemiştir. Tersine devletler arasındaki geleneksel hiyerarşiyi daha da güçlendirmekte; gelişmiş ve gelişmekte olan ülke liglerinde bir hareketlilik söz konusu olmamaktadır. Kısaca küreselleşmeyi şekillendirenlerin öncülüğünü korumakta ve buna hizmet etmektedir.¹⁴⁸

Genelde küreselleşmenin daha çok ekonomik boyutu ön plana çıkmakta ve bu boyut üzerinde durulmaktadır. Ekonomik boyutu ile küreselleşme; ülkeler arasındaki sermaye, mal ve hizmet hareketlerinin ve işgücünün dolaşımını kısıtlayan engellerin giderek ortadan kaldırılması ile genel olarak dünya ekonomisinin serbestleştirilmesini içerir. Bu bağlamda dünyanın ekonomik bir bütün oluşturma sürecine hizmet eder.¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ GÜÇLÜ ve AK, “Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, s. 915.

¹⁴⁷ AKTEL, s. 57-58.

¹⁴⁸ Murat Ali DULUPÇU, “Küreselleşmede Marjinalleşen Ulusal Ekonomi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 4 (Güz), Isparta, Yıl 1999, s. 19.

¹⁴⁹ GÜÇLÜ ve AK, “Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, s. 915.

2.1.1. Küreselleşmenin Süreci ve Dinamikleri

Küreselleşme olgusunun temelleri İkinci Dünya savaşı sonrasında toplanan Bretton-Woods Konferansında atılmıştır.¹⁵⁰ Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile uluslararası para rejiminin şekillendiği bu konferans küreselleşme sürecinin kapitalizm ayağını oluşturmuştur.

Öte yandan küreselleşme daha çok 1980 sonrası yaşanan bir dizi dönüşüm ile ilişkilendirilmektedir. Dünyada 1980’li yıllardan itibaren ekonomik ve siyasi olgularda değişim ve yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Bu doğrultuda dünya ekonomisinin bir bütün haline gelmesini öngören küreselleşme kavramı ön plana çıkmıştır. Küreselleşme dünya ekonomisinin bütünleşmiş tek bir piyasaya dönüşmesi ve ülkelerin dünya ekonomisi ile entegrasyon sağlamasıdır. Bu entegrasyonunun sağlanabilmesi için ülkelerin çeşitli yapısal reformları gerçekleştirmeleri gerekmektedir.¹⁵¹

Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) Başkan Reagan’ın ve İngiltere’de Başbakan Thatcher’in uyguladıkları neo-liberal politikalar ile birlikte küreselleşme tüm dünyada hız kazanmıştır. Buna ek olarak uluslararası kredi kurumlarının ihracata yönelik büyüme programları ve yapısal uyum programları piyasaların serbestleşmesi amacıyla hizmet ederek küreselleşme sürecinin hız kazanmasına yardım etmiştir. Uygulanan bu politikalar doğrultusunda küreselleşme olgusu on yıllık bir zaman dilimi içinde dünyanın büyük kısmını etkisi altına almıştır. Neo-liberal iktisat politikaları küresel iktisat politikalarına dönüşmüştür.¹⁵²

Neo-liberal politikaların tüm dünyada giderek yükselmesinin nedeni 1970’li yıllara kadar uzanmaktadır. İkinci Dünya savaşıdan sonra tüm dünyada Keynesyen politikalar benimsenmiş ve 1970’li yılların ikinci yarısına kadar uygulama alanı bulmuştur. Fakat dünya ekonomisi 1970’li yılların başında bir bunalım yaşamaya başlamış, Keynesyen teoride yer almayan stagflasyon ile karşılaşmıştır. 1973-1974 yıllarında yaşanan petrol krizleri tüm dünyadaki ülkeleri sıkıntıya sokmuştur.

¹⁵⁰ TEMİN, “Globalization”, s. 83.

¹⁵¹ GÜÇLÜ ve AK, “Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, s. 912.

¹⁵² GÜÇLÜ ve AK, “Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, s. 914, 915.

Petrol krizlerinin de etkisiyle 1970’li yılların ikinci yarısında stagflasyonun yaşandığı ciddi bir ekonomik bunalım meydana gelmiştir. Bu ortamda Keynesyen politikaların krizleri çözmede yetersiz kalması, dünya genelinde ekonomiye devlet müdahalesini öngören politikalara karşı olumsuz tavırların artmasına neden olmuş, devletin ekonomideki rolü ve ağırlığının azaltılmasını savunan neo-liberal iktisat politikaları kabul görmeye başlamıştır. Neo-liberal iktisat politikaları serbest piyasa mekanizması üzerine kurulan politikalardır ve daha serbestleşmiş bir dünya ekonomisini öngörürler.¹⁵³

Neo-liberal görüşe göre küreselleşme süreci hem gelişmiş ülkelere hem de gelişmekte olan ülkelere yarar sağlayacaktır ve bu ülkelerin hayat standartlarını yükseltecektir. Bu görüşe göre gelişmekte olan ülkeler dışa açık hale gelerek gelişmiş ülkelerden sermaye ve teknoloji transferi yaparak gelişmiş ülkelerden daha hızlı büyüyeceklerdir. Krugman ve Venables ise küreselleşmenin başlangıç aşamasında gelişmiş ülkeler lehine, gelişmekte olan ülkeler aleyhine bir durum oluşturacağını fakat daha sonraki aşamalarda bu durumun tersine döneceğini ifade etmişlerdir. Krugman ve Venables’in görüşüne göre sonuçta kazanan ve yararlı çıkan taraf gelişmekte olan ülkeler olacaktır. Barnett ve Cavanag ise uluslararası sermayenin daha çok gelişmiş ülkelerde yoğunlaşması sebebiyle bu ülkelerin daha avantajlı bir konuma geleceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁴

Küreselleşme, ulus devletlerin finans ve üretim alanlarında dünya ekonomisi ile bütünleşmesini ifade etmektedir. Ekonomik alanda sınırların yok olması anlamını içinde barındırmaktadır. Küreselleşme olgusu finansal alanda uluslararası bağıllığı artırır ve genişlemeyi sağlarken, ulus devletin ekonomiyi yönlendirme ve kalkınmayı teşvik etme işlevini kaybetmesine sebep olmaktadır. Devletlerin uluslararası rekabete dayanan dışa dönük politikalar üzerine yoğunlaşması küreselleşmenin ticaret alanında meydana getirdiği dönüşümdür. Üretim bağlamında ele alındığında küreselleşme, üretimin dünya genelinde amaçları yüksek kar olan çokuluslu işletmeler tarafından gerçekleştirilmesidir.

---

¹⁵³ GÜÇLÜ ve AK, “Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, s. 913.

¹⁵⁴ Bedriye SARAÇOĞLU, “Küresel Krizler ve Türkiye İhracatının Geleceği”, İGEME, Yıl 3, Sayı 10, Ajans-Türk Basın ve Basım A.Ş., İstanbul, Nisan-Haziran 1999, s. 20.

Kısacası küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin ekonomideki rolü ekonomik kalkınma için yetersiz görülmektedir. Ekonomik kalkınmanın sağlanması doğrudan dış ticarete ve uluslararası sermayeye bağlanmaktadır.¹⁵⁵

1980’li yılların başından itibaren serbest piyasa mekanizması ile birlikte hız kazanan küreselleşme süreci dünyaya yeni bir düzen getirmektedir. Kazgan’ın da vurguladığı gibi bu yeni düzenin temelinde 1970’li yılların başında yaşanan krizde sermayenin karlılığını artırmak için küreselleşme baskısına girmesi, teknolojik gelişmelerin bu süreci kolaylaştırması, Merkez ülkelerinin kendi içlerinde çekişmelerinin ve ticari çatışmaların artması ve gelişmekte olan ülkelerin aşırı dış borçlanması yatıyordu. Yeni ekonomik düzenin temel amacı, dünya çapında serbest piyasa ekonomisine geçilmesini sağlayarak bütün ülkelerin dünya pazarları ile bütünleşmesini gerçekleştirmektir. Bu amaçla yapılması öngörülen değişiklikler şunlardır; ithalat ve ihracatının dış ticareti koruma politikalarından arındırılması, fiyat sübvansiyonlarının kaldırılması, paraların konvertibilitesinin sağlanması, devlet tekellerinin yok edilmesi, kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi, mallar, hizmetler ve sermayenin serbestçe dolaşımının sağlanması, dolaysız yatırımların, kısa süreli sermaye hareketlerinin ve portfolyo yatırımlarının denetimden arındırılması ve mali piyasaların bütünleşmesinin sağlanmasıdır. Bu görüşe göre rekabet, karlılığı ve verimliliği artıracaktır. Özel girişimciler sahip oldukları rekabet güçlerine göre kazanacaklar veya kaybedeceklerdir. Yeni dünya ekonomik düzeninde devlete asli görevlerinin dışında bir rol verilmemektedir. Sosyal devlet anlayışı ya yok olmakta ya da çok küçülmektedir. Kısaca yeni ekonomik düzen özel girişimin baskın olduğu serbest rekabet koşullarının geçerli olduğu bir bütünleşmiş dünya ekonomisi yaratmayı hedeflemektedir.¹⁵⁶ Fakat 1978 yılında Çin’in yaşadığı ekonomik reforma ve Sovyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılmasına kadar dünyada küresel bir piyasa yaratılamamıştır. Ancak bu iki gelişmeden sonra büyük ülkeler ve daha küçük olanları dünya ekonomisine katılma ile ilgilenmeye başlamışlardır. Sadece 1990’larda yeni kurulan gerçek küresel ekonomiden söz etmek mümkündür.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ DULUPÇU, “Küreselleşmede Marjinalleşen Ulusal Ekonomi”, s. 16, 17.

¹⁵⁶ KAZGAN, s. 69, 71.

¹⁵⁷ TEMİN, “Globalization”, s. 83.

Küreselleşmenin ekonomik dinamiklerinden birisi finansal küreselleşmedir. Finansal küreselleşme, ulusal finans piyasalarının serbestleşerek dünya finans piyasaları ile eklemlenmesidir. Finans piyasalarındaki çeşitli kontrol ve sınırlamaların tamamen ortadan kalkmasını öngörmektedir. Aynı zamanda finans piyasalarının uluslararası rekabete açılması ve piyasaların konvertibiliteye sahip olması anlamına gelmektedir. Bu özelliklerinin yanında kurların dalgalanmaya bırakılmasını öngörmektedir. Bu uygulamaları ile finansal küreselleşme, uluslararası sermaye akımlarının ve yeni kurumsal yatırımların finans piyasalarındaki işlevlerinin artmasını sağlar.¹⁵⁸

Özellikle finansal küreselleşme çevre ülkeleri veya gelişen piyasalar olarak isimlendirilen ülkeler için hem riskler hem de faydalar içermektedir. Finansal küreselleşme süreci iki tarafı olan bir olgudur. Sermaye girişi yaşayan ülkeler için oluşturduğu risk, bu sermaye akımlarının kendi doğalarında yüksek volatiliteler barındırmalarıdır ki bu özellikleri son on yıl içinde dünya ekonomisinde çevre ülkelerinin yaşadıkları finansal krizlerin temelini oluşturmuştur. Finansal küreselleşme sürecinin meydana getirdiği en büyük potansiyel fayda ise, ülkelerin daha yüksek bir ekonomik büyüme oranı için daha düşük faiz oranlarına sahip dışsal kaynaklardan yararlanma imkanlarını artırmasıdır. Finansal küreselleşmenin faydalarından yararlanma yeteneği bir ülkeden diğerine değişmektedir. Ulus devletlerin yerel kurumsal ve politik kapasiteleri onların finansal akımların faydalarını yakalama yeteneğinde kritik bir rol oynamaktadır. Burada ülkelerin demokrasilerinin doğası ve kalitesi arasındaki ilişki ve kurumsal ve politik kapasiteleri ön plana çıkmaktadır.¹⁵⁹

Bu doğrultuda küreselleşmenin dinamiklerini dört başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; Çok Uluslu İşletmeler (ÇUŞ) veya diğer ismi ile küresel işletmeler, teknolojik gelişmeler ve bilgi teknolojileri, teknoloji transferi ve sermayenin uluslararasılaşmasıdır.

---

¹⁵⁸ Serap DURUSOY, “Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/finans.htm>, 10.01.2003

¹⁵⁹ C. Emre ALPER ve Ziya ÖNİŞ, “Financial Globalization, the Democratic Deficit and Recurrent Crises in Emerging Markets: The Turkish Experience in the Aftermath of Capital Account Liberalization”, July 2001, s. 1, <http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-01-14.pdf>, 07.10.2003

2.1.1.1. Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ)

Küreselleşme sürecinin en önemli dinamiklerinden biri Çok Uluslu Şirketlerdir (ÇUŞ). Dünyada şu anda 27.000'nin üzerinde Çok Uluslu Şirket bulunmaktadır. Kendi ülkelerinin dışında faaliyet gösteren ÇUŞ'lerin 1992 yılındaki satışları 5.5 trilyon dolar olmuştur. Bu rakam toplam dünya ticareti olan 4 trilyon dolarlık rakamın üzerindedir. Bu rakamlar ÇUŞ'lerin dünya özel sektör değerlerinin üçte birini kontrol ettiğini göstermektedir. ÇUŞ'lerin dünya genelinde gerçekleştirdikleri dış yatırımları iki trilyon dolara ulaşmaktadır. Çok Uluslu Şirketlerin en büyük grubunu ABD oluşturmaktadır. İkinci sırada İngiltere üçüncü sırada ise Japonya gelmektedir.¹⁶⁰

Ayrıca ÇUŞ'ler uyguladıkları üretim politikaları ile ülkelerin toplam gelirlerini ve gelir dağılımını büyük ölçüde etkileyebilmektedirler.¹⁶¹ Küreselleşme süreci içinde Çok Uluslu Şirketlerin faaliyetleri hala ana ülke odaklıdır. Yani ÇUŞ'ler ekonomik faaliyetlerinin merkezi olarak kendi anavatanlarına bağlı durumdadırlar. Bu ana vatan odaklılığının iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ana ülkenin rolü diğeri ise ana bölgenin rolüdür. Çok Uluslu şirketlerdeki ana ülke eğilimi küreselleşmenin ivme kazandığı 1992-1993 yıllarında, 1987 yılındaki kadar güçlüdür. ÇUŞ'lerin ürettikleri katma değerlerin %70-75 kadarı anavatanlarında üretilmektedir. Örneğin ABD'nin ÇUŞ'lerinin toplam varlıklarının %78'i, toplam satışlarının %70'i ve toplam istihdamlarının %70'i ABD'nin kendi içinde gerçekleşmektedir.¹⁶²

Burada önemli olan bir nokta da farklı ülkelerin ÇUŞ'leri birbirlerinden farklı alanlarda, farklı ölçülerde geniş bir yelpazede faaliyet göstermekte olduklarıdır. Yani ÇUŞ'ler kendi ülkeleri haricinde gösterdikleri coğrafi dağılım bakımından farklıdırlar. Bunlara ek olarak ÇUŞ'lerin teknolojik gelişmeleri ve AR-GE çalışmaları ana ülkelerinde gerçekleştirilmekte ve kalmaktadır. Özellikle ABD bu konuda kapalı bir ülke görünümü sergilemektedir. ABD'yi Japonya ve İsveç takip

---

¹⁶⁰ TUTAR, s. 26.

¹⁶¹ Şenol BAŞTÜRK, "Bir Olgu Olarak Küreselleşme: Sorunlar ve Bir Çözüm Önerisi; Küresel Yönetişim", s. 3. <http://www.isguc.org/senol1.htm>, 19.11.2003

¹⁶² Paul HIRST ve Grahame THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev: Çağla ERDEM ve Elif YÜCEL, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 124, 125, 126.

etmektedirler. ABD'nin ÇUŞ'lerinin teknolojik faaliyetlerinin en fazla %10 ila %30'u kadarı dış şubelerde gerçekleştirilmektedir.¹⁶³

ÇUŞ'ler geniş pazar ve üretim avantajları arayışı içindedirler. Bu arayışlarında ülkeleri tek tek veya bölgesel olarak değerlendirmektedirler.¹⁶⁴ Bu görüş doğrultusunda ÇUŞ'ler kendilerine mali avantaj sağlayan alanlara, örneğin ucuz emeğin bulunduğu bölgelere belirli üretimlerini aktarmaktadırlar. Bu durum işsizlik ve düşük ücretleri gündeme getirmektedir. Bir ülkedeki üretimlerini başka bir ülkenin işgücü çok ucuz olduğu için o ülkeye kaydırduklarında diğer ülkede işsizlik sorunu artmaktadır. Buna ek olarak ÇUŞ'ler küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaşam şansını büyük ölçüde yok etmektedirler.¹⁶⁵ Ayrıca özellikle gelişmekte olan ülkelerin ulusal hükümetleri, ÇUŞ ve küresel sermaye karşısında politika oluşturma ve politik düzenlemeler yapma konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Bu durum da krizleri beraberinde getirmektedir. Sermayenin küresel piyasalar aracılığı ile çok hızlı hareket edebilmesi, ÇUŞ'lerin ve büyük sermaye sahiplerinin dünya piyasaları üzerinde kriz yaratmalarına açık bir zemin oluşturmaktadır.¹⁶⁶

2.1.1.2. Teknolojik Gelişmeler ve Bilgi Teknolojileri

Teknolojinin en genel tanımı bilginin ve bilgiye dayalı yöntemlerin herhangi bir ekonomik aktivitenin gerçekleştirilmesinde kullanılmasıdır.¹⁶⁷ Teknolojik gelişme ise bir işin yapılmasında bilgi veya bilgiye dayalı yöntem uygulandığında o iş daha kısa zamanda tamamlanabiliyorsa söz konusudur. Sistemleştirilmiş bilgi de günümüzde teknoloji olarak kabul görmektedir.¹⁶⁸

Küreselleşmenin önemli dinamiklerinde birisi de teknoloji alanındaki gelişmelerdir. Bu teknolojik gelişmeler iletişim, bilgisayar, bilgi, ulaşım ve

---

¹⁶³ HIRST ve THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, s. 126.

¹⁶⁴ http://www.mfa.gov.tr/turkce/grube/ues_10/yenisaglik.htm, 17.12.2003

¹⁶⁵ Yusuf İLERİ, "Küresel Politikların Ulusal Ekonomi ve Vergilere Etkisi", <http://www.maliyeokulu.org/yusuf/yazi2.htm>, 17.12.2003

¹⁶⁶ Memet ZENCİRKIRAN, "Küresel Sorunlar Sarmalı", http://www.isguc/arc_view.php?ex=81, 16.12.2003

¹⁶⁷ Lawrence J. LAU, "Economic Globalization and the Information Technology Revolution", s. 2, <http://mimoza.marmara.edu.tr/%7Esoyak/globalization%20and%20internet%20revolution.pdf> 19.11.2003

¹⁶⁸ TUTAR, s. 27.

multimedya teknolojileri üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹⁶⁹ Yeni teknolojiler ekonomik etkinliği artırmakta, teknik ilerleme ve fikirlerin daha hızlı yayılmasına, farklı ülkeler, insanlar ve kurumlar arasında eş zamanlı olarak iletişim kurulmasına olanak sağlamaktadır.¹⁷⁰ Teknoloji alanındaki en önemli gelişmeler bilgi teknolojilerinde yaşanmaktadır. İktisatçılar küreselleşme olgusunun teknolojik gelişmelerle bire bir bağlantılı olduğunu vurgulamaktadırlar. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler hizmet sektörünün dünya ticareti içindeki payını artırmıştır. Bu süreç klasik üretim faktörlerine bilgi faktörünü eklemiştir. Küresel ekonominin en önemli sektörü olan finansal hizmetler sektörü elektronikte sıkı bir işbirliği içindedir. Bu doğrultuda günümüzde kullanılan teknoloji işgücü ağırlıklı bir teknolojiden ziyade yüksek teknolojidir. Bu alanda yaşanan yeniliklerin oranı ve hızı her geçen gün artmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri birbirlerinin tamamlayıcısıdır ve birbirine bağımlı halde gelişirler. Bunların sağladığı yenilikler küreselleşme sürecinin hızlanmasında önemli rol oynamıştır.¹⁷¹

Teknoloji küreselleşme için olmazsa olmaz bir koşuldur. Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler küreselleşme bağlamında etkilerini en fazla finans piyasalarında hissettirmektedir. Küresel mali piyasalar iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle ivme kazanmıştır.¹⁷²

Günümüzde bilgi bir güç konumuna gelmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlananlar ve bilgiyi bilgi üretmede kullananlar avantajlı üstünlüğe sahip olmakta ve gittikçe güçlenmektedirler. Nasıl ki endüstri çağında üretim dünyaya değişim getirmiştir, günümüzde de küresel ekonomide bilgi teknolojisi değişim getirmektedir. Gittikçe doğal avantajların ve stratejik üstünlüklerin önemi kalmamaktadır. Temelini entelektüel sermayenin oluşturduğu ekonomiler bunların yerini almaktadır.¹⁷³

---

¹⁶⁹ Douglas KELLNER, “Globalization, Technopolitics And Revolutions”, s. 1, <http://mimoza.marmara.edu.tr/%7Esoyak/Globalization%20and%20technopolitics1.htm>, 19.11.2003

¹⁷⁰ Necmi ODYAKMAZ, “Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme ve Kalkınma”, s. 1. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/bilgi.htm>, 19.11.2003

¹⁷¹ TUTAR, *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*, s.27, 28.

¹⁷² Veysel BOZKURT, “Küreselleşme Kavram Gelişim ve Yaklaşımlar”, s. 8, <http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>, 19.11.2003

¹⁷³ TUTAR, s. 27, 28.

Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler yeni sosyal ve ekonomik kurumların oluşturulması talebini yaratmaktadır. Bu gün ki toplumlar daha bilimsel ve bilgi temelli ekonomiye ve öğrenen örgütlere giderek daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler sayesinde küreselleşme süreci kendi kendini beslemekte ve geliştirmektedir.¹⁷⁴

2.1.1.3. Teknoloji Transferi

Teknoloji aynı zamanda uluslararası ticaretin konusudur. Bu iki yönlü olabilmektedir. Birincisi teknoloji yeni ürünlerin bulunmasına veya mevcut bulunan ürünlerin geliştirilmesine olanak sağlamakta bu yolla da üretim maliyetlerinin düşmesini ve daha kaliteli ürünler üretilebilmesini sağlamaktadır. Böylelikle dış ticareti geliştirici etkide bulunur. İkinci olarak teknolojinin uluslararası ticarete konu olması teknoloji transferi yolu ile olmaktadır. Teknoloji transferi yabancı bir firmayla lisans anlaşması yapılması, patent satın alınması yoluyla gerçekleşmektedir. Ülkeler ve firmalar teknolojiyi ya sermaye mallarına dönüşmüş olarak veya yalın biçimde ithal ederek transfer etmektedirler.¹⁷⁵

Gelişmekte olan ülkeler teknoloji transfer ederken kendi yerel olanaklarına uyarlayabilecekleri teknolojileri transfer etmelidirler. Gelişmiş teknolojileri bir bütün olarak almak yerine kendi olanakları ile ikame edebilecekleri teknolojileri kendi kaynaklarından sağlamalıdır. Teknoloji ve istihdam arasındaki ilişkiye baktığımızda; eğer teknoloji ülke içinde üretiliyorsa bunun istihdam üzerinde olumlu katkıları olmaktadır. Fakat teknoloji ülkeye ithal veya transfer ediliyorsa, bu teknoloji ülkede işsizliğe sebep olmaktadır. Ülkeler veya şirketler kendilerine en uygun olan teknolojiyi transfer etmelidirler ve bu teknolojiyi geliştirmeye veya kendi imkanları ile oluşturmaya çalışmalıdırlar.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Jeffrey D. SACHS, “Twentieth-Century Political Economy: A Brief History Of Global Capitalism”, **Oxford Review Of Economic Policy**, Volume 15, No. 4, s. 101.

¹⁷⁵ TUTAR, **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, s. 28, 29.

¹⁷⁶ TUTAR, s. 31.

2.1.1.4. Sermayenin Uluslararasılaşması

Sermayenin uluslararasılaşması bağlamında küreselleşmeye getirilen eleştirilerden birisi ulusal hükümetlerin politika oluşturmakta yetersiz kaldıkları ve çokuluslu sermayenin küresel düzeyde yönlendirmelerde bulunduğu¹⁷⁷.

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan küresel para piyasası; döviz işlemlerinden, küresel bonolardan, Master Card'lardan, Euroyen ve paranın yeniden paketlenip satılmasına imkan tanıyan ve gün geçtikçe daha da yaratıcı ve spekülasyon araçlarından meydana gelmektedir. Dünyada şu anda dolaşım halinde olan paranın sadece %10'u mal veya hizmet ticareti ile ilgilidir, geriye kalan %90'lık tutar finans piyasalarında dolaşmaktadır. Günümüzde para akımlarını kontrol etmek gittikçe güçleşmektedir. Artık merkez bankaları para akımlarını sadece faiz oranlarını yükseltip düşürerek dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Para akımlarında faiz oranlarının yanında siyasal etkenlerde önemli rol oynamaktadır. Şu anda dünyada dolaşan para tüm kontrol ve sınırlandırmalardan yoksundur.

Finansal serbestleşme ile birlikte dünya finans piyasasının iş hacmi özellikle 1985'ten sonra büyük ölçüde artmıştır. Uluslararası Ödemeler Dengesi Bankasının (BIS) açıklamalarına göre bir günde yaklaşık 1.5 trilyon dolar tutarında para el değiştirmektedir. Bu rakam çok yüksek bir dolaşım hızını ve büyük bir gücü anlatmaktadır. Sermayenin hareketlerinin sonucunda küresel ve yerel düzeylerde güç yeniden dağılmaktadır. Dünyadaki gelişmiş ülkeleri niteleyen 'Merkez', finansal gücün kaynağını oluşturmakta ve finans piyasalarına hakim bulunmaktadır. Bu bağlamda Merkez küreselleşmenin en önemli aktörlerinden biridir. Merkez, finansal serbestleşmenin tüm dünyada uygulanmasını istemektedir. Çünkü merkez ülkelerinde durgunluk yaşanmakta ve dolayısıyla kar hadleri düşmüş bulunmaktadır. Merkez finans gücünü en karlı yatırım alanlarında kullanmak istemektedir. Bunu yapabilmesi için de serbestçe hareket ederek yüksek karlı alanlara sınırlama olmaksızın yatırım yapabilmesi gerekmektedir. Böylelikle Merkezin dışında en yüksek kar haddi nerede ise orada yatırım yapabilmeyi amaçlamaktadır. Merkez

---

¹⁷⁷ Memet ZENCİRKIRAN, "Küreselleşme: Sorunlar Çözüm Önerileri", s. 5. <http://www.isguc.org/memet2.htm>, 19.11.2003

sermayesi küresel işletmeler aracılığıyla sermaye donanımı biçiminde veya akışkan fonlar halinde hareket etmektedir.¹⁷⁸ Gülten Kazgan'ın 'Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen' kitabında belirttiği gibi Merkez ülkeleri yaşadıkları durgunlukları dışa açık çevre ülkelerinin varlığı sayesinde aşabilmektedirler. Merkez ülkeleri çevre ülkeleri sayesinde krizleri aşip enflasyonsuz büyümeyi gerçekleştirirken, dışa açık bir yapı içinde bulunan çevre ülkeleri istikrar ve büyümeyi gerçekleştirmekten yoksun kalmaktadırlar. Dünyadaki mali, ekonomik ve askeri sistem batının çıkarlarına hizmet edecek şekilde düzenlenmiş ve düzenlenmeye devam etmektedir. Bu doğrultuda çevre Merkez'in amaçlarına uygun hale getirilmek için küresel politikalarla yeni kalıpların içine sokulmaktadır.¹⁷⁹

Finansal serbestleşme ile sermayenin uluslararasılaşması özellikle gelişmekte olan ülkeler için riskleri beraberinde getirmektedir. Son yıllarda finansal libelizasyonunun varlık fiyatlarında yapay yükselmeler meydana getirdikleri gözlemlenmiştir. Bu yapay yükselmeler Doğu Asya ülkelerinde ve diğer yükselen piyasalarda olduğu gibi bankacılık krizleri ve daralmalarla sonlanmaktadır. Dolayısıyla yapay bir büyüme döneminin ardından bu ülkeler önce finansal bir krizle karşılaşmakta, daha sonra bu kriz reel ekonomilerini de olumsuz etkilemektedir.¹⁸⁰ Spekülatif ataklara ve varlık fiyatlarının yapay yükselmesine yol açan finansal serbestleşme modern kapitalist ekonomilerin devam edebilmesini sağlayan bir dinamiktir.¹⁸¹

2.1.2. Kapitalizm Açısından Küreselleşmenin Değerlendirilmesi

Modern kapitalizm on sekizinci yüzyılın sonunda Büyük Britanya'da gerçekleşen endüstri devrimi sonrasında ortaya çıkmıştır. Modern kapitalizm on dokuzuncu yüzyılın başında Batı Avrupa'da ve Avrupa'nın uzantısı olan ABD'de ve okyanus ötesi devletlerde oluşumunu sürdürmüştür.

---

¹⁷⁸ TUTAR, s. 32, 33.

¹⁷⁹ KAZGAN, s.117, 118.

¹⁸⁰ Franklin ALLEN ve Douglas GALE, "Bubbles, Crises, And Policy", **Oxford Review Of Economic Policy**, Volume 15, No. 3, s. 9, 17.

¹⁸¹ Nigel THRIFT, "Forum: Perspectives On New Political Economy, 'Chasing Capitalism' ", **New Political Economy**, Volume 6, No. 3, 2001, s. 377.

Yirminci yüzyılın sonunda Marks ve Engels'in 1848 yılında öngördükleri gibi kapitalizm küresel hale gelmiştir. Bu gerçekleşirken dünyadaki ekonomiler kurumsal değişimler yaşamışlardır. Yirminci yüzyılın sonunda nerdeyse tüm dünya ülkeleri 'modern kapitalizm'in temel iskeletine adapte olmuşlardır. Yirmi birinci yüzyıl 'küresel kapitalizm' olarak tanımlanan uluslararası bir sistemle başlamıştır.¹⁸²

Modern kapitalizmi 1800'lü yıllardan günümüze kadar üç temel aşama olarak ele almak mümkündür. Birinci aşama 1800 ve 1890/1900 arasındaki rekabetin ve küçük işletmelerin temel olduğu ve kapitalizmlerin ulusal sınırlar içinde faaliyette bulunduğu dönemdir. İkinci aşama 1800'lerin sonunda başlayan ve tekellerin olduğu, büyük firmaların ve firma gruplarının ortaya çıktığı dönemdir. İkinci dönemde ulusal kapitalizmler dünya genelinde mücadele halindedirler. Üçüncü dönem ise 1990 sonrasında ÇUŞ'lerin küreselleşme ile etkin ve önemli bir güce kavuştukları küresel kapitalizmdir.¹⁸³

1990'ların sonuna gelindiğinde dünyanın tamamına yakını, piyasa ekonomisinin temel gerekliliklerine sahip duruma gelmiştir. Bu gereklilikler; ekonominin merkezinde özel girişimciliğin bulunması, uluslararası ticaret için konvertibil para sistemi, ticari işlemler için paylaşılmış standartlar ve üretim sektörlerinin piyasa temelli değişimidir. Özellikle teknoloji alanında yaşanan gelişmeler küreselleşmenin kendi kendisini üretmesini mümkün kılmıştır. Küresel bütünleşmiş üretim sisteminin bir parçası olarak Çok Uluslu Şirketler bir çok ülkede yatırım yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise büyük miktarda yabancı yatırım çekerek küresel üretim sisteminin diğer bir parçası olmaktadır.¹⁸⁴

Birinci bölümde de açıklandığı gibi kapitalist sistemin ilk önemli krizi 1929'da ABD'de yaşanan 'Büyük Bunalım'dır. Büyük Buhranın uluslararası ekonomi tarihi için önemi Birinci Dünya Savaşı'nın politik tarih için önemine eşittir.¹⁸⁵ Bu kriz eksik harcama ve daraltıcı politikalarla daha çok derinleşmiştir. Bunu 1970'li yıllarda sosyal devlet krizleri takip etmiştir. Sosyal devlet krizlerinin

---

¹⁸² SACHS, s. 90, 91.

¹⁸³ Fikret BAŞKAYA, **Küreselleşme mi ? Emperyalizm mi ? Piyasacı Efsanenin Çöküşü**, Ütopya Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2003, s. 9.

¹⁸⁴ SACHS, s. 98, 99.

¹⁸⁵ SACHS, s. 100.

temel dinamiği kamu harcamalarının fazlalığıdır. Daha sonra gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi krizleri meydana gelmiştir. Fakat gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları ödemeler dengesi krizleri kapitalist sistemin krizi olarak değil, kapitalist sisteme direnen veya uyum sağlamada zorlanan ekonomilerin krizleri olarak görülmektedir. Ekonomilerini dışa açık hale getiren gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş batı ülkelerinden önemli farklılıklar sergilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin söz konusu farklılıkları kamu kesimi gelir ve gider dengelerinde, bürokrasi-siyaset-mafya ilişkilerindedir. Amerikan Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan'ın ve bazı iktisatçıların görüşlerine göre kriz yaşayan gelişmekte olan ülkeler veya gelişen piyasalar, aslında Doğu tipi kapitalist modelin iflasının birer göstergesidir. Doğu tipi kapitalist modelin liderliğini Japonya ve Almanya yapmaktadır. Krize giren gelişen piyasalar, Japon tipi modelin özelliklerine sahiptir. Bu özellikler devletin ekonomik kaynakların dağıtımına ve kullanımına yaptığı doğrudan veya dolaylı müdahalelerdir. Krizler gelişen piyasaların küreselleşme süreci sonucunda Batı tipi kapitalist modelin hakim olduğu uluslararası mal ve sermaye piyasalarına açılmaları ile ortaya çıkmaktadır. Bu görüşe göre Batı tipi kapitalist model başarılı olmuş fakat Doğu tipi kapitalist model çökmüştür.¹⁸⁶

Son olarak vurgulanması gereken bir nokta, kapitalizm bağlamında küreselleşme ABD'nin öncülüğünde gerçekleşmektedir ve dünya piyasalarını genel anlamı ile kapitalizme özel anlamı ile ise Amerikan sermayesine açmaktadır. Bu açılımın gelişmekte olan ülkelerin daha çok aleyhine işleyen bir süreç olduğu görülmektedir.¹⁸⁷

2.1.3. Küreselleşmenin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilere Etkisi

Küreselleşme sürecinin gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilere olumlu ve olumsuz birçok etkisi bulunmaktadır. Bu etkileri aşağıdaki gibi alt başlıklar halinde incelemek mümkündür.

---

¹⁸⁶ TOPRAK, s. 854.

¹⁸⁷ <http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv/sistem.html>, 19.11.2003

2.1.3.1. Küreselleşmenin Ekonomilere Getirdiği Fırsatlar ve Olumlu Etkileri

Küreselleşme bazı araştırmacılara göre, yarattığı fırsatları doğru kullanabilenlere hızlı yükselme olanağı sunan bir süreçtir.¹⁸⁸ Küreselleşme gerçekleştirmesini başarabilen ülkeler için daha hızlı büyüme ve kalkınma fırsatları sunmaktadır. Küreselleşme sayesinde sermaye eksikliği, nitelikli işgücü yokluğu, teknoloji yetersizliği gibi kısıtlar daha rahat aşılabilmektedir. Sermaye hareketleri dışı açık politikalarla tüm dünyada rahatça hareket edebilmektedir. ÇUŞ'ler yatırım yaptıkları ülkelere beraberlerinde teknolojiyi de götürmektedirler. Nitelikli eleman yetiştirmek ise ülkeler arasında internet ve iletişim bağlantılarının artması ile daha kolay hale gelmiştir. İnternet üzerinden eğitim olanakları gittikçe gelişmektedir. Ekonomik ve siyasi istikrara sahip ülkeler dışarıdan doğrudan yabancı yatırım çekme şansına sahiptirler. Doğrudan yabancı yatırımlar ülkelere daha hızlı büyüme imkanı sağlamaktadır.¹⁸⁹

Yapılan araştırma sonuçlarına göre genel büyüme oranları küreselleşme ve finansal entegrasyon sonucunda hız kazanmıştır. Küreselleşme uluslararası ticarete engelleri ortadan kaldırarak ihracata dayalı büyümeyi gerçekleştirmeye olanak sağlamaktadır. Toplumsal özgürlüklerin artmasını ve mal, yeni bilgi, teknoloji, fikir ve daha bir çok farklı alanda uluslararası en iyi yöntemle ulaşılabilmesine imkan tanımaktadır. Bunlara ek olarak küreselleşme karşılaştırmalı üstünlüklerden yararlanmaya fırsat tanımaktadır. Rekabete ve ölçek ekonomilerinden yararlanmaya yol açmaktadır. Küreselleşmenin temelini oluşturan teknolojik gelişmeler ve iyileşmeler ve ekonomik sistemlerin daha etkin işlemlerini sağlayan işlem ve enformasyon kalitesinde meydana gelen artışlar, maliyetlerin azalması sonucunu doğurmaktadır. Bu ortamda rekabetin artması, ticaret engellerinin ortadan kalkması ve gümrük tarifelerinin azalması sebebiyle sonuç olarak piyasalar genişlemektedir.¹⁹⁰ Buraya kadar bahsedilenler küreselleşmenin faydaları ve olumlu yanlarıdır. Bunun

¹⁸⁸ Osman ULUGAY, **Küreselleşme Korkusu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001, s. 27.

¹⁸⁹ Mustafa ACAR, "Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?", s. 7, 8. <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi25-26/252603.htm>, 31.10.2003

¹⁹⁰ İsmail SEYREK, "Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi", s. 6, 7. <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/4212.pdf>, 31.10.2003

yanında küreselleşmenin getirdiği tehlikeler ve riskler bu çalışma açısından son derece önemlidir.

2.1.3.2. Küreselleşmenin Ekonomilere Getirdiği Tehlikeler ve Olumsuz Etkileri

Küreselleşmenin olumsuz içeriğine ilişkin bir çok argüman bulunmaktadır. Küreselleşmenin en önemli zararlarından birisi sermayenin birkaç elde toplanmasına yol açmasıdır. Bu durum eşitsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında küreselleşme ile birlikte ülkelerin mal ve sermaye piyasaları birbirleriyle eklemlenmekte ve her hangi bir ülkede meydana gelen kriz kolayca diğer ülkelere de bulaşmaktadır.¹⁹¹

Sermaye akımlarının kendi doğasında bulunan yüksek oynaklık sebebiyle ülkelerin büyüme oranları negatif yönde etkilenmektedir. Yine sermaye akımlarından kaynaklanan istikrarsızlık nedeniyle iş güvencesi azalmaktadır. Bu gelişimden en çok zarar gören taraf niteliksiz emektir. Küreselleşme ile gelir dağılımı gittikçe bozulmaktadır. Bunlara ek olarak küreselleşme tek kutuplu bir dünya düzenini oluşturmaya çalışmaktadır. Küreselleşme süreci halen devam etmekte olan bir oluşum olduğu için otorite boşlukları ortaya çıkmaktadır. Bu boşlukların giderilmesi için Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlere önemli görevler düşmektedir. Bu örgütlerin kendi kendilerini de yeniden yapılandırmaları gerekmektedir. Bu örgütlerin yeniden yapılandırılması küreselleşme ile ortaya çıkan yerel taleplerin karşılanması ve yönetilmesi için zorunludur. Küreselleşme süreci istikrarın sağlanmasını ve sürdürülebilmesini zorlaştıran bir etkiye sahiptir. Bu süreçte daha önce de bahsedilen finansal krizlerin yönetimi sorunu meydana gelmektedir. Buna ek olarak uluslararası bankacılık ve finans standartlarının tüm dünyada uyumlu hale getirilmesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Bütün bu sayılan olumsuz etkilerine ek olarak küreselleşme ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanları yok edebilmekte veya bu alanları değiştirebilmektedir.

---

¹⁹¹ Bunun en açık örneklerinden birisi 1997 yılının yaz aylarının başında Doğu Asya ülkelerinden Tayland'da başlayan finansal krizdir. Kriz Tayland'da ortaya çıktıktan sonra ilk önce Endonezya, Malezya ve Filipinlere daha sonra ise Güney Kore, Hong Kong, Singapur ve Tayvan'a bulaşmıştır. Bakınız: YAY ve Diğerleri, s. 27.

Kritik mallar için dışa bağımlılığı artırmakta, yurt içi gelir dağılımını olumsuz etkilemekte ve daha yüksek tüketim düzeylerine sebep olmaktadır. Bu yüksek tüketim genelde büyük cari açıklara yol açmakta ve ülkeleri olumsuz etkilemektedir. Küreselleşme gelişmiş ülkelerin ve onların baskın rol oynadığı uluslararası kuruluşların meydana getirdiği bir oluşumdur.¹⁹²

Gelişmiş ülkeler sürdürülemez arz şokları ile karşılaşmamak için geliştirmekte olan ülkelere uluslararası kuruluşlar aracılığı ile talep şokları ihraç etmektedirler. Geliştirmekte olan ülkeler ise kısa süreli politikalarla içine düştükleri yüksek faiz oranı, yüksek enflasyon ve döviz kurları artışlarından kurtulmaya çalışmaktadırlar. Bunu yaparken de küresel sürecin bir parçası olmaktadır.¹⁹³ Küreselleşmenin yarattığı finansal serbestleşme sonucu sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ülkelere giren kısa süreli sermaye akımlarının herhangi bir bunalım anında ülkeden dışa akması tehlikesini yanında getirmektedir.¹⁹⁴ Küreselleşmenin getirdiği bir diğer risk ise ülkelerin siyasi alanda daha yoğun bir dış müdahale ile karşılaşmasıdır.¹⁹⁵ Küreselleşme süreci dünya ekonomisinde yaşanan finansal krizlerin artmasına neden olmuştur.

Küreselleşmenin etkilerini gelişmiş ülkelerin ekonomilerindeki ve geliştirmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki etkileri olarak incelemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü küreselleşmenin temel dinamikleri daha çok gelişmiş ülkeler aşamasında aktif duruma gelmektedir. Geliştirmekte olan ülkeler ise küreselleşme sürecine ayak uydurmaya çalışan pasif taraf olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁶

---

¹⁹² İsmail SEYREK, “Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi”, s. 7. <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/4212.pdf>, 31.10.2003

¹⁹³ KÖK, s. 1210.

¹⁹⁴ Buna en güzel örnek Türkiye'nin Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşadığı finansal krizdir. Bu süreç bir bankanın batması ve devletin üst düzey yetkilileri arasında anlaşmazlık yaşanması sonucu siyasi bir bunalımın ortaya çıkması ile patlak vermiş ve bir iki gün gibi çok kısa süre içinde merkez bankasının rezervleri yaklaşık 10 milyar dolar erimiştir. Bkz: Mustafa ACAR, “Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?”, s.6. <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi25-26/252603.htm>, 31.10.2003

¹⁹⁵ Mustafa ACAR, “Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?”, s. 6. <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi25-26/252603.htm>, 31.10.2003

¹⁹⁶ Ahmet İNCEKARA, “Küreselleşme Ekonomik Kriz ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 927.

2.1.3.3. Küreselleşmenin Gelişmiş Ülkelere Etkisi

Küreselleşen dünyada uluslararası kuruluşların oynadıkları rol ve etkinlikleri giderek artmaktadır. Uluslararası kuruluşlar gelişmiş ülkelerin güdümündedirler. Gelişmiş ülkeler uluslararası kuruluşların politikalarını ve işleyişlerini kontrol altında tutmaktadırlar. Bu sayede kendi ulusal politikaları doğrultusunda hem uluslararası kuruluşları hem de gelişmekte olan ülkeleri etkileyebilmektedirler. Uluslararası kuruluşlar tarafından öne çıkarılan yapısal uyum programlarının içeriğini; özelleştirme uygulamalarının gerçekleştirilmesi, finansal serbestleşme, sermayenin sınırsız ve kısıtlanmasız hareket edebilmesine olanak tanıyan kanunların çıkartılması, devletin küçülmesi ve küreselleşme süreci ile uyum sağlayan yönetim yapılanmasının oluşturulması meydana getirmektedir. Genelde gelişmekte olan ülkelerin bu konularda söz hakkı veya seçim şansları bulunmamaktadır.¹⁹⁷

Ayrıca gelişmiş ülkeler küreselleşmenin yarattığı olumsuz etkileri demokratikleşme ve küreselleşmenin faydalarını toplumun kesimleri arasında göreceli olarak eşit paylaşmalarını ile atlatılmaktadır.¹⁹⁸

2.1.3.4. Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkisi

Küreselleşme ulusal politikaların ve politika oluşturma mekanizmalarının da küreselleşmesi anlamına gelmektedir. Bu süreç ulus devletlerin ekonomiye müdahale etme gücünü sınırlandırmaktadır. Küreselleşmenin ivme kazandığı son 25 yılda gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir farkı gittikçe artmıştır. 1965 yılında gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir farkı 20 kat iken 1995 yılında bu rakam 39 kata yükselmiştir.¹⁹⁹

Küreselleşme gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyüme oranlarında gerileme ve dalgalanmalar yaratmaktadır. Ticaret hadleri gelişmekte olan ülkeler (G.O.Ü) aleyhine değişmektedir. Buna ek olarak ithalatın serbestleşmesi konusunda

¹⁹⁷ SEYREK, “Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi”, s. 8. <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/4212.pdf>, 31.10.2003

¹⁹⁸ DULUPÇU, “Küreselleşmede Marjinalleşen Ulusal Ekonomi”, s. 28.

¹⁹⁹ SEYREK, “Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi”, s. 8. <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/4212.pdf>, 31.10.2003

G.O.Ü.'lere baskı uygulanmaktadır. Ekonomik yönetim ve politikalar geliştirme süreçlerinde G.O.Ü.'ler tamamen pasif konumda kalmaktadırlar.²⁰⁰ Dolayısıyla küreselleşme ile birlikte özellikle 1990'lı yıllardan itibaren artan kontrolsüz kısa dönemli sermaye akımları G.O.Ü'leri yüksek riskle yüz yüze getirmiştir. Bu akımları çekebilmek için G.O.Ü'ler yüksek faiz oranları ve yüksek döviz kuru oranları uygulamışlardır. Bu da makro ekonomik istikrarsızlığı artırmıştır.²⁰¹

G.O.Ü.'lerde istikrarsızlığın artırması ve buna ek olarak spekülasyon hareketlerinin fazlalaşması, tekelleşmelerin meydana gelmesine veya gelirin tek elde toplanmasına sebep olmuştur. Bu sürecin sonunda finansal istikrarsızlık oluşmaktadır. Sosyal tansiyon artmaktadır. G.O.Ü.'lerin dışa açılması ile birlikte bu ülkeler dışsal şoklara da açık konuma gelmişlerdir.²⁰² Ayrıca ulus devletlerin tam istihdamı sürdürme ve sosyal devletin gerektirdiği faaliyetleri yerine getirme yetenekleri de kalmamıştır. Çünkü para ve maliye politikalarını etkin bir kullanmaz konuma gelmişlerdir.²⁰³

Küreselleşme ile birlikte gelişmiş ülkelerin ekonomik, siyasal ve sosyal kavramları geliştirmekte olan ülkelere ihraç edilmektedir; fakat bu kavramlar geliştirmekte olan ülkelerde içselleştirilememektedir. Biçimsel olarak var olarak görünmelerine rağmen bu süreçler içerikten yoksun olarak mevcut bulunmaktadır.²⁰⁴

---

²⁰⁰ İsmail SEYREK, "Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi", s. 9. <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/4212.pdf>, 31.10.2003

²⁰¹ Joseph E. STIGLITZ, "Globalization and growth in emerging markets and the New Economy", **Journal of Policy Modeling**, Volume 25, Issue 5, July 2003, s. 511.

²⁰² 1990'lı yıllarda yaşanan Güney Doğu Asya, Latin Amerika ve Rusya krizleri dışa açık büyüme ve ihracata dayalı sanayileşme politikalarının geliştirmekte olan ülkeleri krizlerle karşı karşıya getirebileceğini kanıtlamıştır. Dışa açılma sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için ihracat tek başına yeterli değildir. Küreselleşme süreci ile birlikte ulus devletlerin döviz kurları ve faiz oranları üzerindeki kontrol yetenekleri önemli ölçüde azalmıştır. Bkz: İsmail SEYREK, "Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi", s.11. <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/4212.pdf>, 31.10.2003

²⁰³ İsmail SEYREK, "Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi", s. 10,11,12,13. <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/4212.pdf>, 31.10.2003

²⁰⁴ DULUPÇU, "Küreselleşmede Marjinalleşen Ulusal Ekonomi", s. 29.

1980 yılından itibaren dünyada özellikle bankacılık sisteminde 67 kriz yaşanmış ve bu krizlerin 52'si gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkmıştır.²⁰⁵

2.1.4. Küreselleşmenin Aktörleri

Küreselleşme süreci ile birlikte bölgesel bütünleşmeler artmaya başlamıştır. Bunun yanında ulus-üstü yapılanmalar IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi etkinliklerini giderek artırmaktadır. Küreselleşmenin diğer önemli aktörleri çok uluslu şirketler ve gelişmekte olan ülkelerdir.

2.1.4.1. Gelişmekte Olan Ülkeler

Gelişmekte olan ülkeler küreselleşmenin önemli aktörlerinden birisidir. Söz konusu ülkelerin sermaye birikimi eksikliği sorunu bulunmakta, küreselleşme süreci ile birlikte gelişmekte olan ülkeler bu sorunlarını dış sermaye akımları ile gidermeye çalışmaktadır. Gelişmiş ülkelerin 1980'li yıllardan itibaren hisse senetleri ve varlık piyasalarındaki getirilerinin azalması, uluslararası sermayeyi yüksek kar getirecek yeni piyasalar aramaya itmiştir. Bu noktada küreselleşme süreci ivme kazanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için yüksek faiz oranları vermekte böylece yabancı sermayeye yüksek getiri elde etme fırsatı sunmaktadırlar. Bunun sonucunda uluslararası sermaye gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Yabancı sermaye açısından gelişmekte olan ülkeler yüksek getiri olanakları sunarken yüksek riskte içermektedirler. Yabancı sermaye gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı sermaye veya dolaylı yabancı sermaye yatırımları şeklinde gelmektedir.²⁰⁶ Gelişmekte olan ülkeler için anlamlı olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Doğrudan yabancı sermaye bu ülkelerin ekonomik

---

²⁰⁵ Küreselleşme süreci ile gelişmekte olan ülkelerde yaşanan kriz sayısında önemli artış söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan krizlerin gelişim süreci şu şekildedir: İç finansal sistemde oluşan kriz döviz kurunu, ödemeler dengesini ve dış borçları olumsuz etkilemektedir. Sermaye hareketlerinde yaşanan dalgalanmalar ve döviz kurunda ortaya çıkan dalgalanmalar da iç finansal sistemi etkileyebilmektedir. Küreselleşme süreci ile birlikte sermayenin uluslar arası dolaşımına getirilen kısıtlar ortadan kaldırıldığı için ülkeler dışarıdan gelecek etkilere açık konuma gelmişlerdir. Sermayenin uluslar arası dolaşımı bankacılık kesimi ile sağlandığından dolayı bankacılık kesimi de uluslar arası krizlerden kolay etkilenebilir kırılgan bir yapıya sahip olmuştur. Bkz: Ali ALP, **Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti., Ankara, Aralık 2002, s. 155.

²⁰⁶ Mehmet BAŞAR ve Metin ÇOŞKUN, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlere Yol Açan Faktörler (Asya Krizleri ve Türkiye'ye İlişkin Bir Değerlendirme)", **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, Eskişehir, Haziran 2001, s. 118, 119.

büyümesine olumlu katkıda bulunabilmektedir. Fakat dolaylı yabancı sermaye tam tersine ekonomik istikrarı negatif yönde etkileyebilmektedir.

2.1.4.2. Bölgesel Bütünleşmeler

Küreselleşme süreci bölgesel bütünleşmeleri de beraberinde getirmiştir. Bölgesel bütünleşmeler aynı coğrafyayı paylaşan ülkelerin siyasi ve ekonomik güçlerini birleştirmeleri ile oluşmakta ve küresel bütünleşme sürecini hızlandırmaktadır.²⁰⁷ Gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler, bölgesel bütünleşmeler oluşturmaktadır. Bu şekilde, bölgeselleşerek küreselleşme kavramı ön plana çıkmakta ve küreselleşme sürecini oluşturan bir aktör görevi görmektedir.²⁰⁸

Küreselleşen dünyada tek başına daha az avantaja sahip olan ülkeler bölgesel entegrasyonlar oluşturarak daha güçlü konuma gelmektedir. Bu çerçevede ülkelerin ulusal çıkarları bölgesel işbirliği ve dayanışma üzerinde yeniden tanımlanmakta ve değiştirilmektedir. Bölgesel bütünleşmelerin başında Japonya'nın liderlik ettiği Uzak Doğu Ülkeleri, Batı Avrupa ülkelerinin oluşturduğu Avrupa Ülkeleri ve ABD'nin önderliğinde meydana gelen Kuzey Amerika Ülkeleri sayılabilir. Yukarıda sözü edilen ülkeler kendi bölgesel entegrasyonlarını oluşturmuşlardır. Bu durum küreselleşme hareketi devam ederken bloklar arası rekabetin egemen olacağı bir dünya düzeni oluşturmaya doğru gitmektedir. Bu bütünleşmeler daha çok bilimde, teknolojiye ve sanayide üstünlüğe sahip olan ülkeler arasında oluşmaktadır. Bu niteliklere sahip ülkeler bir araya gelerek bölgesel güç birlikleri meydana getirmektedirler.²⁰⁹

Küreselleşme, liberalleşme amacını ulusüstü aktörlerle (IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi) yerine getirmektedir. Bu doğrultuda ulusal hükümetlerin yönetim tercihleri baskılanmakta ve ekonomi ile siyasetin de liberal hale getirilmesi beraber gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Siyasetin

²⁰⁷ M. Kemal AYDIN, "Neoliberal Dalga ya da Küreselleşme", s. 4.

<http://www.bilgi.8k.com/2000/aydin.pdf>, 19.11.2003

²⁰⁸ Halil SEYİDOĞLU, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, İstanbul, 2003, s. 142.

http://www1.dou.u.tr/dogustru/journal/cilt_4_sayi_2/M00091.pdf, 21.11.2003

²⁰⁹ AKTEL, s. 154.

liberalleştirilmesinin sebebi ekonomik liberalleşmeyi güvence altına alma isteğidir. Ekonomik liberalleşmenin etkili ve uzun süre kalıcı olabilmesi için siyasetin liberalleştirilmesi gerekli görülmektedir. AB gibi bölgesel bütünleşmeler bu görüş doğrultusunda hareket etmektedirler. Burada söz konusu olan amaç küresel sistemin istikrara sahip olmasıdır. Bu görüşe göre ulusal aktörler yerine piyasa inisiyatifinin baskısı ile risk ve belirsizlik en düşük seviyeye indirilecektir. Bu varsayımına göre küresel sistemin işleyişinde ulusal hükümetlerin davranışları aksaklık meydana getirme potansiyel tehlikesine sahiptir. Bu nedenle ulusal hükümetlerin istikrarsızlık yaratabilecek araçları ellerinden alınarak, bu araçlar küresel ilke ve normlara verilmelidir. Gelişmekte olan ülkelerin küresel sisteme katılabilmek için yukarıda bahsedilen görüş doğrultusunda uyguladıkları sosyo-ekonomik politikaları yeniden düzenlemeleri ve değiştirmeleri gerekmektedir. Bu görevin yerine getirilmesi ulusüstü aktörlere verilmiştir. Çünkü gelişmiş ülkelerin doğrudan geliştirmekte olan ülkelere uygulayacakları baskı bu ülkelerde tepki ile karşılanabilecektir ve geliştirmekte olan ülkelerin iç işlerine müdahale olarak görülebilecektir.²¹⁰

2.1.4.3. Ulus-Üstü Örgütlenmeler (Kuruluşlar)

Küreselleşmenin ulus-üstü aktörlerinin günümüz dünyasında etkinlikleri oldukça artmıştır. Bu ulus-üstü kuruluşlardan özellikle Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) dünyadaki ekonomiler üzerinde etkin rol oynamaktadırlar.²¹¹ IMF ve WB ödemeler dengesinde ve döviz kurlarında ortaya çıkan kısa dönemli veya uzun dönemli istikrarsızlık problemleri ile başa çıkabilmek için kurulmuştur.²¹² Bu üç örgüt öncelikli olarak ekonomik amaçlar doğrultusunda oluşturulmuştur. Fakat küreselleşen dünyada bu örgütler gittikçe daha fazla siyasi, politik, etnik, sosyal, yönetsel sorunlara da ilgi göstermeye başlamıştır. Ancak öncelikli olarak ilgilendikleri alan ekonomik sorunlardır. Bu örgütler öncelikle, küreselleşmenin gereği olan ekonomik liberalizasyonun gerçekleşmesi için çalışmaktadır.²¹³

²¹⁰ Murat Ali DULUPÇU, *Küresel Rekabet Gücü Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s. 38, 39.

²¹¹ AKTEL, s. 156.

²¹² TEMİN, s. 83.

²¹³ AKTEL, s. 156.

1970'lı yıllardan itibaren tüm dünyada neo-liberal iktisat politikalarının kabul görmeye başlaması ile küreselleşme süreci ulusüstü aktörler aracılığı ile liberalleşme misyonunu yerine getirmeye başlamıştır.²¹⁴

WB ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar G.O.Ü.'lerin ekonomik programlarının yanında siyasal ve hukuki kurumlarını da yeniden biçimlendirerek küresel pazar ekonomisinin ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmektedirler.²¹⁵

2.1.4.3.1. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Uluslararası Para Fonu (IMF), 27 Aralık 1945 tarihinde Bretton-Woods Konferansında kurulmuş ve 1946 yılında faaliyete geçmiştir. IMF'nin merkezi Washington'dadır. Türkiye, IMF'ye 19 Şubat 1947 tarihinde üye olmuştur.²¹⁶ 1946 yılında 44 olan üye sayısı şu anda 183'tür. IMF üyelerinin eşit oy hakkı bulunmamaktadır. Üyelerin oy hakkı IMF'teki kotaları ile doğru orantılı olarak belirlenmektedir. Üyeler kotalarının %25'ini uluslararası döviz cinsinden öderler, geriye kalan %75'ini ise kendi ulusal paraları üzerinden öderler. IMF'in toplam kaynakları 2001 yılının Ağustos ayı itibariyle 279 milyar dolardır.²¹⁷ Bu kotaların belirlenmesinde ülkelerin ortalama ihracat ve ithalat hacimleri, altın ve döviz rezervleri ve milli gelir büyüklükleri göz önüne alınmaktadır. Üyelerin IMF'deki kotaları onların ekonomilerinin büyüklüğünü ve güçlerini yansıtmaktadır. Her ülke kotasına bağlı olarak IMF'e katkıda bulunur ve yine üye ülkelerin IMF'den kullanabilecekleri kaynak miktarının belirlenmesinde ülkelerin kotaları büyük ölçüde belirleyici olmaktadır.²¹⁸ Uygulanan kota sistemi sebebiyle IMF'nin tüm politikaları gelişmiş ülkelerin kontrolünde bulunmaktadır. IMF'nin uyguladığı politikalar gelişmiş ülkelerin dünya ekonomisi hakkındaki görüş ve istekleri doğrultusunda

---

²¹⁴ DULUPÇU, **Küresel Rekabet Gücü Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, s. 38.

²¹⁵ Filiz ÇULHA ZABCI, "Dünya Bankası'nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim", s. 2. <http://www.politics.ankara.edu.tr/html/eng/review/57-iii/5730107.pdf>, 19.11.2003

²¹⁶ İsmail AKTÜRK ve Nevzat GÜRAN, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Tuğra Ofset, 5. Baskı, Isparta, 2001, s. 36.

²¹⁷ Robert J. BARRO ve Jong-Wha LEE, "IMF Programs: Who Is Chosen And What Are The Effects?", s. 4, 5. http://www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldanbs/Yazilar_Diger/BarroIMF2002.pdf, 21.11.2003

²¹⁸ AKTÜRK ve GÜRAN, s. 37, 38.

biçimlendirilmektedir.²¹⁹ ABD ve diğer altı gelişmiş ülkenin IMF’teki oy oranları %44’tür. Bu rakam küreselleşmenin hangi ülkelerin lehine biçimlendiğinin bir kanıtıdır.²²⁰

IMF’nin kuruluş amacı uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmek ve uluslararası ticaretin genişlemesini ve dengeli büyümesini gerçekleştirmektir. Bu amaç küreselleşme süreci ile bire bir uyum içindedir.²²¹

IMF özellikle 1970’li yılların başından itibaren uluslararası para sisteminin sağlıklı işleyebilmesini sağlama amacı üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda 1973 yılından itibaren IMF’e üye ülkelerin kur politikalarını gözetleme görevi verilmiştir. Bu gözetim faaliyetini IMF iki şekilde yerine getirmektedir. Birincisi üye ülkelerin iktisadi politikaları ve performansları düzenli olarak incelenir. Bu amaca yönelik olarak IMF personelinden oluşan bir ekip genelde yılda bir kez üye ülkelere ziyarette bulunur ve rapor hazırlar. İkinci gözetim faaliyeti ise IMF yönetim kurulunun düzenli olarak gerçekleştirdiği toplantılarda yerine getirilir. Yılda iki kez gerçekleştirilen bu toplantılar üye ülkelerin uyguladıkları politikaları çok taraflı bir bakış açısından değerlendirmeyi ve küresel ekonomik durumun sistematik bir şekilde gözden geçirilmesini sağlar. IMF’nin ilgi alanını özellikle ödemeler dengesi sorunlarının giderilmesi çekmektedir. Bu amaca yönelik olarak izlenecek mali ve parasal politikalarla yakından ilgilenmektedir.²²²

1970’li yılların sonuna doğru IMF ve Dünya Bankasının rolleri gittikçe değişime uğramış ve bu iki kuruluş daha sıkı işbirliği içine girmişlerdir.²²³ Bu değişimde petrol şoklarının da etkisi ile tüm dünyada stagflasyon yaşanmasının rolü

---

²¹⁹ Mehmet Berk TALAY, “Uluslararası Finans Kuruluşlarının Kısa Tarihçeleri ve ‘Dönüşüm’ Öncesi Uygulamaları”, s. 7. http://www.ceterisparibus.net/arsiv/b_talay.pdf, 19.11.2003

²²⁰ Mevlüt KARABIÇAK, “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, Isparta, 2002, s. 117.

²²¹ AKTÜRK ve GÜRAN, s. 43.

²²² AKTÜRK ve GÜRAN, s. 54, 55.

²²³ IMF, Dünya Bankası ile giderek daha sıkı bir şekilde sistematik işbirliği yapmasının en önemli kanıtı 1980’lerin başından itibaren çapraz-durumluluğun (cross-conditionality) uygulanmasıdır. Bu çapraz-durumluluğa göre IMF’e üye olmayan ülkeler Dünya Bankasına üye olamazlar. Bütün bu gelişmeler IMF’in en çok eleştirildiği nokta olan kısa süreli düzenlemeler yapması konusunda değişmeye çalıştığının kanıtıdır. Bkz: C.Emre ALPER, Ziya ÖNİŞ, “Emerging Market Crises and The IMF: Rethinking The Role Of The IMF in The Light Of Turkey’s 2000-2001 Financial Crises”, s. 5, <http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-02-03.pdf>, 04.11.2003

bulunmaktadır. Tüm dünyada durgunluk yaşanırken Japonya ve çevresindeki ülkeler bu durgunluk sürecini bir iki yıl gibi kısa bir sürede atlatmayı başarmış ve dikkatleri üzerlerine çekmişlerdir. Bu gelişme ‘*Dışa Açık Büyüme*’, ekonomik modelini ön plana çıkarmıştır. Bu model ulus devletlerin ekonomilerini dünya ekonomilerine açmasını ve bu doğrultuda şekillendirmesini öngörmektedir. Böylelikle ülke ekonomisinin serbestleşmesini ve dünya pazarları ile bütünleşmeyi kısaca küreselleşme sürecini gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. IMF dünya genelinde bu sürecin tamamlanması ve sağlıklı işleme için çalışmalar gerçekleştirmektedir. IMF, küreselleşmenin gerçekleşmesini sağlayan en önemli ulusüstü aktörlerden biri konumundadır.²²⁴

IMF’nin kendi içinde yaşadığı reform, yakın geçmiş zamanda ortaya çıkan finansal küreselleşme döneminin içeriğine göre belirlenmiştir. Bu içerik Fonun rolünü yeniden tanımlamıştır. Bu yeni içerik Fonu, küresel bir kurumdan çok uzmanlaşmış bir kuruluşa dönüştürmüştür.²²⁵ IMF özellikle seçilmiş bir gelişmekte olan ülkeler kümesi ile ilgilenmektedir. Bu yeni çevrede IMF’nin yeni görevi daha karmaşıktır.²²⁶

Fonun yaşadığı bu değişim kısa süreli düzenlemeleri uzun dönemli reformlarla birleştirme ihtiyacının büyük ölçüde farkına varıldığını göstermektedir. Uzun dönemli reformların gerçekleştirilmesi hassas ödemeler dengesi zorluklarının çözümü için temeldir. IMF kendini serbest bir piyasa oluşturmak için biçimlendirilen reformların ve liberalizasyonun önceliğini vurgulayan ‘Washington Konsensüs’ünü*

---

²²⁴ GÜÇLÜ ve AK, “Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, s. 914.

²²⁵ IMF 1999 yılında Olağanüstü Durum Kredisi (CCL) adı altında bir fon oluşturmuştur. Bu fonun amacı IMF’e üye olan ülkelerin küresel finansal krizlerin bulaşıcı etkilerinden korunmalarını sağlamaktır. Bakınız: Burçak TALAY ve Pelin Ataman ERDÖNMEZ, “Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar”, s. 6, 7. <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/kuresel.doc>, 19.11.2003

²²⁶ C.Emre ALPER ve Ziya ÖNİŞ, “Emerging Market Crises and The IMF: Rethinking The Role Of The IMF in The Light Of Turkey’s 2000-2001 Financial Crises”, s. 1, <http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-02-03.pdf>, 04.11.2003

* Washington Konsensüsü; 1990’lı yılların başlarında Washington ve Wall Street çıkışlı olup, finansal liberalizasyonunun, sermayesel liberalizasyonun sağlanması ve ülkelerin küreselleşme sürecine katılarak ekonomilerinin açık ekonomiler haline getirilmesi üzerine hazırlanan bir reçetedir. Bkz: İlker PARASIZ, “Washington Konsensüsü, Krizler, Ayak Sürümleri ve Sonuçları”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 847, 848.

ilerletmek için merkezi bir oyuncu olarak kurmuştur.²²⁷ IMF ve Dünya Bankası tarafından üyelerine uygulatılan yapısal uyum programları Washington Konsensüsünün öngördüğü değişimleri gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu konsensüs, Kongre ve Beyaz Saray'ın oluşturduğu siyasi Washington ile uluslararası mali kuruluşlar, ABD Maliye Bakanlığı ve araştırma merkezlerinden oluşan Teknokrat Washington arasında görüş birliğine varılarak oluşturulmuş bir koalisyondur.²²⁸ Washington Konsensü'ünün temel bileşenleri; ticaret liberalizasyonu, özelleştirme ve finansal ve sermayesel akımların liberalizasyonunun sağlanmasıdır.²²⁹

IMF özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren ABD Hazinesi'nin istekleri doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır ve giderek Amerikan yönetiminin bir departmanı haline gelmiştir.²³⁰

IMF politikaları aracılığıyla gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkeleri uluslararası işbölümünün bir parçası haline getirmeyi hedeflemektedirler. Bu sayede azalan kar oranlarını yükseltmeyi amaçlamaktadırlar. Geliştirmekte olan ülkeler de IMF politikalarını uygulamayı kabul etmeleri karşılığında finansal kaynak sorunlarını çözümlenebileceklerdir. 1990'larda küreselleşme ile bu işbölümü büyük oranda tamamlanmıştır.²³¹

2.1.4.3.2. Dünya Bankası (WB)

Dünya Bankası (WB), 1944 yılında toplanan Bretton-Woods konferansında kurulmuştur. Dünya Bankasının ilk kuruluş ismi Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)'dir. IMF ve Dünya bankası Bretton-Woods Konferansında kuruldukları için bu iki kuruluşa '*Bretton-Woods İkizleri*' denilmektedir.

---

²²⁷ C. Emre ALPER ve Ziya ÖNİŞ, "Emerging Market Crises and The IMF: Rethinking The Role Of The IMF in The Light Of Turkey's 2000-2001 Financial Crises", s. 5.

<http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-02-03.pdf>, 04.11.2003

²²⁸ Mehmet ŞAHİN, "Washington Konsensüsü'dan Yeni Washington Konsensüsü'na: IMF ve Dünya Bankası Değişiyor mu?", s. 2. <http://www.ir.metu.edu.tr/conf2002/papers/sahin1.pdf>, 12.11.2003

²²⁹ C. Emre ALPER ve Ziya ÖNİŞ, "Emerging Market Crises and The IMF: Rethinking The Role Of The IMF in The Light Of Turkey's 2000-2001 Financial Crises", s. 5.

<http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-02-03.pdf>, 04.11.2003

²³⁰ Mahfi EĞİLMEZ, "IMF ve Türkiye (2002)", s. 2. http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_8.htm, 21.11.2003

²³¹ Mehmet Berk TALAY, "Uluslararası Finans Kuruluşlarının Kısa Tarihçeleri ve 'Dönüşüm' Öncesi Uygulamaları", s. 7, 8. http://www.ceterisparibus.net/arsiv/b_talay.pdf, 19.11.2003

İlk önce IBRD'nin faaliyetlerini tamamlamak amacıyla daha sonraki yıllarda Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finansman Kurumu (IFC) ve Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) isimli kuruluşlar kurulmuş ve IBRD de dahil olmak üzere bu kuruluşlar Dünya Bankası Grubu adı altında birleştirilmiştir. IBRD ve IDA Dünya Bankası olarak tanımlanmaktadır. Dünya Bankası Grubunun ortak amacı, mali kaynakların gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yönlendirilmesi yolu ile gelişmekte olan ülkelerin hayat standartlarının iyileştirilmesine yardımcı olmaktır.²³²

Dünya Bankasının da IMF'in de kuruluş amaçları İkinci Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği yıkılmış Avrupa'yı yeniden inşa etmek ve dünyayı ekonomik bunalımlardan kurtarmak için finansal destek oluşturmaktır.²³³

Dünya Bankası, 1980 öncesi dönemde daha çok uzun vadeli ve kalkınma amaçlı projelere kredi verirken, IMF ile girdiği sıkı işbirliği çerçevesinde 1980'den sonra yapısal ve sektörel uyum kredilerini ağırlıklı olarak vermeye başlamıştır. Dünya Bankasının finansman faaliyetlerinin alanını bu şekilde genişletmesindeki amaç kalkınma çabalarını negatif yönde etkileyen ciddi ödemeler dengesi sorunları yaşayan gelişmekte olan ülkelere bu sorunlarını çözmeye yardımcı olmaktır. Bu sorunların çözülmesi için ise bu ülkelerin makro ekonomik ve yapısal uyum programları izlemeleri öngörülmektedir.²³⁴

Yapısal uyum programları ülkelerin tüm ekonomik yaşamını içeren neoliberal içerikli programlardır. Bu programlar ülkelerin temel kurumlarında ve ekonomi politikalarında köklü değişiklikleri öngörürler.²³⁵ Bu değişikliklerin temel amacı ülkelerin ekonomilerinin dışa açılarak dünya ekonomileri ile bütünleşmesinin sağlanması, iç talebe dönük olarak kurulmuş ekonomik yapının dış talebi de dikkate alarak yeniden düzenlenmesi ve ekonomik serbestleşmenin gerçekleştirilmesidir.²³⁶ Dünya Bankası'nın etkinliği 1980'li yıllardan itibaren artmaya başlamıştır. Bu

---

²³² AKTÜRK ve GÜRAN, s. 86.

²³³ Joseph E. STIGLITZ, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev: Arzu TAŞÇIOĞLU ve Deniz VURAL, Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti., İstanbul, 2002, s. 32.

²³⁴ AKTÜRK ve GÜRAN, s.127.

²³⁵ Fikret ŞENSES, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, 189.

²³⁶ GÜÇLÜ ve AK, "Türkiye'nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler", s. 914.

doğrultuda küresel kapitalizmin siyasal meşruluğunu sağlayan altyapıyı oluşturan bir kuruluş görünümü sergilemektedir.²³⁷

IMF ve Dünya Bankasının politikalarını belirlemede başta ABD olmak üzere merkez ülkeleri hakim durumdadırlar. Bu iki kuruluş aracılığı ile dolaylı olarak G.O.Ü'lerin uygulayacakları ekonomi politikalarını etkileyebilmektedirler. Bunun en belirgin örneği 1980'li yıllardan itibaren merkez ülkelerinin neo-liberal iktisat politikaları uygulamaya başlamalarının ardından IMF ve Dünya Bankası da politikalarını neo-liberal görüşler doğrultusunda yeniden düzenlemişlerdir. Bu gelişmeler sonucunda G.O.Ü'lere hızlı bir biçimde dışa açılmaları tavsiye edilmiştir. G.O.Ü'ler o dönemde hızlı bir şekilde borçlanıyor ve borçlarını ödeyemez duruma geliyorlardı. Bu bağlamda IMF ve Dünya Bankası G.O.Ü'ler için neo-liberal iktisat politikalarına uygun bir 'İhracata Dönük Kalkınma İçin Serbestleşme' modeli oluşturmuştur.²³⁸

Dışa açık büyüme modelini önermelerinin üç temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi G.O.Ü'ler bu sistemde birbirleri ile rekabete girecek ve sanayi çıkışlı ihraç ürünlerinin fiyatlarında azalma meydana gelecektir. Bu gelişmiş ülkelerin yararına olacak bir gelişmedir. İkincisi ÇUŞ'lerin hareket alanını genişletmek ve daha fazla yayılmalarını sağlamaktır.²³⁹ Üçüncü neden ise gelişmiş ülkelerin alacaklarının tahsilini garanti altına almaktır.²⁴⁰ Bu görüşler doğrultusunda WB ve IMF'nin uluslararası alandaki etkinlikleri gittikçe artmaktadır.

2.1.4.3.3. Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

Bretton-Woods Konferansı IMF ve WB'dan sonra üçüncü bir ulusüstü örgüt kurulmasını kararlaştırmıştır. Bu örgüt Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'dür. İkinci dünya savaşından sonra dünyada dış ticaret alanında küreselleşmenin sağlanması amacıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) kurulmuştur. 1995

²³⁷ Filiz ÇULHA ZABCI, "Dünya Bankası'nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim", s. 3. <http://www.politics.ankara.edu.tr/html/eng/review/57-iii/5730107.pdf>, 19.11.2003

²³⁸ GÜÇLÜ ve AK, "Türkiye'nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler", s. 914.

²³⁹ Fikret BAŞKAYA, *Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme*, Öteki Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1997, s. 24, 25.

²⁴⁰ Fikret BAŞKAYA, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994, s. 150.

yılından itibaren GATT'in yerine Dünya Ticaret Örgütü (WTO) geçmiştir.²⁴¹ WTO haklı rekabetin hizmetine sunulmuş bir örgüt olarak tanımlanmaktadır fakat fiili görüntüsü daha çok Çok Uluslu Şirketlerin hizmetine sunulmuş bir örgüt görünümündedir.²⁴²

WTO'nun amacı uluslararası ticaretin serbestleşmesini sağlamaktır. Bu amaca yönelik olarak benimsediği ilkeler; ticaret sınırlandırmalarını ortadan kaldırmak, ihracatçıların saldırgan davranışlarına engel olmak ve gümrük tarifelerini indirmektir.²⁴³

WTO'nun temel görevi uluslararası ticari ilişkileri yönetmektir. IMF'nin uluslararası mali ilişkileri yönetme görevine benzeyen bir görevdir. Temelde ülkelerin kendi ekonomilerini korumak ve iyileştirmek için gümrük tarifelerini artırması sonucunda bundan komşu ülkelerin olumsuz etkilenmesi söz konusuydu ve bu uygulamayı engellemek WTO'nun görevidir. WTO, IMF ve WB'den daha farklı bir örgüttür. WTO kuralları kendisi belirlememektedir. Ticaret pazarlıklarının yapılacağı bir forum meydana getirmekte ve yapılan anlaşmalar uyulmasını sağlamaktadır.²⁴⁴ Bu haliyle WTO küreselleşmenin gelişimini sağlayan üçüncü örgüt konumundadır. WTO anlaşmaları gereğince neo-liberal görüş doğrultusunda ülkeler tekellerin kaldırılmasına ve özelleştirme uygulamalarına teşvik edilmektedir. Bu sistemde yukarıda sayılan aktörler oyunun kurallarını belirlemekte fakat kararlardan etkilenecek olan çok sayıda ülkenin ve insanın bu sistemde söz hakkı bulunmamaktadır. Küreselleşmenin şekillenmesine kendileri bu süreçten etkilenecek olan tüm ülkeler katılmalı ve kararların alınması aşamasında aktif rol almalıdırlar. Bu sayede sürekli ve kalıcı büyüme sağlayabilecekleri gibi bu büyümenin faydalarının adil bir şekilde bölüştüğü bir küresel ekonomi yaratılabilir.²⁴⁵

---

²⁴¹ AKTÜRK ve GÜRAN, s. 129.

²⁴² Samir AMİN, **Dönüşüm Halindeki Dünya Sistemi**, Cantekin Mat. Yay. Tic. Ltd. Şti., Çev: Fikret BAŞKAYA, Ankara, 2000, s. 18, 21.

²⁴³ Samir AMİN, **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**, Çev. Vasıf ERENUS, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 45.

²⁴⁴ STIGLITZ, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, s. 37.

²⁴⁵ STIGLITZ, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, s. 42, 43.

2.2. Küreselleşme Perspektifinde Krizler

Son yıllarda tüm dünyada ortaya çıkan küresel krizlerin anlaşılabilmesi için buraya kadar ele alınan konularda küreselleşme süreci ve bu sürecin finansal krizlerin oluşumuna ne şekilde katkıda bulunduğu irdelenmiştir. Bu çerçevede küreselleşmenin aktörleri ve ülkelere sundukları tehlikeler ve faydalar üzerinde durulmuştur.

Küresel kriz ile ifade edilen olgu herhangi bir ülkenin mali piyasalarında ortaya çıkan istikrarsızlığın uluslararası piyasalarda zincirleme istikrarsızlıklar oluşturması ve yaygın ekonomik krizlere neden olmasıdır.²⁴⁶

Küreselleşme ile birlikte ürün ve üretim faktörlerinin ülkeler arasındaki dolaşımı artmıştır. Doğaldır ki bu süreçte ortaya çıkan krizler de nitelik olarak farklılaşmaya başlamışlar, tıpkı sermaye gibi krizlerde uluslararası dolaşıma çıkmıştır. Krizler artık bir yanda daha çok enerji krizi ve petrol krizi şeklinde meydana gelmekte diğer yanda da finansal krizler varlığını sürdürmektedir. Kabul edilebilir ki küreselleşme süreci ile yaşanan tüm gelişmelere uyum sağlayamaya çalışan ülkeler krizlerle yüz yüze gelmektedirler. Nitekim 1990'lı yıllardan itibaren kriz yaşayan ülkelerin tamamı finansal serbestleşme sürecini tamamlamış ülkelerdir. Bu ülkeler kapitalist dünyanın yükselen piyasaları olarak isimlendirilmektedirler. Bu ülkelerden bazıları Türkiye, Arjantin, Meksika, Brezilya, Tayland, Endonezya ve Malezya gibi gelişmekte olan ülkelerdir. Son yirmi yılda daha çok gelişmekte olan ülkelerin krizler yaşadıkları, gelişmiş ülkelerin ise önemli para, banka veya reel krizlerle karşılaşmadıkları görülmektedir.²⁴⁷

Kriz yaşayan ülkelerin ortak özelliklerinden birisi de döviz kuru politikası olarak ayarlanabilir-sabit döviz kuru ya da tam sabit döviz kuru politikaları uygulamalarıdır. Kriz yaşadıktan sonra yukarıda sayılan ülkelerin Malezya hariç tamamı dalgalı döviz kuru politikasını uygulamaya başlamışlardır. Malezya özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerini sınırlandıran bir takım kısıtlamalar uygulamıştır.

---

²⁴⁶ Fevzi DEVRİM, "Küreselleşen Krizler ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 942.

²⁴⁷ TOPRAK, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", s. 854, 855.

Kriz yaşayan ülkelerin tümünde sıkı para ve maliye politikaları uygulanmış ve bu doğrultuda kamu harcamaları azaltılırken vergiler yükseltilmiştir. Bu tablo merkez ülkelerin ürettiği standart reçeteler hakkında bir fikir vermektedir.

Küreselleşmenin öngördüğü sermaye hareketlerinin liberalizasyonu geliştirmekte olan ülkelere fon sağlamada büyük bir işlev görürken diğer taraftan bu ülkeler için önemli bir istikrarsızlık kaynağı oluşturabilmektedir. Bu ülkelere yatırım yapan yabancı yatırımcılar piyasadan çıkmaya başladığında ülkelerin ekonomik göstergeleri ciddi olarak sarsılabilmektedir. Ülkeden kısa süre içinde büyük miktarda sermaye çıkışı yaşandığı durumlarda genellikle finansal krizler ortaya çıkmaktadır. Bu görüşü 1990'lı yıllarla birlikte finansal krizlerin giderek artan sıklıkta yaşanmaya başlaması desteklemektedir. Avrupa Para Sistemi'nde 1992-1993'te yaşanan kriz, 1994 yılında Meksika'da, 1997 yılında Doğu Asya'da, 1998 yılında Rusya'da ve Brezilya'da ve 2000-2001 yıllarında Türkiye'de meydana gelen finansal krizler, 1990'lı yıllardan sonra ortaya çıkan ve küresel boyutlu krizlerdir.²⁴⁸

Kapitalizmin küreselleşmesi kuşkusuz öncelikle finans boyutundadır. Sistemik finansal karmaşalar küreselleşme süreci ile tüm dünyada sıklıkla yaşanmaya başlamıştır. Küreselleşmenin bir sonucu olan birbirine eklenmiş piyasalar sayesinde bir ülkede kriz çıktığı zaman bu kriz diğer bölge ülkelere veya tüm dünyaya kolayca yayılmaktadır.²⁴⁹

Bu krizlerin ülkelere maliyeti de giderek ağırlaşmaktadır. Özellikle son yirmi yılda yaşanan krizlerin nedenleri ve sonuçları incelenirken bu krizlerde IMF gibi dışsal aktörlerin rolü de önemli soru işaretlerine sebep olmaya başlamıştır.

---

²⁴⁸ TOPRAK, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", s. 856.

²⁴⁹ Finansal merkezler sistemik problemlerin merkezinde bulunmaktadır. Dünya çapında küreselleşme 27 Ekim 1997 yılında ABD'nin hisse senedi piyasasındaki büyük düşüşten sonra Doğu Asya'da 1997 yılında büyük bir finansal kriz yaşanması sonucunu doğurmuştur. Yine aynı şekilde Rusya'daki kriz Alman bankalarının başarısızlıklarının sonrasında yaşanmıştır. Bu krizler ticaret bağlantıları ve finansal bağlantılar sonucunda yayılmakta ve ülkeleri etkisi altına almaktadır. Örneğin Meksika'da 1994 yılında ortaya çıkan kriz yoğun bir şekilde Arjantin'i ve Brezilyayı da etkilemiştir. Artık finansal krizler bir iki gün gibi kısa bir sürede tüm dünya piyasalarını etkileyebilmektedir. Bunun en güzel örneği de dünya çapında hisse senetlerinin satılması ve düşüşe geçmesini Hong Kong'ta Ekim 1997'de ekonomik çöküşün izlemesidir. Bkn: Graciela L. KAMINSKY, "The Center And The Periphery: The Globalization Of Financial Turmoil", s. 20, <http://www.imf.org/external/np/res/seminars/2003/global/pdf/kamre.pdf>, 07.10.2003

Küresel krizlerde IMF'in rolü ve uygulattığı reçetelerin başarısı konusunda yoğun tartışmalar gündeme gelmiştir.

2.2.1. Küreselleşme ve Krizlerin Değişen Yapısı

Küreselleşme ile dünyada ortaya çıkan krizlerin yapısında farklıklar meydana gelmeye başlamıştır. Özellikle son yirmi yıldan bu yana oluşan krizler daha çok finansal kriz niteliği taşımaktadır. Bu krizlerin süreci genellikle 2-3 yıl arasında değişmekte ve ülkelerin milli gelirini yaklaşık %5 ila %10 arasında düşürmektedirler.²⁵⁰

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizlerin temel nedeni dışsal etkenlerdir. Küreselleşme süreci ile gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik değişiklikler, sermaye piyasalarının birbirine eklemlenmesi kanalıyla gelişmekte olan ülkelerde krizleri tetikleyebilmektedir.²⁵¹

Krizlerin ülkeleri etkileme süresinde çok büyük bir değişiklik veya artış söz konusu değildir. Bu noktada uygulanan döviz kuru politikasının önemi kendini göstermektedir. Dünya genelinde sabit döviz kuru sistemi yerine artık daha çok serbest döviz kuru politikası tercih edilmektedir ve serbest kur sistemi daha az maliyetlidir. Kriz sürelerinde etkili olan bir diğer değişken devletin bankacılık sistemini destekleme tarzıdır. Bu değişken krizlerin süresi ve derinliği üzerinde etkili olmaktadır. Devletin koşulsuz sağladığı desteği kriz süresini artırdığı ve derinliğini fazlaştırdığı gözlemlenmiştir.

1880 ve 1997 yılları arasında dünyada meydana gelen krizler incelendiğinde para ve banka krizlerinin 1980'de 1990'lı yıllarda da ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak 1980'lerde ortaya çıkan krizler 1990'larda meydana gelen krizlerden daha az yıkıcıdır ve son yıllardaki krizler ekonomide daha şiddetli olumsuz etkiler meydana getirmektedirler. Bu dönem içinde krizler para, bankacılık ve ikiz krizler olarak sınıflandırıldığında para ve bankacılık krizlerine göre ikiz krizlerin derinliği çok daha fazla olduğu görülmektedir. Kriz yaşayan ülkelerin

---

²⁵⁰ TOPRAK, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", s. 856.

²⁵¹ YAY ve Diğerleri, s. 28.

tamamının döviz kurlarında şiddetli dalgalanmalar yaşanmaktadır. Sabit kur sistemi uygulamasının ortaya çıkan tüm krizleri daha da derinleştirdiği belirlenmiştir.²⁵²

Kriz yaşayan ülkeleri gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler olarak incelediğimizde 1990'lı yıllardan sonra yaşanan krizlerin büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde yaşanmıştır.²⁵³

2.2.2. Dinamikleri

Küreselleşme ile son yıllarda dünyada meydana gelen krizleri anlayabilmek için küreselleşmenin aktörlerinin bu krizlerdeki rolünü anlamak gerekmektedir. Yukarıda küreselleşmenin aktörlerinin neler olduğundan bahsedilmiştir. Bu aktörlerden özellikle IMF'nin krizlerdeki rolü üzerinde yoğun soru işaretleri ve tartışmalar vardır.

IMF'nin çalışmalarını sürdürdüğü yarım asırdan bu yana dünya genelinde yaşanan krizler gittikçe ağırlaşmaktadır. Buradan IMF'nin misyonu olan; ekonomik bir sorun yaşayan ülkelere kendilerini yenilemek ve tam istihdama ulaşmalarını sağlamak için finansal desteği verme konusunda IMF'nin tam bir etkinlik sağlayamadığı ve başarısız olduğu tablosu karşımıza çıkmaktadır. IMF'nin uygulanmasını istediği politikalardan biri olan vaktinden önce gerçekleştirilen sermaye piyasası liberalleşmesinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde çıkan krizlerde ve dolayısıyla küresel istikrarsızlıkta büyük payı bulunmaktadır. Bununla birlikte bir ülke krize girdiğinde ve krizden çıkmak için IMF'den yardım istediğinde IMF genelde tüm ülkelere aynı reçeteyi uygulamış, ülkelerin kendi şartlarını göz önüne almaktan kaçınmıştır. IMF'nin uyguladığı reçetelerin sonucunda istikrarın tekrar sağlanması bir yana ekonomideki yoksul kesimlerin durumunun daha da kötüleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. IMF temel amacı olan küresel istikrarın sağlanması konusunda yeterli başarıyı gösterememiştir.²⁵⁴

IMF'nin Latin Amerika ülkelerini baz alarak oluşturduğu istikrar programları zamanla ekonomik problem yaşayan ve bu konuda IMF'den destek

²⁵² TOPRAK, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", s. 856, 857.

²⁵³ TOPRAK, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", s. 858.

²⁵⁴ STIGLITZ, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, s. 36.

isteyen ülkelerin tümüne uygulanmıştır. Washington Konsensusu uyarınca küreselleşmenin temel ayaklarından birini oluşturan piyasa ekonomisine geçiş geliştirmekte olan ülkelerin tümüne yoğun bir şekilde tavsiye edilmiştir. Sermaye piyasalarının liberalleştirilmesi henüz kalkınmayı sağlayamamış veya daha başlangıç aşamasında olan ülkeler için uygun bir politika değildir. Bunun kanıtı gelişmiş ülkelere bakarak görülebilir. Örneğin Amerika ve Japonya sanayilerinin bir kısmı yabancı şirketlerle rekabet edebilecek düzeye gelene kadar bu sanayileri korumuşlar ve bu sayede ekonomilerini güçlendirmişlerdir. Ticareti çok hızlı liberalleştirmek istikrarı sağlama konusunda faydalı olamamıştır. Aynı şekilde bunun tam tersi olan sınırsız korumacılık da daha önceleri bir yarar sağlamamıştır. Ülkelerin tarım ve sanayi sektörlerindeki gelişmeleri tamamlanmadan dışa açılmaları mevcut bulunan iş alanlarını eritmiştir. Örneğin geliştirmekte olan ülkelerin fakir çiftçileri gelişmiş ülkelerin sübvansiyonlarla desteklenen ürünlerine karşı rekabette başarısız olmuşlardır. Bunun yanında IMF'nin geliştirmekte olan ülkelere sıkı para politikası uygulaması faiz oranlarının çok yükselmesine yol açmıştır. Faiz oranlarının yüksekliği de yatırımların azalmasına ve böylece yeni iş imkanları yaratılmasının zorlaşmasına sebep olmuştur. Ticari liberalleşme sonrasında işsizlerin sayısında büyük artış yaşanmıştır. Bu ülkeler liberalleşme sonrasında büyüme ile değil tersine büyük bir sefaletle yüz yüze gelmiştir.²⁵⁵

IMF'nin geliştirmekte olan ülkelere uyguladığı reformlar, gelir dağılımı ile ilgili konuları göz ardı etmekte ve uzun dönemli büyüme sürecini ihmal etmektedirler. IMF'ye hem çevre ülkelerinden hem de merkez ülkelerinden eleştirililer yöneltilmektedir. IMF'den borç alan çevre ülkeleri IMF'i öncelikli olarak ödemeler dengesi krizlerini aşma konusuna odaklanması ve bu arada gelir dağılımı ve reel ekonomiyi güçlendirme konularını göz ardı etmesi hususunda eleştirmektedirler. Bu ülkeler ödemeler dengesi sorununu aşmak için IMF'nin kendilerine verdiği harcama azaltıcı politikaları uygularlar. Bu harcama azaltıcı politikalar genelde ekonomik küçülmeyi beraberinde getirmektedir. Ayrıca borç alan ülkelere harcama azaltıcı ve harcamaların değiştirilmesi politikalarının bir karışımını uygulamaları istenmektedir. Borç alan ülkeler IMF'nin yerine

---

²⁵⁵ STIGLITZ, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s. 38.

getirilmesini istediği reformları gerçekleştirebilmek için IMF'nin sağladığı kaynakların yetersiz olduğunu ileri sürmektedirler.²⁵⁶

Küreselleşmenin dinamiklerinden sermaye hareketleri incelendiğinde Avrupa ülkelerinin 1970'li yıllara kadar sermaye liberalizasyonunu yasakladıkları görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin zayıf bankacılık sistemleri sebebiyle finansal yapıları yüksek kırılabilirlik taşımaktadır. Bu durumda bu ülkelerin vaktinden evvel sermayenin serbestleşmesi sürecine katılarak piyasalarını açmaları beraberinde büyük riskler getirmektedir. Sermaye piyasalarının liberalleşmesi ile birlikte ülkelere büyük miktarlarda giren ve çıkan sıcak para akımları ekonomik istikrarı bozarak krizlere sebep olmaktadır.²⁵⁷

Sıralama ve hız konusunda yapılan yanlışlar bir çok ülkenin işsizlik oranlarının artması ve yoksulluğunun artması sonuçlarını doğurmuştur. IMF, uyguladığı politikaları 1997 yılında yaşanan Doğu Asya krizi sonrasında özellikle Endonezya'da ve Tayland'daki krizleri daha da ağırlaştırmıştır. Latin Amerika ülkelerine baktığımızda serbest piyasa reformlarından bir iki tane başarılı olanının dışında geri kalan kısmı büyümesiz geçen son on yılın kayıplarını gidermeye çalışmaktadır. Bu ülkelerde enflasyon azaltılsa bile sürekli işsizlik problemi yaşanmaktadır. Buna en açık örnek Arjantin'in 1995 yılından günümüze kadar iki haneli işsizlik rakamlarına sahip olmasıdır. Tüm bunlara ilaveten Arjantin'in 2001 yılında yaşadığı ekonomik bunalım IMF tipi istikrar politikalarının başarısızlık örneklerinden biridir.²⁵⁸

Doğu Asya ülkeleri 1997 yılında yaşadıkları krize rağmen küreselleşmenin faydalarından yararlanmayı büyük ölçüde başarmışlardır. Fakat dünyanın geriye kalan büyük bölümü için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.²⁵⁹

---

²⁵⁶ 1997 yılında yaşanan Asya Krizi sonrasında IMF, 'Bütünleyici Rezerv Kolaylıkları (SRF)' ve 'Şarta Bağlı Kredi Çizgisi (CCL)'ni 1999 yılının Nisan ayında kurmuştur. Bu doğrultuda IMF, SRF ile ödemeler dengesi problemleri yaşayan üye ülkeye geniş kısa dönemli finansman desteği sağlamaktadır. CCL ise krizle karşılaşmamış fakat bulaşmadan etkilenme potansiyeli yüksek olan üye ülkeler için kurulmuştur. CCL ve SRF Fonun son başvuru ödünç alınacak kaynak (lender of last resort) olma rolünü formüle eden basamaklardır. Bkn: Mahfi EĞİLMEZ, "IMF ve Türkiye (2002)", s. 7. http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_8.htm, 21.11.2003

²⁵⁷ STIGLITZ, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s. 38, 39.

²⁵⁸ STIGLITZ, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s. 39, 40.

²⁵⁹ STIGLITZ, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, s. 42.

2.2.3. Küresel Krizlerin Süreç Gelişimi, Etki ve Yansımaları

Tüm dünyayı etkileyen küreselleşme dünyanın herhangi bir ülkesinde veya bölgesinde çıkan ekonomik bir krizin hızla yayılmasında en önemli faktörlerden birisidir. Bu doğrultuda ülkelerin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları gittikçe daha çok birbirine yakınlaşmakta ve küresel ekonomide serbestleşme ön plana çıkmaktadır. Bu gelişmelere bağlı olarak herhangi bir ülkede ortaya çıkan kriz salgın bir hastalık gibi tüm dünya ekonomisini etkilemekte ve bulaşma etkisi göstermektedir.²⁶⁰ Küreselleşme olgusu bu derece hızlanmadan önce dünyada ortaya çıkan krizlerin etkileri daha sınırlı kalmış ve bu kadar hızlı ve geniş bir biçimde yayılmamıştır. Bu doğrultuda dünyada meydana gelen küresel krizlerin süreç gelişimlerini, etki ve yansımalarını ele alırken bu süreçte küresel dışsal aktörlerin rolü üzerinde durulacaktır.

2.2.3.1. Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi

Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM) Krizi 1992 ve 1993 yılları arasında Danimarka'nın 1992 Haziran ayında Avrupa Birliği'nin parasal birlik üzerinde anlaşmaya vardığı Maastricht Anlaşmasını reddetmesi ile ortaya çıkmıştır. Danimarka'nın bu tavrı ERM içinde döviz kurları üzerinde baskı oluşturmuştur. Bunun hemen arkasından İtalyan Lira'ine spekülasyon işlemleri gerçekleşmiştir. Çünkü İtalya'nın bütçe açıklarının Lira'ine desteklenmesine sebep olacağı düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Bu spekülasyon hareketleri İtalya Lira'sinin %7 oranında devalüe edilmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca Finlandiya ve İsveç üzerinde oluşan spekülasyon atakları başarıya ulaşmıştır. Bunun üzerine spekülasyoncular İngiliz Sterlin'ine yönelmişlerdir. Bu sürecin gelişmesinde George Soros'un da rolü bulunmaktadır. Soros bu süreç oluşurken kısa vadeli kredilerden oluşan 15 milyar dolarlık kısa pozisyon almıştır. İngiltere merkez bankası Bank of England'ın yoğun gayretlerine rağmen İngiltere'deki faiz oranları bir günde %5 kadar artmıştır.²⁶¹

²⁶⁰ S. Rıdvan KARLUK, "Küresel Dünya'da Ekonomik Kriz", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 1009.

²⁶¹ Muhammet AKDİŞ, "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler", s. 6. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003

Yoğun sermaye çıkışları sebebiyle İngiltere, İspanya ve İtalya Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasının öngördüğü dalgalanma bantlarının dışına çıkmışlardır. ERM krizi spekülasyon saldırıların yol açtığı krizlerin açık bir örneğidir.²⁶²

2.2.3.2. Latin Amerika Krizi

Latin Amerika Ülkeleri, küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan serbestleşme sürecinin sonunda demokrasilerindeki ve piyasa ekonomilerindeki eksiklikler sebebiyle kriz yaşamışlardır. 1980'li yıllardan itibaren Latin Amerika ülkeleri ekonomik istikrarı sağlayabilmek için ekonomik serbestleşmeyi temel almıştır.²⁶³

2.2.3.2.1. Meksika Krizi

Meksika 1994 yılının Aralık ayında ulusal para birimi Peso'yu devalüe ederek finansal bir kriz yaşamıştır. Bu krizin temel nedeni ülkeye gelen kısa süreli sıcak paranın ülkeden çıkmaya başlamasıdır. 1990'lı yılların başında dünyada oluşan olumlu konjonktürün etkisiyle Meksika'ya büyük miktarda kısa vadeli yabancı sermaye girişi olmuştur. Bir süre sonra ülkedeki yüksek cari ödemeler açığı, aşırı değerlenmiş kur, özel tasarruflarda meydana gelen azalma ve politik istikrarsızlık sebepleriyle ülkeden sermaye çıkışı başlamıştır. Bu rakamın büyüklüğünü anlamak için Meksika'ya 1990-1993 yılları arasında 72.5 milyar dolar özel yabancı sermaye girişi olduğunu bilmek gerekmektedir. Böyle bir ortamda 1994 yılında Meksika'da kriz çıkması hiç kimse tarafından beklenmiyordu. Tam tersine Meksika'nın Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'na (NAFTA) girişinin onaylanmasının gerçekleşmesi üzerine ülkeye daha fazla yabancı sermaye girişi olması beklentisi yaygınlık kazanmıştı. Fakat 1994 yılının sonunda ülkede oluşan panik atmosferi Meksika'nın döviz rezervini 26 milyar dolardan 6 milyar dolara indirmiştir. Bunu büyük oranlı bir devalüasyon izlemiş ve finansal kriz meydana gelmiştir.²⁶⁴

Meksika 1989 yılında '*Brady Borç Azaltma*' anlaşmasını imzalamış, bu anlaşma uyarınca finansal sektörünü serbestleştirmiş ve bankalarını özelleştirmiştir.

²⁶² <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/kriz/blm2.htm> 20.11.2003

²⁶³ TOPRAK, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", s. 881.

²⁶⁴ Muhammet AKDİŞ, "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler", s. 6. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003

Meksika’da 1990’lar boyunca makro ekonomik yapının yeniden kurulması pozitif sinyaller vermiştir. NAFTA’nın reçeteleri doğrultusunda gerçekleştirilen liberalizasyon ve özelleştirme uygulamaları büyük ölçekli yabancı sermayeyi Meksika ekonomisine çekmiştir. Fakat bu sermaye girişlerinin büyük bölümünü spekülative ve kısa dönemli yatırımlar oluşturmuştur. Meksika ekonomisine akan sermayenin sadece beşte biri doğrudan yabancı yatırım şeklinde ülkeye gelmiştir. Geniş özelleştirme programı ve Meksika faiz oranlarının ABD’nin faiz oranlarına göre üç kat yüksek olması yabancı sermayenin geniş akımları sürecini oluşturmuştur. Meksika’da sermaye hesaplarının liberalizasyonu ve sermaye akımlarındaki artmalar döviz oranlarının değerlenmesi baskısını ortaya çıkarmıştır. Meksika parasının değerlenmesi kendisini ihracatta duraklama ve ithalatta patlama olarak reel ekonomiye yansıtmıştır. Bunun bir sonucu olarak 1989 ve 1992 yılları arasında ticaret açıkları artmıştır. Aynı zamanda yabancı sermaye girişlerinin temel kaynağını oluşturan özelleştirme ivme kaybetmeye başlamıştır. 1994 yılı boyunca uluslararası sermayenin Meksika ekonomisine akışı Meksika’daki politik istikrarsızlık sebebiyle yavaşlamıştır. Bu sürecin bir çıktısı olarak güven bunalımı yaşanmış ve 1994 yılında Meksika finansal krize girmiştir. Meksika’nın rezervlerinde büyük bir düşüş yaşanmış ve Meksika Peso’su büyük oranda devalüe edilmiştir.²⁶⁵

1994 yılına gelindiğinde Meksika’nın döviz rezervleri önemli ölçüde erimiştir ve Meksika %15 oranında devalüasyon yapmıştır. Fakat yapılan devalüasyonun miktarı az olduğu için daha kötü sonuçlara yol açmıştır. Devalüasyon büyük döviz dalgalanmaları oluşturmuştur. Peso’nun değeri çok kısa bir sürede yarı yarıya azalmıştır. Mali piyasalarda ortaya çıkan krizi reel ekonomi krizi takip etmiştir ve ‘*Tekila Krizi*’ olarak isimlendirilen kriz tüm dünyayı etkilemiştir. Meksika Tekila Krizinden iki yılda çıkabilmiştir. IMF ve Amerika krizi atlatabilmesi için Meksika’ya 50 milyar dolar yardımda bulunmuştur.²⁶⁶

---

²⁶⁵ Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN, “Neoliberal Globalization, The Nation State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis”, s. 14.

<http://home.ku.edu.tr/~zoins/onis&aysan&makale.PDF>. 07.10.2003

²⁶⁶ Mustafa ERGİ, “Dünya’da ve Türkiye’de Krizin Anatomisi”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 948.

Meksika'nın problemi sermaye akımlarını üretim ve ticarete konu olan malların yatırımı alanlarına yönlendirememesi sonucu yanlış yerel yönetim hatasıdır. Ekonomiye akan sermaye bir tüketim patlamasının oluşmasında temel rolü oynamıştır. 1990 sonrasında Meksika'nın özel tasarruflarında büyük bir düşüş yaşanmış ve bu tasarruf açığı büyük hacimli sermaye girişleri ile karşılanmıştır. 1992 yılı sonrasında Meksika bütçe dengesini yeniden sağlamaya çalışmıştır. Mali hesapları fazla vermiş ve enflasyon kontrol altına alınmıştır. Krizin temelini oluşturan yapısal zayıflıklar veya mali dengesizlik olmamıştır. Meksika krizi günümüzün küreselleşen çevresinde ekonomilerini hızla ve vaktinden önce liberalleştiren ülkelerin finansal bir krizle karşılaşma potansiyelinin gerçeğe dönüştüğü bir örnektir.²⁶⁷

2.2.3.2.2. Arjantin Krizi

Neo-liberal içereklili küresel finansal kriz örneklerine Arjantin'in 2001 yılında yaşadığı kriz de eklenmiştir. Arjantin bir çok açıdan ilginç bir örnektir. 1990'lar boyunca Arjantin IMF tavsiyeleri ile oluşturulan neo-liberalizmin model örneklerinden birisi olarak gösterilmiştir. 1990'ların başında Arjantin devlet başkanı Carlos Menem'in döneminde neo-liberal programın dışsal versiyonunun uygulanmasına başlanmıştır. Bu programla Arjantin on yıllar boyunca yaşadığı durgunluk ve istikrarsızlıktan kurtulup ekonomik büyümeyi sağlamayı amaçlamaktaydı. 1990'ların başında hiperenflasyon yaşayan Arjantin, enflasyonu kısa sürede tek haneli rakamlara indirmeyi başarmıştır. Fakat on yılın sonuna doğru Arjantin modeli ivme kaybetmiş ve 2001 yılında 'Arjantin Mucizesi'nin sonu olan bir ekonomik kriz yaşamıştır.²⁶⁸

Arjantin IMF'in tavsiyeleri doğrultusunda fiyat istikrarını sağlamaya yönelik para kurulu sisteminden oluşan bir konvertibilite planı uygulamıştır.²⁶⁹ Bu sisteme göre Arjantin'in ulusal para birimi yabancı para birimine bağlanmış ve yerel

---

²⁶⁷ Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN, "Neoliberal Globalization, The Nation State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis", s. 15.

<http://home.ku.edu.tr/~zoins/onis&aysan&makale.PDF>, 07.10.2003

²⁶⁸ Ziya ÖNİŞ, "Argentine Crisis, IMF And The Limits Of Neo-Liberal Globalization: A Comparative View from Turkey", s. 1, <http://home.ku.edu.tr/zonis/THELIMITSOFNEO.PDF>, 07.10.2003

²⁶⁹ Ziya ÖNİŞ, "Argentine Crisis, IMF And The Limits Of Neo-Liberal Globalization: A Comparative View from Turkey", s. 4, <http://home.ku.edu.tr/zonis/THELIMITSOFNEO.PDF>, 07.10.2003

para basımı yabancı para birimi rezervlerine bağılı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu program Arjantin’de üç yıl içinde enflasyonu hızlı bir biçimde düşürmüştür.²⁷⁰

Bu planın dezavantajı, enflasyon düşerken reel faiz oranları da düşmüştür ve bu durum tüketim patlaması yaratmıştır.²⁷¹ Buna ek olarak geniş ölçekli bir özelleştirme programı uygulamaya koymuştur. Özelleştirme gelirleri hükümetin sabit döviz kuru başarısını sürdürmesinden, mali ve nakit hesapların dengesizliklerinin giderilmesinden oluşan makro ekonomik politika paketinin başarısı için kullanılmıştır.²⁷² Arjantin’de serbestleşme programı doğrultusunda anti-enflasyonist şoklar uygulanmıştır. Bunun yanında gelir bölüşümünü yeniden düzenleyici tedbirler alınmıştır. Kamu yatırımları azaltılmış ve yüksek faiz politikası uygulanmıştır. Bu heteredoks içerikli politikalar kısa dönemde olumlu sonuçlar vermiştir. Fakat uzun dönemde bu olumlu sonuçlar olumsuzla dönmüştür.²⁷³ Makro ekonomik istikrar ve geniş ölçekli özelleştirme uygulamaları ve bunun yanında ticaretin ve sermaye hesaplarının liberalizasyonu ülkeye büyük hacimli yabancı sermaye girişleri yaratmıştır. Bu çok büyük nakit akımları hızlı ekonomik büyümenin temelini oluşturmuştur. Fakat IMF tipi neo-liberal reformların özelliğı olan büyümenin dışsal güçlere bağlanması yerel ekonominin rekabetçi üstünlüğüne önem verilmemesine sebep olmuş ve ekonomik büyümenin tabiatında var olan kırılabilirlik önemsenmemiştir.²⁷⁴ Yüksek faiz oranları üretimde düşüşlere sebep olmuştur. Ülkede devalüasyon beklentisi oluşmuş ve yabancı sermaye ülkeden çıkmıştır.²⁷⁵

Arjantin diğere ülke örnekleri ile karşılaştırıldığında IMF’nin tavsiyelerine en fazla uymuş ve bu doğrultuda reformlarını gerçekleştirmiş olan ülkedir. Arjantin’de başlangıçta başarılı başlayıp daha sonra büyük bir krizle sonuçlanan IMF yönlendirmeli neo-liberal istikrar programları üzerinde derin soru işaretleri oluşmuştur. Bu bağlamda finansal küreselleşme ve sermaye hesapları açıklığı

---

²⁷⁰ ERGİ, “Dünya’da ve Türkiye’de Krizin Anatomisi”, s. 948.

²⁷¹ Barry EICHENGREEN, “Crisis Prevention and Management: Any New Lessons from Argentina and Turkey?”, s. 3. http://www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldanbs/Yazilar_Diger/Eichengreen2001.pdf, 21.11.2003

²⁷² Ziya ÖNİŞ, “Argentine Crisis, IMF And The Limits Of Neo-Liberal Globalization: A Comparative View from Turkey”, s. 4. <http://home.ku.edu.tr/zonis/THELIMITSOFNEO.PDF>, 07.10.2003

²⁷³ TOPRAK, “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, s. 881.

²⁷⁴ Ziya ÖNİŞ, “Argentine Crisis, IMF And The Limits Of Neo-Liberal Globalization: A Comparative View from Turkey”, s. 4. <http://home.ku.edu.tr/zonis/THELIMITSOFNEO.PDF>, 07.10.2003

²⁷⁵ TOPRAK, “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, s. 881.

çağında IMF'nin ve diğer dışsal aktörlerin çevre ülkeleri üzerindeki etki ve yansımaları tartışılmaya başlanmıştır. IMF açık sermaye hesapları rejimleri çağında neo-liberal yeniden yapılandırma sürecini gerçekleştiren temel kurumdur. Arjantin örneğinde döviz kuru temelli dezenflasyon stratejilerinin içerdiği riskler açık bir şekilde görülmüştür. IMF yönlendirmeli neo-liberal programların bir özelliği olan büyümenin dışsal borçlar ve sermaye akımları üzerine kurulması ve çevre ülkelerinin ekonomilerinde reel ekonominin rekabetçiliğinin artırılması ihtiyacının göz ardı edilmesi iyi başlayan programların krizlerle karşılaşması sonucunu doğurmuştur. Tüm bunlara ek olarak doğasında yüksek oynaklık ve düzensizlik barındıran kısa dönemli nakit akımlarının bulunduğu bir çevrede erken gerçekleşen sermaye hesapları liberalizasyonunun uzun dönemli büyüme reçeteleri üzerinde büyük bir tehdit ve tehlike oluşturduğu açık bir şekilde gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak IMF'nin tipik programları, küresel ekonomiler yaratmaya çalışırken, uygulattığı neo-liberal programların sosyal ve dağıtımsal etkileri üzerinde durmamaktadır. Bu durum programların genellikle başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır. Örneğin Arjantin'de 2001 yılında hükümet harcamaları kesintilerine karşı büyük protesto gösterileri olmuştur.²⁷⁶ Amerika ve IMF, Arjantin'e de krizden çıkması için 12 milyar dolar finansal yardım gerçekleştirmiştir.²⁷⁷

IMF küreselleşme çağında gittikçe daha sık yaşanan finansal krizlerin tek sorumlusu olamasa da, uyguladığı ve uygulattığı politikalarla özellikle finansal küreselleşme süreci içinde yaşanan krizlerin oluşumunda katkısı olan bir aktördür.²⁷⁸

2.2.3.2.3. Brezilya Krizi

Brezilya gerçekleştirdiği gelişmelerle gelişmekte olan ülkelere model olarak gösterilen bir ülke konumunda iken krize girmesi tüm dünyayı şaşırtmıştır. Brezilya '*Real Planı*' ismi altında uygulamaya koyduğu plan sayesinde 4-5 yıl içinde

---

²⁷⁶ Ziya ÖNİŞ, "Argentine Crisis, IMF And The Limits Of Neo-Liberal Globalization: A Comparative View from Turkey", s. 15, 16, 17, 18, <http://home.ku.edu.tr/zonis/THELIMITSOFNEO.PDF>, 07.10.2003

²⁷⁷ ERGİ, "Dünya'da ve Türkiye'de Krizin Anatomisi", s. 948.

²⁷⁸ Ziya ÖNİŞ, "Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF'ye Karşılaştırmalı Bir Bakış", s. 1, <http://home.ku.edu.tr/~zonis/fall02/neoliberalisinirPDF.pdf>, 12.11.2003

enflasyon oranını %2700'lerden %1-3 seviyelerine düşürmüştür. Buna ek olarak daraltıcı para ve maliye politikaları uygulamış, bunu yaparken yıllık %4 büyüme oranını yakalamıştır. Özelleştirme uygulamalarını da başarı ile tamamlamıştır. Brezilya'da 1999 yılının Ocak ayında ortaya çıkan kriz öncesinde ülkeye büyük oranda yabancı sermaye girişi olmuştur. Krizin ortaya çıkmasından yaklaşık bir yıl kadar önce ise ülkeden yabancı sermaye çıkışı başlamıştır. Brezilya'da ve Latin Amerika ülkelerinde yaşanan krizde Rusya'nın yaşadığı krizin etkilerini görmek mümkündür. Rusya'daki krizden sonra gelişmekte olan ülkelere kısa süreli yabancı sermaye çıkışları yaşanmaya başlamıştır. Rusya krizinin hemen ardından Brezilya'dan 30 milyar dolarlık kısa vadeli yabancı sermaye çıkışı olmuştur. İlerleyen günlerde 1 milyar dolarlık bir çıkış daha gerçekleşmiştir. Kısa vadeli sermayenin ülkeden çıkışının ülke ekonomisini etkilememesi için çaba harcanmasına rağmen bu konuda başarılı olunamamış ve kriz ortaya çıkmıştır.²⁷⁹

2.2.3.3. Doğu Asya Krizi

Doğu Asya krizi bölge ülkelerinin yoğun bir şekilde küreselleşme ile birlikte birbirine eklenmiş olmaları sebebiyle ve özellikle dış ticaretlerinde yüksek karşılıklı bağımlılık bulunmasından dolayı bölgenin tamamına yayılmış ve küresel düzeyde ekonomik daralmaya neden olmuştur.²⁸⁰

Asya ülkelerinde meydana çıkan bu kriz küresel piyasalar dolayısıyla tüm dünyayı etkilemiştir. 1997 yılında Tayland'da başlayan kriz Güneydoğu Asya ülkelerine, Rusya'ya ve Latin Amerika ülkelerine bulaşmıştır. Tayland'ın ulusal para birimi Baht'ı devalüe etmesini, Filipinler ve Endonezya'nın döviz kurunu dalgalanmaya bırakmaları izlemiştir. Malezya, Singapur, Kore, Hong Kong ve Tayvan'ın ulusal paraları satış baskısı ile karşılaşmıştır.²⁸¹ Bu sürecin sonunda tüm dünyayı etkileyen küresel bir kriz ortaya çıkmıştır. Asya'da çıkan krizin temelinde de spekülasyon sermaye hareketleri bulunmaktadır.

²⁷⁹ Muhammet AKDİŞ, "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler", s. 8. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003

²⁸⁰ Yusuf BAYRAKTUTAN, "Küreselleşme, Kriz ve IMF", s. 2. <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/1dsayi19/1903.htm>, 21.11.2003

²⁸¹ Mehmet GÜNAL, "Krizler, IMF'nin Rolü ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 1030, 1031.

Asya krizi sonrasında uluslararası mali sistemin yönetimi ve denetimi konuları ön plana çıkmış ve gittikçe daha fazla sorgulanmaya başlamıştır. Asya ülkelerinin kendilerine çektikleri yabancı yatırımların niteliğine baktığımızda krizden en az etkilenen Çin'in doğrudan yabancı yatırımları özendirildiğini, krizden en çok etkilenen Güney Kore, Endonezya, Tayland, Malezya ve Filipinlerin ise daha çok kısa süreli yabancı sermaye çektikleri görülmektedir.²⁸²

Asya ülkelerinin yaşadığı krizin geri planına bakıldığında bu ülkelerin dış ticaret açıklarının ve kısa vadeli dış borçlarının 1995 yılından itibaren büyük oranda arttığı görülmektedir. Özellikle özel sektör kuruluşlarının ve bankaların dış borçlarında ciddi yükselmeler yaşanmıştır.²⁸³ Asya ülkelerine akan net özel yabancı sermaye miktarı 1994 ve 1996 yılları arasında %100 artmıştır, bu ülkelere olan portföy yatırımları ise %150 oranında artmıştır. Bu oranlar kriz çıkmadan önce Asya ülkelerine büyük boyutlu yabancı sermaye girişi olduğunu ortaya koymaktadır.²⁸⁴

Doğu Asya ülkelerinde finansal sistemin zayıf olması, bankacılık sistemindeki problemler ve bu ülkelerin borçlarının büyük kısmının yabancı döviz üzerinden oluşması krizin temel bileşenleri arasındadır.²⁸⁵

Bu ülkeler yerli ve yabancı yatırım fonlarını üretken yatırım alanlarına yönlendirmemişlerdir. Bu durum hisse senedi ve menkul değer fiyatlarında yapay bir aşırı şişkinlik meydana getirmiştir.²⁸⁶ Menkul değer fiyatlarında patlama yaşanması ile başlayan genişlemeyi kırımlar izlemiş ardından da bankacılık sisteminin problemleri ortaya çıkmıştır. Aşırı yükselen menkul değer fiyatları birden düştüğünde geniş ölçekli bankacılık problemleri oluşturmakta, bu problemler de krize temel hazırlamaktadır.

---

²⁸² Muhammet AKDIŞ, "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler", s. 6. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003

²⁸³ Mahfi EĞİLMEZ, "Global Kriz Ve Türkiye'ye Etkileri", s. 1. http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_2.htm, 21.11.2003

²⁸⁴ Muhammet AKDIŞ, "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler", s. 7. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003

²⁸⁵ Eric S. ROSENGREN ve John S. JORDAN, "Building An Infrastructure For Financial Stability: An Overview", **Federal Reserve Bank Of Boston Conference Series**, No. 44, June 2000, s. 3, 4.

²⁸⁶ John L. WALKER, "Building The Legal And Regulatory Framework", Building An Infrastructure For Financial Stability, Editors: Eric S. ROSENGREN ve John S. JORDAN, **Federal Reserve Bank Of Boston Conference Series**, No. 44, June 2000, s. 33.

Kriz yaşayan Asya ülkelerinde ulusal hükümetlerin banka iflaslarına karşı mevduatlara devlet güvencesi verdikleri görülmektedir. Bu ülkelerde kısa dönemli yabancı nakit borçluluğu oluşmasından ahlaki risk sorumludur. Mevduatlara verilen güvence nedeniyle ortaya çıkan problemin ölçeği de büyük olmuştur. Bir çok banka ticari kriterlere göre değil, hükümet doğrultusunda borçlanma yapmaya katılmışlardır. Sonuçta bu kırılmalar krize dönüşmüştür.²⁸⁷

Bunlara ek olarak Asya ülkelerinde meydana gelen krizin en önemli sebeplerinden birisi bu ülkelerdeki yatırımların finansman şekli ile ilgilidir. Asya ülkeleri büyük yatırımlarını dolar ve yen üzerinden borçla finanse etmişlerdir. Piyasa dengesinin olumsuz yönde değişmesi ve dışsal olumsuzluklarla birlikte yerel para birimlerinin değerinin düşmesi, bu ülkelerin borç yükünü sürdürülemez boyutlara ulaştırmış ve ekonominin hem finans kesiminin hem de reel kesiminin krize girmesine neden olmuştur. Asya ülkelerinde krizi başlatan dışsal faktörlerin başında Japon Yen'inin değerinin düşmesi ve buna bağlı olarak Asya ülkelerinin ihracat ürünlerinin değerinin azalması gelmiştir. Bunu Çin'in devalüasyon yaparak, mal ve hizmetlerini rekabetçi üstünlüğe sahip konuma getirmesi izlemiştir. Tüm bu gelişmelere ek olarak dünyadaki elektronik ürün talebi düşmüştür. Tüm gelişmeler birleştiğinde Asya ekonomileri olumsuz olarak etkilenmiş, krizi atlatalmaları mümkün olmamıştır. Bunun en önemli sebebi de Asya ülkelerinin ekonomilerinin dünya ekonomik sistemi ile tamamen eklemlenmiş olması ve borçlarının yabancı paralar cinsinden oluşmasıdır.²⁸⁸

Bu ülkelerin borç stoku döviz cinsinden olduğu için yapılan devalüasyonlar sonucunda büyük oranda artmış ve döviz spekülasyonu yaşanmıştır. Bunun sonucunda para, sermaye ve döviz piyasalarındaki dalgalanma salgın bir hastalık gibi yayılmış ve finansal sistemi çökme noktasına getirmiştir. Kriz bölge ülkelerinin küreselleşme olgusu ile nasıl birbirine sıkı bir şekilde eklemlendiklerini görme açısından açık bir kanıt oluşturmuştur.²⁸⁹ Krizden sonra bölge ülkelerinin özel kesim

---

²⁸⁷ Geoffrey WOOD, "Great Crashes In History: Have They Lessons For Today?", **Oxford Review Of Economic Policy**, Volume 15, No. 3, s. 107, 108.

²⁸⁸ ERGİ, "Dünya'da ve Türkiye'de Krizin Anatomisi", s. 946, 948.

²⁸⁹ Suat ÖKSÜZ, "Doğu Asya Mucizesi'nin Dünü ve Kriz'in Bugünü Türkiye İçin Bazı Çıkarımlar", **Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, İzmir, 2001, s. 47, 48.

tasarruflarında reel gerileme yaşanmış ve ekonomik büyümeleri büyük oranda yavaşlamıştır.²⁹⁰ Doğu Asya'da yaşanan kriz 1982 yılında Latin Amerika'da yaşanan krizden sonra bulaşma etkisi ve yayılma hızı açısından çok büyük bir küresel kriz olma özelliği göstermektedir. Kriz sonrasında bölge ülkelerinin ekonomileri büyük ölçüde küçülme yaşamıştır. Kriz sonrasında Endonezya %13.7, Tayland %9.4, Kore %5.8 oranında ekonomik olarak küçülmüştür. Kriz çıkmasının ardından bölgeden büyük miktarda sermaye kaçıışı olmuştur. IMF'nin araştırmalarına göre, 1996 yılında Asya'ya 101.2 milyar dolar sermaye girişi yaşanmış ancak bu rakam 1997 yılında 34.2 milyar dolara düşmüştür.

Kriz ortaya çıktıktan sonraki süreçte IMF'nin uluslararası finansal sistemdeki rolü yoğun tartışma konusu olmuştur. Bunun yanında küreselleşmenin taşıdığı riskler, bilişim teknolojisindeki gelişmeler ve bunun ortaya çıkardığı etkiler, spekülasyonların etkileri ve serbestleşen sermaye hareketlerinin istikrar bozucu yansımaları ön plana çıkmış ve tüm dikkatler bunların üzerine odaklanmıştır. Bu görüş doğrultusunda uluslararası finansal sistemin yeniden yapılandırılması fikri ön plana çıkmıştır. IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Denkleştirme Bankası (BIS) ve G-7 grubu bu konuda çözüm önerileri yaratmaya çalışmışlardır. G-7 grubu 1999 yılının Şubat ayında uluslararası finansal istikrarın sağlanmasına yönelik olarak ekonomik istikrarla ilgili ulusal kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar ve Grupla bir araya getirmek ve koordinasyonu gerçekleştirmek amacıyla, Finansal İstikrar Forumu'nu (FSF) kurmuştur. Eylül 1999'da G-20 olarak isimlendirilen G-7 ülkelerinin ve gelişmekte olan ülkelerin de dahil olduğu bir forum meydana getirilmiştir. G-20 Grubuna Türkiye dahildir. Doğu Asya krizinin ardından IMF; Tayland, Endonezya ve Kore ile Stand-By anlaşmaları yapmıştır. Yapılan anlaşmalar bu ülkelerin ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi ve ulusal rezervlerinin artırılması amacıyla yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu anlaşmalarla IMF, bu üç ülkeye 40 milyar dolar finansal yardım sağlamıştır. Yine bu üç ülkeye Dünya Bankasının ve Asya Kalkınma Bankasının verdiği kredi tutarı 27 milyar dolardır.

---

²⁹⁰ E. Alpan İNAN, "Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme", Bankacılar Dergisi, Sayı: 41, 2002, s. 54. <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi41/kur-buyume.doc>, 21.11.2003

Bunlara ek olarak 58 milyar dolarlık iki taraflı yardım kredileri verilmiş ve toplam yardım paketinin boyutu 125 milyar doları bulmuştur.²⁹¹

2.2.3.4. Rusya Krizi

Rusya’da ortaya çıkan finansal krizin nedenleri daha eski oluşumlara dayanmasına rağmen krizin başlama sebebi, kısa vadede yüksek getiri elde etmek isteyen kısa süreli yabancı sermayenin spekülatif hareketleridir. 1996 ve 1997 yıllarında Rusya’ya gelen yabancı yatırım miktarı %229 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde Rusya’daki bankalara uluslararası finans piyasalarından büyük miktarda düşük faiz oranlı kaynak akışı gerçekleşmiştir. Bankalar iç piyasaya bu paraları yüksek faiz oranları ile kredi olarak kullanırmıştır. Krizin başlangıç noktasını dünya petrol fiyatlarında yaşanan düşüş sebebiyle Rusya’nın dış gelirlerinin 10 milyar dolarlık kayba uğraması ve bunun sonucunda piyasalara dağıtılan kredilerin geri dönmemeye başlaması oluşturmuştur. Rusya’da 1998 yılından itibaren şirket ve banka iflasları yaşanmış ve finansal piyasalarda dalgalanmalar ortaya çıkmıştır.²⁹²

Rus hükümeti Ağustos 1998’de özel dış borçları için 90 günlük moratoryum ilan etmiştir. Bu noktadan sonra Rusya’nın ulusal parası olan Ruble devalüasyonları devam etmiştir. Rusya 1999 yılında IMF ile yeni bir anlaşma imzalamıştır.²⁹³

2.2.3.5. Türkiye’de Küresel Kaynaklı Finansal Krizler

Türkiye’de dışa açılma süreci 1980 sonrasında başladığı ve finansal serbestleşme 1990’da tamamlandığı için, Türkiye ekonomisinde 1990 yılı sonrasında ortaya çıkan krizler küresel kaynaklı finansal krizlerdir. Türkiye ekonomisinde 1994, 2000 ve 2001 yıllarında üç önemli kriz yaşanmıştır.

2.2.3.5.1. Türkiye’de 1994 Yılında Yaşanan Kriz

Türkiye 1980 yılından sonra ekonomisini neo-liberal iktisat görüşleri doğrultusunda dışa açmıştır. On yıl boyunca ihracatta ciddi bir artışla birlikte hızlı

---

²⁹¹ GÜNAL, “Krizler, IMF’nin Rolü ve Türkiye”, s. 1030, 1031.

²⁹² Muhammet AKDİŞ, “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler”, s. 7. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003

²⁹³ YAY ve Diğerleri, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, s. 40.

ekonomik büyüme yaşamıştır. Fakat 1980'lerin sonuna gelindiğinde ekonomik büyümenin ivmesi azalmıştır. Türk hükümeti ekonomik büyümenin sağlanması için büyük yabancı sermaye girişlerini anahtar mekanizma olarak kabul etmiştir. Bunu yaparken Türkiye ekonomisinin yapısal açıkları üzerine odaklanmıştır. Bu açıklar, büyük mali dengesizlikler ve ihracat yönünde ivme kaybıdır. Türkiye, gelişmekte olan diğer ülkeler gibi küresel finansal piyasaların getirdiği değişikliklerden faydalanmayı amaçlamıştır. Uluslararası sermaye akımlarının artması ve gelişmiş ülkelerdeki düşük faiz oranları, Türkiye'nin finansal zorlukları için bir fırsat yaratmıştır. Bu arada yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekebilmek için, Türk Lirasının tam konvertibilitesinin sağlanması ve sermaye hesaplarının liberalizasyonu gerçekleştirilmiştir. Türkiye 1989 yılının Ağustos ayında finansal sistemde büyük bir dönüşüm yaşamış ve liberal sermaye hesaplarına geçmiştir. Bu standartlar, gelişmiş finansal piyasalara sahip gelişmiş ülkelerin standartlarıdır.²⁹⁴

Neoliberal yeniden yapılanma süreci hükümetin ekonomik büyümeyi büyük kısa dönemli sermaye girişleri ile sağlama stratejisinin temel yönlendiricisi olmuştur. 1989 yılında Türkiye ekonomisinin neoliberal iktisat politikaları doğrultusunda yaşadığı değişim uluslararası sermaye akımlarının büyük boyutlu olarak Türkiye'ye yönelmesi ile sonuçlanmıştır. Meksika ve Doğu Asya ülkelerinin sermaye hesapları liberalizasyonu sonrasında yaşadıkları gibi, Türkiye'ye yabancı sermaye girişlerinin artması döviz kuru oranlarında reel anlamda değerlenme baskısı oluşturmuştur. 1989 yılından 1994 yılına kadar Türkiye'ye giren yabancı sermaye akımları mevcut hesap açıklarını kapatmakta kullanılmıştır. Kamu harcamaları üzerindeki denetim eksiklikleri, iç ve dış borcun oluşturduğu bütçe açıklarını finanse etmek mali açıkların büyümesine yol açmış, faiz ödemeleri artmıştır. Türkiye'ye giren yabancı sermaye büyük oranda kısa dönemli yabancı sermayeden oluşmuştur. Spekülatif sermaye girişleri makro ekonomik dengesizliği beraberinde getirmiştir.

Türkiye'de kamu kesimi açıkları yerel ajanlar tarafından dışarıdan ödünç almalarla finanse edilmiştir. Yerel ajanlar tarafından dışarıdan dolaylı ödünç almalar,

---

²⁹⁴ Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN, "Neoliberal Globalization, The Nation State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis", s. 15.
<http://home.ku.edu.tr/~zoins/onis&aysan&makale.PDF>. 07.10.2003

Hükümetin uluslararası finansal piyasalardan doğrudan ödünç almasının yerine geçmiştir. Temel grupların talep bölümlenmesi; daha düşük vergi oranları ve daha az maliyetli ithal malları gibi, aşırı değerlenmiş döviz kuru oranını ve çalışanların maaşlarının artması sonucunu oluşturmuş ve bu süreç 1990'larda daha yüksek bütçe açıkları ile sonuçlanmıştır. Merkezi hükümetin bütçe harcamaları mevcut harcamalara dağıtılmıştır. Bu mevcut harcamaların büyük bölümü ücret ve maaşlardan, iç ve dış borcun faiz ödemelerinden ve transfer ödemelerinden oluşmuştur. Uzun dönemli büyümenin yaşamsal elemanı olan kamu yatırımları hükümet harcamalarının çok küçük bir kısmını meydana getirmiştir. Yerel borçta sistematik artış ve kısa süreli yerel ödünç alma ihtiyaçları yurtiçi faiz oranlarını yükseltmiş, bunun sonucunda da finansal sektör yüksek faiz getirisi kazandırmaya başlamıştır. Kısa süreli sermaye girişleri ve artan sermaye hesapları açıklarının sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlayamayacağı açıktır. 1994 yılının başında hükümet yüksek faiz oranlı iç borçlanma çemberini kırabilmek için Merkez bankası aracılığı ile düşük faiz oranları hedefini uygulamaya başlamıştır. Merkez bankası kamu sektörünün kredi bankası gibi çalışmaya başlamıştır. Bunun üzerine iki önemli kredi kuruluşu Türkiye'nin kredi notunu düşürmüştür. Bu gelişme Türkiye'den kısa dönemli büyük miktarda sermaye çıkışına sebep olmuş ve finansal kriz kendisini TL'nin büyük oranda değer kaybetmesi ile sonuçlanan ödemeler dengesi krizi şeklinde göstermiştir.²⁹⁵

Türkiye'nin 1994 yılında yaşadığı kriz sadece finansal kaynaklı değil aynı zamanda ekonominin reel kesiminde meydana gelen aksaklıklardan da kaynaklanmaktadır. Türkiye ekonomisinin yapısal sorunları nedeniyle 1994 yılının başında büyük bir döviz talebi patlaması yaşanmıştır. Döviz kurunda hızlı bir artış yaşanmış ve 5 Nisan 1994 tarihinde bir takım istikrar kararları alınmıştır.²⁹⁶

---

²⁹⁵ Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN, "Neoliberal Globalization, The Nation State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis", s. 17, 18.

<http://home.ku.edu.tr/~zoins/onis&aysan&makale.PDF>, 07.10.2003

²⁹⁶ Muhammet AKDİŞ, "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler", s. 8. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003

2.2.3.5.2. Türkiye’de Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri

Türkiye’nin yaşadığı Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin altında likidite sorunu ve döviz talebi bulunmaktadır. 22 Kasım’da çıkan krizde Türkiye’den 1.5 milyar dolarlık sıcak para çıkışı gerçekleşmiştir. Kriz sonrasında ülkeden kısa vadeli yabancı sermaye çıkışı devam etmiş ve Aralık ayında ülkeden çıkan sermaye miktarı 7 milyar dolara yaklaşmıştır. Ülkeden sıcak para çıkışı döviz talebi artırmış ve döviz kurları üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Bu durum likidite talebini de yükseltmiş ve yurtiçi faiz oranları hızla yükselmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye IMF ile imzaladığı stand-by anlaşması gereğince istikrar politikaları uygulamakta ve döviz kurlarını çapaya bağlamış bulunmaktaydı. 21 Şubat 2001 tarihinde bir gün içinde ülkeden 4.9 milyar dolar sıcak para çıkışı olmuştur. Kriz sürecinde ülkeden 7.5 milyar dolar kadar yabancı sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerin ardından borsa çökmüş ve gecelik faiz oranları %7500’lere çıkmıştır. Bu iki krizde de ekonomi politikalarındaki hataların yanında kısa süreli yabancı sermayenin ani bir şekilde ülkeden çıkmasının büyük rolü bulunmaktadır. Bu durum borsada yaşanan panik havasını artırmış, döviz kurları ve faiz oranlarının yükselmesine sebep olmuş ve krizi ekonominin geneline yaymıştır.²⁹⁷

2.2.4. Kriz Yaşayan Ülkeler Üzerine Karşılaştırmalar

1990’lı yıllardan sonra kriz yaşayan ülkeler ele alındığında küreselleşme ile birlikte finansal liberalizasyonu gerçekleştiren ülkelerin krizler yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bunlardan en önemlileri olan Meksika, Doğu Asya ve Türkiye’nin 1994 yılında yaşadığı krizin bazı ortak noktaları bulunmaktadır. Para krizlerinin orijinine bakıldığında iki anahtar değişkenin kriz potansiyeli yarattığı görülmektedir. Bu değişkenler; zayıf ekonomik yapı ve ekonomik ajanların spekülasyon atak davranışlarıdır. Ortodoks perspektife göre ki bu IMF’in görüşünü de yansıtmaktadır, Asya krizlerinin ortaya çıkışında zayıf ekonomik yapı hükümet tarafından makro ekonominin zayıf yönetilmesi ile ilişkilendirilmektedir. Bu zayıf ekonomik yapının

---

²⁹⁷ Muhammet AKDİŞ, “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler”, s. 9. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003.

temel bileşenleri yüksek enflasyon, mali istikrarsızlık ve içe dönük ticaret rejimidir. Bu bileşenler daha sonraları büyük bir ödemeler dengesi krizini oluşturmaktadırlar. Meksika'nın 1982 yılında yaşadığı borç krizi ortodoks vizyonun finansal kriz örneklerinin en açıklarından birisidir. Bu görüşe göre bir ülke mali disiplini sağlamalı ve serbest dışa dönük ticaret rejimi uygulamalıdır. 1994 yılında Meksika'nın ve 1997 yılında Doğu Asya'nın yaşadığı krizler ortodoks görüşün geçerliliği üzerinde soru işaretleri oluşturmuşlardır. Meksika, Doğu Asya ülkeleri ve Türkiye'nin 1994 krizi nakit üzerine yoğun bir spekülasyon atak sonucunda ortaya çıkmışlardır. Bu krizlerden çıkan sonuç zayıf makro ekonomik göstergelere sahip olan ülkelerin yoğun bir spekülasyon atakla karşılaşma riskinin her zaman mevcut olduğudur.²⁹⁸

Bütün kriz ülkelerinin karakteristik özellikleri incelendiğinde; hepsinin mali istikrarsızlığa sahip oldukları görülmektedir. Bu mali dengesizlik aşırı değerlendirilen döviz kurlarının ve geniş nakit hesapları açıklarının oluşturduğu bir dengesizliktir. Yerel finansal sistemlerinin sermaye hareketlerinin liberalizasyonundan sonra bu ülkeler geniş kısa süreli yabancı sermaye girişleri yaşamışlardır. Sermaye hesapları rejiminin hızlı ve keskin serbestleşmesi sonrasında ülkeler ihracat ivmelerini kaybetmişler ve ithalatta patlama yaşamışlardır. Bu süreç geniş nakit hesapları açıkları ile sonuçlanmıştır. Politika yapıcılar sadece ödemeler dengesinin sağlanması ile ilgilenmişlerdir. Ödemeler dengesini sağlamayı da yüksek volatilitelere sahip geniş hacimli kısa süreli yabancı sermaye girişleri üzerine kurmuşlardır. Spekülasyon bir atak sonucunda ülkenin büyük hacimli kısa dönemli sermaye çıkışları yaşayabileceği ve büyük ödemeler dengesi açıkları ile karşılaşacağını göz ardı etmişlerdir.²⁹⁹

1990'lar boyunca gelişmekte olan ülkeler büyük miktarda yabancı sermaye çekmişlerdir. 1995 yılında Meksika krizinin negatif yansıması olarak bu ülkelere yabancı sermaye akışı azalmış fakat on yılın sonuna doğru tekrar yükselmiştir. Uluslararası sermaye hareketlerinin son yirmi yıldır krizlere yol açtığı açık bir

---

²⁹⁸ Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN, "Neoliberal Globalization, The Nation State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis", s. 3, 4.

<http://home.ku.edu.tr/~zoins/onis&aysan&makale.PDF>. 07.10.2003

²⁹⁹ Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN, "Neoliberal Globalization, The Nation State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis", s. 5.

<http://home.ku.edu.tr/~zoins/onis&aysan&makale.PDF>. 07.10.2003

şekilde görülmektedir. Bu ülkelerin temel karakteristik özelliği çektiği yabancı yatırımların büyük bölümünün kısa süreli yabancı yatırımlar olduğudur Meksika, Türkiye Arjantin ve Doğu Asya deneyimleri sermaye girişlerinin beklenen yararların yanında finans piyasalarında oynaklık ve döviz kuru oranlarında büyük dalgalanma riskini beraberinde getirdiğini kanıtlamıştır.³⁰⁰

Kriz yaşayan ülkeleri incelediğimizde tümünün ekonomik büyümelerini ucuz yabancı kaynaklarla finanse etmeye çalıştıkları görülmektedir. Başka bir ortak özellik de sermaye akımlarının yukarıda sözü edilen ülkelerde üretken olmayan alanlara yönlendirilmiş olmasıdır. Bu ülkelere giren sermaye akımları üretimi artırmamış, aksine enflasyonun artması süreci ile sonuçlanmıştır. Özellikle Doğu Asya ülkelerinde finansal kaynaklar spekülatif reel yatırımlara yönlendirilmiştir. Meksika sermaye akımlarını tüketim patlamasını finanse etmek için kullanmıştır. Türkiye ise bu akımları, mali açıklarını kapatmak için mevcut harcamaların ve borçlarının faiz ödemelerinin finansmanında kullanmıştır. Bu ülkeler sermaye hesaplarını liberalize etmeden önce reformun altyapısını oluşturacak olan gerekli düzenleyici kurumları oluşturmamış, sermaye hesapları liberalizasyonun getirebileceği zararları düşünmeden sadece potansiyel faydaları üzerine odaklanmıştır. Yabancı sermayeye kolay ulaşma tipik olarak ahlaki risk problemini oluşturmuştur. Bankalar kredi ödünç verme limitlerini göz önüne almadan kredilerini büyütmeyle devam etmişlerdir. Özellikle Türkiye örneğinde sermaye girişleri krizin temel nedenini oluşturan bankacılık kredilerinin genişlemesine dönüştürülmüştür. Bu akımların büyük bölümü Türkiye’de bütçe açıklarının finansmanı için kullanılmıştır.

Doğu Asya ülkeleri, Meksika ve Türkiye hükümetlerinin hepsi de enflasyonu düşürmeyi temel hedef olarak belirlemiş ve enflasyonu kontrol altına alabilmek için sabit döviz kuru politikasını uygulamıştır. Bunun sonucunda kriz yaşayan ülkelerin tümünde ulusal paranın aşırı değerlenmesi süreci yaşanmıştır. Ulusal paranın aşırı değerlenmesi bu ülkelerdeki hükümetlerinin paralarını Amerikan Dolarına sabitlemelerinin tipik bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum kriz

---

³⁰⁰ Erol BALKAN, F. Gül BİÇER, Erineç YELDAN, “Patterns Of Financial Capital Flows And Accumulation In The Post-1990 Turkish Economy”, s. 1, 2.
<http://www.networkideas.org/feathm/oct2002/Balkan.pdf>, 07.10.2003

yaşayan ülkelerin tümünün ihracattaki rekabetçi üstünlüğünü olumsuz etkilemiştir. Aşırı değerlenen döviz kurları ve ihracat büyümesinde düşüş yaşanması bu ülkelerin krizle karşılaşmalarını oluşturan faktörlerdir. Ayrıca kriz ülkelerinin liberal sermaye hesaplarına sahip olmaları onların para arzını kontrol etme yeteneğini sınırlamıştır.

Kriz ülkelerinin tümü kırılgan, zayıf ve eksik düzenlenmiş finansal sistemlere sahiptirler. Böyle bir çevrede sermaye hesapları liberalizasyonunu gerçekleştirmeleri krizleri oluşturan temel sebeptir. Bu açıdan bu ülkelerdeki krizler spekülasyon atakla veya bir panikle ortaya çıkmış ve tüm gözlemcileri şaşırtmıştır.³⁰¹ Doğu Asya ülkelerinde meydana gelen kriz daha çok yabancı yatırımcıların yaşadıkları panikten ve bunun sonucunda büyük miktarda kısa süreli yabancı sermaye çıkışından kaynaklanmıştır.³⁰² Buna ek olarak Doğu Asya ülkelerinde dengesizlik kamu sektöründen çok özel sektörden, Türkiye ve Meksika’da ise kamu sektöründen kaynaklanmıştır.

Bu ülkelerin yaşadıkları finansal kriz deneyimleri ışığı altında sermaye akımlarının yüksek volatilitesi, politik hatalarla ve piyasalardaki güven kaybı ile birleştiği zaman ülkelerin ekonomileri için yıkıcı olabilecekleri görülmüştür.³⁰³

---

³⁰¹Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN, “Neoliberal Globalization, The Nation State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis”, s. 19, 20, 21, 22, 23.

<http://home.ku.edu.tr/~zoins/onis&aysan&makale.PDF>. 07.10.2003.

³⁰² Immanuel WALLERSTEIN, “The So-called Asian Crisis: Geopolitics in the Longue Duree”, s. 1, <http://fbc.binghamton.edu/iwasncrs.htm>, 11.11.2003

³⁰³Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN, “Neoliberal Globalization, The Nation State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis”, s. 21, 22, 23. <http://home.ku.edu.tr/~zoins/onis&aysan&makale.PDF>. 07.10.2003

Tablo 1:Doğu Asya Ülkeleri, Meksika ve Türkiye 1994 Finansal Krizlerinin Temel Farklılıkları

	Doğu Asya	Meksika	Türkiye(1994)
Dünya Ekonomisi İle Bütünleşme Derecesi ve Sermaye Akımlarının Büyüklüğü	Yüksek derecede, bölge hem kısa dönemli hem de uzun dönemli yabancı sermayeyi çekmeyi başarmıştır.	Ortanın üstü, büyük sermaye girişi, sermaye akımlarının sadece beşte biri kadarı doğrudan yabancı sermaye	Göreceli olarak düşük, sermaye girişlerinin büyük kısmı kısa süreli yabancı sermaye, doğrudan yabancı sermaye toplam sermaye akımları içinde çok küçük bir paya sahip
Krizin Büyüklük ve Derinliği	Büyük bir kriz, birçok ülkeye yayılmış ve dünyanın geri kalanını da olumsuz etkilemiş	Orta boyutlu bir kriz, bölgesel, göreceli olarak düzgün iyileşme, NAFTA üyesi olmanın ve ABD ile özel bir bağı bulunması avantajlarının kendi çıkarları için kullanılması	Küçük kriz, bölgesel, göreceli düzgün iyileşme
Temel Borç Alanlar	Özel sektör	Hükümet ve hanehalkı	Hükümet
Krizlere Yol Açan Spekülatif Atağın Kaynağı	Özel sektörün ve bankacılık sektörünün yapısal zayıflıkları, dışsal rekabetçi üstünlükte göreceli olarak düşüşe sebep olan uzun dönemli güçler	Yerel tüketim patlaması	Devletin mali krizler yaşamasına sebep olan dağıtımsal baskılar
Makro Temeller (Enflasyon/Bütçe Açıkları)	Sağlam	Sağlam	Zayıf
IMF'nin Reçetelerinin Sonuçları	Ulusal kurumsal reformlar üzerine odaklanması, yüksek ulusal tasarruf oranları karşısında deflasyonist politikalar üzerinde odaklanması.	Yeterli	Yeterli

Kaynak: Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN, "Neoliberalization, the nation state and financial crises in the semi-periphery: a comparative analysis", s. 23, 24.
<http://home.ku.edu.tr/~zoins/onis&aysan&makale.PDF> (07.10.2003)

Finansal krizlerin karşılaştırmalı analizine bakıldığında çevre ülkelerinin 1990'lar boyunca 'Washington Konsensus'u doğrultusunda büyük bir değişim yaşadıkları görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde gerekli değişikliklerin yapılabilmesi için devletin düzenleyici rolünün artması gerekmektedir. Bu değişiklikler özel sektörün şeffaflığının artmasını sağlayacak olan anti-tekel yasalarının düzenlenmesi, bankacılık sektörü düzenlemeleri ve spekülatif uluslararası sermaye girişleri üzerine doğrudan kontrollerin uygulanmasıdır. Günümüzde finansal krizlerden kaçınmak için mali denge, düşük enflasyon oranları ve yüksek yurtiçi

tasarruf oranlarından oluşan makro ekonomik istikrara sahip olmak küreselleşen dünyada yeterli olmamaktadır. Küresel krizler incelendiğinde, kısa süreli sermaye akımlarını düzenleyecek uluslararası ve küresel kurumlara ihtiyaç duyulduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kısa süre önce ortaya çıkan finansal krizler çevre ülkelerinde iki kutuplu bir olgu meydana getirmiştir. Yerel ajanların rol oynadığı ödünç alınan fonlardan yanlış yararlanma ve bu kaynakların düşük kaliteli yatırımlarda kullanılması bu olgunun bir tarafı iken, diğer tarafını dışsal ajanların uyguladıkları politikalar ve kısa süreli sermaye akımlarının yüksek oynaklığı meydana getirmektedir.³⁰⁴

Yukarıda açıklanan ülke örnekleri ışığında dünyada son yıllarda yaşanan krizler uluslararası finansal mimariyi ön plana çıkarmaktadır. Yükselen piyasa ekonomileri küresel ekonominin karar alma mekanizmalarına daha fazla katılmalıdır. Bu görüş doğrultusunda uluslararası finansal düzenlemeler güçlendirilmeli, uluslararası katılıma daha fazla destek sağlanmalı ve bilginin yayılması açık kurullarla güvence altına alınmalıdır. Uluslararası standartlar ve süreçler için mekanizmalar üreten karar alıcı yapılar, bu yükselen piyasaların bu sürece katılabilmesi için standartların nasıl uyumlanacağı konusunda esneklik sağlamalıdır. Uluslararası finansal mimari daha katılımcı bir küresel finansal yönetim için önemli bir gelişme adımıdır. Bu yeni politik gündem daha güvenli bir küresel finansal sistem yaratılması için güçlendirilmelidir.³⁰⁵

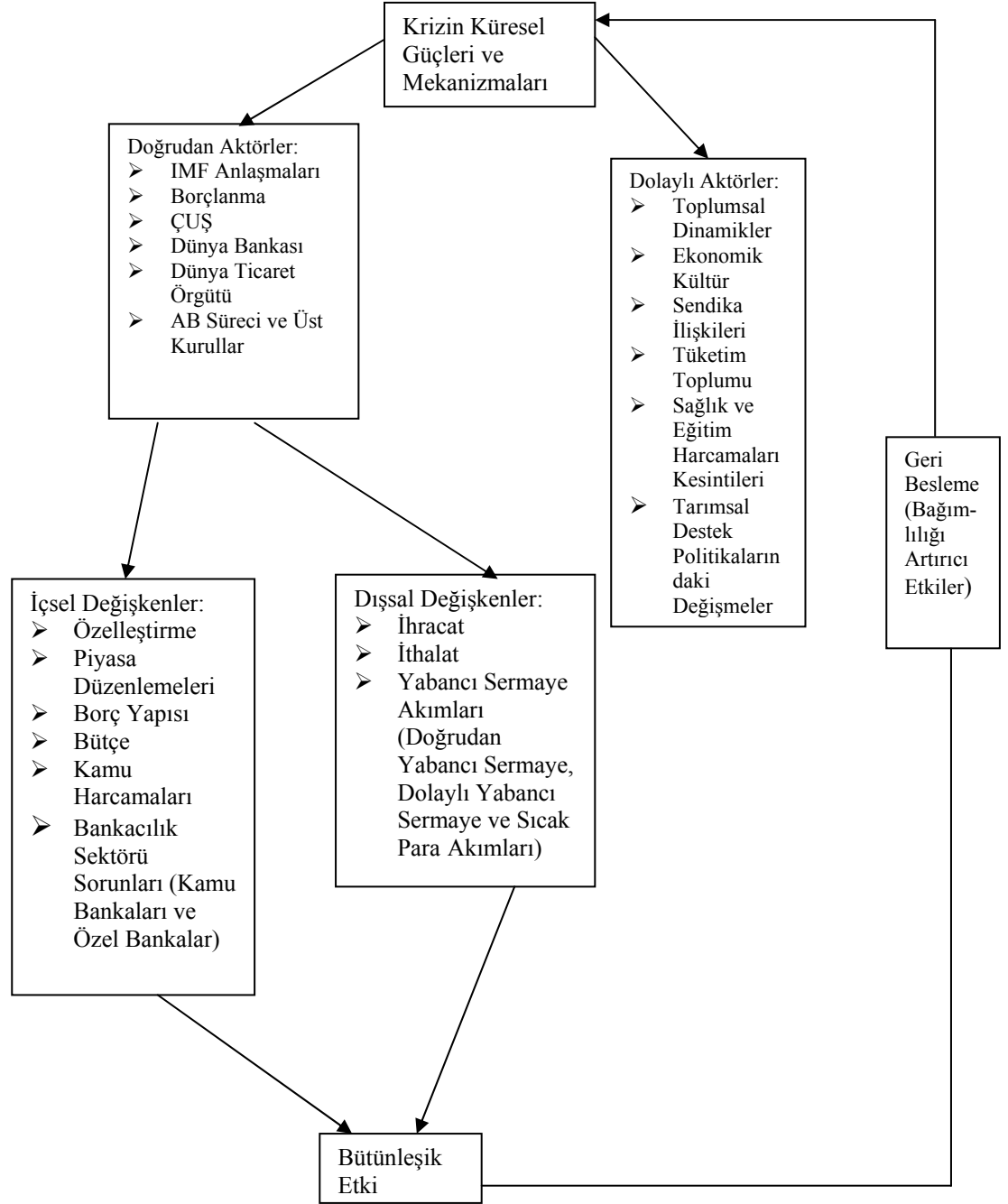
---

³⁰⁴ Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN, “Neoliberal Globalization, The Nation State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis”, s. 25, 26.
<http://home.ku.edu.tr/~zoins/onis&aysan&makale.PDF> (07.10.2003)

³⁰⁵ Randall D. GERMAIN, “Reforming The International Financial Architecture: The New Political Agenda” http://www.library.utoronto.ca/g7/scholar/germain2001/Germain_G20.pdf, 07.10.2003

2.3. Küresel Güçlerin Krizler Açısından Ekonomi Politikği: Bir Model Denemesi

Şekil 2: Krizlerin Oluşumunda Küresel Güçler

Kaynak: Gülten KAZGAN “Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen”, Ziya ÖNİŞ ve Ahmet Faruk AYSAN “Neoliberal Globalization, The Nation State and Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis” den esinlenerek hazırlanmıştır.

Ekonomik krizi küresel güçleri ve mekanizmaları açısından iki ana bölüme ayırabiliriz. Bunlar krizi doğrudan etkileyen aktörler ve dolaylı etkileyen aktörlerdir. IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, ÇUŞ ve Avrupa Birliği (AB) gibi bölgesel bütünleşmeler krizin doğrudan aktörlerini oluşturmaktadırlar. Dolaylı aktörler ise ülkenin toplumsal dinamikleri, sendika ilişkileri, ekonomik kültürü, tüketim yapısı, tarımsal destekleri, sağlık ve eğitim harcamaları gibi değişkenlerin oluşturduğu aktörlerdir.

Küreselleşme çağında ülkeleri doğrudan aktörlerin büyük ölçüde etkiledikleri görülmektedir. Bu doğrudan aktörlerde kendi içlerinde içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılırlar. İçsel faktörler ülkelerin kendi içinde oluşturdukları değişimlerle ilgilidir. Örneğin ülkelerin uyguladıkları özelleştirme politikaları ve sonuçları ki bu daha çok IMF yönlendirmeli programların öngördüğü yapısal değişikliklerdir, krizlerin oluşumunda etken olabilen içsel aktörlerden birisidir. Özelleştirme uygulamalarının öngörülen sürede ve şekilde gerçekleşip gerçekleşmediği, piyasaların beklentileri ve hükümetlerin öngördüğü hedeflerin yakalanması üzerinde etkili olmaktadır. Bunun yanında ülkelerin piyasa düzenlemeleri ve buna yönelik aldıkları kararlar, borçlarının yapısı ve bütçeleri bütünleşik bir etki yaratmaktadır. Özellikle kamu harcamalarının niteliği ve alanı ülkenin ekonomisini bire bir etkilemektedir. Krizlerin oluşumuna en fazla katkı bankacılık sektöründen gelmektedir. Kamu bankalarının ve özel bankaların sorunları ve taşıdıkları riskler krizin başlama nedeni olabilmekte ve altyapısını oluşturmaktadır.

Dışsal faktörler ise ülkenin ihracatı, ithalatı ve yabancı sermaye akımlarından oluşmaktadır. Bilindiği gibi bir ülkenin ithalatına ve ihracatına bağlı olarak oluşan ödemeler dengesi makro ekonomik istikrarın göstergelerinden birisidir. Ödemeler dengesinde oluşacak büyük oranlı dengesizlikler ülkenin tüm sektörlerini etkilemekte ve küresel krizlerin en önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Bunun yanında finansal krizlerin son yıllarda giderek ön plana çıkan aktörü yabancı sermayedir. Yabancı sermaye, doğrudan yabancı sermaye ve dolaylı yabancı sermaye olarak ikiye ayrılır. Dolaylı yabancı sermayenin içinde son yıllardaki finansal krizlerin önemli bir etkenini oluşturan kısa süreli sermaye akımları diğer bir deyişle

sıcak para hareketleri yer almaktadır. Kısa süreli yabancı sermaye akımları bünyelerinde yüksek istikrarsızlık barındırmakta ve hızla hareket ederek ülkenin ekonomik göstergelerini bir anda alt üst edebilmektedir.

Krizlerin küresel güçlerinin dolaylı aktörleri olarak ülkelerin sahip oldukları toplumsal dinamikleri, ekonomik kültürleri, sendika ilişkileri ve tüketim yapıları etkili belirleyici olmaktadır. Yine dolaylı aktörler içinde sağlık ve eğitim harcamaları ve bu harcamalarda yapılan kesintiler negatif sonuçlar meydana getirebilmektedir. Bunlara ek olarak tarımsal destek politikalarındaki değişimler de ülke genelinde beklentileri ve dengeleri değiştirmektedir. Örneğin IMF'nin önerdiği tarımsal sübvansiyonların kaldırılması toplumun belirli bir kesimi tarafından tepki ile karşılanmakta ve bunun uygulanıp uygulanamaması da programa olan güveni belirlemektedir.

Tüm bu aktörler birleşerek bütünleşik bir etki meydana getirir ve süreç kendi kendini geri besleyerek bağımlılığı artırıcı bir döngü şeklinde devam eder. Bu model tezin üçüncü bölümünde Türkiye örneğine uygulanarak açıklanacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE 2001 ŞUBAT KRİZİNDE KÜRESEL ETKENLERİN ROLÜ

3. Türkiye 2001 Şubat Krizinde Küresel Etkenlerin Rolü

İkinci bölümde küreselleşme süreci, dinamikleri, küreselleşmenin aktörleri ve küresel krizlerdeki rolleri üzerinde durulmuş ve küresel güçlerin krizlerin oluşma sürecindeki etkileri üzerine bir model denemesi gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde ise, Türkiye'nin Şubat 2001'de yaşadığı ekonomik krizde küresel güçlerin rolleri incelenecektir.

Son yıllarda ivme kazanan küreselleşme hareketinin temel savı, neo-liberal iktisat politikaları uygulayarak ülkelerin yüksek ve kalıcı büyüme oranlarını yakalayacağıdır. Bunun gerçekleşmesi için ise ülkeler mümkün olan en kısa sürede ekonomilerini dışa açık hale getirmelidirler. Diğer bir deyişle küreselleşme taraftarları, ülkelerin yaşadıkları durgunluklardan dışa açık ekonomiler aracılığı ile kurtulabileceklerini öne sürmektedir. Özellikle sermaye ihtiyacı içindeki gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sayesinde bu gereksinimini karşılayacaklarını ve kalıcı ekonomik istikrarı sağlayacakları iddia edilmektedir. Bu görüşe göre, neo-klasik iktisat teorisinin de desteklediği gibi, sermaye gelişmiş ülkelere küresel piyasalar aracılığı ile getirisi daha yüksek olan gelişmekte olan ülkelere akacaktır. Ayrıca bu varsayımın dayandığı başka bir nokta da ülkelere gelen sermayenin doğrudan yabancı yatırım şeklinde yani üretim kapasitesini artırmaya yönelik olarak geleceğidir. Oysa ki son yıllarda yaşanan finansal krizler sürecin tam tersine işlediğini göstermektedir. İlk olarak gelişmekte olan ülkelere gelen sermaye ülkelerin risklerinin yüksekliğinden ötürü kısa süreli sermaye şeklinde gelmekte ve üretimi artırıcı bir etkide bulunmamaktadır. Dolayısıyla ülkelerin kalıcı ve yüksek ekonomik büyümeyi sağlama amacına yardımcı olma işlevine sahip değildir. Aksine en ufak belirsizlik ortamında ülkelere hızlı ve ani çıkış gerçekleştirerek ekonomik istikrarı derinden sarsmakta ve finansal krizler yaratmaktadır.

İkinci olarak gelişmekte olan ülkelere büyük miktarda sermaye ihracatı, bu ülkelerin para arzını kontrolsüz bir biçimde artırmakta, dolayısıyla enflasyonu yükseltmekte ve ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olmaktadır. Bu durum ihracatı olumsuz etkileyerek ülkelerin dış ticaret dengesini bozmaktadır. Bu sürecin sonunda genellikle ülkeler finansal bir krize sürüklenmektedir. Küreselleşme iktisat teorisi çerçevesinde ileri sürdüğü savların daha ötesine geçmiştir. Küreselleşme artık kendisi finansal krizler yaratan bir süreç konumuna gelmiştir.

3.1. Türkiye’de Ekonomik Krize Genel Bir Bakış

Türkiye finansal krizlerle küreselleşme sürecine uyum sağlamak amacıyla dışa dönük ekonomi modelini uygulamaya başladıktan sonra tanışmıştır. 1980’li yıllardan önce Türkiye’de yaşanan krizler daha çok yapısal özellikler sebebiyle ortaya çıkmıştır. Oysa 1980’den sonra özellikle 1990’lı yıllarda meydana gelen krizler dışsal krizler niteliğindedir. Örneğin, Türkiye Kasım 2000 ve Şubat 2001’de iki önemli ekonomik kriz yaşamıştır. 2001 Şubat ayında yaşanan kriz Kasım 2000’de ortaya çıkan krizin ikinci dalgası ve devamı niteliğindedir. Türkiye’nin yaşadığı bu krizleri daha iyi analiz edebilmek için krizin tarihsel perspektifini incelemek gerekmektedir.

3.1.1. Tarihsel Perspektif

Türkiye ekonomisindeki temel hareketlerin dünya ekonomisinden ve gelişmekte olan ülkelere bağımsız seyir izlediği söylenemez. Türkiye ekonomisi bu doğrultuda 1980’den sonra büyük bir dönüşüm yaşamıştır. 1980’e kadar ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikaları uygulanırken 1980’den sonra daha açık bir ekonomi modeli benimsenmiş ve neo-liberal iktisat politikaları doğrultusunda ihracata dayalı büyüme politikaları uygulanmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra ekonomi hızla dışa açılmış ve küresel piyasalarla bütünleşme sürecine girmiştir.³⁰⁶

Türkiye’nin 1923 yılından 1990’lı yıllara kadar yaşadığı süreç incelendiğinde, ekonomik krizlerin genelde yokluk, kıtlık veya karaborsa krizleri niteliği taşıdıkları görülmektedir. 1950’li yıllardan sonra ortaya çıkan krizler

---

³⁰⁶ ŞAMİLOĞLU, s. 48.

genellikle döviz rezervlerinin erimesi sonucunda ithalatın gerçekleştirilememesi şeklinde gelişmiştir. Bu krizler sonucunda ekonomide daralmalar yaşanmıştır. Fakat 1990'lara gelinceye kadar yaşanan krizler ekonomide çok ciddi daralmalar oluşturmamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan krizlerin ise Türkiye ekonomisine büyük olumsuz etkileri olmuştur.³⁰⁷ Türkiye ekonomisinin 1980 öncesi yaşadığı süreç incelendiğinde, 1950 ve 1957 yılları arasında Türkiye'de dış açığa aşırı bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Bunun sonucunda 1958 yılında ekonomik istikrar tedbirleri yürürlüğe konmuştur. 1960 yılı sonrasında Türkiye ekonomisinde planlı dönem başlamıştır. Dış açıkları kapatmak amacı ile Türkiye'de 1970 yılında yüksek oranlı bir devalüasyon yapılmıştır.³⁰⁸ Tüm dünyayı etkileyen 1970'li yıllardaki petrol şokları Türkiye ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. 1973 ve 1974 yıllarında peş peşe yaşanan petrol fiyatları şokları, özellikle Avrupa ülkelerini ve petrol ithal eden ülkelerin ekonomilerini derinden sarsmıştır. Petrol fiyatları Ocak 1973'te varil başına 2.59 dolar iken, bu rakam Ekim 1973'te 5.11 dolara, Ocak 1974'te ise 11.65 dolara yükselmiştir. Dünya konjonktüründeki bu gelişme Türkiye'nin ihracatına olan talebi azaltmış ve Türkiye'nin toplam ihracatı ithal ettiği petrolü karşılayamaz duruma gelmiştir.³⁰⁹

1977 yılına gelindiğinde dünyadaki petrol krizinin de yansıması olarak Türkiye'nin makro ekonomik istikrarı tamamen bozulmuştur. 1978 yılının Nisan ayında ve 1979 yılının Mart ayında iki ekonomik istikrar tedbirleri paketi açıklanmış ve uygulanmaya çalışılmıştır. Fakat ülkedeki siyasi istikrarsızlık ortamı nedeniyle bu programlar başarıya ulaşamamıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik kararlar ile ithal ikameci politikalar bırakılarak, dışa dönük sanayileşme modeli uygulanmaya başlamıştır.³¹⁰

24 Ocak 1980 tarihinde açıklanan ekonomik istikrar tedbirleri IMF'nin neo-liberal içerikli istikrar politikaları ile Dünya Bankasının yapısal uyum programının ana unsurlarını içinde barındıran bir programdır.

---

³⁰⁷ Esat ÇELEBİ, "İkibinbir Yılında Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü", http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_4/m00049.pdf, 21.11.2003

³⁰⁸ EROĞLU ve ALBENİ, s. 177.

³⁰⁹ Ali ÖZGÜVEN, "İktisadi Krizler", *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomi Kriz Özel Sayısı I*, s. 58.

³¹⁰ EROĞLU ve ALBENİ, s. 177, 178.

Bu programın temel amaçları; mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi ve ulusal fiyat sisteminin dünya fiyatlarına yaklaştırılmasıdır. Bu amaca yönelik olarak sürecin ilk basamağını mal piyasalarının dışa açılması ve ithalat rejiminin serbestleştirilmesi oluşturmuştur. Programın ikinci basamağı ise finansal serbestleşmenin gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu doğrultuda ulusal mali piyasalar serbestleştirilmiş ve dış finansal serbestlik sağlanmıştır.³¹¹ Örneğin, Türkiye’de 1988 yılında uluslararası sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu karar sonucunda para transferleri tamamen serbest hale gelmiş, ayrıca Türk vatandaşlarının döviz bulundurmalarına ve bankalarda döviz hesabı açmalarına izin verilmiştir. Bu tarihten sonra yönetime gelen hükümetlerin neredeyse tamamı devlet bütçesini finanse etmek için vergileri veya uzun vadeli dış kredileri kullanmak yerine, kısa vadeli iç borçlanmayı tercih etmişlerdir. Bu gelişmeler IMF’nin önermeleri sonucunda oluşmuştur. Daha önce belirtildiği gibi IMF ülkelerin finans piyasalarını serbestleştirmelerini önermektedir. IMF’nin söylemine göre finans piyasaları serbest hale gelince ülkeye yabancı sermaye akacak ve böylelikle ekonomik kalkınma hızlanacaktır. Dünya sistemi yaklaşımı açısından IMF’nin gerçek amacı ise gelişmiş ülkelerde azalan kar oranları ve yaşanan durgunluklar sebebiyle yatırım alanı daralan finans sermayesine yeni karlı alanlar yaratmaktır.³¹²

Yapısal krizlerden finansal krizlere uzanan yolda bir dizi finansal düzenlemeler, krizlerin yapı taşlarını oluşturmuştur. 1984 yılında döviz mevduatına getirilen yasal sınırlamalar kaldırılmıştır. 1988 yılında interbank kurulmuş, 1987 ise açık piyasa işlemleri uygulanmaya başlamıştır. Yine aynı periyotta ticaretin serbestleşmesi doğrultusunda miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve 1989 yılında sermaye hesapları liberalizasyonu gerçekleştirilmiştir. 1990 yılına gelindiğinde artık Türkiye ekonomisi tamamen serbest bir ekonomi konumuna gelmiştir.³¹³

Kısaca Türkiye ekonomisinin 1980’den sonra yaşadığı küreselleşme evrelerini iki ana bölüme ayırmak mümkündür. İlk bölüm 1980 ve 1989 yılları arasında ekonomik küreselleşme temelli ticari serbestleşme amacına yönelik olarak

---

³¹¹ GÜÇLÜ ve AK, “Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, s. 916, 917.

³¹² Selim SOMÇAĞ, “Türkiye’nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları”, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Diger/somcagAgu02.doc, 21.11.2003

³¹³ KARABULUT, s. 123.

Türkiye'nin ticaret sınırlamalarını kaldırması ve ticaret liberalizasyonu gerçekleştirmesidir. İkinci bölüm ise 1989 yılında başlayan ve 1990'lı yıllarda tamamlandığı varsayılan finansal liberalizasyonun gerçekleştirilmesidir.³¹⁴

Türkiye'nin ilk geniş ve derin etkili finansal krizle karşılaşması 1994 yılında gerçekleşmiştir. Tezin ikinci bölümünde Türkiye'nin 1994 krizinden bahsedilmiştir. Bu bölümde Türkiye'nin Şubat 2001 krizi üzerinde durulacaktır. Fakat Şubatındaki krizin temellerini anlamak için Türkiye'nin 1994 yılındaki krizden sonra uyguladığı istikrar programının yapısal sorunları çözüme yetersiz kaldığını bilmek gerekmektedir. 1994 Krizi sonrasında uygulanmaya konan programda bütçe açıklarının kapatılması hedeflenmekteydi. İstikrar programı uygulanmaya başladıktan kısa süre sonra IMF'le Stand-by anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde 14 aylık bir süre için 800 milyon dolarlık finansal yardım alınması karara bağlanmıştır. Program ilk üç aylık hedeflerini yakalamış fakat altı aylık ve dokuz aylık hedeflerini gerçekleştirmekte başarısız olmuştur. IMF'in taahhüt ettiği finansal yardımın bir kısmı alınamamıştır.

1994 yılındaki program başarısız olmuş ve 1998 yılında Türkiye ile IMF arasında yakından izleme anlaşması yapılmıştır. Bu yakından izleme anlaşması kapsamlı bir istikrar programı değildir. Fakat IMF ile 1999 yılında imzalanan Stand-by anlaşmasına ön hazırlık görevi görmüştür. 1999 yılında IMF'le imzalanan Stand-by anlaşmasının temel amacı enflasyonu düşürerek ekonomik istikrarı sağlamaktır. Bu programın temel özelliklerinden birisi para tabanındaki değişimleri Merkez Bankası'nın net dış varlıklarındaki değişmeye bağlamasıydı. Bu arada Merkez Bankası'nın net iç varlıklarına da belirli bir limit konulmuştur. Program ortodoks içeriğe sahip olmasının yanı sıra heterodoks özellikler de taşımaktadır. Örneğin kira artışlarının ve kamu kesimi çalışanlarının ücretlerinin baskılanması gibi özelliklere sahiptir. IMF bu programa büyük destek vermiştir.

---

³¹⁴ GÜÇLÜ ve AK , “Türkiye'nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, s. 917.

3.1.2. Türkiye’de Krizin Anatomisi

Türkiye’de yaşanan krizleri daha net anlayabilmek için ilk olarak krizi oluşturan nedenleri ve Türkiye ekonomisinin yaşadığı dönüşümü incelemek gerekmektedir. Türkiye ekonomisinde neredeyse 30 yıldır yüksek enflasyon sorunu bulunmaktadır. Ancak 2000 ve 2001 krizlerine kadar ekonomide yaşanan durgunluklar uzun süreli ve ciddi derinlikte olmamıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan krizler özellikleri açısından 1980 öncesi krizler ve 1980 sonrası krizler olarak sınıflandırılarak incelenebilir. Çünkü bu iki dönem birbirinden tamamen farklıdır.

Tablo 2: Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Anatomisi

	1980 Öncesi	1980 Sonrası
Krizlerin Nedeni ve Niteliği	Yapısal sorunlardan kaynaklanan daha çok ödemeler dengesi krizleri niteliğinde	Dışsal etkilerden kaynaklanan finansal içerikli para krizleri (döviz krizi, likidite krizi)
Krizlerin Reel Ekonomiye Yansımaları	Sınırlı	Geniş ölçekli ve yaygın
Ekonomi Politikası	İthal ikameye dayalı sanayileşme	İhracata dayalı sanayileşme
Krizler Karşısında Alınan İstikrar Tedbirleri	Daraltıcı bütçe ve maliye politikaları uygulamaları	Daraltıcı para politikası uygulamaları
Sermaye Akımları	Kısıtlamalara tabi ve krizlerin oluşumunda belirleyici rolü bulunmamakta	Tamamen serbest ve krizleri oluşturan temel etkenlerden biri konumunda
Bankacılık Sektörü	Devlet kontrolünde ve kriz yaratıcı etkisi bulunmamakta	Liberal ve denetimden göreceli uzak bir sistem ve krizlerin oluşumunda ana aktörlerden biri konumunda
Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG)	Kalkınma Planları çerçevesinde ve sürdürülebilir seviyede	Sürdürülemez boyutlarda
Dış Ticaret Açığı	Yapısal nedenler sebebiyle oluşmakta	Dışsal etkiler nedeniyle oluşmakta
Devlet Bütçesi Finansmanı	Vergiler ve uzun vadeli dış krediler	Kısa vadeli dış krediler ve yoğun iç borçlanma

Kaynak: Ercan UYGUR, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, adlı makaleden esinlenerek hazırlanmıştır.

1980 öncesi dönemde Türkiye’de ortaya çıkan krizler daha çok ülkenin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanmakta ve yapısal özellikler taşımaktadır. Oysa 1980 sonrasında küreselleşmeye uyum sağlama çabaları sonucunda finansal piyasalar serbestleştiği gibi, krizler de artık daha farklı bir yapıya bürünmüşlerdir. 1980 öncesinde ödemeler dengesi krizleri veya yokluk, kıtlık, karaborsa krizleri şeklinde meydana gelen ekonomik bunalımlar, 1980 sonrasında dışsal aktörlerinden

kaynaklanan finansal krizler şekline dönüşmüş ve daha çok likidite veya döviz krizi şeklinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1980 sonrası krizleri 1980 öncesi ile karşılaştırıldığında etki alanlarının daha geniş olduğu ve ekonomiyi derinden etkiledikleri görülmektedir. Krizleri oluşturan nedenler açısından incelendiğinde ise 1980 öncesindeki krizlerin oluşumunda bankacılık sektörünün ya da sermaye akımlarının katkısı yok denecek kadar azdır. Fakat 1980 sonrasında bu durum tam tersine dönmüştür. Artık krizleri oluşturan temel nedenlerden biri sermaye akımları ve bankacılık sektörü problemleridir ve bu süreç daha çok dışsal aktörlerin kontrolünde gelişmektedir. Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi (KKBG) ise önceki dönemde sürdürülebilir seviye ve kalkınma planları çerçevesinde yürütülürken, sonraki dönemde kontrolsüz bir biçimde artmış ve sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır.

Türkiye'nin dış ticaret açığı problemi her iki dönemde de vardır. Fakat 1980 öncesinde bu açık yapısal nedenlerden kaynaklanırken, diğer dönemde dışsal etkiler nedeniyle oluştuğu görülmektedir. Hem ithalat hem de ihracat çok ciddi boyutlarda artış göstermiştir. Kriz sonrasında uygulanan politikalar da farklılaşmıştır. 1980 öncesi dönemde kriz sonrasında daraltıcı maliye ve bütçe politikaları ile krizler aşmaya çalışılmıştır. 1980 sonrası dönemde ise krizleri aşmak için daraltıcı para politikası uygulaması tercih edilmeye başlanmıştır. Önemli farklılıklardan birisi de krizi oluşturan yapısal nedenlerden devlet borçlarının finansman şeklidir. 1980 öncesinde devlet bütçesi finansmanı için daha çok vergiler ve uzun dönemli dış krediler kullanılırken, bir sonraki dönemde kısa vadeli dış krediler ve yoğun bir şekilde iç borçlanma tercih edilmiştir.

3.1.3. Küresel Krizlerin Türkiye'ye Yansımaları

Küresel krizlerin temel niteliği daha önce de vurgulandığı gibi finansal nitelikli olması ve yayılma etkisi göstermesidir. Örneğin, küresel krizlerden Asya krizi sadece kriz yaşayan ülkelerin bulunduğu bölgeyi değil, kriz ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinin yoğunluk derecesine göre tüm ekonomileri etkilemiştir. Krizin Türkiye'ye de olumsuz yansımaları olmuştur. Asya krizi kendisini ilk olarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) hissettirmiştir. Kriz hem Asya borsalarını hem de tüm dünya borsalarını negatif yönde etkilenmiştir. Kriz çıktığı andan itibaren

İMKB bileşik endeksi dört gün içinde 1105 puan düşüş yaşamıştır. Bu durum borsaya yatırım yapmış olan yabancı yatırımcıların hızlı bir şekilde borsadan çıkış yapmaları sebebiyle oluşmuştur. 1997 yılının ilk sekiz ayında Türkiye'ye hisse senedi alımı şeklinde 165.4 milyon dolar yabancı sermaye girişi gerçekleşmişken, yılın ikinci yarısında krizin yansımaları olarak Ekim ayında 313.1 milyon dolar hisse senedi piyasasından yabancı sermaye çıkışı yaşanmıştır.³¹⁵

Krizin Türkiye'nin dış ticareti ve mali sektörü üzerinde de olumsuz etkileri hissedilmiştir. Asya krizi sonrasında Asya ülkelerinin devalüasyon yapmaları Türkiye'nin ihracatını düşürmüştür. İhracattaki azalma daha çok AB ve ABD'ye gerçekleştirilen ihracatta yaşanmıştır. Türkiye'nin ihracat rakamları 1996 yılında %12.1, 1997 yılında %9.7 ve 1998 yılında %7.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlardan Asya krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz yansımalarını açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca Asya krizi sebebiyle Türkiye'nin dış borçlanma imkanları azalmıştır. Türkiye uluslararası piyasalarda daha zor ve daha yüksek faiz oranlarından borç bulmak durumunda kalmıştır.³¹⁶

Ekonomik ve ticari ilişkiler açısından Türkiye için en önemli ülkelerden biri konumunda olan ve ayrıca yakın komşusu konumunda bulunan Rusya'nın yaşadığı ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiştir. Asya krizinde olduğu gibi Rusya'daki krizin ilk etkileri İMKB'de ortaya çıkmıştır. Krizin ardından, İMKB endeksinde önemli oranlarda düşüşler yaşanmıştır. Krizin başlangıcı olan 17 Ağustos tarihinde 3473 puan olan İMKB Ulusal 100 Endeksi, 3 Eylül 1998 tarihine kadar %27 oranında düşmüş ve 2540 puan düzeyine gerilemiştir. Rusya gibi gelişmekte olan pazarların riskinin arttığını düşünen borsadaki yabancı yatırımcıların borsadan çıkması nedeniyle yaşanan bu gelişme Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın uluslararası rezervlerinde düşüşe sebep olmuştur. Ayrıca, Temmuz 1998 tarihinde %47 olan, yabancı sermayenin borsanın toplam işlem hacmi içindeki payı, işlem hacminde görülen düşüşe karşın Ağustos 1998 tarihinde %37'ye gerilemiştir.³¹⁷

---

³¹⁵ EROĞLU ve ALBENİ, s.138, 143.

³¹⁶ BAŞAR ve ÇOŞKUN, s. 143-144.

³¹⁷ Savaş MALKOÇ, "Cumhuriyetin 75. Yılında Dünya Ekonomik Krizlerinin Türkiye'ye Yansımaları ve Güncel Bir Örnek: Rusya Krizi,"

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/dunyaeko.htm>, 11.11.2002

Rusya’da yaşanan krizden Türkiye’nin büyük ölçüde negatif yönde etkilenmesinin nedenlerinden birisi de iki ülkenin ekonomik ve ticari ilişkilerinin yoğun olmasıdır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Rusya’nın Türkiye ihracatındaki payı, Almanya’dan sonra ikinci sırada gelmektedir. Türkiye ihracatında Rusya’nın payı %7.8 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin ithalat içindeki payı açısından da Rusya altıncı sıradadır.³¹⁸ 1998 yılından itibaren Türkiye ekonomisi yurt içi talep daralması yaşamıştır. 1998 yılındaki Rusya krizi sonrasında Türkiye’nin ihracatında azalma meydana gelmiştir. Uluslararası piyasalarda güvensizlik artmış ve kısa süreli sıcak para girişleri faiz arbitrajına duyarlılığını büyük oranda kaybetmiştir. Tüm bunlara siyasi yaşamdaki belirsizlikler eklenince Türkiye ekonomisinin yeni bir finansal krize karşı kırılganlığı artmıştır.³¹⁹

Sonuç olarak Türkiye küresel ölçekli Asya ve Rusya krizlerinden olumsuz yönde etkilenmiştir Asya ve Rusya krizleri küreselleşen dünyada özellikle birbirine eklemlenmiş finansal piyasalar aracılığı ile sadece kriz yaşayan ülkelerin değil, bu ülkelerle ticari ilişkiler içinde bulunan tüm ülkelerin krizlerden olumsuz etkileneceğini göstermesi açısından önemlidir.

3.2. 2001 Şubat Krizi ve Küresel Güçler Açısından Değerlendirme

3.2.1. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Arka Planı

Krizlerin nasıl bir gelişim süreci izlediğini kavramak için krizin arka planını incelemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Türkiye’de krizin oluşmasına neden olan temel nedenlerden biri uygulanan istikrar programıdır. Bu programın bazı zayıf yönleri bulunmaktadır. Nitekim bu eksiklikler daha sonra programın hedeflerinin tam olarak gerçekleşmemesine ve finansal krizin meydana gelmesine neden olmuşlardır.

3.2.1.1. 1999 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı

Aralık 1999’da Türkiye, enflasyon oranını 2002 yılının sonunda tek haneli rakamlara indirmeye yönelik bir dezenflasyon programını uygulamaya koymuştur. Bu program IMF’nin görüşü doğrultusunda hazırlanmış ve teknik yardımı ile

³¹⁸ EROĞLU ve ALBENİ, s. 164, 166.

³¹⁹ ŞAMİLOĞLU, s. 54.

desteklenmiştir. Temel olarak program döviz kuru temelli bir dezenflasyon programıdır ve parasal kontrolü merkez bankasının net iç varlıklar pozisyonunun üst limitlerinin belirlenmesi ile sağlamaya yöneliktir.³²⁰

Türkiye IMF ile 1999 yılında imzaladığı döviz kuruna dayalı enflasyonu düşürme programının temel amaçları; 3 yıl içinde enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmek, reel faizleri azaltmak ve bu sayede kamu kesiminin finansman dengesini sağlıklı ve sürdürülebilir bir hale getirmektir.³²¹

Bu amaçları gerçekleştirebilmek için 2000 yılı enflasyonu düşürme programı üç temel üzerine oturtulmuştur. Bunlar; kamu kesimi reformu yapılması, döviz çıpasına bağlı para programı uygulanması ve sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli reformların gerçekleştirilmesidir. Program ilk olarak enflasyonu düşürmeye odaklanmış fakat bunun yanında ekonomide yapısal değişiklikleri de öngörmüştür. 2000 yılı sonunda Toptan Eşya Fiyatları Endeksi'nin (TEFE) %20, Tüketici Fiyatları Endeksi'nin (TÜFE) %25, 2001 yılı sonunda sırasıyla %10 ve %12, 2002 yılı sonunda ise %5 ve %7 olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

Ayrıca bu program para ve döviz politikalarında değişiklik öngörmüştür. Şöyle ki para ve döviz kuru değişmelerini önceden açıklayarak ekonomik ortamdaki belirsizliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Bu durumda yerli ve yabancı yatırımcılar finansal yatırımların getirileri hakkında net bir bilgiye sahip olabilecektir. Döviz kurunu nominal çıpa olarak kullanma politikasından bir çıkış takvimi de hazırlanmıştır.³²²

Enflasyonu düşürme programı çerçevesinde Türkiye'nin 1999 yılı sonunda Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) %2'si kadar açık veren kamu kesimi faiz dışı dengesinin, 2000 yılında GSMH'nin %2.2'si kadar fazla vermesi hedeflenmiştir. Bu rakamın 2001 ve 2002 yıllarında GSMH'nin %3.7'sine yükseltilmesi amaçlanmıştır.

---

³²⁰ Erinç YELDAN, "On The IMF-Directed Dısınflation Program In Turkey: A Program For Stabilization and Austerity Or A Recipe For Impoverishment and Financial Chaos ?", http://www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldanbs/Yazilar_Uye/yeldanekim01.pdf, 21.11.2003

³²¹ ŞAMİLOĞLU, s. 56.

³²² ŞAMİLOĞLU, s. 57.

Kamu kesiminde bu iyileşmenin gerçekleştirilmesi ise yapısal reformların yapılmasına bağlanmıştır. Gerçekleştirilmesi öngörülen yapısal reformlar kapsamlı bir uygulamayı içermektedir. Örneğin, kamu yönetiminde şeffaflık, vergi reformu uygulaması, sosyal güvenlik ve tarımsal desteklemede değişiklikler, özelleştirme uygulamalarının gerçekleştirilmesi, sermaye piyasası ve bankacılık sisteminin etkin denetim ve gözetiminin sağlanması bu yapısal reformların konularındandır.³²³

Programda 2000 yılında kamu kesimi temel fazlasını GSMH'nin %3.7'sine yükseltmek hedeflenmiştir. 1999 yılında kamu kesimi temel fazlası GSMH'nin %-2.8'i kadardır ve 1999 yılındaki deprem felaketi nedeniyle GSMH'nin %1.5'u deprem harcamalarına ayrılmıştır. Bu sebeple kamu kesimi temel fazlasını artırmak için kamunun faiz yükünün azaltılması gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek için Eylül 1999'da vergi paketi ve deprem sebebiyle ek vergiler onaylanmıştır. Ayrıca bu amacı gerçekleştirmek için personel ve diğer cari harcamalarda kısıtlama yapılması kararlaştırılmıştır. Tüm bunlara ek olarak kapsamlı bir özelleştirme gerçekleştirilmesi ve dış borcu iç borç yerine ikame etme kararı alınmıştır.³²⁴

Programın ana unsurlarından birisi de gelirler politikasının düzenlenmesi ile ilgilidir. 2000 yılı için kamu kesimi maaş artışları ve asgari ücret artışları hedeflenen enflasyon oranına göre belirlenmiştir. Aynı şekilde 2001 ve 2002 yılları için de bu artış oranlarının hedeflenen enflasyon oranına göre belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Diğer yandan tarımsal destekleme fiyatları da enflasyon hedefine uygun biçimde açıklanmıştır. Bu iyileştirmelerle Türkiye'nin büyüme hızının artırılması amaçlanmaktadır. 2000 yılı büyüme hızının %5.6 olması öngörülmüş aynı şekilde gelecek yıllar için de bu eğilimin devam etmesi hedeflenmiştir.

---

³²³ KADIOĞLU ve Diğerleri, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

³²⁴ YAY ve Diğerleri, s. 43.

Diğer taraftan maliye politikası çerçevesinde kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH'ya oranının üç yıl içinde %3.7'ye yükseltmek açıklanan bir diğer hedeftir. 2000 yılında bu rakamın %2.2. olması öngörülmüştür.³²⁵

2000 yılı için toplam kamu sektörü faiz dışı fazlasının özelleştirme gelirleri hariç en az 4.5 katrilyon TL olması, bu rakama özelleştirme gelirleri eklendiğinde toplam kamu kesimi faiz dışı fazlanın 9.1 katrilyon olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür. Yine 2000 yılı için toplam kamu sektörü açığının 18.8 katrilyon TL'yi geçmemesi belirlenen hedefler arasındadır.³²⁶

3.2.1.2. Programın Eksik Yönleri

Bu programın bazı aksayan yönleri Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. Örneğin döviz kurunu çıpa olarak belirlemenin ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olabileceği ve dolayısıyla cari işlemler dengesinin negatif yönde etkilenebileceği öngörülmemiştir. Nitekim reel kur program uygulanmaya devam ettiği süre içinde değerlenmeye devam etmiştir. Faizler hızlı bir şekilde düşürülmüştür. Faizlerde yaşanan azalma ertelenmiş tüketim isteklerini gündeme getirmiş ve özellikle tüketime yönelik talepte büyük bir artış yaşanmıştır. Bu durum ithalatın çok fazla artması sonucunu doğurmuştur. İthalat büyük miktarlarda arttığı için de Türkiye'nin cari işlem dengesi olumsuz yönde etkilenmiştir.

Ayrıca program döviz kuru çıpasından başka bir çıpa belirlememiştir. Çıpa olarak belirlenen ABD dolarının uluslararası piyasalarda çok fazla değer kazanabileceği ihtimali göz ardı edilmiştir.

Programın uygulamayı öngördüğü gelirler politikası üzerinde toplumsal uzlaşma sağlanamamış ve kamuoyu bu politikayı benimsememiştir. Bu da enflasyonun öngörülen düzeye düşmemesine neden olmuştur. Ayrıca reel kurun aşırı

---

³²⁵ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

³²⁶ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

değerlenmesinde etkili olmuştur. Uygulanan gelirler politikası ile toplu iş sözleşmesi hakkı olanlar gelirlerini reel anlamda yükseltebilirken, diğer kesimler gelir kaybına uğramışlardır. Kira artışlarının hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde artırılması tam olarak istenen boyutta gerçekleşmemiştir.³²⁷

Tüm bunlara ek olarak Türkiye'nin IMF'le geçmişte yaptığı stand-by anlaşmalarının tamamı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu nedenle IMF ile yapılan anlaşmaların başarılı olacağı konusunda kamuoyunda yoğun kuşku bulunmaktadır. Ayrıca enflasyonu düşürmek için en önemli araç olarak kullanılan döviz çıpası uygulaması daha önce Meksika'da, Brezilya'da, Rusya'da ve Tayland'da uygulanmış ve finansal krizlerle sonuçlanmıştır.³²⁸

3.2.1.3. Programdan Sapmalar

Program uygulamaya başlandıktan sonra 2000 yılında enflasyonu düşürme konusunda başarılı olmuştur. Faiz oranlarındaki düşüş sonrasında ertelenmiş tüketim ve yatırım harcamaları gerçekleştirilmiş ve kredi talebi yükselmiştir. Böylece ekonomi büyüme sürecine girmiştir. Kamu harcamalarının kontrol altına alınması ve ek vergi uygulamaları ile vergi gelirlerinde yaşanan fazlaşma nedeniyle faiz dışı kamu dengesinde önemli oranda düzelmeler meydana gelmiştir.³²⁹

Faiz oranlarında düşüş yaşanması Hazine'nin iç borçlanma maliyetlerini azaltmış ve bankacılık sektörünü kredi vermeye yönlendirmiştir. Dövizdeki değişim oranlarının önceden belirlenmesi nedeniyle bankalar yurtdışından borçlanmayı tercih ettiler. Bankalar bu yolla elde ettikleri dövizleri Merkez Bankası'na satarak TL almış ve bu TL'leri özel sektöre düşük faizli kredi olarak kullandırmış ve yine düşük faizli devlet borçlanma senetlerine yatırmıştır.

---

³²⁷ EREN ve SÜSLÜ, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", s. 671.

³²⁸ EROĞLU ve ALBENİ, s. 201,202.

³²⁹ ŞAMİLOĞLU, s. 57.

Programın temel hedeflerinden biri olan kamu borçlanmasının maliyetinin azaltılması faiz oranlarındaki düşüş sayesinde gerçekleştirildi. Ancak 2000 yılı için hedeflenen enflasyon oranı tam olarak hedeflenen seviyeye düşürülemedi. 2000 yılı sonunda enflasyon oranı %40 olarak gerçekleşmiştir. Döviz kurundaki yükselme ise dolarda %25, markta ise %12 olmuştur. Enflasyon oranı ile döviz kuru arasındaki uyumsuzluk TL'nin döviz karşısında aşırı değerlenmesi sonucunu oluşturmuştur. Bu ise daha önce de belirtildiği gibi Türkiye ihracatının azalmasına ve ithalatın ihracattan daha yüksek olmasına neden olmuştur. 2000 yılından itibaren ihracat çok az oranda artarken ithalat %36 artmıştır.³³⁰ Bu durum enerji ve petrol fiyatlarındaki artışla birleşince cari işlemler açığı artmış ve ödemeler dengesinde ciddi problemler ortaya çıkmıştır. Ayrıca kira artışları %25 olarak öngörülmesine karşın %49.1 olarak gerçekleşmiştir. Kamu ve özel sektörde ücret artış oranları önceden yapılmış olan toplu iş sözleşmeleri ve geçmiş enflasyonu temel alan ücret artışları nedeni ile %60-70 oranında gerçekleşmiştir.³³¹

Bu gelişmelere ek olarak AB ile olan ilişkilerdeki gerginlik ve özelleştirme uygulamaları gibi yapısal reformların gerçekleştirilmemesi programa duyulan güveni sarsmış ve programın devamlılığı konusunda soru işaretlerine sebep olmuştur. Sermaye faiz oranlarındaki artışlara rağmen yurtdışına çıkmıştır. Sermayenin yurtdışına çıkması döviz rezervleri üzerinde negatif etki yaratmış ve döviz rezervleri azalmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda döviz kuru üzerindeki baskı yükselmiştir.³³²

Yapısal reformlarda gecikmelerin ortaya çıkması ve ek finansal önlemlerin alınmasındaki isteksizlik sonucunda IMF Ekim 2000'de serbest bırakacağı 3. ek kredi dilimini ertelemiştir. Uluslararası piyasalardaki beklentilerde olumsuzluklar ön plana çıkmış ve faiz oranları yükselmiştir. Faiz oranlarının artması, portföylerinin büyük kısmı devlet iç borçlanma senetlerinden oluşan ve bunları kısa süreli kaynaklarla fonlayan bazı bankaların mali durumlarını kötüleştirmiştir. Özellikle Kasım ayının ikinci yarısında finansal piyasalardaki güvensizlik çok yükselmiştir.

---

³³⁰ ŞAMİLOĞLU, s. 58.

³³¹ EROĞLU ve ALBENİ, s. 203.

³³² ERGİ, "Dünya'da ve Türkiye'de Krizin Anatomisi", s. 950.

Yabancı yatırımcılar Türkiye’deki portföylerini azaltmış ve yurtdışına sermaye çıkışı yaşanmıştır.³³³

3.2.1.4. Kriz Süreci

Enflasyonu Düşürme Programı ilk krizi 22 Kasım 2000 tarihinde yaşamıştır. Bu krizin sebebi şiddetli bir spekülasyon ataktır. Spekülasyon atak nedeniyle İnterbank gecelik faiz oranları %873’e kadar yükselmiştir. Sistemde likidite sıkıntısı yaşanmıştır. Bu likidite sıkışıklığının oluşmasındaki temel etken yıl sonu açık pozisyonlarını kapatmaya çalışan bankaların ek likidite talebidir. Likidite talebi dövize olan bir talep durumundadır. Dolayısıyla döviz talebi çok yüksek boyutlara yükselmiştir. Aynı zamanda kur politikasının uygulanabilirliğine olan güven kaybı nedeniyle spekülasyon yönelimler artmıştır. Bu şüphenin en önemli sebebi ticaret dengesinde meydana gelen açığın hızla artmasıdır.³³⁴

Kasım 2000 krizinin temelinde finansal piyasalardan ani ve büyük miktarda sermaye çıkışları bulunmaktadır. Bu durum para krizi yaratmış ve para piyasalarında başlayan panik menkul kıymetler borsasına da yansımıştır. Borsa endeksi çok kısa süre içinde %50’ye yakın değer kaybına uğramıştır.³³⁵

Kasım 2000 krizi Merkez Bankasının piyasaya ek likidite sürmesi, yüksek faiz oranları, döviz piyasasında büyük satışlar gerçekleşmesi ve IMF’nin taahhüt ettiği 7.5 milyar dolarlık ek rezerv kolaylığı ile çözümlenebilmiştir. Fakat ekonomideki sorunlar devam etmiş ve Hazine daha yüksek faizle borçlanmaya başlamıştır. Bu durum programa ek yükler getirmiştir.³³⁶ Kasım 2000’deki krizden sonra ekonominin kırılganlığı fazlalaşmış ve mali kesimin riskleri artmıştır. Şubat 2001’de yaşanan kriz sonrasında ise ekonomi programı değiştirilmiştir.³³⁷

---

³³³ ŞAMİLOĞLU, s. 59.

³³⁴ Zafer TUNCA ve Gökhan KARABULUT, “Küreselleşme Kriz ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 934, 935.

³³⁵ ŞAMİLOĞLU, s. 60.

³³⁶ TUNCA ve KARABULUT, “Küreselleşme Kriz ve Türkiye”, s. 936.

³³⁷ ERGİ, “Dünya’da ve Türkiye’de Krizin Anatomisi”, s. 950.

Türkiye ekonomisi Kasım ayında yaşanan spekülâtif ataktan sonra 19 Şubat 2001’de siyasi bir kriz yaşamış ve bu olayın hemen ardından ikinci bir spekülâtif atakla karşılaşmıştır. Şubat 2001’deki ikinci spekülâtif atak sonucunda bankalar arası faiz oranları %6200’e kadar yükselmiştir. Merkez Bankası piyasaya 5.36 milyar dolarlık müdahalede bulunmuş fakat spekülâtif saldırıyı durduramamıştır. Bunun sonucunda 22 Şubat 2001’de serbest dalgalı kur uygulamasına geçilmiştir.³³⁸

Şubat 2001 krizinde finansal piyasalar kilitlenmiş, ödemeler sistemi çökmüş ve döviz talebi yükselmeye devam etmiştir. Faiz oranları hızla yükselmiştir. Dövizin dalgalanmaya bırakılmasının sonrasında bir dolar 685 bin liradan 1 milyon liranın üzerine çıkmış ve ekonomide dolarizasyon fazlaşmıştır. Döviz fiyatlarındaki bu durum iç talebin daralmasına neden olmuştur. Uluslararası derecelendirme kuruluşları Türkiye’nin kredi notunu düşürmüştür. Ekonomide daralma yaşanması krizin etkilerinin daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Yaşanan kriz sebebiyle bir çok firma işçi çıkarmıştır. Ayrıca hükümet kısa sürede peş peşe yaşanan iki krizle itibar kaybetmiştir.³³⁹

Hazine 20 Şubat 2001 günü yaptığı iç borç ihalesinde vadeyi azaltmasına rağmen yeterli talep alamamıştır. Merkez Bankası ise net iç varlıklar hedefinden vazgeçmemiş ve bu durum krizin daha da artmasına yol açmıştır. Krizin ortaya çıkmasında IMF ve hükümet yoğun şekilde eleştirilmiştir.³⁴⁰

3.2.2. Küresel Güçlerin Doğrudan Etkileri: İçsel Dinamikler

Türkiye ekonomisinde yaşanan 2000 ve 2001 krizleri içsel ve dışsal faktörler ve bu faktörlerin oluşumunda küresel güçlerin etkileri açısından incelenecektir. İçsel faktörlerin bozulmasında küresel güçlerin etkileri açısından içsel faktörleri çeşitli başlıklar altında ele almak daha doğru bir yaklaşımdır.

---

³³⁸ TUNCA ve KARABULUT, “Küreselleşme Kriz ve Türkiye”, s. 936.

³³⁹ ŞAMİLOĞLU, s. 62.

³⁴⁰ ŞAMİLOĞLU, s. 62-63.

Kura dayalı istikrar politikaları uygulayan ülkelerde, ülkelerin ulusal parası reel anlamda büyük ölçüde değerlenmektedir. Ekonomi hızlı bir canlanma yaşamakta fakat bunun ardından daralma içine girmekte ve dış dengeleri bozulmaktadır. 1990'lı yıllarda yükselen piyasalarda ortaya çıkan finansal krizlerde ve Türkiye'nin 2000 ve 2001 krizlerinde de bu özellikler görülmüştür. Programın ilk aşamasında kur oranları sabitlendiği için yurtiçi faiz oranları göreceli olarak yüksek olmaktadır. Bu da ülkeye büyük miktarda yabancı sermaye çekmektedir. Bu arada cari işlem açığı artsa bile bu açık yabancı sermaye ile finanse edilmekte ve menkul kıymet piyasasında canlanma yaşanmaktadır. Ancak bir süre sonra programın uygulamasında meydana gelen aksaklıklarla birlikte ülkeye sermaye girişi düşmekte veya ülkeden sermaye çıkışı başlamaktadır. Gerekli önlemler zamanında alınmazsa ülkenin kriz yaşama riski artmakta ve belirsizlik ortamı oluşmaktadır. Böyle bir durumda ülkeden çok büyük miktarda ve hızlı bir şekilde sermaye çıkışı yaşanmaktadır. Uygulanan sabit kur nedeniyle ülke parası aşırı değer kazanmakta ve Merkez Bankasının rezervleri sermaye çıkışı ile birlikte erimektedir. Bu gelişmelerin sonucunda sabit kur uygulaması bırakılarak dalgalı kur uygulamasına geçilmektedir. Bu doğrultuda ülkenin ödemeler bilançosu kura dayalı istikrar programının öncü göstergesi konumundadır.³⁴¹

Bu çerçevede Türkiye'nin ödemeler bilançosunun incelenmesinin yanında krizin diğer ayaklarını oluşturan, kamu kesimi borçlanması, devlet bütçesi, merkez bankası, bankacılık sektörü, siyasal yapı, özelleştirme ve özerk düzenleyici kurumlar bir bütün halinde ele alınarak küresel güçlerin bunlara etkileri ve dolayısıyla krize katkıları incelenecektir.

3.2.2.1. Kamusal Borçlanma

Kamu kesiminin en büyük sorunlarından birisi sürdürülemez iç ve dış borç dinamiğine sahip olmasıdır. Bu durum krizlerin oluşumunun temelini hazırlayan

---

³⁴¹ Ferya KADIOĞLU, Zelaya KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

etkenlerden birisidir. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG), devletin gelirlerinin giderlerinden az olması anlamına gelmektedir. Bu oranının yüksekliği kamu kesiminin ürettiğinden daha fazla tükettiğini ifade etmekte ve ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Şöyle ki devlet gelir ve giderleri arasındaki açığı borçlanma yoluyla finanse etmektedir. 1980 sonrasında devlet bütçesinin finansmanı için vergiler veya uzun vadeli kredilerin tercih edilmeyip kısa vadeli iç borçlarla finansmanın sağlanmaya çalışılması KKBG'ni giderek yükseltmiştir. KKBG faiz oranlarının yükselmesine yol açmakta aynı zamanda yatırımları azaltmaktadır. Tüm bunlara ek olarak özel sektörün yatırım kaynaklarının azalmasına neden olmaktadır.

KKBG'nin artması eski borçların yeni borçlarla kapatılmaya başlanması sürecini oluşturmuştur. Bu durum üretimin yavaşlamasına ve ekonominin yüksek faiz-yüksek enflasyon-yüksek kur döngüsünün içine girmesine neden olmuştur. Türkiye'nin iç ve dış borçlarında hızlı bir artış yaşanmış ve borç dinamiği sürdürülemez bir duruma gelmiştir. 2001 yılının sonunda kamunun borç yükü 170 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakamın 60 milyar doları dış borç, 110 milyar doları ise iç borç şeklindedir.³⁴²

KKBG'nin Türkiye ekonomisine maliyeti faiz ödemelerinin hızla artması şeklinde kendini göstermiştir. İç borç faiz ödemelerinin GSMH'ya oranı 1990'ların başında %2 iken 1993'te %4.6, 1996'da %9 olmuştur. 1998 yılı sonrasında ise iç borç faiz yükü ulusal gelirin %12'sini geçmiştir.³⁴³

Türkiye'nin iç borçlarının GSMH'ya oranı 1992 yılında %17.2 iken, 1999 yılında bu oran %29.9'a ulaşmıştır. Aynı oran 2000 yılında %28.9 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında döviz kurunun ve faiz oranlarının sabit tutulması bu geçici iyileşmeyi sağlamıştır. Fakat 2001 yılında Türkiye'nin yaşadığı finansal krizler sebebiyle iç borcun GSMH'ya oranı %57.2 düzeyine yükselmiştir. Bu büyük artışın önemli nedenlerinden birisi TMSF'na devredilen bankaların mali yapılarının

---

³⁴² Şevki ÖZBİLEN, "Türkiye'de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reformu", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, s. 122.

³⁴³ ŞAMİLOĞLU, s. 55.

güçlendirilmesi ve kamu bankalarının görev zararlarının giderilmesi için kaynak aktarımı yapılmasıdır.³⁴⁴

1980 öncesi dönemde Türkiye kontrollü bir dış borçlanma politikası izlemiştir. 1980 sonrasında dışa açık büyüme modelinin bir sonucu olarak dış borçların büyük bir hızla ve kontrolsüz bir şekilde arttığı görülmektedir. Çünkü ekonominin dışa açılması kalkınma finansmanı için daha çok dış kaynak kullanımının tercih edilmesi anlamına gelmektedir. Bu politikaların sonucunda dış borçlar artarken, borçların vade yapıları gittikçe kısalmıştır. 1980 yılında Türkiye'nin dış borcu 15.7 milyar dolar iken, 2000 yılında 114.3 milyar olarak gerçekleşmiştir. Toplam dış borçların GSMH'ya oranı 2000 yılında %57 olmuştur. Dış borçların milli gelirin yarısını geçmesi Türkiye'nin çok borçlu ülkeler arasında yer almasına neden olmuştur.³⁴⁵

Sonuç olarak Türkiye ekonomisi, yoğun bir şekilde iç ve dış borçlanmanın tercih edilmesi, yüksek faiz oranları sebebiyle devletin borçlarını yeni borçlarla ödemeye başlaması, faiz gelirlerinin yatırım ve üretimi caydırması sonucunda finansal krizlere karşı açık ve duyarlı bir hale gelmiş ve 2000 yılında da bu krizi yaşamıştır. Türkiye'de üretimin azalması ve yüksek faiz oranları nedeniyle piyasalar rant ağırlıklı bir yapıya sahip duruma gelmişlerdir. Faiz, borsa ve döviz üçgeninden kar elde etmeye çalışan ulusal ve uluslararası sermayenin devletin borç yükünü devam ettirebileceğine dair güveninin kaybolması krizin yapı taşlarından birini oluşturmuştur.

3.2.2.2. Devlet Bütçesi

Devletin ekonomik hayattaki rolü hakkındaki en önemli gösterge devlet bütçesidir. Türkiye'nin bütçesi 1996 ve 2000 yılları arasında aşağıdaki gibidir. (Bkz:Tablo 3)

Tablodan da görüldüğü gibi toplam kamu harcamalarının GSMH'ya oranı 1996 yılından 2000 yılına kadar artış göstermiştir. Bu oran 1996 yılında %26.4 iken

³⁴⁴ ERGİ, "Dünya'da ve Türkiye'de Krizin Anatomisi", s. 951.

³⁴⁵ GÜÇLÜ ve AK, "Türkiye'nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler", s. 920.

2000 yılında %37.5'e çıkmıştır. Aynı dönemde toplam gelirin GSMH'ya oranında da artış olmuştur fakat bu artış giderleri karşılamaktan uzaktır. 1996 yılında %18.3 olan bu oran 2000 yılında %26 olmuştur. Bunun anlamı toplam bütçe açığının GSMH'ya oranının gittikçe artması demektir. 1996 yılında toplam bütçe açığının GSMH'ya oranı %8.1 iken, 2000 yılında aynı oran %11.5'e yükselmiştir.³⁴⁶

Tablo 3 :Devlet Bütçesi (GSMH'ya oranları %)

	1996	1997	1998	1999	2000
Giderler	26.4	27.7	29.2	32.7	37.5
Cari Giderler	8.6	9.6	9.8	11.1	11.0
Personel	6.5	7.1	7.3	8.3	8.1
Diğer Cari	2.1	2.5	2.5	2.8	2.9
Yatırım Giderleri	1.7	2.2	1.8	1.6	1.8
Transfer Harcamaları	16.1	15.9	17.6	19.9	24.6
Faiz Harcamaları	10.0	7.8	11.7	12.4	16.9
İç Borçlar	8.9	6.8	10.6	-	-
Dış Borçlar	1.1	1.0	1.1	-	-
Sosyal Güvenlik	2.2	2.6	2.8	2.8	2.9
Diğer Transferler	3.9	5.4	3.1	4.7	4.9
Gelirler	18.3	20.2	22.1	21.7	26.0
Vergi Gelirleri	15.0	16.4	17.6	17.1	19.2
Diğer Gelirler	3.3	3.8	4.5	5.6	6.8
Bütçe Açığı	8.1	7.5	7.1	11.0	11.5

Kaynak: M. Sait AKMAN, “Avrupa Birliği’ne Üyelikte Kopenhag Kriterleri Açısından Türkiye Ekonomisinin Durumu ve Ekonomik Krizin Etkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001, s.959.

Bütçe gider kalemleri içinde yatırım harcamalarının payı 1996 yılında %1.7 iken 2000 yılında %1.8 olduğu görülmektedir. Bu rakam 1989 yılında %2.5’dir. Türkiye’nin yatırım harcamaları gittikçe azalmıştır. Türkiye’nin yatırım harcamalarının devlet bütçesi içindeki payının giderek azalmasında IMF’nin uygulattığı istikrar programlarının ve dünya ekonomisine yaklaşımının neo-liberal içerikli olmasının büyük etkisi vardır. Personel harcamalarında ise artış söz konusudur. Personel harcamaları 1996 yılında %6.5 olarak gerçekleşmesine rağmen, 2000 yılına gelindiğinde bu rakam %8.1’e çıkmıştır. Bu dönem içinde devlet

³⁴⁶ AKMAN, “Avrupa Birliği’ne Üyelikte Kopenhag Kriterleri Açısından Türkiye Ekonomisinin Durumu ve Ekonomik Krizin Etkileri”, s. 960.

çalışanlarının reel gelirlerinde büyük artışlar olmadığı için aradaki fark daha çok kamu kesiminde istihdam fazlalığı yaratılmasından kaynaklanmaktadır. Bütçe harcamaları içinde en fazla artış oranı transfer harcamalarında yaşanmıştır. Transfer harcamalarının GSMH'ya oranı 1996 yılında %16.1 olarak gerçekleşmiş, aynı oran 2000 yılında %24.6'ya çıkmıştır. Transfer harcamalarını oluşturan kalemlerden faiz ödemelerinde, iç borç ödemelerinde ve sosyal güvenlik harcamalarında önemli artışlar yaşandığı görülmektedir. Bu artışa rağmen Türkiye henüz sosyal hizmetlerde örneğin eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularında kalite problemini çözümlenmiş değildir.

Ayrıca kamu kesimi borçlanma gereği giderek artış göstermiştir. 1998 yılında 11.6 katrilyon lira olan iç borç stoku, 2001 yılında 67.4 katrilyon liraya ulaşmış bu dönem içinde yaklaşık altı kat artmıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde hükümetlerin daha çok iç borçlanmayı tercih etmeleri temel etkindir. Bu durum mali piyasalarda dengesizliklere neden olmuştur. Şöyle ki, bankacılık kesimi yüksek faizlerle borçlanan kamu kesimini fonlamayı tercih etmiştir. Çünkü hem yüksek getirisi hem de düşük riski vardır. Bunun sonucunda ise reel kesimin finansman ihtiyacı tam olarak sağlanamamıştır. Böyle bir ortamda üretim ve yatırım yapmanın riski artmış ve karlı olmaktan uzaklaşmıştır.³⁴⁷

3.2.2.3. Merkez Bankası

Türkiye'nin uygulamaya koyduğu enflasyonu düşürme programı dövizci çığpaya bağlayarak sabit döviz kuru uygulamasını içermektedir. Sabit döviz kuru uygulamasının en önemli dezavantajlarından birisi Merkez Bankası'nın son borç para verme işlevini yerine getirmesine olanak vermemesidir. Bunun anlamı ulusal ekonominin spekülâtif sermaye giriş ve çıkışında hiçbir şekilde denetlenme ve yönlendirilme imkanının olmamasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), sabit döviz kuru uygulanması sebebiyle piyasaya ancak dış varlıkları

---

³⁴⁷ AKMAN, "Avrupa Birliği'ne Üyelikte Kopenhag Kriterleri Açısından Türkiye Ekonomisinin Durumu ve Ekonomik Krizin Etkileri", s. 960.

karşılığında para sürebilecektir. Bu uygulamayla da TCMB'nin aktif para politikası uygulama olanağı ortadan kalkmış olmaktadır.³⁴⁸

2000 yılı enflasyonu düşürme programında çipaya bağlanan döviz sepeti 1 dolar + 0.77 Euro olarak belirlenmiştir. TCMB, yılın ilk çeyreğinde TL'nin sepet karşısında ayda %2.1, ikinci çeyreğinde ayda %1.7, üçüncü çeyreğinde ayda %1.3 ve dördüncü çeyreğinde ayda %1.0 değer kaybedeceğini açıklamıştır. 2001 yılı başında dövizdeki değişim oranının %0.9 olması ve 2001 yılının Temmuz ayında çipa uygulamasının bırakılarak dalgalı kur uygulamasına geçilmesi planlanmıştır. Fakat yaşanan gelişmeler bu öngörülerin yerine getirilmesine olanak bırakmamıştır.³⁴⁹

Uygulanan kur politikasının likidite üzerindeki yansıması şu şekildedir: TCMB kendisine getirilen dövizlerin tamamını önceden açıklanan fiyatlarla satın alacak ve karşılığında Türk Lirası verecektir. Bu bağlamda TCMB'nin Net İç Varlıklar (NİV) kaleminin artışının sınırlandırılması ve NİV kaleminde dalgalanmaların mümkün olan en alt seviyeye düşürülmesi kararlaştırılmıştır. NİV kaleminin her üç aylık dönem sonunda -1.2. katrilyon TL olarak sabit gerçekleşmesi hedeflenmiştir.³⁵⁰

Net Uluslararası Rezervler (NUR) kaleminin 2000 yılının ilk üç ayı için 12 milyar dolar, ikinci ve üçüncü üç aylık periyotta 12.8 milyar dolar, son üç aylık periyotta ise 13.5 milyar dolar limitlerinin üzerinde gerçekleşmesi üzerinde anlaşmaya varılmıştır.³⁵¹

---

³⁴⁸ EREN ve SÜSLÜ, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", s. 668.

³⁴⁹ M. Tuba ONGUN, "Türkiye'de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler", Der. Ömer Faruk ÇOLAK, **Kriz ve IMF Politikaları**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 69.

³⁵⁰ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

³⁵¹ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

Kasım 2000'deki kriz bankalar ve kurumsal yatırımcıların dövize olan aşırı talepleri sebebiyle ortaya çıkmıştır. 21 Kasım 2000'de TCMB'sı mevduat munzam karşılıklarını 12 Ocak 2001'den itibaren %6'dan %4'e düşürdüğünü belirtmiştir. 22 Kasım 2000'de Açık Piyasa İşlemleri (APİ) aracılığı ile piyasaya 1.688 trilyon TL fon sağlamış ve bankaların dispoñibilite uygulamalarına bir takım kolaylıklar getirdiğini açıklamıştır.³⁵² Fakat yine de dövize olan talep azalmamış ve özellikle yabancı yatırımcılar döviz talep etmişlerdir. TCMB'sının brüt döviz rezervlerinde 17 Kasım ve 5 Aralık tarihleri arasında 6.1 milyar dolarlık azalma gerçekleşmiştir. TCMB'nın toplam brüt döviz rezervleri 18.3 milyar dolara, toplam net döviz rezervleri ise 13 milyar dolara düşmüştür. Dolayısıyla IMF'nin istikrar programı çerçevesinde belirlenen yıl sonu hedefinin altına inilmiştir.³⁵³

Uygulanan programa göre TCMB sadece döviz alımı karşılığında piyasaya Türk Lirası (TL) verebilmektedir. Dolayısıyla TCMB sattığı döviz karşılığında piyasadan Türk Lirası toplamış ve piyasada TL sıkıntısı yaşanmıştır. Bu sıkıntının sonucunda faiz oranları ilk önce %70'lere sonra %2000'lere yükselmiştir. Piyasadaki TL gereksinimini gidermek amacıyla TCMB, IMF ile yaptığı anlaşmaya ters düşerek yüksek faizle piyasaya TL sağlamıştır. IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda, 21 Aralık 2000'den Kasım 2001 tarihine kadar taksitler halinde 7.5 milyar dolarlık kredi desteği sağlamayı IMF kabul etmiştir. Alınan bu kredinin vadesi 1.5 yıldır ve piyasadaki faiz oranlarından daha yüksek faiz oranı ile alınmıştır. Ayrıca bu krediyi TCMB'sı sadece dış borç ödemelerinde kullanabilecek, kredi karşılığında piyasalara TL olarak likidite sağlayamayacaktır. Merkez Bankası sadece bankalardan aldığı döviz karşılığında piyasaya TL verebilmiş ve faiz oranlarını azaltmaya çalışmıştır.³⁵⁴ Fakat uygulanan programın bu krizle güven kaybına uğraması ve yüksek faizler

---

³⁵² Osman KARAMUSTAFA ve Yakup KÜÇÜKKALE, "Türkiye'de Kriz Döneminde Kur-Faiz-Borsa İlişkilerinin Dinamik Analizi",

<http://www.yakupkucukkale.com/studies/karamustafa01.pdf>, 21.11.2003

³⁵³ Türkiye Ekonomisi Bülteni, Sayı 12, Aralık 2000, s. 1.

³⁵⁴ Hüseyin ÇELİK, "Ekonomik Kriz Nasıl Geldi ve Nasıl Geçmedi?",

<http://www.huseyincelik.net/koseyazilari/EKO.KR%C4%BOZ%20NASIL%20GELD%C4%B0.doc>, 09.12.2003

sebebiyle bankaların mali yapılarının kötüleşmesi, Şubatındaki krizin temellerini oluşturmuştur.³⁵⁵

TCMB, 2000 yılı Enflasyonu düşürme programı ile bilançosundaki para tabanının değişimini yalnızca net dış varlıklardaki değişimle sınırlandırmıştır. Kasım 2000’de yaşanan kriz sonrasında bu uygulamasından taviz vermemiş ve devam ettirmiştir.³⁵⁶

TCMB, Şubat 2001’de ise tekrar dövize aşırı taleple karşı karşıya kalmıştır. Gecelik faiz oranları %6000’lerin üzerine çıkmış fakat dövize olan aşırı talep durmamıştır. TCMB’den bir gün içinde 7 milyar dolarlık döviz talep edilmiştir.

Şubat krizinde sadece yabancı yatırımcılar değil yerli yatırımcılar ve küçük tasarruf sahipleri de döviz talep etmişlerdir. Bunun sonucunda TCMB döviz talebini durduramamış ve 21 Şubat 2001’de TL dalgalanmaya bırakılmıştır. Türkiye’nin IMF ile daha önce 16 defa imzaladığı ve büyük çoğunluğunun yarıda kaldığı IMF programlarından birisi daha başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³⁵⁷

Merkez Bankası, Şubat krizi sonrasında döviz dalgalanmaya bırakmıştır. Döviz talebi daha fazla yükselmesini piyasa nakit para sürmemiştir. Bir ABD doları 1.680 bin liraya kadar yükselmiştir.³⁵⁸

3.2.2.4. Bankacılık Sektörü

Krizin önemli yapı taşlarından birisini oluşturan bankacılık sektörüne dışsal aktörlerin etkisi 1999 yılında uygulanmaya başlayan enflasyonu düşürme programında açıkça görülmektedir. Türk hükümeti ile IMF arasında 9 Aralık 1999 tarihinde imzalanan niyet mektubunun önemli kısımlarından birisini de bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve bu alanda yapılacak düzenlemelerden oluşmuştur.

Bu dönemde, Türk bankacılık sektöründeki mevcut problemlerin çözülmesi amacıyla bankacılık sisteminin denetim ve gözetimi konusunda yeni bir yapılanmaya

---

³⁵⁵ ALP, “Bankacılık Krizleri ve Krizlere Karşı Politika Önerileri”, s. 680.

³⁵⁶ ŞAMİLOĞLU, s. 61, 63.

³⁵⁷ ALP, “Bankacılık Krizleri ve Krizlere Karşı Politika Önerileri”, s. 680.

³⁵⁸ ÖZGÜVEN, “İktisadi Krizler”, s. 60.

gidilmiştir. 1999 yılının Haziran ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 4389 sayılı Bankalar Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla Hazine Müsteşarlığı ile TCMB tarafından paylaşılan bankacılık sistemini denetim, düzenleme ve gözetim yetkileri Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na (BDDK) devredilmiştir. Bu yapılanmada; bankacılık sektörüne ait denetim, düzenleme ve gözetim yetkilerinin tek elde toplanmasına yönelik basit bir organizasyonel birleştirmeden çok, sektörün kronik sorunlarının çözümlenmesi amacıyla yönelik bir yapının oluşturulması hedeflenmiştir. Niyet mektubunun '*Bankacılık Sisteminin Güçlendirilmesi ve Bankacılık Düzenlemeleri*' başlığını taşıyan bölümünde, hükümet BDDK'nın kurulmasını taahhüt etmiştir.

BDDK, Haziran 1999 tarihinde, kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip olarak kurulmuş olup, 31.08.2000 tarihinde faaliyete geçmiş bulunmaktadır.³⁵⁹ BDDK'nın kuruluş nedenlerinden birisi banka denetimlerinin birden çok yetkili kurum tarafından yapılmasından istenen seviyede etkinlik sağlanamamasıdır. Bu birden çok yetkili makamın siyasi özelliğinin ağır basması denetimden beklenen amaca ulaşılmasını engellemiştir.³⁶⁰ 19 Aralık 1999 tarihli 4491 sayılı yasa ile BDDK'nın özerkliği güçlendirilmiş ve bankalarla ilgili alınması gereken tüm kararlar BDDK'nın yetkisine bırakılmıştır.³⁶¹ Bu sayede bankacılık sektörünün sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve etkin bir şekilde işlemesi hedeflenmiştir.

Türk bankacılık sektörünün temel sorunları şunlardır:

- Bankaların yetersiz özkaynaklara sahip olmaları,
- Bankacılık sisteminde daha çok küçük ölçekli bankaların bulunması ve sektörün parçalı bir yapıya sahip olması,
- Sektörde kamu bankalarının payının fazla olması,

---

³⁵⁹ <http://www.activefinans.com/activeline/sayi18/birincifaaliyet.html>, 28.02.2003

³⁶⁰ Mehmet Fahrettin ÖNDER, **Türk Hukukunda Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun Bankaları Denetimi ve Hukuki Sonuçları**, Beta basım yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2002, s. 44.

³⁶¹ Niyazi ERDOĞAN, "Türkiye'de Ekonomik Kriz ve Bankacılık Sistemi", **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, s. 640, 641.

- Bankaların zayıf aktif kalitesi; örneğin kredi ve karşılıkları arasındaki uyumsuzluğu ve yüksek risklere sahip olmaları,
- Bankaların kırılabilir yapıya ve piyasa risklerine yüksek duyarlılığa sahip olması ki bu açık pozisyonlarından ve vade uyumsuzluklarından kaynaklanmaktadır,
- İç kontrollerinin yetersiz olması ve etkin bir risk yönetimi uygulamamaları
- Şeffaflık eksikliği.³⁶²

BDDK 15 Mayıs 2001 tarihinde bankacılık sektörünün mali ve operasyonel yapısını güçlendirmek için Yeniden Yapılandırma Programını açıklamıştır. Bu program bankacılık sektörünün daha etkin işlemesi ve rekabetçi bir yapıya sahip olması doğrultusunda bankacılık sektöründe gerçekleştirilecek yasal ve kurumsal düzenlemeleri içermektedir.³⁶³

2000 yılında uygulanmaya başlanan Enflasyonu Düşürme Programı bankacılık sektörünün bilanço yapılarında önemli değişiklikler yaratmıştır. Bankacılık sektörünün aktif yapısı da belirgin bir şekilde değişmiştir. Döviz sepetinin önceden açıklanması bankalar için yabancı para cinsinden borçlanmayı TL cinsinden borçlanmaya göre daha cazip bir duruma getirmiştir. Bankaların bir kısmı kaynaklarını kısa süreli ve döviz cinsinden, kullanımlarını ise uzun vadeli ve TL üzerinden olması yönünde bir eğilim göstermişlerdir. Bankaların verdikleri krediler içinde uzun vadeli tüketici kredilerinin oranı hızlı bir biçimde artmıştır. Tüketici kredileri 1999 yılına göre dört kat fazlaşmıştır.³⁶⁴

Bankaların aktif yapısında kredilerin payında artış yaşanmış, yüksek likiditeye sahip menkul kıymet portföyünün toplam aktifler içindeki oranı düşmüştür. Bankaların yabancı para cinsinden verdikleri krediler sınırlı kalırken, TL üzerinden verdikleri kredilerde büyük oranda artış meydana gelmiştir. Bankacılık sektörünün

---

³⁶² ERDOĞAN, “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve Bankacılık Sistemi”, s. 642.

³⁶³ ERDOĞAN, “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve Bankacılık Sistemi”, s. 647.

³⁶⁴ PAÇACI, “Krizler ve Türk Bankacılık Sektörü”, s. 636.

aktif ve pasif yapısındaki bu gelişmeler sonucunda likidite, faiz ve kur riskine karşı duyarlılığı fazlalaşmıştır. ³⁶⁵ Bu durum zaten sorunlu olan bankacılık sektörünün sağlıklı yapısını artırmıştır.

Nitekim, bankaların açık pozisyonları 1999 yılı sonunda yaklaşık 10 milyar dolar iken 2000 yılının ilk dokuz ayının sonunda bu rakam 20 milyar dolara yükselmiştir. Bankacılık sektörünün açık pozisyonlarının artmasına, kamu kesiminin bu açık pozisyonlar sayesinde fonlanması sebebiyle izin verilmiş ve zamanında gerekli tedbirler alınmayarak yasal düzenlemeler uygulanmamıştır. ³⁶⁶ Bu gelişmeler krizin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

1990'lı yıllardan itibaren finansal piyasaların serbestleşmesi ve devletin daha çok iç borçlanmayı tercih etmesinin bir sonucu olarak Hazinesin iç borçlanma gereksiniminin artması, bankaların kısa vadeli dış krediyi yüksek faizlerle alarak, bunu daha yüksek risk primi ile Hazineye aktarma eğilimi içine girmesine neden olmuştur. Bu sistem bankaları tasarrufları yatırımlara aktarma yerine devlete borç verme amacına yöneltmiştir. Yaşanan bu süreç genel olarak Türkiye'nin makro ekonomik dengelerini olumsuz etkilemiştir. Kriz ortamında faizlerin artması ile birlikte bankaların bilançolarındaki riskli tahvillerin değeri azalmıştır. Bu tahviller kısa vadeli borç ile finanse edilen tahvillerdir. Likidite sıkıntısı yaşayan bankalar bu tahvilleri satmaya başlamışlardır. Bu da faiz oranlarının daha da yükselmesine sebep olmuştur. ³⁶⁷

2000 yılının sonuna doğru Enflasyonu Düşürme Programı'nın hedeflerinin tam olarak yerine gelmemesi bankacılık sektörünün sahip olduğu kırılmalı yapıyı daha da fazlalaştırmış ve bankaların piyasa risklerine karşı duyarlılığı artmıştır. Kasım 2000 krizi sonrasında faiz oranları büyük miktarda yükselmiştir. Bunun sonucunda kamu bankalarının ve özel bankaların, özellikle de Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'nda (TMSF) bulunan bankaların mali yapıları kötüleşmiştir.

---

³⁶⁵ ERDOĞAN, "Türkiye'de Ekonomik Kriz ve Bankacılık Sistemi", s. 643.

³⁶⁶ EREN ve SÜSLÜ, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", s. 670.

³⁶⁷ EREN ve SÜSLÜ, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", s. 670.

Banka mevduatlarının tamamının devlet güvencesi altında olması bazı bankaların bunu kötüye kullanmalarına yol açmıştır. Mali piyasalarda yaşanan dalgalanmalar bu bankaların taahhütlerini yerine getirememesine neden olmuş ve bazı bankalar TMSF'na devredilmiştir.³⁶⁸ Kasım 2000 krizi sonrasında Demirbank TMSF'na devredilmiş, Park Yatırım Bankası'nın ise faaliyet izni kaldırılmıştır. Kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasını amaçlayan 4603 sayılı yasa çıkartılmıştır. Fakat kamu bankalarının yeniden yapılandırılmalarında yavaş davranılmıştır. Kamu bankaları bu zaman içinde yüksek maliyetle mevduat toplamayı, para piyasasından borçlanmayı, kısa vadeli repo aracılığıyla finansman sağlamayı sürdürmüşlerdir. Bu da yeni krizin sebeplerinden birini oluşturmuştur.³⁶⁹

1998 ve 2000 yılları arasında Türkbank, Interbank, Bank Ekspres, Egebank, Yurtbank, Sümerbank, Yaşarbank, Esbank, Bank Kapital, Etibank ve Demirbank TMSF'na devredilmiştir. 2001 yılında ise Ulusal Bank ve İktisat Bankası TMSF'ye aktarılmıştır. Bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programına uygun olarak TMSF'deki bankalardan Yurtbank, Egebank, Yaşarbank ve Bank Kapital 2001 yılının Ocak ayında Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir. 2001 yılının Haziran ayında da Etibank'ın çatısı altında Interbank, Esbank ve Türk Ticaret Bankası birleştirilmişlerdir.³⁷⁰

Türkiye'nin Kasım 2000 krizinin ortaya çıkmasında özel ticari bankalar işlevsel bir rol oynamıştır. Kasım krizi daha çok özel bankaların açık pozisyonlarını kapatmak amacı ile döviz talep etmelerinden dolayı meydana gelmiştir. Şubat 2001 krizini oluşturan merkez aktörler ise kamu bankaları olmuştur.³⁷¹ Şubat krizi kamu bankalarının yeniden yapılandırılmalarında gecikme yaşanması sebebiyle, durumlarının daha da kötüleşmesi ve döviz talebinde bulunmaları sonucunda oluşmuştur.

---

³⁶⁸ PAÇACI, "Krizler ve Türk Bankacılık Sektörü", , s. 637.

³⁶⁹ ERDOĞAN, "Türkiye'de Ekonomik Kriz ve Bankacılık Sistemi", , s. 643.

³⁷⁰ Ömer Faruk ÇOLAK ve Aslan YİĞİDİM, **Türk Bankacılık Sektöründe Kriz**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s. 17, 18.

³⁷¹ C. Emre ALPER ve Ziya ONIŞ, "The Turkish Banking System, Financial Crises and the IMF in the Age of Capital Account Liberalization: A Political Economy Perspective", <http://home.ku.edu.tr/~zonis/summer2003/bank.PDF>, 04.12.2003

3.2.2.5. Siyasal Yapının Bozulması

Ekonomilerin sağlıklı işleyebilmesi için siyasi istikrar çok önemli bir faktör durumundadır. Siyasi istikrarsızlık daha çok gelir bölüşümünün adaletli olmadığı ve orta sınıfın güçsüzleştiği toplumlarda görülmektedir. Türkiye 1990 yılı sonrasında siyasi istikrarsızlığa sahip bir ülke görünümünü sergilemiştir.

Siyasi istikrarsızlık beraberinde yüksek enflasyon oranları, yüksek işsizlik oranları ve düşük büyüme oranları getirmektedir. Bir ülkede siyasi istikrarsızlık olduğu zaman iç ve dış borçların vadeleri azalmakta, yatırımlar düşmekte, ülkeden sermaye çıkışı yaşanmaktadır. Siyasi istikrarsızlık yarattığı sonuçlar açısından ekonomik istikrarsızlığa sebep olabilirken aynı zamanda ekonomik istikrarsızlık sonucunda da oluşabilmektedir.

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları günümüzde ülkeleri sadece ekonomi verilerine göre değil aynı zamanda politik risklerine göre de değerlendirmektedirler.

Türkiye'deki 1999 yılı seçimlerinde iktidardaki ve muhalefetteki partilerin oy oranları büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Demokratik Sol Parti (DSP) 1999 seçimlerinde birinci olmuştur. Bir önceki seçimde parlamentoya girememiş olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) seçimden ikinci parti olarak çıkmıştır. Anavatan Partisi (ANAP) üçüncü sırada girmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise parlamentoya girememiştir. Seçimden birinci olarak çıkan partinin aldığı oy oranı toplam oyların %25'i bile değildir. Böyle parçalanmış bir siyasi yapı, siyasi istikrarsızlığın nedenlerinden birisini oluşturmuştur.³⁷²

1999 seçimleri sonrasında Türkiye'de DSP, MHP ve ANAP'ın oluşturdukları koalisyon hükümeti kurulmuştur. Başbakan Bülent Ecevit olmuştur. Farklı dünya görüşlerine sahip üç partinin oluşturduğu koalisyon hükümetinin uyumlu bir şekilde görevini yerine getirememesi, piyasalarda güvensizlik ortamı yaratmıştır.

---

³⁷² Ercan EREN ve Melike BİLDİRİCİ, "Türkiye'de 1990 Sonrası İktisadi Krizlerin Siyasal ve İktisadi Nedenleri", *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, s. 167, 169.

Ayrıca bu durum yapısal reformların gerçekleştirilmesinde büyük gecikmeler ortaya çıkmasına neden olmuştur. IMF, yapısal reformlardaki gecikmeleri öne sürerek programın üçüncü kredi dilimini ertelemiştir. Bu gelişme piyasalarda likidite sıkıntısına yol açmış ve krizlerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. IMF'ye özellikle Asya krizi sonrasında getirilen eleştirilerden biri de, IMF'nin uygulattığı istikrar programlarının başarılı olması için yeterli finansal desteği sağlamadığı görüşüdür. 21 Şubat 2001 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurul'nda (MGK) Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında gerginlik yaşanmış ve bu durum Şubat 2001 ekonomik krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁷³

3.2.2.6. Özelleştirme

Özelleştirme uygulamaları özellikle 1980'li yıllardan itibaren dış borç krizlerinin oluşması ile birlikte, borç faizlerini bile ödeyemez konuma gelen Çevre ülkelerinin yeniden borç ödeyebilir duruma gelmesini sağlamaya yönelik olarak evrensel boyutta gündeme gelmiştir. Özelleştirme sayesinde kamu şirketlerinin hisseleri, borç anaparaları karşısında satılmak suretiyle indirim sağlanabilir görüşü yaygınlık kazanmıştır. Dolayısıyla özelleştirme ile uluslararası bankaların riskinin azalması temel amaçtır. Nitekim ağır borçlu ülkeler, başta Meksika, Brezilya, Arjantin, Şili ve Türkiye olmak üzere bunu gerçekleştirmiştir. Özelleştirme uygulamaları ile bu ülkelerin kamu kesimi açığının makul düzeylere indirilmesi hedeflenmiştir.³⁷⁴

Diğer yandan küreselleşmenin getirdiği finansal liberalizasyonla makro ekonomi dengeleri daha da kötüleşen ve ağır dış borçları giderek artan Çevre ülkelere özelleştirme sayesinde merkez ülkelerinden önemli boyutlarda sermaye girişi yaşanmaktadır. Böylece Merkez ülkelerinde kar oranları azalan sermaye, Çevre'de özelleştirme ve finansal serbestleşmeden yararlanarak kar oranlarını yükseltme olanağını yakalamaktadır. Ayrıca özelleştirme konusunda en büyük baskı

³⁷³ <http://www.belgenet.com/eko/21subat01.html>, 09.12.2003

³⁷⁴ KAZGAN, Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen, s. 146, 147.

dış borçları yüksek olan Çevre ülkelerine yapılmaktadır. Türkiye de dış borçları yüksek olan ülkeler arasında yer almaktadır. Dış borçları fazla olmayan Çevre ülkelerine bu konuda çok büyük bir baskı söz konusu değildir.³⁷⁵

Türkiye’de ekonomik istikrarı sağlama amacına yönelik olarak uygulanan fakat tam tersine ekonomide daha büyük istikrarsızlık yaratan Enflasyonu Düşürme Programı, özelleştirme uygulamalarının hızlandırılmasını gündeme getirmiştir. IMF’e verilen niyet mektubunda özelleştirme konusu önemli bir performans kriteri olarak belirtilmiştir. Özelleştirme yapısal dönüşüm kriterlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.³⁷⁶

Türkiye’de özelleştirme uygulamalarının tarihsel perspektifine bakıldığında 1984 yılında özelleştirmenin başladığı görülmektedir. Özelleştirme neo-liberal içerikli IMF politikalarının vazgeçilmez unsurlarından birisidir. Bu amaca yönelik 4046 sayılı kanun çıkarılmış ve hukuki altyapısı oluşturulmuştur. 1995 ve 1997 yıllarında telekomünikasyon ve enerji sektörünün özelleştirme uygulamaları için hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 1985 yılından itibaren özelleştirme kapsamına alınan ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na devredilen kuruluş sayısı 1999 yılının Ağustos ayında 211’dir. Özelleştirme uygulamalarının başlangıcından 1998 yılı sonuna kadar özelleştirme işlemlerinden sağlanan kaynak 7 milyar dolardır.³⁷⁷ Bu rakam 31 Aralık 2002 tarihi itibarıyla 11.2 milyar dolara yükselmiştir. Aynı tarihe kadar özelleştirme uygulamaları çerçevesinde 11 milyar dolarlık kaynak kullanımı olmuştur.³⁷⁸

Enflasyonu Düşürme Programı’nın üç yıllık uygulama süresi için özelleştirme gelirlerinin 17.6 milyar dolar olması öngörülmüştür. Bu rakamın 2000 yılında 7.6 milyar dolar, 2001 yılında 6 milyar dolar ve 2002 yılında 4 milyar dolar olması hedeflenmiştir. 2000 için belirlenen 7.6 milyar dolarlık özelleştirme gelirinin

---

³⁷⁵ KAZGAN, Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen, s. 148.

³⁷⁶ Lale KARABIYIK, “Kitlerin Özelleştirilmesi ve Sermaye Piyasasındaki Rolü”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/8/lale/lale2.htm>, 17.12.2003

³⁷⁷ <http://www.tbb.gen.tr/turkce/ekonomi/ozellestirme.html>, 17.12.2003

³⁷⁸ http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/1985-2003_gerceklesenler.htm, 17.12.2003

5 milyar dolarının telekomünikasyon ve enerji sektöründeki özelleştirme uygulamalarından sağlanması beklenmektedir.³⁷⁹

İstikrar programı çerçevesinde belirlenen yapısal önlemlerden olan Türk Telekom ve Türk Hava Yolları'nın özelleştirme uygulamaları öngörülen sürede tamamlanmamıştır. Ayrıca enerji sektörü kanununun çıkarılması gecikmiştir. Kasım 2000'de ortaya çıkan krizin ardından IMF ancak bu yapısal önlemlerin bir an önce gerçekleştirilmesi karşılığında ek rezerv kolaylığının sağlanacağını belirtmiştir.³⁸⁰

Türkiye WTO'nun anlaşmaları gereğince telekomünikasyon tekeli 2005 yılına kadar kaldıracağını taahhüt etmiştir. Daha da ötesi bu tarihi 2003 yılına çekmeye çalışmaktadır.³⁸¹

3.2.2.7. Özerk Düzenleyici Kurumlar (ÖDK)

Özerk Düzenleyici Kurumlar (ÖDK) ve küreselleşme arasında bire bir bağlantı bulunmaktadır. ÖDK'lar küreselleşme anlayışının devlete bakış açısına uygun olarak geliştirilen kurumlardır. Küreselleşme üretici ve müdahaleci devlet anlayışının yerine, hakemlik görevi yapan ve ekonominin işleyişini piyasa güçlerine bırakan devlet anlayışını ön plana çıkarmıştır. Türkiye'de bu gün dokuz tane ÖDK bulunmaktadır. 1980'den 2002 yılına kadar olan sürede ÖDK'ın gelişme aşaması üç döneme ayrılmaktadır. 1981 yılında kurulan Sermaye Piyasası Kurumu birinci dönemin örneğidir. 1990'dan 1998 yılına kadar olan ikinci dönemde, 1994 yılında kurulan Radyo Televizyon Üst Kurumu (RTÜK) ve Rekabet Kurumu bulunmaktadır. 1999 yılı sonrasını kapsayan üçüncü dönemin ise BDDK (1999), Telekomünikasyon Kurumu (2000), Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (2001), Şeker Kurumu (2001), Tütün ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (2002) ve Kamu İhale Kurumu kurulmuşlardır. Kamu tüzel kişisi statüsüne sahip olan bu kurumlar özerk statüde bulunmakta ve aynı ismi taşıyan üst kurullar tarafından yönetilmektedirler.

³⁷⁹ Lale KARABIYIK, "Kitlerin Özelleştirilmesi ve Sermaye Piyasasındaki Rolü", <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/8/lale/lale2.htm>, 17.12.2003

³⁸⁰ Türkiye Ekonomisi Bülteni, Sayı 12, Aralık 2000, s. 1.

³⁸¹ Oktar TÜREL, "Özelleştirme Üzerine Notlar", http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum11Agu_Turel.doc, 18.12.2003

Üçüncü dönemde oluşturulan kurumların oluşum sürecinde IMF ve Dünya Bankası egemendir. Söz konusu kurumların kurulmasında tüm ayrıntılar IMF'ye verilen niyet mektuplarında verilen taahhütlerle güvence altına alınmıştır. Ayrıca ÖDK faaliyetleri yakından takip edilmiştir. Türkiye'de ÖDK şekil itibariyle parlamentonun iradesi altında oluşmaktadır. Fakat özellikle üçüncü dönemde oluşan ÖDK kurumları daha çok küresel planlamanın ürünleridir.

ÖDK'nin uygulamada başarılı oldukları konusunda yoğun tartışmalar bulunmaktadır. Örneğin BDDK'nın faaliyete başladığı 2000 tarihinden bu güne eylem ve işlemlerinde siyasi etkilerden tamamen uzak kalmadığı, sorunlu bankalara standart norm ve ölçülerde işlem uygulamadığı, sorunlu bankalar çöküş aşamasına ulaşmadan önce yeterince etkin denetim, gözetim ve uyarı işlevlerini yerine getirmediği ortaya çıkmıştır. Bu gün BDDK kamunun parası ile batık bankaları kurtaran bir kurum imajına sahiptir.³⁸²

3.2.3. Küresel Güçlerin Doğrudan Etkileri: Dışsal Dinamikler

3.2.3.1. IMF ve Uygulanan Döviz Kuru Politikasının Olumsuzlukları

Döviz kurunda oluşan değişikliklerin ülkenin cari işlemler dengesi* üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Örneğin döviz kurunun değer kaybetmesi cari işlem giderlerini düşürücü bir etki yaratmaktadır. Tam tersine döviz kurunun değerlendirilmesi ise cari işlem gelirlerini düşürmektedir. Döviz kuru değer kaybettiğinde yabancı mallar yurtiçi mallara göre pahalı duruma gelecektir. Bu ise ithalat oranlarının azalması ile sonuçlanacaktır. Diğer taraftan ülkenin ihracatı artacaktır. İhracat artıp ithalat azaldığı zaman ülkenin cari işlemler dengesinde iyileşme yaşanacaktır. Döviz kuru değer kazandığında ise ithalat yükselecek ve

---

* Cari işlemler bir ülkenin bütün mal ve hizmet alışverişine verilen isimdir. Türkiye ekonomisinde cari işlemlere dış ticaretin yanında turizm gelir ve giderleri, faiz gelir ve giderleri ve işçi dövizleri de dahildir. Yıl sonunda belirlene cari işlem rakamı bir ülkenin dış dünya ile olan alışverişinin durumunu gösterir. Cari işlemler açık da verebilir fazla da olabilir. Bir ülkede cari işlem açığı yüksek boyutlardaysa bu o ülkede yaşanacak bir döviz sıkıntısının ilk işaretidir ve olası bir devalüasyonun habercisidir. Bkz: Selim SOMÇAĞ, "Türkiye'nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları"

http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Diger/somcagAgu02.doc, 21.11.2003

³⁸² Oktar TÜREL, "Özelleştirme Üzerine Notlar",

http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum11Agu_Turel.doc, 18.12.2003

ihracat düşecektir. Bunun sonucu olarak da cari işlemler dengesinde kötüleşme meydana gelecektir.³⁸³

Döviz kuru temelli istikrar programlarının ortak özellikleri şunlardır: Başlangıç aşamasında ekonomik aktivite artar ve yurtiçi talep yükselir. Yurtiçi talepteki artma ithalatı fazlaştırır ve bunun sonucunda ticaret dengesine ve ödemeler dengesine zarar verir.³⁸⁴ Türkiye'nin 1999 yılında uygulamaya başladığı program da bir döviz kuru temelli istikrar programıdır. Sabit döviz kuru uygulamasının özellikle gelişmekte olan ülkelerde bankacılık krizleri ile sonuçlandığı gözlenmiştir. Bu krizlerin reel maliyetinin de oldukça yüksek olduğu kanıtlanmıştır.³⁸⁵ Sabit döviz kuru uygulamasını seçen gelişmekte olan ülkeler, ulusal ekonomilerinin yapılanmasını ve büyümesini daha çok yabancı sermaye girişlerine bağlamışlardır.³⁸⁶ Ülkeye gelen yabancı sermaye, kısa süreli yabancı sermaye özelliğinde ise bu ülkenin büyümesini değil tersine bir krize sürüklenmesine neden olmaktadır. Çünkü kısa süreli sermaye akımları kendi yapılarında barındırdıkları doğal özellikleri olarak yüksek volatiliteye sahiptir ve ekonomik istikrarı bu özellikleri ile tehdit ederler. Özellikle Türkiye gibi yükselen piyasalarda, ülkeden ani bir sermaye çıkışı likidite problemi yaratarak bir krizin başlama nedeni olabilmektedir.³⁸⁷

Sabit döviz kuru uygulamasında döviz talebinde ortaya çıkan değişiklikler faiz oranlarında değişiklik meydana getirerek tüm ekonomiyi etkilemektedir. Döviz kuru aşırı değerlendirildiğinde ithalatın artması ve ihracatın azalması nedeniyle bozulan cari işlemler dengesi döviz talebinin artmasına sebep olmaktadır. Sabit döviz kuru sisteminde Merkez Bankası döviz talebini, piyasaya döviz satarak ve karşılığında ulusal para satın alarak karşılar. Bu uygulamanın sonucu ise azalan para arzı

---

³⁸³ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000",

<http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

³⁸⁴ Melike ALTINKEMER, "Problems With Stabilization Programs And An Outline For A Turkish Stabilization", <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/teblig/96/9624.html>, 21.11.2003

³⁸⁵ İlker DOMAÇ ve Maria Soledad Martinez PERIA, "Banking Crises And Exchange Rate Regimes: Is There A Link ?", *Journal Of International Economics*, Volume 61, Issue 1, October 2003, s. 41.

³⁸⁶ Jim BURFISHER ve Ryan LAWTON, "The Pros and Cons of Fixed Exchange Rate Regimes", <http://www.colorado.edu/Economics/courses/boileau/4999/rates.pdf>, 09.12.2003

³⁸⁷ C. Emre ALPER ve İsmail SAĞLAM, "The Transmission Of A Sudden Capital Outflow: Evidence From Turkey", <http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-01-09.pdf>, 21.12.2003

nedeniyle yurtiçi faiz oranlarının yükselmesi ve ekonomik aktivitenin azalmasıdır.³⁸⁸ Döviz kurları ile enflasyon oranları arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bu sebeple devalüasyonlar fiyat istikrarı için büyük bir risk oluşturmaktadır. Türkiye’de TL’nin yerine dövizin daha fazla kabul görmesi bankaları ve yatırımcıları döviz üzerinden borçlanmaya yöneltmiştir. Uzun vadeli yatırımların kısa vadeli borçlarla finanse edilmesi sebebiyle döviz kurunun enflasyon üzerindeki riski çok daha fazlalaşmıştır.

Enflasyonu Düşürme Programı çerçevesinde 1 ABD doları ve 0.77 Eurodan meydana gelen kur sepetinin günlük değerleri kamuoyuna açıklanmış ve yıl sonu için kur sepetindeki artış oranı %20 olarak hedeflenmiştir. Belirlenen bu hedef yıl sonunda gerçekleşmesi öngörülen TEFEnflasyon oranı ile uyum içindedir. Merkez Bankası öngördüğü nominal kur artışların 2000 yılında gerçekleştirmiştir. Fakat TEFEnflasyonu öngörülen seviyenin daha üzerinde artmıştır. 2000 yılının tamamında enflasyon artışı kur artışının daha üzerinde gerçekleşmiştir. Yılın sonuna doğru ikisi arasındaki makas giderek açılmış ve TL kur sepeti karşısında reel olarak aşırı değerlenmiş bir konuma gelmiştir.³⁸⁹

2000 yılından itibaren Türkiye’nin Şubat 2001’e kadar uyguladığı sabit döviz kuru politikasının taşıdığı en önemli risk, yani ulusal paranın aşırı değerlenmesi gerçekleşmiştir. Sabit döviz kuru politikasının tercih edilmesinin nedeni ise geleceğe yönelik enflasyon beklentilerinin kırılmasını sağlamaktır.³⁹⁰ Fakat enflasyon beklentisi tam olarak kırılmamış, bunun yanında sabit döviz kuru uygulamasının yan etkisi olan cari işlemler açığının aşırı genişlemesi gerçekleşerek, krizi tetikleyen unsurlardan birini oluşturmuştur.

---

³⁸⁸ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”,

<http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

³⁸⁹ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”,

<http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

³⁹⁰ EREN ve SÜSLÜ, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, s. 667.

3.2.3.2. Dış Ticaret

Türkiye’de yaşanan son iki krizin oluşumuna yol açan aşırı döviz talebinin nedenlerinden birisi de dış ticaret açığının uygulanmakta olan sabit döviz kuru politikası sebebiyle çok büyük boyutlara ulaşmasıdır. Dış ticaret açığının artması özellikle yabancı yatırımcıların programın sürdürülemeyeceğini düşünmeye başlamaları ile ülkeden büyük miktarda sermaye çıkışı gerçekleştirmelerine yol açmıştır. Bu durum dövize olan talebi kısa sürede aşırı boyutlara ulaştırmış ve kriz başlamıştır.

Türkiye’nin dış ticaretinin 2000, 2001 ve 2002 yılı rakamları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: Dış Ticaret (Yıllık)

Milyon Dolar	2000 Yılı	2001 Yılı	2002 Yılı
İhracat	27.775	31.334	35.761
İthalat	54.503	41.399	51.203
Dış Ticaret Hacmi	82.278	72.733	86.964
Dış Ticaret Açığı	-26.728	-10.065	-15.442
İhracat/İthalat	51.0	75.7	69.8
İhracat/GSMH	13.9	21.5	19.9
İthalat/GSMH	27.3	28.4	28.5

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticithalat00.htm>, 11.12.2003

Türkiye’nin cari işlemler açığı 1999 yılında yaklaşık 1.4 milyar dolar iken, dış ticaret açığındaki genişleme ile artmış ve 2000 yılı sonunda 9.8 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticaret açığının büyük miktarlara ulaşması ithalatın artıp ihracatın yavaşlaması sonucunda gerçekleşmiştir. 2000 yılında ihracat bir önceki yıla göre %4.5 artarken, ithalat ise %37 kadar artış göstermiştir. Bunun sonucunda dış ticaret açığı 1999 yılına göre %114.3 oranında fazlalaşmıştır. 2000 yılı sonunda dış ticaret açığı 22.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca cari işlemler açığı da 2000 yılında %622 oranında artmıştır.³⁹¹

³⁹¹ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticTRekoweb00.htm>, 12.12.2003

Dış ticaret açığında yaşanan artış 2000 yılı için %92.4 olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığının GSMH'ya oranı 1999 yılı sonunda %6.9 olmuştur. 2000 yılı sonunda ise bu rakam %12.6'ya yükselerek kritik bir seviyeye ulaşmıştır. Bunlara ek olarak 2000 yılında cari işlem açığının GSMH'ya oranı %4.9 olmuştur.³⁹² Oysa programda cari işlem açığının GSMH'ya oranı %1-2 civarında öngörülmüştür.³⁹³ Cari işlemler açığının finansmanı için Hazine Ocak-Temmuz döneminde tahvil ihraç etmiştir ve portföy yatırımları büyük pay oluşturmuştur.³⁹⁴

Tablo 5: Ödemeler Dengesi

Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)	1999 Yılı	2000 Yılı	2001 Yılı	2002 Yılı
İhracat	28.842	30.721	34.373	39.147
İthalat	-39.326	-53.131	-38.916	-47.782
Mal Dengesi	-10.484	-22.410	-4.543	-8.635
Hizmet Gelirleri	16.800	20.364	16.030	14.799
Hizmet Giderleri	-9.314	-8.996	-6.900	-6.885
Mal ve Hizmet Dengesi	-2.998	-11.042	4.587	-721
Yatırım Gelirleri	2.350	2.836	2.753	2.489
Yatırım Giderleri	-5.887	-6.838	-7.753	-7.038
Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	-6.535	-15.044	-413	-5.270
Cari Transferler	5.175	5.225	3.803	3.487
Cari İşlemler Hesabı	-1.360	-9.819	3.390	-1.783

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekolar1/eko14.xls>, 18.12.2003

1999 yılında 28.842 milyon dolar olarak gerçekleşen ihracat 2000 yılında sınırlı bir artışla 30.721 milyon dolara yükselmiştir. Buna karşın ithalatta 39.326 milyon dolardan 2000 yılı sonu itibariyle 53.131 milyon dolara yükselerek büyük bir artış yaşanmıştır. Ödemelere bilançosu dengesinde 1999 yılında 10.484 milyon dolar seviyesindeki açık, 2000 yılının sonunda ikiye katlayarak 22.410 milyon dolara ulaşmıştır. Cari işlemler hesabına bakıldığında 1999 yılında 1.360 milyon dolar açık varken bu rakamın 2000 yılında rekor bir artışla 9.819 milyon dolara yükseldiği görülmektedir.

³⁹² EREN ve SÜSLÜ, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi", *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001, 668, 669.

³⁹³ ALP, "Bankacılık Krizleri ve Krizlere karşı Politika Önerileri", s. 680.

³⁹⁴ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

Ayrıca cari açığın döviz rezervine oranı 1999 yılı sonunda %5.9 olarak gerçekleşirken bu oran 2000 yılı sonunda %50'ye yükselmiştir. Yine cari açığın yurt içi milli gelire oranı 1999 yılı sonunda %0.7 olarak gerçekleşmiştir. Aynı oran 2000 yılının sonunda %5'e ulaşmıştır.³⁹⁵ Sonuç olarak uygulanan istikrar programının gerçek hayattaki sonuçları öngörülenler gibi gerçekleşmemiştir. Aksine Türkiye'nin makro ekonomik göstergelerinde büyük oranlı bozulmalar yaşanmıştır. Türkiye'nin dış ticaretinin bileşenleri olan ithalat ve ihracatındaki değişimler ayrı alt başlıklar halinde ele alınması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

3.2.3.2.1. İthalat

Türkiye'de 2000 yılında ithalatta çok büyük artış gerçekleştiği görülmektedir. Dış ticaret açığını negatif yönde etkileyen bu gelişmenin nedeni, uygulanan istikrar programı ile birlikte faiz oranlarında yaşanan büyük düşüş sonucunda, ertelenmiş tüketim harcamalarının gerçekleştirilmesidir. Reel faizlerin azalması ve tüketici kredilerinin genişlemesi tüketim talebinde, özellikle de dayanıklı tüketim malları ve otomobil satışlarında büyük yükseliş meydana getirmiştir. TL'nin aşırı değerlenmesi sonucunda yurtdışı malları göreceli olarak ucuzlamıştır. Bu durum düşük faiz oranları ile birleşerek ithalatta hızlı ve yüksek bir artış oluşturmuştur. İç talebin canlanması sanayi üretimini artırmış, makine teçhizat ithalatında büyük artış gerçekleşmiştir. Petrol fiyatlarının 2000 yılında uluslararası piyasalarda artış göstermesi ithalat faturasının daha da fazlaşmasına neden olmuştur. Tüm bunlara ek olarak Euro'nun ABD doları karşısında değer yitirmesi kur sepetinin hem enflasyon hem de dış ticaret üzerinde etkinliğinin azalmasına yol açmıştır. TL'nin Euro karşısında değer kazanması ihracatı azaltmış, euro bölgesinden gerçekleştirilen ithalatı artırmıştır.

---

³⁹⁵ TOPRAK, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", s. 864.

Tablo 6: İthalat (Milyon ABD Doları)

	1999	I	II	III	IV	2000
Toplam İthalat	40.687	11.325	14.154	14.200	14.824	54.503
Tüketim Malları	5.063	1.254	2.007	1.884	2.042	7.187
Sermaye Malları	8.729	2.095	2.992	3.011	3.172	11.270
Ara malları	26.568	7.917	9.107	9.023	9.416	35.815
Petrol	2.755	907	994	950	1.358	4.208
Petrol Dışı	23.813	7.003	8.149	8.072	8.058	31.607

Kaynak: Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”, <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

Türkiye'nin 1998 ve 2000 arasındaki ithalat rakamlarına bakıldığında ara malları olan doğal gaz, ham petrol gibi ürünlerin ithalatı ile tüketim malları niteliğinde olan otomobil ve cep telefonu ürünlerinin ithalatında artış yaşandığı görülmektedir. İthalatımızda en fazla paya, Avrupa ülkelerinin ve Çin halk Cumhuriyetinin sahip olduğu gözlenmiştir.³⁹⁶

Türkiye'nin ithalatı 2000 yılında büyük oranda artmıştır. 1999 yılında bir önceki yıla göre %11 azalan ithalat, 2000 yılında %32.7 oranında artmış ve 54 milyar doların üzerine çıkmıştır. İthalatın bu derecede artmasındaki en önemli neden faiz oranlarında yaşanan azalmadır.³⁹⁷

Tablo 7:Türkiye'nin Ticari Araç Satış ve Üretimi (1999-2000 Yılı)

Otomobil Satışları	Adet (1999 Yılı)	% (1999 Yılı)	Adet (2000 Yılı)	% (2000 Yılı)
Yerli	157.500	54.6	209.700	44.9
İthal	131.200	45.4	259.000	55.1
Ticari Araç Satışı	Adet (1999)	% (1999)	Adet (2000)	% (2000)
Yerli	48.100	53.6	75.300	49.3
İthal	41.700	46.4	77.300	50.7

Kaynak: Ömer EROĞLU ve Mesut ALBENİ, **Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi, Isparta 2002, s. 207.

Türkiye'nin ithalatında 1999'dan 2000 yılına en önemli artış otomobil sektöründe yaşanmıştır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, 1999 yılında Türkiye'de 157.500 adet otomobil üretilmiş ve 131.200 adet otomobil ithal

³⁹⁶ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticithalat00.htm>, 11.12.2003

³⁹⁷ EREN ve SÜSLÜ, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi”, s. 668.

edilmiştir. 2000 yılında ise Türkiye’de 209.700 adet otomobil üretilmiş buna karşın 259.000 adet otomobil ithal edilmiştir. Toplam satışlar içinde yerli üretimin payında düşüş yaşanmıştır. 1999 yılında %54.6 olan yerli üretimin toplam satışlar içindeki payı 2000 yılında %44.9’a gerilemiştir. Toplam satışlar içinde ithalatın payı ise 1999 yılında %45.4 iken 2000 yılında bu oran %55.1’e yükselmiştir. Ticari araç satışlarında ise, 1999 yılında yerli üretimin payı %53.6 olarak gerçekleşmiş fakat bu oran 2000 yılında %49.3’e düşmüştür. Sonuç olarak Türkiye’nin 2000 yılı ithalatındaki artışı oluşturan en önemli kalemlerden birisi otomobil ithalatıdır.³⁹⁸

3.2.3.2.2. İhracat

Türkiye’nin ihracatı 1999 yılında 26.6 milyar dolar olmuştur. 2000 yılında ise ihracat %4.5 oranında yükselmiş ve 27.8 milyar dolara çıkmıştır. İthalattaki aşırı artışla karşılaştırıldığında ihracattaki artışın sınırlı olduğu görülmektedir.

İhracatın sektörel dağılımı incelendiğinde sanayi ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı yükselmiş, tarım ürünlerinin payı ise azalmıştır. Türkiye’nin tarım ürünleri ihracatı 1990 yılında 3.8 milyar dolar iken 1998 yılında 5.1 milyar dolara yükselmiştir. Fakat bu rakam 1999 yılında 4.4 milyar dolar, 2000 yılında ise 3.6 milyar olarak gerçekleşerek azalmıştır. Sanayi ürünleri ihracatı ise 1990 yılında 8.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 2000 yılında 22.8 milyar dolara çıkmıştır.³⁹⁹ İhracattaki sınırlı artışın sebebi, TL’nin aşırı değerlenmesi sonucunda Türkiye’nin ihraç ürünlerinin göreceli olarak pahalı hale gelmesi nedeniyle rekabetçi üstünlüğünü kaybetmesidir.

3.2.3.3. Sermaye Hareketleri

Sermaye hareketleri bir ülkede döviz krizi yaratarak finansal bir kriz başlatabilmektedir. Sermaye ülkeden hızlı bir şekilde ve büyük boyutlarda çıkarsa, o

³⁹⁸ EROĞLU ve ALBENİ, s. 206.

³⁹⁹ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticihracat00.htm>, 12.11.2003

ülkede yerli paradan yabancı paraya kaçış başlar ve döviz krizi ortaya çıkar. Nitekim Türkiye'nin yaşadığı son iki kriz bu özelliği bire bir taşımaktadır.⁴⁰⁰

Uluslararası sermaye hareketleri ulusal sınırların ötesinde bir ülkeye giren veya o ülkeden çıkan fonlar olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası özel sermaye hareketleri ise ticari koşullarla sermayenin bir ülkeden diğerine hareketini ifade eder. Uluslararası özel sermaye hareketleri kısa, orta ve uzun vadeli olarak üçe ayrılırlar. Kısa vadeli bir yıldan daha az, orta vadeli bir ve beş yıl arasında uzun vadeli ise beş yıldan daha uzun süreli sermaye hareketleridir.⁴⁰¹

Kısa vadeli özel sermaye hareketleri '*sıcak para*' olarak da isimlendirilmektedir. Sıcak para hareketleri, bankalardan, kurumsal veya bireysel firmalardan kaynaklanan orta yada uzun vadeli olmayan portföy yatırımlarının tamamına denir.⁴⁰² Kısa vadeli sermaye hareketleri çok akışkandır ve yüksek volatiliteye sahip olmaları sebebiyle finansal krizlere neden olabilmektedir.

Diğer bir uluslararası sermaye hareketi çeşidi olan resmi sermaye hareketleri ise gelişmiş ekonomilerin geliştirmekte olan ekonomilere bağış yada kredi şeklinde sağladığı yardımlardır. Yardım bağış şeklinde gerçekleşirse uluslararası para transferi olur. Yardım kredi şeklinde ise krediyi alan ülkenin krediyi veren ülkeye borçlanması söz konusudur.

Özel yabancı sermaye hareketlerinin içine giren doğrudan yabancı sermaye hareketleri; tahvil ve hisse senedi gibi portföy yatırımları dışında kalan bir veya birden çok uluslararası yatırımcının tek başına veya yerli firma yada firmalarla ortaklık yaparak gerçekleştirdikleri yatırımlardır.⁴⁰³ Doğrudan yabancı sermaye ülkenin üretim kapasitesini artırmaya yönelik ve uzun vadeli olarak gelen yabancı

---

⁴⁰⁰ Ercan UYGUR, "Türkiye'nin Yürürlüğe Koyduğu İstikrar Programlarının Başarısında Yabancı Sermaye Girişlerinin Yeri ve Önemi",

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyururkoyd.doc>, 21.11.2003

⁴⁰¹ "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler",

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDREGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm>, 21.11.2003

⁴⁰² Korkut BORATAV, "Yabancı sermaye Girişlerinin Ayırıştırılması ve Sıcak Para: Tanımlar, Yöntemler, Bazı Bulgular", Der. Ahmet Haşim KÖSE, Fikret ŞENSES, Erineç YELDAN, **İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 25.

⁴⁰³ "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler",

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDREGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm>, 21.11.2003

sermayedir.⁴⁰⁴ Dolaylı yabancı sermaye ise kısa süreli ve spekülâtif amaçlı gelen sermaye çeşididir.

1980 sonrası Türkiye ekonomisinde sermaye hareketleri hem sayısal olarak hem de hacim olarak artmıştır. Ödemeler dengesinde sermaye hareketleri dört ana başlık altında incelenir. Bunlar; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, uzun vadeli sermaye hareketleri ve kısa vadeli sermaye hareketleridir.

Tablo 8:Türkiye'ye Yönelik Net Sermaye Hareketleri

Yıl	Toplam Sermaye Hareketleri (Milyon dolar)	Doğrudan Yatırımlar (Milyon dolar)	Portföy Yatırımları (Milyon dolar)	Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri (Milyon dolar)	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri (Milyon dolar)
1999	4935	138	3429	344	1024
2000	9610	112	1022	4276	4200
2001	-13882	2769	-4515	-1130	-11006

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm>, 21.11.2003

2000 yılında Türkiye'ye gelen uzun vadeli sermaye hareketleri %1143 oranında artış göstermiş, kısa vadeli sermaye hareketleri ise %431,6 kadar yükselmiştir. Uzun vadeli sermaye girişi 4.3 milyar dolara ulaşmıştır. Bunun yanında kısa vadeli sermaye girişi de 4 milyar olarak gerçekleşmiştir.⁴⁰⁵

Türkiye'de 2000 yılının ilk on ayında net yabancı sermaye girişi büyük bir hızla artmıştır. Bu rakam 2000 yılının ilk on ayı için 12.5 milyar doları bulmuştur.⁴⁰⁶ Yabancı sermayenin ülkeye girmesinin sebepleri IMF'le yapılan stand-by anlaşmasına verilen desteğin inandırıcılığı, nominal döviz kuru uygulamasına duyulan güven ve daha da önemlisi faiz oranlarındaki azalmaya rağmen sıcak para

⁴⁰⁴ Ercan UYGUR, "Türkiye'nin Yürürlüğe Koyduğu İstikrar Programlarının Başarısında Yabancı Sermaye Girişlerinin Yeri ve Önemi",

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyururkoyd.doc>, 21.11.2003

⁴⁰⁵ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticTRekweb00.htm>, 12.12.2003

⁴⁰⁶ Yılmaz AKYÜZ ve Korkut BORATAV, "The Making of the Turkish Financial Crisis", World Development, Volume 31, Issue 9, September 2003,

http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&aset=W-WA-A-A-AUUU-MSAYZW-UUA-AUZECUAEYU-AAABBDEAC-CZAW-U&_rdoc=167&fmt=full&udi=B6VC6-49202J6-2&_coverDate=09%2F30%2F2003&_cdi=5946&_orig=search&_st=13&_sort=d&view=c&_acct=C000041639&_version=1&_urlVersion=0&_userid=746176&md5=af38d6f872140c11e5bb402f79566188, 20.11.2003

için pozitif arbitraj getirisinin devam etmesidir. Bu süre içinde gerçekleşen yabancı sermaye girişlerinin %82'si üç ana kalemden meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi hazinenin tahvil ihracı şeklinde borçlandığı 5.7 milyar dolardır. İkincisi yerli bankaların yabancı bankalardan kısa vadeli borçlanmalarındaki 3.6 milyar dolarlık artış gerçekleşmesidir. Üçüncüsü de yine yerli bankaların yabancı bankalardan uzun vadeli olarak 3.2 milyar dolarlık borçlanmalarıdır. Türkiye'nin 2000 yılının Ocak ve Ekim ayları arasındaki dönemde borç artıran sermaye girişlerinin toplamı 14.2 milyar dolardır. Hazine Müsteşarlığı'nın açıklamalarına göre Türkiye'nin 2000 yılı dış borç stoku 12.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 2000 yılı ilk on ayı için 7.6 milyar dolarlık cari işlem açığını finanse ederken dış borcunu 12.8 milyara yükseltmiştir. Dış borçlar cari işlem açığından bağımsızlaşan bir hızla büyümüştür.⁴⁰⁷

Dış borçlardaki bu kontrolsüz artışın bir diğer nedeni yerli aktörlerin 2000 yılının ilk on ayında 2.3 milyar doları kayıt dışından oluşan toplam 5.3 milyar dolarlık sermayeyi yurtdışına çıkarmalarıdır. Türkiye'ye büyük miktarda yabancı sermaye girişi yaşanırken, yerli aktörler de bu sermaye girişinin yaklaşık %35'i kadar sermaye çıkışı gerçekleştirmiştir. Bu durum sermaye girişinin genişletici etkisini bir miktar azaltmıştır. Ocak-Ekim 2000 döneminde net yabancı sermaye girişlerinin %28'i yabancı sıcak paradan oluşmuştur. Yerli sermaye çıkışının ise yaklaşık üçte ikisi sıcak para çıkışından meydana gelmiştir.⁴⁰⁸

2000 yılının altıncı ayından itibaren istikrar programına duyulan güven azalmaya başlamıştır. Sermaye hareketlerinin ilk tehlike sinyalleri 2000 yılının Eylül ayında net sermaye hesabının negatife dönmesi ile kendini göstermiştir. Ekim ayında geçici bir düzelme yaşanmıştır. Bu ayda da yerli aktörlerin yurtdışına portföy yatırımı şeklinde sermaye çıkışı devam etmiştir. Kayıt dışı sermaye çıkışı büyük boyutlara ulaşmıştır. Yabancı yatırımcıların banka mevduatları da büyük ölçüde erimiştir. Bu üçünün oluşturduğu net sermaye çıkışı 1.4 milyara ulaşmıştır. Ancak Ekim 2000'de sermaye girişi hala pozitif olarak gerçekleşmiştir. Kasım ayında ise yabancı yatırımcıların net 5.2 milyar dolarlık menkul değer satarak bu

---

⁴⁰⁷ Korkut BORATAV, "2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri", http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_Uye/Boratav_agu01, 21.11.2003

⁴⁰⁸ Korkut BORATAV, "2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri", http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_Uye/Boratav_agu01, 21.11.2003

sermayeyi yurtdışına çıkarmaları ile ekonomide bir şok meydana gelmiştir. Bu durum Merkez Bankası'nın rezervlerinde erimeye yol açmıştır. Aralık 2000 ve Ocak 2001 arasındaki dönemde IMF'ten gelen 2.9 milyar dolarlık ek yardımla sermaye hareketlerinin geçici de olsa istikrarı sağlanmıştır. Şubat 2001'e gelindiğinde ise sermaye çıkışı üç kanaldan olmuştur. Bunlar; yabancıların menkul değer satarak 3.8 milyar dolarlık sıcak parayı yurtdışına çıkarmaları, yabancı bankaların yenilemedikleri kısa vadeli krediler dolayısıyla 1.3 milyar dolar sermaye çıkışı gerçekleşmesi ve kayıt-dışı hareketlerle 1.2 milyar dolarlık sermayenin yurtdışına çıkmasıdır. Sonuçta toplan olarak 6.3 milyar dolarlık sermaye çıkışı yaşanmıştır. Kasım ve Şubat aylarında yaşanan krizler sonucunda toplam 11.5 milyar dolarlık sermaye çıkışı yaşanmıştır. Bu sermaye çıkışının 10.3 milyar doları yabancı sermaye çıkışıdır.

Türkiye'de Ocak-Ekim 2000 tarihleri arasında +15.2 milyar dolarlık net sermaye akımı yaşanmıştır. Kasım 2000 Haziran 2001 tarihleri arasında ise Türkiye'den toplam -10.4 milyar dolarlık net sermaye akımı olmuştur. Bu iki rakam arasındaki fark 25.6 milyar dolardır. Bu rakam Türkiye ekonomisinin sermaye akımları nedeniyle yaşadığı negatif şokun büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Bu rakamlar finansal krizin oluşmasında sermaye hareketlerinin etkisini açık bir şekilde ifade etmektedir. Sermaye hareketlerinde GSMH'nin yaklaşık %12'si kadar bir yön değiştirme yaşanmıştır.

Bu büyüklükte bir sermaye hareketi ve çıkışı yaşayan bir ülke yapısal bozukluklara sahip olmasa bile finansal bir kriz yaşayacaktır. Türkiye'nin sermaye hesabı bu boyutta serbest olmasaydı, finansal sistem sorunlara sahip olmasına rağmen sermaye giriş ve çıkışı arasında bu büyüklükte dalgalanmalar oluşmazdı. Türkiye'nin yaşadığı Kasım ve Şubat krizleri sermaye hareketlerinden özellikle de kısa süreli yabancı sermaye çıkışlarından kaynaklanmıştır.

Kriz döneminde yabancı paranın oynadığı rolün kriz öncesi dönemle karşılaştırıldığında çok daha fazla olduğu görülmektedir. Kriz koşulları içinde geçen Kasım 2000 ve Haziran 2001 döneminde yabancı sıcak para çıkışları 11 milyar dolar olmuştur. Ayrıca bu dönem içinde Türkiye'ye dolaysız yabancı yatırımlar kriz sebebiyle artmıştır. Çünkü Türkiye Şubat krizi sonrasında gerçekleştirilen

devalüasyon nedeniyle yabancılar için ucuza mal alabilecekleri bir ülke konumuna gelmiştir. Banka satın alımları da dolaysız yabancı yatırımlar içine girmektedir. Kasım-Haziran döneminde Türkiye'ye yapılan dolaysız yabancı yatırım miktarı 2.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yabancıların sıcak para çıkışlarının dağılımı incelendiğinde bunun büyük kısmını menkul değer satışından oluştuğu görülmektedir. Yaklaşık olarak bu rakam 8.6 milyar dolardır. İkinci sırada 1.7 milyar dolar tutarında banka kredileri ve son olarak da 0.9 milyar tutarında mevduat gelmektedir.

Kriz dönemi içinde yerli sıcak paranın yarattığı etki dalgalanmayı hafifletici yönde olmuştur. 2000 yılının Ocak ve Ekim ayları arasındaki sürede 3.5 milyar dolar olarak gerçekleşen sermaye çıkışı, Ekim ayından 2001'in Haziran ayına kadar geçen sürede 1 milyar dolara gerilemiştir. Kayıt dışı sermaye çıkışları da azalmıştır. Yukarıdaki rakamlardan da anlaşılacağı gibi Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin oluşumunda ve gelişiminde sermaye hareketlerinin büyük katkısı bulunmaktadır.⁴⁰⁹

Sermaye hareketlerinde ortaya çıkan bu süreci anlamak için Türkiye ekonomisinin yaşadığı değişimi incelemek gerekmektedir. Türkiye ekonomisinde dezenflasyon programı uygulanmaya başladıktan sonra 2000 yılının ilk yarısında para ve kur politikasında ve bütçe hedeflerinde büyük oranda hedefler gerçekleştirilmesine rağmen yapısal reformların yapılmasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle bütçe dışı fonların tasfiyesi ve kamu bankalarında yapılması öngörülen değişikliklerin gecikmesi sebebiyle IMF stand-by anlaşması gereğince verdiği kredinin üçüncü dilimini ertelemiştir. Dünya Bankası ve Japon Hükümeti ise *'Mali Sektör Uyum Kredisi'*ni askıya aldıklarını açıklamışlardır. Yapısal reformların en önemlilerinden birisi olan özelleştirmede yaşanan gecikmeler programın uygulanmasındaki siyasi kararlılık üzerinde soru işaretleri oluşturmuş ve güven kaybı meydana getirmiştir. Cari işlem açığının artması, dış kredilerde yaşanan ertelemeler ve özelleştirmeden beklenen nakit girişinin sağlanamaması 2000 yılının ikinci yarısında döviz girişine bağlı parasal genişlemeyi ve likidite miktarını negatif yönde etkilemiştir.

---

⁴⁰⁹ Korkut BORATAV, "2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri", http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_Uye/Boratav_agu01, 21.11.2003

Tüm bu gelişmelere ek olarak bankacılık sektöründeki riskler yükselmiştir. BDDK 27 Ekim 2000 tarihinde iki bankayı TMSF'na devretmiştir. Piyasalarda diğer bankaların da mali yapılarının sağlıksız olduğu söylentileri başlamış ve piyasalarda tedirginlik oluşmuştur. Yüksek miktarda Devlet İç Borçlanma Senedi (DİBS) bulunduran piyasa yapımcılarının faizlerin Ağustos ayından itibaren faizlerin artma eğilimi göstermesi ile birlikte riskleri yükselmiştir. Özellikle uzun vadeli kamu kağıdı bulunduran ve bunun fonlamasını daha çok kısa vadeli borçlanma ile gerçekleştiren bankaların yükselen faiz oranları sebebi ile maliyetleri önemli oranda yükselmiştir. Bankaların yıl sonu bilançolarını kapatmak için açık pozisyonlarını kapatmaya çalışmaları likidite sıkışıklığına yol açmıştır.⁴¹⁰

22 Kasım 2000'den itibaren çok yüksek boyutlara ulaşan likidite sıkışıklığı sebebiyle Enflasyonu Düşürme Programının NİV bandı kriterinin dışına çıkılmış ve piyasaya Açık Piyasa İşlemleri kanalıyla likidite sağlanması yoluna gidilmiştir. Likidite sıkışıklığı ile başlayan piyasalardaki tedirginlik ortamı yerli ve yabancı yatırımcıların döviz taleplerinin artması ile daha da yükselmiştir. Piyasaya sağlanan likidite döviz talebine dönüşmüştür. Merkez Bankası bu dönemde büyük miktarda döviz satışı gerçekleştirmiştir. Gösterge değer olarak izlenmekte olan NUR kaleminin en alt taban limitinin altına düşülmüştür.

Böylece Enflasyonu Düşürme Programının iki hedefi birden gerçekleşmemiştir. Merkez Bankası, 30 Kasım 2000 tarihinden itibaren programa geri döneleceğini açıklamıştır. Ayrıca likiditenin sadece döviz karşılığı yaratılacağını belirtmiştir. Merkez Bankası'nın bu tarihten itibaren piyasaları fonlamayacağını açıklaması, faiz oranlarında hızla yükselme meydana getirmiş ve döviz talebini önemli ölçüde azaltmıştır. Artan faiz oranlarının borsadaki yansıması ise İMKB'nin 2000 yılının en düşük seviyesini yaşaması olmuştur.

IMF, Aralık ayında 7.5 milyar dolar ek rezerv kolaylığı ve 2.9 milyar dolar stand-by kredisi şeklinde toplam 10.4 milyar dolar tutarındaki fonu taksitler şeklinde Türkiye'ye aktaracağını açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından piyasalardaki

---

⁴¹⁰ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

tedirginlik az da olsa azalmıştır. Bankaların yükümlülüklerinin tamamının devlet garantisi altına alınması dövize olan talebi düşürmüştür. Diğer taraftan bono ve faiz oranlarında kısmi gerileme yaşanmıştır. Aralık ayı içinde Merkez Bankası'na bankalardan döviz satışı olmuştur. Fakat faiz oranları kriz öncesi döneme göre yüksek kalmıştır. Aşırı gecelik borçlanma ihtiyacı olan kamu bankalarının ve portföylerinin büyük kısmı DİBS'den oluşan TMSF kapsamı içindeki özel bankaların mali yapıları giderek kötüleşmiştir.

Şubat 2001'de siyasi bir kriz yaşanması uygulanmakta olan Enflasyonu Düşürme Programına duyulan güveni tamamen ortadan kaldırmış ve büyük bir döviz talebi yaratmıştır. Merkez Bankası likiditeyi kontrol etmeye çalışmasına rağmen ödemeler sistemi tamamen kilitlenmiştir. 22 Şubat 2001 tarihinde uygulanmakta olan program bırakılmış, sabit döviz kuru uygulaması yerine dalgalı kur uygulamasına geçilmiştir.⁴¹¹

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin bileşenlerinden olan sermaye hareketlerini Türkiye'nin 1990'lı yıllarda serbestleştirmesinin temel nedenlerinden birisi kamu kesiminin borçlanma gereksinimini finanse etmek için yabancı sermayeyi kullanmak istemesidir. Yabancı sermaye beklenildiği gibi Türkiye'nin ekonomik büyümesine katkıda bulunmamış aksine son yaşanan ikiz krizlerin sebebini oluşturmuştur.⁴¹²

3.2.3.4. Borsa

Kasım 2000'de yaşanan kriz ilk yansımalarını İMKB'de göstermiştir. 20 Kasım 2000'de İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında (İMKB) %7.1'lik bir düşüş gerçekleşmiştir. 2000 yılının Kasım ayı başında 14 bin seviyelerinde olan İMKB bileşik endeksi, 4 Aralık 2000 tarihinde 7329 puana kadar gerilemiştir. Dünya Bankası Türkiye'ye yönelik 5 milyar dolarlık kredi paketi içindeki dilimleri hızlandıracağını belirtmiştir. IMF'in Türkiye'ye 7.5 milyar dolarlık ek rezerv

---

⁴¹¹ Ferya KADIOĞLU, Zelal KOTAN, Gülbin ŞAHİNBEYOĞLU, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

⁴¹² Ahmet ÇİMENÖĞLU ve Nurhan YENTÜRK, "Impacts Of International Capital Inflows On The Turkish Economy", http://www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldanbs/Yazilar_Uye/YentürkCimenEkim02.doc, 21.11.2003

kolaylığı ve 2.9 milyar dolar stand-by kredisi kullanacağını açıklamasının ardından borsa endeksi 7 Aralıkta büyük bir sıçrama ile 10387 seviyesine çıkmıştır.⁴¹³

Fakat 19 Şubat 2001 Pazartesi günü MGK toplantısında yaşanan gerginlik sonrası finansal piyasalarda dalgalanmalar yeniden yaşanmıştır. Borsada şok bir düşüş meydana gelmiştir. Gün sonunda hisse senetleri ortalama olarak %14.62 oranında değer kaybetmiş ve endeks günü 8 bin 633 puandan kapatmıştır.

Salı günü Hazine yapacak olduğu 13 aylık tahvil ihalesini iptal etmiş ve bir aylık bono ihalesi yapmaya karar vermiştir. Dolayısıyla borsa endeksi Salı günü 9 bin 10 puana kadar yükselmiştir. Ancak Hazinesinin ihalesinde faizlerin beklenenden daha yüksek gerçekleşmesi ve gecelik faiz oranlarının %3000'lere yükselmesi borsada satışları artmıştır. Borsa endeksi günü 8 bin 768 puandan kapatmıştır.

Çarşamba günü yaşanan belirsizlikler sebebi ile faiz oranlarının 7 bin 500 seviyelerine yükselmesi piyasaları olumsuz etkilemiştir. Hisse senetleri ortalama %18 oranında değer kaybetmiştir. Çarşamba akşamı dalgalı döviz kuruna geçileceği açıklamasının ardından Perşembe günü borsa son üç günde yaşanan %30'luk düşüşün bir kısmını gidermiş, endeks 7 bin 980 puan seviyesine gelmiştir.

Dalgalı kur uygulaması ile hisse senetlerinin fiyatları dolar bazında ucuz hale gelmiştir. Bu nedenden ötürü Cuma günü borsada alımlar fazlalaşmıştır. Cuma gününün sonunda hisse senetleri %5.76 oranında değer kazanmış ve endeks haftayı 8 bin 344 puandan tamamlamıştır.⁴¹⁴

3.2.3.5. Kredi Derecelendirme Kuruluşları

Önemli kredi derecelendirme kuruluşlarından Standart and Poor's, MGK'da yaşanan olaydan sonra Türkiye'nin kredi notunu olumsuz eğilimle izlemeye aldığını belirtmiştir. Bunun sebebi olarak IMF destekli yürütülen ekonomik istikrar programının ve hükümetin geleceğinin belirsizleştiği ve risklerin arttığını ifade etmiştir.

⁴¹³ Türkiye Ekonomisi Bülteni, Sayı 12, Aralık 2000, s.1.

⁴¹⁴ **Borsa Market Haftalık Yatırım Dergisi**, 25 Şubat-3 Mart 2001, Sayı 173, s. 6.

Yine kredi derecelendirme kuruluğu olan Moody's de Türkiye'nin görünümünü pozitiften durağana çevirmiştir. Moody's Türkiye'nin B1 olan döviz kredi notunu değiştirmemiştir. Türkiye'nin görünümünün pozitiften durağana çevrilmesinin nedeni olarak 21 şubat'tan önceki haftada yaşanan mali dalgalanmalar gösterilmiştir. Ayrıca Kasım 2000 krizinde ekonomik istikrar programının güvenilirliğinin azaldığı ve bu güvenilirliğin tekrar yükseltilememiş olmasını da bir diğer neden olarak açıklamıştır.

Bir diğer kredi derecelendirme kuruluğu olan Fitch İbca da Türkiye'nin kredi notunu düşürmüştür. Fitch İbca, Türkiye'nin uzun vadeli TL cinsinden kredi notunu BB'den B+'ya düşürmüş, -BB olan uzun vadeli yabancı para cinsinden kredi notunu da olumsuz izlemeye almıştır.⁴¹⁵

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının kriz sonrasında Türkiye'nin kredi notunu negatif yönde değiştirmesi, Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz ortamını daha da derinleştirmiştir. Bu doğrultuda dış kaynak bulmak Türkiye açısından daha zor bir hale gelmiş, ayrıca daha yüksek faiz oranları ile kaynak kullanma durumu oluşmuştur. Bunun yanında Türkiye, yabancı yatırımcılar açısından yatırım yapmak için daha yüksek riske sahip bir ülke konumuna gelmiştir.

3.2.3.6. IMF'nin Krizdeki Rolü

2000 yılı boyunca uygulanan istikrar programı krizlerin de yaratıcısı olmuştur. Türkiye'nin yaşadığı bu süreç küresel aktörlerin nasıl bir krize neden olabileceğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. 1999 yılında uygulamaya konan istikrar programının tipik özelliği, makro ekonomide başlangıç aşamasında genişletici, daha sonraki aşamalarda ise daraltıcı etkiler yaratan bir IMF programı olmasıdır. Burada pasif hale getirilen Merkez Bankası'nın yüksek sermaye girişi yaşandığı takdirde reel faizlerin sıfır düzeyine inmesini engelleyecek bir etkinliğinin kalmaması söz konusudur. Gümrük Birliği sonrasında ithalat üzerinde kontrolünü kaybeden Türkiye ekonomisinde çıpaya bağlı döviz kuru uygulamasının ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açabileceği IMF tarafından bilinmektedir. Fakat aşırı değerlenen ulusal paranın talep genişlemesi yaratarak cari işlem açığı büyük

---

⁴¹⁵ http://www.belgenet.com/eko/22subat01_11.html, 08.12.2003

boyutlara ulaştırabileceği ihtimalini IMF fazla dikkate almamıştır. Böyle bir ortamda sermaye girişlerini kontrol eden yabancı yatırımcıların cari işlem açığının sürdürülmesi üzerinde kötümser beklentiler içine girmeleri ile birlikte ülkeden sermaye çıkışlarının başlaması ve yerli aktörlerin de döviz talep etmeye başlaması ile oluşacak bir finansal kriz olasılığı yine IMF tarafından önemsenmemiştir.

Türkiye’de 1989 yılından itibaren ekonominin yaşadığı genişleme ve daralma sürecinde en büyük etkinin ülkede yerleşik olmayanlar tarafından gerçekleştirilen sermaye girişleri ile oluşturulduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisindeki 1990 ve 1993 yılları arasında yaşanan genişleme döneminde yabancı sermaye girişlerinin GSMH’ya oranı %3.8, büyüme hızı ise %6 olmuştur. İkinci genişleme dönemi olan 1995 ve 1997 yılları arasında ise yabancı sermaye girişinin GSMH’ya oranı %4.8’e, büyüme hızı ise %7.8’e yükselmiştir. Yabancı sermayenin büyük miktarda ülkeden çıktığı 1994 yılında ve girişinin önemli ölçüde azaldığı 1998 yılında ise Türkiye’nin büyüme hızı da azalmıştır. Bu durum Türkiye’nin büyümesini sağlıklı bir temel olan dış kaynak girişine bağlamasının bir sonucudur. 1994 yılında yabancı sermayedeki azalma 19.1 milyar dolar, 1998 yılında ise 7.6 milyar dolar olmuştur. Bu rakamlar ekonomik daralmaya dışsal aktörlerin katkısını göstermektedir. 2000 yılının ilk on ayında yabancı sermaye girişi 15.2 milyar dolar olmuştur. 1999 yılında kamu borçlanmasının ortalama reel faiz oranı %34 iken, bu rakam 2000 yılının ilk 11 ayında %0’a kadar düşmüştür ve 2000 yılının ilk on ayında milli gelir %5.4 kadar artmıştır. Türk Lirasının aşırı değerlenmesinin ve gümrük birliğinin etkilerinin ortaya çıkması ile cari işlemler açığı 7.5 milyar dolara ulaşmıştır.

Diğer taraftan cari işlemler açığının GSMH’ya oranı 1990 yılından itibaren sürdürülemez şekilde artmamış olduğu görülmektedir. İki genişleme döneminde bile bu oran %1.3 ve %1.5 olarak gerçekleşmiş ve karşılanabilir sınırdan oluşmuştur. 1989 ve 1999 yılları arasında birikimli cari açık 14 milyar olmuş, buna karşılık Türkiye’nin dış borçları 42 milyar dolardan 104 milyar dolara yükselmiştir. Dış borçların bu dönemde 60 milyar dolar artmasının nedeni cari işlem açıkları değil daha çok yabancı sermaye girişleridir. Çünkü sermaye girişlerinin büyük kısmı yaklaşık %80-90 kadarı dış borç yaratan türdendir. Bu olayın gelişim süreci sermaye

girişleri, büyüme, cari açık şeklindedir. Türkiye’de büyüme ve makro ekonomik değişimler IMF’nin ve dolayısıyla gelişmiş ülkelerin istekleri doğrultusunda dış etkenlere, diğer bir ifade ile sermaye girişlerine bağlanmıştır. Sermaye hareketleri içinde yer alan sıcak para hareketlerinin 1990-1999 yılları arasında ödemeler dengesine katkısının olumsuz olduğu net bir biçimde görülmektedir. 2000 yılında ise ilk on ayında sermaye girişleri büyük ölçüde artmıştır. Bu girişlerin içinde sıcak para 4.6 milyar dolarla %31’i oluşturmuştur. 17 Kasım 2000’de başlayan finansal kriz sıcak sermaye hareketlerinden meydana gelmiştir. Borsadan çıkışlar, yenilenmeyen kısa vadeli dış krediler ve yerli aktörlerin dolara olan talepleri sebebiyle Merkez Bankası rezervlerinde büyük bir erime yaşanmıştır.

Sonuç olarak Türkiye 1989 yılından itibaren maliye, para ve döviz kuru politikalarından sadece birini kullanmak durumunda bırakılmıştır. Ekonominin gelişimi kısa süreli ve sıcak sermaye giriş ve çıkışlarına bağımlı hale gelmiştir. 2000 yılında uygulanmaya başlanan IMF yönlendirmeli istikrar programı da nominal kur uygulamasını baz aldığı için maliye politikasını etkisiz hale getirmiştir. Yüksek sermaye girişleri nedeniyle para arzı kontrolsüz bir şekilde artmış ve talep genişlemesi yaratmıştır. Talep genişlemesi kur politikası ve serbest dış ticaret uygulaması ile beslenmiştir. Bunun sonucunda da cari açıklar büyük oranda fazlalaşmış ve sıcak para hareketlerini kontrol eden aktörler dış dengesizliğin sürdürülemez boyutlara ulaştığına karar verdikleri an, ülkeden sermaye çıkışı gerçekleşmesi ile birlikte kriz ortaya çıkmıştır. IMF, Türkiye’ye 2000 yılında sorun çözen değil, sorun ve kriz yaratan bir programı uygulamıştır. IMF programının bu boyutlarda krize sebep olabileceği gerçeğini düşünmemiştir. Finansal bunalım ortaya çıktığında ise bunun nedeninin kendisinin uygulattığı program değil, programın öngördüğü yapısal reformlarda oluşan gecikmeler ve doğru politikaları zamanında uygulamayan hükümet olduğunu belirtmiştir. Oysa yapısal reformlarda gecikme ile ortaya çıkan kriz arasında bir nedensellik bağı bulunmamaktadır. Bu gerekçe Türkiye’nin ekonomik ve sosyal alanlarda tamamen IMF kontrolünde olması için öne sürülen bir olgudur.

Son zamanlarda Bretton-Woods kuruluşlarının gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını çözen değil, kendi meydana getirdikleri sorunların sonuçlarını

hafifletmek için uğraşan örgütler haline geldikleri eleştirileri artmaktadır. Örneğin Dünya Bankası yapısal uyum politikaları aracılığıyla önce gelir dağılımını bozmakta ve yoksulluğun artmasına neden olmakta, sonra da yoksulluğu önleme programlarını uygulamaya koymakta ve bu programlara kaynak ayırmaktadır. Sermaye hareketlerini serbestleştiren Asya ülkelerinde kriz yaşanması üzerine IMF krizi daha da derinleştiren bir istikrar programı uygulanması konusunda ısrar etmiştir. Bu sefer de Türkiye’de büyük boyutlu dış açık yaratarak finansal kriz oluşmasına neden olmuş ve kendi yarattığı krize karşı yeni reçeteler oluşturarak 2000 yılını bitirmiştir.

6 Aralık 2000 tarihinde yapılan basın toplantısında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, mevduat garanti sistemine ek olarak bankacılık sektörüne açılan kredilerin de hükümet garantisi kapsamında olduğunu açıklamıştır. Daha sonra Hazine Müsteşarı ve Merkez Bankası Başkanı devletin üstlendiği bu güvence genişlemesinin aslında Türkiye’deki bankalara kredi veren yabancı bankaları kapsadığını açıklamışlardır. IMF’nin Avrupa Bölge Direktörü Deppler ise Türkiye’de vergi veren vatandaşların ödeyeceği bu yeni verginin gerekçelerini açıklamaya çalışmıştır. Böylece özel bankaların tüm yükümlülükleri devlet tarafından üstlenilmiştir. Bunun anlamı batılı bankaların Türkiye’den alacaklarının devlet garantisi altına alınmış olmasıdır. Uluslararası bankaların 1997 yılı öncesinde Asya ülkelerinin banka ve finans kuruluşlarına aşırı kredi vermesi ahlaki risk davranışını içermektedir. Kredi veren kuruluşların geleneksel risk analizlerini göz önüne almadıkları ve her şekilde sonunda Asya devletlerinin bu kredi yükümlülüklerini üstlenerek ödeyeceklerini düşündükleri Asya krizi sonrasında sıkça dile getirilen bir eleştiridir. Uluslararası bankalar buna güvenerek Asya ülkelerine aşırı kredi vermiş ve dolayısıyla Asya krizinin oluşmasına katkı yapmışlardır. Aynı süreç Türkiye’de de yaşanmıştır. Ekonomide bir sorun çıkması durumunda bile alacaklarının devlet tarafından ödeneceğini düşünen batılı bankalar Türk bankalarına risk analizlerini göz önüne almadan sorumsuzca aşırı miktarda borç vermişlerdir. Nitekim yabancı bankaların düşüncesi doğrulanmış, 6 Aralık 2000 tarihinde Türkiye’ye, verilecek IMF yardımının bir şartı olarak batılı bankaların Türkiye

bankalarından alacaklarının resmi devlet güvencesi kapsamına alınması kabul ettirilmiştir.⁴¹⁶

3.2.3.7. Şubat 2001 Krizinin Öncü Göstergesi: Kasım 2000 Krizi

Kasım 2000 tarihinde Türkiye’de yaşanan krizin temelinde bankacılık sektörü bulunmaktadır. Yukarıda bahsedilen tüm gelişmelere ek olarak esas itibariyle bankacılık kesiminin yıl sonu açık pozisyonlarını kapatmaya çalışması dövize olan talebi artırmıştır. Yabancı bankalar ise yıl sonu hesaplarını kapatmaya çalışmıştır. Dolayısıyla yabancı bankaların da döviz talebi yükselmiştir. Bunun sonucunda faiz oranları yükselmeye başlamıştır. Tüm bunlara ek olarak bankacılık sektörü ile ilgili düzenlemelerin hızla gerçekleştirileceği beklentisi yaygınlık kazanmıştır.

İlk başta sadece yıl sonu hesaplarını kapatmak amacıyla piyasadan çekilmeye başlayan yabancı bankalar, bazı bankaların TMSF’na devredileceği söylentilerinin yayılması, bazı bankaların birbirlerine kredi vermemeye başlaması, bankaların likidite gereksiniminin hızla artması ve dolayısıyla yüksek faizle bu likidite ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaları sonucunda döviz taleplerini artırarak hazine kağıtlarını büyük bir hızla ellerinden çıkarmış ve Türkiye’den büyük miktarda sermaye çıkışı gerçekleştirmiştir.⁴¹⁷

Türkiye’de bazı bankalara el konulacağı beklentisi sebebiyle ortaya çıkan panik havası sonucunda 22 Kasım 2000 tarihinde bankalararası piyasalarda ortalama gecelik faiz oranı %110.8’e yükselmiş, en yüksek değer olarak da %210’a çıkmıştır. 15 Kasım 2000 tarihinde 13 bin 256 seviyesinde olan İMKB 100 endeksi 4 Aralık 2000 tarihine gelindiğinde 7 bin 329 puana düşmüştür. Kasım ayında yaşanan aşırı döviz talebi ile birlikte 17 Kasım 2000 tarihinde TCMB’nın rezervleri 24 milyar dolar iken bu rakam 1 Aralık 2000’de 18 milyar dolara düşmüştür.⁴¹⁸ Merkez Bankası rezervlerindeki yaklaşık 6 milyar dolarlık erime ile birlikte Kasım ayı

⁴¹⁶ Korkut BORATAV, “Finansal Kriz IMF’nin Eseridir”, http://www.bilkent.edu.tr/%/Eyeldanbs/Yazilar_Uye/Boratav_IMF.html, 20.11.2003

⁴¹⁷ EROĞLU ve ALBENİ, s. 209, 210.

⁴¹⁸ Bülent GÜLOĞLU, “İstikrar Programından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri)”, <http://www.econturk.org/Turkiyeeconomisi/bulent1.pdf>, 09.12.2003

ortalarından beri devam eden ekonomideki panik havası finansal bir krize dönüşmüştür.⁴¹⁹

Türkiye’de Kasım 2000’de dövize olan spekülâtif saldırı nedeniyle yaşadığı finansal kriz sonrasında, TCMB’sı programda ilan edilen döviz kuru oranını çok yüksek bir maliyetle savunabilmiştir. Fakat daha sonra ortaya çıkabilecek benzer bir saldırıyı karşılama gücünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Nitekim bu saldırı Şubat 2001’de gerçekleşmiştir.⁴²⁰ Kasım 2000’de yaşanan kriz, nominal kur çıpasına bağlı döviz kuru politikasının programın öngördüğü Temmuz 2001 tarihine kadar sürdürülebileceği inancını zayıflatmıştır.⁴²¹

Kasım 2000’de ortaya çıkan kriz hakkında iktisatçıların görüşleri farklılık göstermektedir. Ercan Kumcu, Asaf Savaş Akat, Fatih Özatay, Taner Berksoy ve Mahfi Eğilmez Kasım 2000 krizinin bir likidite krizi olduğu görüşündedirler. Bu çerçevede Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu ve Asaf Savaş Akat likidite krizini oluşturan ana sebebin bankaların yeni düzenlemelere çok hızlı bir biçimde uymaya zorlanması olduğunu düşünmektedirler. Ercan Kumcu ve Asaf Savaş Akat TCMB’sının krize yanlış teşhis koyduğunu ve dolayısıyla yanlış tedavi uyguladığını belirtmektedirler. Mahfi Eğilmez krizin çıkmasında IMF’nin uygulattığı yanlış ekonomi politikalarının bulunduğunu, TCMB’sının geç uygulamaya başladığı tedaviyi IMF’nin durdurarak hata yaptığını ve sorumluluğun büyük kısmının IMF’de olduğunu vurgulamaktadır. Bu iktisatçıların ortak görüşü TCMB’sının ilk gün uyguladığı piyasaya likidite verme işlemine devam etmesi gerektiğidir. Piyasaya likidite sağlama uygulamasına devam edilmiş olsaydı, krizin büyük boyutlara ulaşmayacağını, dolayısıyla da Şubat 2001’deki krizin oluşmayacağını ileri sürmektedirler.

---

⁴¹⁹ Halil SEYİDOĞLU, “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, s. 149,

http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/cilt_4_sayi_2/M00091.pdf, 21.11.2003

⁴²⁰ Ercan UYGUR, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No: 2001/1,

<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf>, 09.12.2003

⁴²¹ M. Tuba ONGUN, “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”,

<http://www.dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/3201.pdf>, 21.11.2003

Diğer yandan Deniz Gökçe, krizin likidite krizine dönüşmesindeki temel nedenin hükümetin yapısal reformları gerçekleştirmekte geç kalmasını görmektedir. Bu durumun piyasa beklentilerini negatif yönde etkilediğini ve dolayısıyla bir likidite krizini meydana getirdiğini belirtmektedir. Korkut Boratav yaşanan finansal krizin IMF'nin uygulattığı döviz çıpasına dayalı istikrar programının kaçınılmaz bir sonucu olduğu görüşündedir. Türkiye'nin ödemeler dengesi probleminin olmadığı bir ortamda bu programın uygulanmasını büyük bir yanlış olarak ifade etmektedir.

IMF'nin birinci başkan yardımcısı Stanley Fischer ise krizin döviz çıpası uygulamasının meydana getirdiği cari açık genişlemesinden kaynaklandığı görüşündedir. Bu durumun ekonomide panik havası yaratarak döviz spekülasyonuna saldırıyı başlattığını ifade etmiştir. Bu görüşe göre piyasaya ek likidite verilmesi krizi durdurmaktan çok büyütecektir. Rudiger Dornbush, krizin kötü durumda olan bankalar sebebiyle ortaya çıktığı görüşündedir. Dünya Bankası Türkiye Temsilcisi Ajay Chhibber ise krizin gerisindeki temel neden olarak, 1990'lı yıllarda gerekli yasal düzenlemeler yapılmadan sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasını görmektedir. Ayrıca krizi oluşturan tek bir neden olmadığını, yukarıda sayılan tüm etkenlerin birleşerek krizi yarattıklarını vurgulamaktadır.

Bu değişik görüşlerin hepsinin üzerinde uzlaştığı ortak noktalar ise şunlardır: İlk olarak kriz bir likidite krizidir. Likiditeye sahip olanlar döviz talep etmemişlerdir. Yıl sonunda meydana gelen döviz talebindeki yükselme bir likidite sıkışıklığı yaratmış ve sonuç olarak döviz talebi çok büyük ölçüde artmıştır. Krizin en fazla kendisini hissettirdiği zamanlarda bile gerçek kişilerin döviz taleplerinde bir yükselme olamamıştır. Likidite krizini yaratan temel neden bankalarla ilgili yeni düzenlemelerin çok kısa bir sürede gerçekleştirileceğine ilişkin bir beklentinin yayılmasıdır. Krizin nedenleri kamu otoriteleri tarafından yanlış tanımlanmış ve yanlış tedavi uygulanmıştır. Krizden çıkmak için uygulanan yanlış politikalar nedeniyle faiz oranları daha makul bir düzeyde dengeye gelebilecekken çok yüksek düzeylere çıkmıştır.⁴²²

---

⁴²² http://www.mahfi gilmez.nom.tr/kose_1.htm, 13.11.2003

3.2.3.8. Şubat 2001 Krizi

Türkiye Kasım krizinden tam üç ay sonra 19 Şubat 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanan bir siyasi gerginlik nedeniyle ikinci bir spekülasyon atakla karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişme beraberinde döviz krizini getirmiştir. 21 Şubat 2001 tarihinde bankalararası para piyasasında gecelik faiz oranı %6200'e kadar yükselmiş ve ortalama olarak %4018.6 olarak gerçekleşmiştir. 16 Şubat 2001 tarihinde 27.94 milyar dolar olan TCMB'si döviz rezervi 23 Şubat 2001'de 22.58 milyar dolara gerilemiştir. Merkez Bankası'nın rezerv kaybı 5.36 milyar dolar olmuştur. Kasım 2000'de yaşanan krizde dövizdeki spekülasyon saldırı daha çok yabancı yatırımcılardan gelmiş ve yabancı yatırımcılarla sınırlı kalmıştır. Fakat Şubat 2001'de yerli yatırımcılar ve özellikle bankalar dövizde aşırı talepte bulunmuşlardır. Dövizdeki spekülasyon talep karşılanamayacak boyuta ulaştığı için TCMB'si 22 Şubat'ta döviz kurunu dalgalanmaya bırakmıştır. Bu gelişmenin ardından 19 Şubat'ta 1 ABD dolarının piyasa satış kuru 686.500 TL iken, 23 Şubat'ta bu rakam 920.000TL, 28 Şubat'ta ise 960.000TL olmuştur. On günlük bu süre içinde gerçekleşen kur artışı %40 dolayındadır.⁴²³ Dövizdeki spekülasyon saldırıları ve ülkeden hızla sermaye çıkışı sonucunda IMF destekli Enflasyonu Düşürme Programı uygulamasına son verilmiş, yine IMF'nin önerdiği dalgalı kur sistemini uygulayan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlamıştır.⁴²⁴

Kasım 2000 ve ardından Şubat 2001 krizleri zaten sorunları bulunan Türk bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Bankalar Şubat'ta hem faiz oranlarındaki artıştan hem de Türk Lirasında yaşanan devalüasyondan negatif yönde etkilenmiş ve ciddi kayıplara uğramışlardır. Bu durum bankacılık sektörünün hızlı bir şekilde yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiştir.

---

⁴²³ Ercan UYGUR, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No: 2001/1,

<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf>, 09.12.2003

⁴²⁴ Yılmaz AKYÜZ ve Korkut BORATAV, "The Making of the Turkish Financial Crisis", World Development, Volume 31, Issue 9, September 2003,

http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&aset=W-WA-A-A-AUUU-MsSAYZW-UUA-AUZECAEYU-AAABBDEAC-CZAW-U&_rdoc=167&fmt=full&udi=B6VC6-49202J6-2&_coverDate=09%2F30%2F2003&_cdi=5946&_orig=search&_st=13&_sort=d&view=c&_acct=C000041639&_version=1&_urlVersion=0&_userid=746176&md5=af38d6f872140c11e5bb402f79566188, 20.11.2003

Şubat 2001 krizinden reel sektör de büyük ölçüde etkilenmiştir. Faiz oranlarının çok fazla yükselmesi ile birlikte reel sektöre kaynak aktarımı durmuştur. Ekonomideki belirsizlik ortamı yatırımları engellemiştir. Bunun yanında iç talepte daralma yaşanmış, döviz üzerinden borçlanan bir çok firma iflas tehlikesi ile yüz yüze gelmiştir.⁴²⁵

Bu gelişmelerin ardından başbakan Bülent Ecevit, uluslararası finans kuruluşlarının Türkiye ekonomisini daha yakından gözlemlemek istemelerinin bir sonucu olarak Dünya Bankası başkan yardımcılarında Kemal Derviş'i Türkiye'ye davet etmiştir. Derviş ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak atanmıştır. Böyle bir gelişmenin altındaki temel neden Türkiye'nin uygulayacağı yeni istikrar programında uluslararası finansal kuruluşlar ile sıkı işbirliği içinde yürütmek istemesidir. Kemal Derviş'in ekonomi bakanı olmasının ardından yapısal reformlara dair 15 yasa çıkarılması kararlaştırılmıştır.⁴²⁶ Bu reformlar bilindiği gibi Türkiye'nin küreselleşmeye uyum sağlamasına yönelik reformlardır. Başka bir deyişle ekonomik kriz yaşansa bile IMF hedefinden asla sapmamaktadır. Ülkeler kriz yaşayabilir, ülkelerin ekonomileri bozulabilir, uyguladıkları programlar değişebilir fakat IMF için bunların bir önemi yoktur. IMF için önemli olan yükselen bir piyasa konumundaki Türkiye'ye küreselleşme sürecine uyumunu sağlayacak dönüşümü tamamlamak, böylelikle G.Ü.'ler ve yabancı sermaye için karlı bir pazar oluşturmaktır.

Şubat 2001 krizinden sonra Türkiye ile IMF'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı isimli yeni bir anlaşma yapmasının ardından, IMF İcra Direktörleri Kurulu 15 Mayıs 2001'de Türkiye'nin stand-by anlaşmasını 8 milyar dolarlık ek bir kredi ile destekleme kararı almıştır.⁴²⁷

---

⁴²⁵ Halil SEYİDOĞLU, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", s. 149,

http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/cilt_4_sayi_2/M00091.pdf, 21.11.2003

⁴²⁶ EROĞLU ve ALBENİ, s. 214, 215.

⁴²⁷ Halil SEYİDOĞLU, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", s. 150.

http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/cilt_4_sayi_2/M00091.pdf, 21.11.2003

3.2.4. Çözüm Perspektifi

Şubat 2001'de Türkiye'de yaşanan kriz tamamen bir döviz krizidir. Cari işlemler açığının büyük boyutlara ulaşması döviz krizini yaratan temel etkenlerden biri olmuştur. Dornbush, döviz kuruna dayalı istikrar programlarının üç aşamadan oluştuğunu belirtmektedir. İlk aşamada döviz kurundaki istikrar ekonomide genel bir rahatlama ve genişleme etkisi meydana getirir ve ekonomide genel bir istikrar sağlanır. İkinci aşamada ulusal para reel olarak değerlendirilir. Bu durumun giderek daha çok farkına varılır fakat bu gelişme ile ilgili bir değişiklik yapılmaz. Üçüncü ve aynı zamanda son aşamada ise artık bir şey yapmak için çok geç kalınmıştır. Paranın aşırı değer kazanması yüksek oranlı bir devalüasyonu kaçınılmaz hale getirir. Fakat uygulanan politika buna izin vermez. Koşullar bu şekilde devam ederken bir süre daha geçer ve ardından döviz krizi ortaya çıkar. Dornbush bu görüşünü ifade ettikten sonra sırasıyla, Asya, Rusya, Brezilya ve Türkiye krizleri yaşanmıştır. Bu ülkelerin tamamında krizin gelişim süreci Dornbush'un görüşlerine uymaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'nin uyguladığı Enflasyonu Düşürme Programı'nda önemli bir payı bulunan Stanley Fischer, 1988 yılında döviz krizine dair görüşlerini açıklamıştır. Fischer'a göre döviz krizinin en önemli öncü göstergesi cari işlemler açığıdır. Bu görüşe göre cari işlemler açığı fazlalaşırsa veya yüksek dış borç geri ödemesi gerçekleştiren bir ülkede cari işlem fazla vermezse devalüasyon gerçekleşebilir ve kriz ortaya çıkabilir. Fischer, Türkiye'deki Kasım 2000 krizine bankacılık sektörü ile birlikte cari işlem açığının neden olduğunu açıklamıştır.

Yukarıda sayılan gelişmekte olan ülkelerin tamamında IMF yönlendirmeli sabit döviz kuru politikası uygulamış ve bu programların tümü kriz ile sonuçlanmıştır. Bu gelişmelerin ardından IMF yönlendirmeli istikrar programlarının başarısı daha çok sorgulanmaya başlamıştır. Küresel bir aktör konumunda olan IMF'nin krizlerin oluşumuna katkısı hakkında önemli soru işaretleri oluşmuştur. Asya krizinden sonra dalgalı döviz kuru politikası uygulayan Asya ülkeleri krizden kurtulabilmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren döviz kurunu çıpa olarak kullanan programların genel olarak başarılı sonuçlanmadığı kabul edilmeye başlanmıştır. Özellikle sorunlu bankacılık sektörüne sahip ve kamu kesimi açıkları fazla olan ülkelerde bu programların başarılı olma ihtimali çok düşüktür, tersine bir krizle

sonuçlanma riski çok yüksektir. Peki, IMF Türkiye'nin sorunlu bir bankacılık sektörü ve kamu kesimi olmasına rağmen niçin döviz çıpasına bağlı bir programı uygulanmasında ısrar etmiştir? 2000 yılının ortalarında programın öngördüğü enflasyon ve cari açık hedefinin gerçekleşmeyeceği ortaya çıktığı halde neden IMF yıl ortasında müdahale etmemiştir? Bu sorular kriz sonrasında önemli soru işaretleri olarak ortaya çıkmış ve IMF'nin uygulattığı istikrar programlarına olan güven gittikçe azalmıştır.

Diğer taraftan Dornbush ve IMF için çalışmalarda bulunan Eichengreen ve Masson gibi iktisatçılar, kur çıpası temelli istikrar programlarının kısa süreli olması gerektiğini ve çıpa uygulamasının bırakılacağı bir çıkış stratejisi oluşturulması gerektiğini açıklamışlardır. Türkiye'de döviz çıpasından çıkış tarihi Temmuz 2001 olarak belirlenmiştir. Fakat 2000 yılının sonbaharında bu sürenin Temmuz 2001'e kadar uzamayacağı belli olmuştur. Eichengreen ve Masson'a göre kur çıpasından çıkmak için programın kredibilitesinin azalmasını beklememek gereklidir. Tam tersine döviz çıpasından çıkış dış kaynak girişinin en fazla olduğu programın en güçlü döneminde gerçekleştirilmelidir. Fakat Türkiye bunu yapmamıştır. Aksine programa duyulan güvenin giderek azalmasını göz ardı etmiş ve dalgalı kur uygulamasına ancak finansal kriz sonrasında geçmiştir. Türkiye'de yaşanan kriz ele alındığında, ortaya çıkan bir diğer önemli nokta da yabancı yatırımcıların cari işlem açığının sürdürülemez boyuta ulaştığını düşünmeleridir. Nitekim, Merrill Lynch, Ocak 2001'de bu durumu yabancı yatırımcılara hazırladığı bir raporla açıklamış ve Türkiye tahvillerini azaltmalarını ve tamamen elden çıkarmalarını tavsiye etmiştir. Dolayısıyla yabancı yatırımcıların ve IMF üst yönetiminin Türkiye'de Şubat 2001'de yaşanan krizi bekledikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.⁴²⁸

Kriz sonrasında, Türkiye'nin uygulamaya başladığı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, IMF'nin önerdiği tipik istikrar programlarından birisidir. Bilindiği gibi geleneksel IMF programları ekonominin daralmasını öngörmektedir. Bu programların tipik özelliği cari işlem açığını gidermek ve aşırı döviz talebini ortadan

---

⁴²⁸ Ercan UYGUR, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No: 2001/1, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf>, 09.12.2003

kaldırmak amacıyla sıkı para ve maliye uygulamalarıdır. Fakat kriz yaşayan ekonomilerde kriz nedeniyle gerileyen reel kesim bu talep daraltıcı politikalarla daha da gerilemektedir. İşsizlik oranları artmakta ve beklenen ihracat artışları ise reel kesimde yaşanan daralma nedeniyle gerçekleşmemektedir.

IMF'nin kriz sonrası uygulanacak politika yaklaşımı sıkı maliye ve para politikasını ve yüksek faizin gerekli olduğudur. Bu politikaların iç talepte gerileme ve ekonomide daralma yaratacağı kabul edilmektedir. IMF'ye göre dış dengeyi sağlamak için iç talebi kısmak gerekmektedir. Bu görüşe göre kriz yaşayan bir ülkede daraltıcı politikalar uygulanmazsa dış dengeyi sağlama görevi sadece döviz kuruna kalacak bu da kurun çok hızlı yükselmesi anlamına gelecektir. Dolayısıyla ülke devalüasyon-enflasyon sarmalına girebilecektir. IMF'nin bu görüşünün temeli Polak modeline dayanmakta ve son dönemdeki Mundell-Fleming modelini temel almaktadır. Nitekim IMF Asya krizi sonrasında Asya ülkelerine bu modeli uygulamıştır ve Türkiye'ye sunduğu Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı da aynı içeriğe sahiptir. Asya ülkeleri deneyimine bakıldığında sıkı maliye ve para politikası uygulamalarına rağmen özellikle Endonezya, Kore ve Tayland'da döviz kurunun da yüksek oranda arttığı görülmüştür. Bu durum IMF'nin öne sürdüğü görüşlerin gerçekleşmediğini kanıtlamıştır. Diğer bir deyişle faiz ve kur artışı arasında ters yönlü bir nedensel ilişki olduğunu öne süren geleneksel IMF görüşü ile gerçek hayattaki gelişmeler bağdaşmamıştır.

Diğer bir kriz yaklaşımı P. Krugman, J. Sachs ve J. Stiglitz tarafından geliştirilmiştir. Bu iktisatçılar kriz yaşandığı zaman para ve maliye politikalarının gevşetilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Buna ek olarak reel faiz oranlarının azaltılması gerektiğini vurgulamışlardır. Kriz sonrasında zaten daralma içine girmiş olan ekonominin, sıkı para ve maliye politikası uygulaması ve faizlerin yükseltilmesi ile daha da daralacağını, krizin daha fazla derinleşeceğini ve süresinin uzayacağını vurgulamışlardır. Para ve maliye politikasının kriz sonrasında gevşetilmesi gerektiğine kanıt olarak ABD Merkez Bankasının (FED) politika uygulamalarını göstermişlerdir. FED ekonominin gerilediği her durumda gevşek para ve maliye politikası uygulamakta ve faiz oranlarını düşürmektedir. Kriz sonrasında Asya ülkelerine uygulatılan politikalar, ABD'nin bu koşullarda uyguladığı politikaların

tam tersidir. IMF'nin gelişmiş ülkelerde uygulansa çok fazla eleştiri alacak olan ve gelişmiş ülkelerde tam tersi uygulanan bu politikaları, neden gelişmekte olan ülkelere uygulamakta olduğu sorusu ön plana çıkmaktadır.⁴²⁹

14 Nisan 2001 günü ekonomiden sorumlu devlet bakanı Kemal Derviş tarafından açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının (GEGP) önceliği makro ekonomik dengelerin yeniden sağlanmasıdır. Bu çerçevede Avrupa Birliği'ne tam üyelik görüşü doğrultusunda Türkiye'nin kronik enflasyon sorununu çözmek, kamu kesimi dengesinin sağlanması ve istikrarlı bir sürdürülebilir büyüme gerçekleştirilmesi temel hedeflerdir. Diğer bir deyişle Türkiye'nin uzun dönemli yapısal dönüşümünün tamamlanması öngörülmektedir.⁴³⁰ Sonuç olarak, Türkiye küresel güçlerin istediği doğrultuda değişmeye devam etmektedir.

GEGP, 3 yıllık uygulama süresi olan bir programdır. GEGP'nin, kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara ulaşmasını engellemek ve gidermek amacına yönelik olarak hazırlandığı açıklanmıştır. IMF ve Dünya Bankası tarafından programın ilk yılı için sağlanacak kredinin 15.7 milyar dolar olduğu belirtilmiştir. Programın öngördüğü yapısal reformlar Türkiye'nin küreselleşme sürecine daha fazla uyum sağlamasına yöneliktir. Bu sayede Türkiye'nin daha hızlı büyüyeceği ve gelişeceği ileri sürülmektedir. Fakat gerçekte GEGP, ilk önce parasal sermayenin krizden çıkmasını sağlamaya yönelik bir programdır.⁴³¹

Türkiye'de şu anda uygulanmakta olan dalgalı kur politikası doğru bir seçimdir. Bu politika yeni krizlere karşı belirli ölçüde engelleyici görev görmektedir. Ayrıca ülkeye spekülasyon amaçlı sıcak paranın büyük boyutlarda girişini engellemektedir. Bunun yanında siyasi hayatta her hangi bir gerginlik olduğunda, bu durum döviz kurlarına yansımakta ve siyasetçilere bir uyarı göstergesi görevi görmektedir. Bundan sonra yeni krizlerle karşılaşmamak için Türkiye'nin özellikle iç borç stokunu azalması gerekmektedir. Bunun için de hedeflenen faiz dışı fazla

---

⁴²⁹ Ercan UYGUR, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve Şubat 2001 Krizleri", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni No: 2001/1,

<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf>, 09.12.2003

⁴³⁰ EROĞLU ve ALBENİ, S. 218.

⁴³¹ M. Tuba ONGUN, "İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme",

<http://www.dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/3201.pdf>, 21.11.2003

rakamının yakalanmasına yönelik kamu harcamalarındaki tasarruf tedbirlerine uyulması büyük öneme sahiptir.⁴³²

Türkiye’de makro istikrarı sağlamak için, Türk bankacılık sektörünün sorunları bir an önce giderilmelidir. Bilindiği gibi bankalar hem finansal hem de reel sektörü doğrudan etkileyerek tüm ülke ekonomisini etkilemektedirler.

Türkiye’de uygulanacak olan istikrar programlarının ülkedeki tüm sosyal kesimlerin desteği alınması ve kamuoyunun bu programlara güven duymasının sağlanması da şarttır. Bu programlar şeffaf olmalı ve kamuoyuna açıklanmalıdır. Ayrıca bankacılık sektöründeki asimetrik bilgi ve ahlaki risk problemlerini giderecek tedbirler alınmalıdır.⁴³³ Buna ek olarak Türk bankacılık sektörünün en önemli problemlerinden biri olan zayıf özkaynak yapısı güçlendirilmelidir. Diğer taraftan finans sektörünün gerekli hukuki altyapısı oluşturulmalıdır. Yine bankalara yönelik olarak banka denetim ve düzenlemeler zamanında ve doğru olarak gerçekleştirilmelidir. Dolayısıyla BDDK üzerine düşen görevi tam anlamıyla yapmalıdır.⁴³⁴

Türkiye 1980’li yıllarda başladığı dış ticaretin serbestleşmesine yönelik küreselleşme eğilimini büyük ölçüde tamamlamıştır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi ile bilindiği gibi ihracat özendirilmiştir. Bu sürecin sonunda içe dönük bir ekonomiden dışa dönük bir ekonomiye diğer bir deyişle dış ticaret rejimi dünya ekonomisine uyum sağlamış bir yapıya kavuşmuştur. Türkiye 1980’li yıllardan itibaren ihracatı özendirirken diğer taraftan kamu kesiminin iktisadi hayattaki ağırlığını azaltmaya çalışmıştır. Bu amaca yönelik olarak dışsal aktörlerin de istekleri doğrultusunda özelleştirme uygulamaları başlamıştır. Fakat öngörülen özelleştirme hedefleri tam anlamıyla gerçekleşmemiştir.

---

⁴³² Yaşar ERDİNÇ, “Kriz Dinamikleri ve Yapıcı Yıkım”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, s. 700.

⁴³³ Ömer Faruk ÇOLAK, Hakan N. ARDOR, Mengü Tunçay, “Finansal Kriz ve Bankalar: Türkiye’de 2000 ve 2001 Krizleri Örneği”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, s. 710.

⁴³⁴ Cevat GERNİ ve S. Yılmaz KUŞKAY, “Geçiş Ekonomilerinde Makroekonomik İstikrar ve Kriz Sonrası Türkiye İçin Dersler”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, s. 909.

Bu dönemden itibaren kamu açıkları daha çok Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilmiştir. Bu durum ise enflasyon oranlarını yükseltmiştir. Ayrıca kamu açıklarının finansmanında iç borçlanma tercih edilmiştir. Bunun sonucunda iç borçlar büyük boyutlara ulaşmıştır. Kamunun kaynak talebi hem faiz oranlarının düşürülmesini engellemiş hem de özel kesim yatırımlarını negatif yönde etkilemiştir. Bunlara ek olarak büyük boyutlara ulaşan iç ve dış borç faiz ödemeleri kamu kesimi borçlanma gereksinimini artırmış ve yeni borçlanmalara neden olmuştur. Yurtiçi tasarrufların kamu kesimi finansman ihtiyacını karşılamaması sebebiyle hükümet sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları tamamen kaldırmış ve böylece bu ihtiyacın kısa süreli sermaye girişleri aracılığıyla karşılanması amaçlanmıştır.

Yabancı sermayeyi çekebilmek içinde faiz oranları çok yüksek düzeylerde tutulmuştur. Fakat bu gelişmenin bir diğer sonucu ulusal paranın aşırı değerlenmesi olmuştur. Nitekim bu süreç 2000 ve 2001 krizlerinin oluşumunda kendini göstermiştir. Ulusal paranın aşırı değerlenmesi ithalatı artırırken ihracat sınırlı oranda artmış ve sonuçta cari işlemler açığı giderek genişlemiştir. Tüm bu yaşanan süreç, küreselleşmenin Türkiye ekonomisine vaat ettiği faydaları sağlayamadığını göstermektedir. Aksine Türkiye küreselleşmenin getirdiği tehlikelerle Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yüz yüze gelmiştir. Yukarıda bahsedilen ekonomik durum krizlerin oluşması için bir altyapı oluşturmuştur.

Türkiye’nin ekonomik istikrarı sağlamak için iyi düzenlemiş ve güçlü bir finansal sektöre ihtiyacı bulunmaktadır. Bu amaca yönelik güçlü finansal sistem için gereken yapısal değişiklikleri gerçekleştirmelidir. Sağlıklı kurumları desteklemeli, sisteme zarar veren kurumlara zamanında müdahale etmelidir.⁴³⁵

Türkiye 2000 ve 2001 krizleri zayıf işleyen ve iyi düzenlenmemiş bankacılık sektörünün ortaya çıkardığı krizler özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin yaşadığı son finansal krizler ışığında yükselen piyasalarda iyi işleyen bir bankacılık sektörünün makro ekonomik istikrar ve sürdürülebilir ekonomik büyüme

---

⁴³⁵ YAY, “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, s. 1247.

için önemi ortaya çıkmıştır. Türkiye bu yöndeki çalışmalarını bir an önce tamamlamalıdır.⁴³⁶

IMF istikrar programlarında daha çok ödemeler dengesinin sağlanması üzerine yoğunlaşmakta, uzun dönemli ekonomik büyümeyi dikkate almamaktadır. IMF için önemli olan üye ülkenin dış borçlanmasının sürdürülebilmesidir. Sürdürülebilirlikle kastedilen olgu, ihracattan elde edilen gelirlerin ithalatı kısıtlamadan dış borcu ödeyebilme gücüdür. Diğer bir deyişle dış borca ödenen faiz oranları ihracatın reel büyüme oranından fazla olmamalıdır.⁴³⁷ IMF'nin temel önceliği borç veren ülkelerin çıkarlarının korunması ve sağladıkları faydanın devam ettirilmesidir. Borçlu olan ülkelerin çıkarları ikinci plandadır. IMF'nin programlarının uygulattığı deflasyonist politikalar ülkelerin mevcut üretim ve yatırımına zarar vermektedir. Bu süreç sosyo-ekonomik altyapı ve istikrarın giderek kötüleşmesine yol açmaktadır. Ayrıca ülkelerin geleceği açısından yaşamsal önem taşıyan büyüme amacı göz ardı edilmektedir.⁴³⁸

Yeni krizler yaşamamak için güçlü ve istikrarlı makro ekonomi politikaları uygulamanın yanında, piyasaların güvenini sağlamak da çok önemlidir. Türkiye büyüme ve istikrar hedefine yönelik olarak evrensel ekonomi kurallarını kendi ülke yapısına uyumlayarak uygulamalı ve içselleştirmelidir. Bu sürecin zaman alması doğaldır. Bu çerçevede ülke gerçeklerine dayalı yerel politikalar hayata geçirilmelidir. Ve tabi ki uygulanan ekonomi programlarının toplumun tüm kesimlerince desteklenmesi gerekmektedir.⁴³⁹ Türkiye ekonomisinin yapısal sorunları bir an önce çözümlenmelidir. IMF'nin tek tip standart programları yerine yapısal sorunların giderilmesinde ülke koşullarına uygun bir içeriğe sahip ekonomi politikaları uygulamalıdır.

---

⁴³⁶ C.Emre ALPER ve Ziya ÖNİŞ, "The Turkish Banking System, Financial Crises and the IMF in the Age of Capital Account Liberalization: A Political Economy Perspective", <http://home.ku.edu.tr/~zonis/summer2003/bank.PDF>, 04.12.2003

⁴³⁷ Ben FINE, "Birleşme ve Konsensus: İstikrar, Yoksulluk ve Büyümenin Politik Ekonomisi", Der. Ahmet Haşim KÖSE, Fikret ŞENSES, Erinç YELDAN, **İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 91.

⁴³⁸ Ben FINE, "Birleşme ve Konsensus: İstikrar, Yoksulluk ve Büyümenin Politik Ekonomisi", Der. Ahmet Haşim KÖSE, Fikret ŞENSES, Erinç YELDAN, **İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 99.

⁴³⁹ ERGİ, "Dünya'da ve Türkiye'de Krizin Anatomisi", s. 955.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma da ekonomik krizlerde küresel güçlerin doğrudan ve dolaylı etkileri araştırılmış ve rolleri açıklanmaya çalışılmıştır. Küreselleşme, kendi içinde hem faydalar hem de tehditler içeren bir süreçken, Merkez ülkeleri tarafından Çevre ülkelerine sanki tek boyutlu bir olgu gibi sunulmakta ve getireceği öne sürülen faydalar ön plana çıkartılmaktadır.

Oysa küreselleşme sürecinin hız kazandığı son yirmi yılda dünyada yaşanan gelişmeler bunun tam tersi bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme ile dünya ölçeğinde küresel finansal krizler yaşanmaya başlamıştır. Bu krizlerin neredeyse tamamına yakını gelişmekte olan ülkelerde yani Çevre ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Latin Amerika, Doğu Asya, Rusya ve Türkiye Kasım 2000, Şubat 2001 krizleri bunun en açık örnekleridir. Küreselleşme süreci Merkez ülkeleri ve onların uzantısı konumunda olan ÇUŞ'ler ve IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar tarafından şekillendirilmektedir. Bu bağlamda son yıllarda yaşanan finansal krizlerle birlikte özellikle IMF'nin hangi amaca hizmet ettiği ve bu krizlere katkısı sorgulanmaya başlamıştır.

Küreselleşmenin doğrudan aktörleri olan uluslararası kuruluşların ülkelerin içsel ve dışsal değişkenlerine bire bir etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmada bu etkilerin neler olduğu ve nasıl geliştiği sorusuna cevap aranmıştır. Diğer taraftan krizlerin küresel güçlerinin toplumsal dinamikler, ekonomik kültür, sağlık ve eğitim harcamaları gibi dolaylı aktörlere olan etkileri de incelenmiş ve kriz sürecine katılımı değerlendirilmiştir. Bu çerçevede birleşik bir model denemesi sunulmuştur. Bu modelde ağırlıklı olarak krizlerin oluşumunda küresel dışsal aktörlerin rolleri sorgulanmıştır.

Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan krizler bu görüşler doğrultusunda ve model çerçevesinde incelenmiştir. Türkiye küresel finansal krizlerle ekonomisini dışa açtığı ve serbestleştirdiği kısaca küreselleşme sürecine uyum sağlamaya çalıştığı 1980 sonrasında tanışmıştır. Son yaşanan iki kriz nedeniyle artık Türkiye'de IMF'nin uygulattığı istikrar programlarının, ülkeye istikrar mı istikrarsızlık mı getirdiği sorgulamaya başlamıştır.

Türkiye de dahil olmak üzere tek tip IMF programlarını uygulayan ülkelerde bu programların başarısızlıkla sonuçlandığı görülmüştür. Bu başarısızlık kendini finansal kriz şeklinde göstermekte ve ülkelere faturası çok ağır olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin şu an için IMF'siz veya IMF olmadan tek başına istikrar programı uygulama olasılığı gerçekçi bir düşünce değildir. Ancak bunu yaparken küreselleşmenin içinde barındırdığı finansal krizler gibi tehlikeleri de göz önüne almalıdır.

Türkiye'nin Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri bazı söylemlere göre sadece Türkiye'nin istikrar programının hedeflerini yakalayamaması sonucunda ülkeden sermaye çıkışı yaşanması ile gerçekleşmiştir. Oysa ki krizin asıl çıkış nedeni IMF'nin uygulattığı istikrar programının zayıf yönleridir. Türkiye ekonomisinde yaşanan bu iki bunalım son birkaç yılda oluşmuş bir olgu değildir. İstikrar programının tam olarak uygulanamamasından yada teknik hatalardan dolayı değil, 1980 yılından itibaren uygulanmakta olan ekonominin dengelerini denetimden uzak ve tamamen piyasa güçlerine bırakan neo-liberal iktisat politikasının bir sonucudur. Dolayısıyla neo-liberal iktisat politikasını tüm dünyaya yayan ve Türkiye'ye de uygulatan dışsal aktörlerin krizdeki sorumluluğu büyüktür. 2000 yılında uygulanmaya başlanan ve finansal krizle sonuçlanan Enflasyonu Düşürme Programı yukarıda bahsedilen tüm özelliklere sahiptir. Bu program Merkez Bankası'nın etkili bir para politikası uygulama yeteneğini sınırlandırmış ve piyasadaki likidite oluşturma mekanizmasını uluslararası sermaye akımlarının girişine bağlamıştır. Bu program çerçevesinde uluslararası sermaye akımlarını hiçbir şekilde denetlemeyeceğini belirten Merkez Bankası, ulusal piyasaların uluslararası sermaye hareketlerinin spekülative davranışları karşısında savunmasız kalmasına yol açmıştır. Burada hatırlatmak gerekir ki bu gelişmeler IMF'nin görüşleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye'deki krizler programın eksik veya yanlış uygulanmasından değil, piyasaların tamamen denetimden uzak yapısı içinde aksaklıkları bulunan programın bire bir uygulanmasından kaynaklanmıştır. Krizlerin ortaya çıkmasında Türkiye'nin makro ekonomik göstergelerinde yaşanan bozulmalar etkili olsa da, bu göstergelerin kötüleşmesinin sorumlusu IMF ve uygulattığı istikrar programıdır. Krizlerin oluşumunda dışsal aktörlerin belirleyici rolü ve etkisi büyüktür.

Türkiye'nin küresel ekonomiye uyum sağlama çabalarının maliyeti, küreselleşmenin faydalarını gölgede bırakmıştır. Bunun en önemli sebebi Türkiye'nin ekonomik liberalleşme sürecinde bazı alanlarda aşırı bir serbestleşme uygularken, kamu ekonomisi ve devletin yeniden yapılandırılması alanlarında yeterince çaba göstermemesidir. Türkiye dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecini kendi makro ekonomik dengelerini gözeterek gerçekleştirmeli, küreselleşmenin getirdiği fırsatların yanında içinde barındırdığı tehlikeleri de göz önüne alarak dikkatli karar vermelidir. Diğer bir deyişle Türkiye dünya ekonomisi ile bütünleşmek için kendi ekonomik dengesini koruyacak uzun dönemli bir strateji oluşturmalıdır. Ayrıca Türkiye'nin yeni krizlerle karşılaşmaması için siyasi ve ekonomik istikrarı birlikte sağlaması şarttır. Bunlara ek olarak Türkiye'de uygulanacak olan istikrar programlarının başarılı olabilmesi için bu programların ekonomik içeriklerinin güçlü olmasının yanında, programlara tüm sosyal kesimlerin desteği sağlanmalıdır.

Sonuç olarak IMF ve dolayısıyla gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye'yi kendi istekleri doğrultusunda değiştirmeye çalışmaktadır. Bu doğrultu kendi çıkarlarına hizmet eden yeni dünya düzeni yani küreselleşmedir. Fakat Türkiye küreselleşme sürecinde önemli sorunlar yaşamaktadır. Küreselleşme, Türkiye'nin var olan sorunlarını şiddetlendiren ve yeni sorunlar yaratan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye elbette küreselleşme sürecine uyum sağlayacaktır çünkü tüm dünya bu yönde değişmektedir. Ancak bunu yaparken Türkiye, kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutmalı, korumalı ve bu çerçevede küreselleşme sürecine içsel yapısını göz önünde bulundurarak uyum sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE MAKALELER

ACAR Mustafa, “Müzmin Krizler Toplumunun Ekonomi Politığı”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

AKGÖNÜL Hüseyin ve MASCA Mahmut, “Heterodoks İstikrar Programları”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, Eskişehir, Haziran 2001.

AKMAN M. Sait, “Avrupa Birliği’ne Üyelikte Kopenhag Kriterleri Açısından Türkiye Ekonomisinin Durumu ve Ekonomik Krizin Etkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

AKTAN Çoşkun Can ve ŞEN Hüseyin, “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

AKTEL Mehmet, **Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

AKTÜRK İsmail ve GÜRAN Nevzat, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, Tuğra Ofset, 5. Baskı, Isparta, 2001.

ALLEN Franklin ve GALE Douglas, “Bubbles, Crises, And Policy”, **Oxford Review Of Economic Policy**, Volume 15, No: 3.

ALP Ali, “Bankacılık Krizleri ve Krizlere karşı Politika Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

AMIN Samir, **Dönüşüm Halindeki Dünya Sistemi**, Cantekin Mat. Yay. Tic. Ltd. Şti., Çev: Fikret BAŞKAYA, Ankara, 2000.

AMIN Samir, **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**, Çev. Vasıf ERENUS, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

AYKAÇ Burhan, “Kamu Yönetiminde Kriz ve Kriz Yönetimi”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, Ankara, Güz 2001.

BAŞAR Mehmet ve ÇOŞKUN Metin, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlere Yol Açan Faktörler (Asya Krizleri ve Türkiye’ye İlişkin Bir Değerlendirme)”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, Eskişehir, Haziran 2001.

BAŞKAYA Fikret, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.

BAŞKAYA Fikret, **Küreselleşme mi ? Emperyalizm mi ? Piyasacı Efsanenin Çöküşü**, Ütopya Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2003.

BAŞKAYA Fikret, **Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme**, Öteki Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1997.

BATRA Ravi, **Kriz 1990**, Çev: Oya Argun ÇAKIR, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988.

BİRGİLİ Erhan, DEMİR Hasan, TUNAHAN Hakan, “Finansal Krizlerde Bulaşma Etkisi: Türkiye ve Rusya Hisse Senedi Piyasaları Örneği”, 6. Türkiye Finans Eğitim Sempozyumu, Yayınlanmamış Notlar.

BORATAV Korkut, “Yabancı sermaye Girişlerinin Ayrıştırılması ve Sıcak Para: Tanımlar, Yöntemler, Bazı Bulgular”, Der. Ahmet Haşim KÖSE, Fikret ŞENSES, Erinç YELDAN, **İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Borsa Market Haftalık Yatırım Dergisi, 25 Şubat-3 Mart 2001, Sayı 173.

CANKAY Lale, Ekonomik Kriz ve Krizi Önleyici Politikalar, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, İzmir, 1995.

ÇELEBİ A. Kemal, **Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Emek Matbaacılık Sanayi ve Ticaret LTD.ŞTİ., Manisa, 1998.

ÇOLAK Ömer Faruk ve YİĞİDİM Aslan, **Türk Bankacılık Sektöründe Kriz**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

ÇOLAK Ömer Faruk., ARDOR Hakan N., TUNÇAY Mengü, “Finansal Kriz ve Bankalar: Türkiye’de 2000 ve 2001 Krizleri Örneği”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

ÇOŞKUN M. Necat, “Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, Ankara, Güz 2001.

DEVİRİM Fevzi, “Küreselleşen Krizler ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

DOĞUKANLI Hatice, **Uluslararası Finans**, Nobel Kitabevi, Adana, 2001.

DOMAÇ İlker ve PERIA Maria Soledad Martinez, “Banking Crises And Exchange Rate Regimes: Is There A Link ?”, **Journal Of International Economics**, Volume 61, Issue 1, October 2003.

DULUPÇU Murat Ali, “Küreselleşmede Marjinalleşen Ulusal Ekonomi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 4 (Güz), Isparta, Yıl 1999.

DULUPÇU Murat Ali, **Küresel Rekabet Gücü Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

ERDİNÇ Yaşar, “Kriz Dinamikleri ve Yapıcı Yıkım”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

ERDOĞAN Niyazi, “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve Bankacılık Sistemi”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

EREN Aslan ve SÜSLÜ Bora, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi” **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

EREN Ercan ve BİLDİRİCİ Melike, “Türkiye’de 1990 Sonrası İktisadi Krizlerin Siyasal ve İktisadi Nedenleri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

ERGİ Mustafa, “Dünya’da ve Türkiye’de Krizin Anatomisi”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

EROĞLU Ömer ve ALBENİ Mesut, **Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta, 2002.

ESEN Oğuz, “Türkiye’de Uygulanan IMF-Destekli Yapısal Programlar”, **Kriz ve IMF Politikaları**, Der. Ömer Faruk ÇOLAK, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002.

FINE Ben, “Birleşme ve Konsensus: İstikrar, Yoksulluk ve Büyümenin Politik Ekonomisi”, Der. Ahmet Haşim KÖSE, Fikret ŞENSES, Erinç YELDAN, **İktisat Üzerine yazılar II İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

GERNİ Cevat ve KUŞKAY S. Yılmaz, “Geçiş Ekonomilerinde Makroekonomik İstikrar ve Kriz Sonrası Türkiye İçin Dersler”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

GÜÇLÜ Sami ve AK Mehmet Zeki, “Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

GÜNAL Mehmet, “Krizler, IMF’nin Rolü ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

HIRST Paul ve THOMPSON Grahame, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev: Çağla ERDEM ve Elif YÜCEL, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

İNCEKARA Ahmet, “Küreselleşme Ekonomik Kriz ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

KARABIÇAK Mevlüt, “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, Isparta, 2002.

KARABIÇAK Mevlüt, “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2000.

KARABULUT Gökhan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri** Der Yayınları, İstanbul, 2002.

KARLUK S. Rıdvan, “Küresel Dünya’da Ekonomik Kriz”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

KAUFMAN George G., “Banking and Currency Crises and Systemic Risk: A Taxonomy and Review”, **Financial Markets, Institutions & Instruments**, Volume 9, No. 2, May 2000.

KAZGAN Gülten, **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1997.

KIGUEL Miguel A. ve LIVIATAN Nissan, “When do Heterodoks Stabilization Programs Work ? Lessons From Experience”, **The World Bank Research Observer**, Volume 7, No. 1, January 1992.

KİBRİTÇİOĞLU Aykut, ‘Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

KÖK Recep, “İktisadi Krizlerin Konjonktürel Analizi ve Türkiye Özeline İlişkin Bir Deneme”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

KRUGMAN Paul, **Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü**, Çev: Neşenur DOMİNİÇ, Literatür Yayınları, İstanbul, 2001.

ONGUN M. Tuba, “Türkiye’de Cari Açıklar ve Ekonomik Krizler”, Der. Ömer Faruk ÇOLAK, **Kriz ve IMF Politikaları**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2002.

ORHAN Osman Z., **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

ÖÇAL Tezer ve ÇOLAK Ö. Faruk, **Finansal Sistem ve Bankalar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 1999.

ÖKSÜZ Suat, “Doğu Asya Mucizesi’nin Dünü ve Kriz’in Bugünü Türkiye İçin Bazı Çıkarsamalar”, **Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, İzmir, 2001.

ÖNDER İzzettin, “Ekonomik Kriz”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

ÖNDER Mehmet Fahrettin, **Türk Hukukunda Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunun Bankaları Denetimi ve Hukuki Sonuçları**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2002.

ÖZBİLEN Şevki, “Türkiye’de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reformu”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

ÖZGÜVEN Ali, “İktisadi Krizler”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

ÖZGÜVEN Ali, **İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teoriler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001.

ÖZGÜVEN Ali, **İktisat Bilimine Giriş**, 6. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991.

PAÇACI Cihan, “Krizler ve Türk Bankacılık Sektörü”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Yıl 7, Sayı 41, Ankara, Eylül-Ekim 2001.

PARASIZ İlker, “Washington Konsensüsü, Krizler, Ayak Sürümleri ve Sonuçları”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

PARASIZ İlker, **Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999.

PARASIZ M. İlker, **Kriz Ekonomisi Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995.

RODOPLU Hakan, “Hayekci Yaklaşımın İktisadı Boyutu: Konjonktür ve Kriz Teorisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Yıl:1996, Sayı:1, Isparta.

ROSENGREN Eric S. ve JORDAN John S., “Building An Infrastructure For Financial Stability: An Overview”, **Federal Reserve Bank Of Boston Conference Series**, No. 44, June 2000.

SACHS Jeffrey D., “Twentieth-Century Political Economy: A Brief History Of Global Capitalism”, **Oxford Review Of Economic Policy**, Volume 15, No. 4.

SANTOS Joao A. C., “Banking Capital Regulation in Contemporary Banking Theory: A Review of the Literature”, **Financial Markets, Institutions & Instruments**, Volume 10, No. 2, May 2001.

SARAÇOĞLU Bedriye, “Küresel Krizler ve Türkiye İhracatının Geleceği”, **İGEME**, Yıl 3, Sayı 10, Ajans-Türk Basın ve Basım A.Ş., İstanbul, Nisan-Haziran 1999.

SAVAŞ Vural F., **Anayasal İktisat**, Avcıol Basım-Yayın, 3. Baskı, İstanbul, 1997.

SERİN Vildan ve BASTI Eyup, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Görülen Finansal Krizlere Getirilen Teorik Açıklamalar ve Türkiye Örneği”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

SEYİDOĞLU Halil, **Uluslar arası Finans**, Güzem Can Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2003.

SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, Geliştirilmiş 14. Baskı, İstanbul, 2001.

SOYAK Alkan ve BAHÇEKAPILI Cengiz, “İktisadi Krizler-IMF Politikaları İlişkisi ve Finance And Development Dergisindeki Yansımaları”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl 13, Sayı 144, 1998.

STIGLITZ Joseph E., “Globalization and growth in emerging markets and the New Economy”, **Journal of Policy Modeling**, Volume 25, Issue 5, July 2003.

STIGLITZ Joseph E., **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev: Arzu TAŞÇIOĞLU ve Deniz VURAL, Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti., İstanbul, 2002.

ŞAMILOĞLU Famil, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Finansal Kaynak Sorunu**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2002.

ŞENSES Fikret, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

TEMİN Peter, “Globalization”, **Oxford Review Of Economic Policy**, Volume 15, No. 4.

THRIFT Nigel, “Forum: Perspectives On New Political Economy, ‘Chasing Capitalism’ ”, **New Political Economy**, Volume 6, No. 3, 2001.

TOPRAK Metin, “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2001.

TORUNO Mayo, “The Rhetoric And Economics Of Neoliberalism”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Özel Sayısı**, Ankara, 2002.

TUNCA Zafer ve KARABULUT Gökhan, “Küreselleşme Kriz ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık, 2001.

TUTAR Hasan, **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, Hayat Yayıncılık, İletişim Eğitim Hizmetleri ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul, 2000.

Türkiye Ekonomisi Bülteni, Sayı 12, Aralık 2000.

ULUGAY Osman, **Küreselleşme Korkusu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001.

ÜLGEN Gülten, “Merkantilizm’den Liberalizm’e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, İstanbul, 2000.

ÜNSAL Erdal M., **Mikro İktisat**, Kutsan Ofset Matbaacılık, 2. Baskı, Ankara, 1998.

WALKER John L., “Building The Legal And Regulatory Framework”, Building An Infrastructure For Financial Stability, Editors: Eric S. ROSENGREN ve John S. JORDAN, **Federal Reserve Bank Of Boston Conference Series**, No. 44, June 2000.

WOOD Geoffrey, “Great Crashes In History: Have They Lessons For Today?”, **Oxford Review Of Economic Policy**, Volume 15, No. 3.

YAY Gülsün Gürkan, “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl 7, Sayı 42, Ankara, Kasım-Aralık 2002.

YAY Turan, YAY Gülsün Gürkan, YILMAZ Ensar, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2001-47.

YELDAN Erinç, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002.

YILMAZ Şiir, “Liberal İktisat Öğretisi, Kriz ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, Ankara, Kış 2001.

INTERNET KAYNAKLARI

ACAR Mustafa, “Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?”, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi25-26/252603.htm>, 31.10.2003

AGENOR Pierre-Richard, BHANDARI Jagdeep S., FLOOD Robert P., “Speculative Attacks and Models of Balance of Payments Crises”, **IMF Staff Papers**, Volume 39, No. 2, June 1992. <http://www1.worldbank.org/wbiiep/macro-program/agenor/pdfs/balofpmt1.pdf>, 13.11.2003

AKDİŞ Muhammet, “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerine Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003

AKYÜZ Yılmaz ve BORATAV Korkut, “The Making of the Turkish Financial Crisis”, *World Development*, Volume 31, Issue 9, September 2003, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&aset=W-WA-A-A-AUUA-UUA-AUZEUAUUA-AAABBDEAC-CZAW-U&_rdoc=167&fmt=full&udi=B6VC6-49202J6-2&_coverDate=09%2F30%2F2003&_cdi=5946&_orig=search&_st=13&_sort=d&view=c&_acct=C000041639&_version=1&_urlVersion=0&_userid=746176&md5=af38d6f872140c11e5bb402f79566188, 20.11.2003

ALPER C.Emre ve ÖNİŞ Ziya, “Emerging Market Crises and The IMF: Rethinking The Role Of The IMF in The Light Of Turkey’s 2000-2001 Financial Crises”, <http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-02-03.pdf>, 04.11.2003

ALPER C. Emre ve ÖNİŞ Ziya, “Financial Globalization, the Democratic Deficit and Recurrent Crises in Emerging Markets: The Turkish Experience in the Aftermath of Capital Account Liberalization”, July 2001, <http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-01-14.pdf>, 07.10.2003

ALPER C. Emre ve ONIŞ Ziya, “The Turkish Banking System, Financial Crises and the IMF in the Age of Capital Account Liberalization: A Political Economy Perspective”, <http://home.ku.edu.tr/~zonis/summer2003/bank.PDF>, 04.12.2003

ALPER C. Emre ve SAĞLAM İsmail, “The Transmission Of A Sudden Capital Outflow: Evidence From Turkey”, <http://www.econ.boun.edu.tr/papers/pdf/wp-01-09.pdf>, 21.12.2003

ALTINKEMER Melike, “Problems With Stabilization Programs And An Outline For A Turkish Stabilization”,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/teblig/96/9624.html>, 21.11.2003

AYDIN M. Kemal, “Neoliberal Dalga ya da Küreselleşme”,
<http://www.bilgi.8k.com/2000/aydin.pdf>, 19.11.2003

BALKAN Erol, BİÇER F. Gül, YELDAN Erinç, “Patterns Of Financial Capital Flows And Accumulation In The Post-1990 Turkish Economy”,
<http://www.networkideas.org/feathm/oct2002/Balkan.pdf>, 07.10.2003

BARRO Robert J. ve LEE Jong-Wha, “IMF Programs: Who Is Chosen And What Are The Effects?”,
http://www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldanbs/Yazilar_Diger/BarroIMF2002.pdf,
21.11.2003

BAŞOĞLU Ufuk, “Krizlerin Öngörülmesinde Sinyal Yaklaşımı”,
<http://iktisat.uludağ.edu.tr/dergi/9/05-ufuk/ufuk/.htm>, 10.04.2001

BAŞTÜRK Şenol, “Bir Olgu Olarak Küreselleşme: Sorunlar ve Bir Çözüm Önerisi; Küresel Yönetişim”, <http://www.isguc.org/senol1.htm>, 19.11.2003

BAYRAKTUTAN Yusuf, “Küreselleşme, Kriz ve IMF”, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/1dsayi19/1903.htm>, 21.11.2003

BORATAV Korkut, “2000/2001 Krizinde Sermaye Hareketleri”,
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldanbs/Yazilar_Uye/Boratav_agu01, 21.11.2003

BORATAV Korkut, “Finansal Kriz IMF’nin Eseridir”,
http://www.bilkent.edu.tr/%/Eyeldanbs/Yazilar_Uye/Boratav_IMF.html,
20.11.2003

BORDO Michael D.ve FLANDREAU Marc, “Core, Periphery, Exchange Rate Regimes, and Globalization”, <http://www.nber.org/books/global/bordo-flandreau4-1-02.pdf>, 07.10.2003

BOZKURT Veysel, “Küreselleşme Kavram Gelişim ve Yaklaşımlar”,
<http://www.isguc.org/vbozkurt1.htm>, 19.11.2003

BURFISHER Jim ve LAWTON Ryan, “The Pros and Cons of Fixed Exchange Rate Regimes”, <http://www.colorado.edu/Economics/courses/boileau/4999/rates.pdf>,
09.12.2003

CHAROENSEANG June ve MANAKIT Pornkamol, “Financial crisis and restructuring in Thailand”, *Journal of Asian Economics*, Volume 13, Issue 5, September-October 2002,
http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=A-WA-A-VUA-MsSAYWA-UUW-AUVWBCEVZZ-CBDZBZCDV-VUA-U&_rdoc=30&10.10.2010, 10.01.2003

ÇELEBİ Esat, “İkibinbir Yılında Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü”,
http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_4/m00049.pdf, 21.11.2003

ÇELİK Hüseyin, “Ekonomik Kriz Nasıl Geldi ve Nasıl Geçmedi?”,
<http://www.huseyincelik.net/koseyazilari/EKO.KR%C4%BOZ%20NASIL%20GELD%C4%BO.doc>, 09.12.2003

ÇİMENOĞLU Ahmet ve YENTÜRK Nurhan, “Impacts Of International Capital Inflows On The Turkish Economy”,
http://www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldanbs/Yazilar_Uye/YentürkCimenEkim02.doc, 21.11.2003

ÇULHA ZABCI Filiz, “Dünya Bankası’nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim”, <http://www.politics.ankara.edu.tr/html/eng/review/57-iii/5730107.pdf> , 19.11.2003

DISYATAT Piti, “Currency Crisis And The Real Economy: The Role Of Banks”, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=A-WA-A-AUUU-MSAYWW-UUA-AUVADZZZYD-CWYCVWWWD-BEBZ-U&_rdoc10.10.2010, 03.01.2003

DURUSOY Serap, “Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri”, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/finans.htm>, 10.01.2003

EĞİLMEZ Mahfi, “IMF ve Türkiye (2002)”, http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_8.htm, 21.11.2003

EĞİLMEZ Mahfi, “Global Kriz Ve Türkiye’ye Etkileri”, http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_2.htm, 21.11.2003

EICHENGREEN Barry, “Crisis Prevention and Management: Any New Lessons from Argentina and Turkey?”, http://www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldanbs/Yazilar_Diger/Eichengreen2001.pdf, 21.11.2003

GERMAIN Randall D., “Reforming The International Financial Architecture: The New Political Agenda” http://www.library.utoronto.ca/g7/scholar/germain2001/Germain_G20.pdf, 07.10.2003

GÜLOĞLU Bülent, “İstikrar Programından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri)”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/bulent1.pdf>, 09.12.2003

HONOGAN Patrick ve KLINGEBIEL Daniela “The Fiscal Cost Implications Of An Accomodating Approach To Banking Crises”, **Journel Of Banking & Finance**,

http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=A-WA-A-AUUU-MSAYWW-UUA-AUVADZZZYD-CWYCVWWWD-BEBZ-U&_rdoc10.10.2010, 03.01.2003

<http://www.activefinans.com/activeline/sayi18/birincifaaliyet.html>, 28.02.2003

<http://www.basakekonomi.com.tr/arsiv/sistem.html>, 19.11.2003

<http://www.basakekonomi.com.tr/kriz%20ve%20bankacilik.htm>, 04.12.2003

<http://www.belgenet.com/eko/21subat01.html>, 09.12.2003

http://www.belgenet.com/eko/22subat01_11.html, 08.12.2003

<http://www.bilkent.edu.tr/..yeldane/TEZ-is-soylesi.htm>, 10.01.2003

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekim2002/akdis.htm>, 14.01.2003

<http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/kriz/blm2.htm> 20.11.2003

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticihracat00.htm>, 12.11.2003

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticithalat00.htm>, 11.12.2003

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ticaret/trk00/dsticTRekoweb00.htm>,
12.12.2003

http://www.mahfigilmez.nom.tr/kose_1.htm, 13.11.2003

http://www.mfa.gov.tr/turkce/grube/ues_10/yenisaglik.htm, 17.12.2003

http://www.ntvmsnbc.com/modules/interactive/kenan_mortan/kenan_mortan.doc, 14.03.2003

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/1985-2003_gerceklesenler.htm,
17.12.2003

<http://www.orsa.com.tr/mcont.html>. 27.10.2002

<http://politics.ankara.edu.tr/%7Ekibritci/ytd-kibritcioglu.pdf>. 14.01.2003

<http://www.tbb.gen.tr/turkce/ekonomi/ozellestirme.html>, 17.12.2003

İLERİ Yusuf, “Küresel Politikaların Ulusal Ekonomi ve Vergilere Etkisi”,

<http://www.maliyeokulu.org/yusuf/yazi2.htm>, 17.12.2003

İNAN E. Alpan, “Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme”, Bankacılar Dergisi, Sayı: 41, 2002. <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi41/kur-buyume.doc>, 21.11.2003

KADIOĞLU Ferya, KOTAN Zelal, ŞAHİNBEYOĞLU Gülbin, “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”, <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf>, 21.11.2003

KAMINSKY Graciela L., “The Center And The Periphery: The Globalization Of Financial Turmuoil”, <http://www.imf.org/external/np/res/seminars/2003/global/pdf/kamre.pdf>, 07.10.2003

KAMINSKY Graciela L. ve REINHART Carmen M., “The Twin Crises: The Cause of Banking and Balance-of-Payments Problems”, *American Economic Review*, November 9, 1998, s. 1, 2.

<http://www.puaf.umd.edu/faculty/papers/reinhart/bank3.pdf>, 14.11.2003

KARABIYIK Lale, “Kitlerin Özelleştirilmesi ve Sermaye Piyasasındaki Rolü”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/8/lale/lale2.htm>, 17.12.2003

KARAMUSTAFA Osman ve KÜÇÜKKALE Yakup, “Türkiye’de Kriz Döneminde Kur-Faiz-Borsa İlişkilerinin Dinamik Analizi”, <http://www.yakupkucukkale.com/studies/karamustafa01.pdf>, 21.11.2003

KELLNER Douglas, “Globalization, Technopolitics And Revolutions”,
<http://mimoza.marmara.edu.tr/%7Esoyak/Globalization%20and%20technopolitics1.htm>, 19.11.2003

KIRKPATRICK Colin ve TENNANT David, “Responding To Financial Crisis: The Case Of Jamaica”, **World Development**, Volume 30, Issue 11, November 2002.
http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_aset=A-WA-A-VUA-MsSAYWA-UUW-AUVWBCEVZZ-CBDZBZCDV-VUA-U&_rdoc=19&10.10.2010, 10.01.2003

KRUGER Anne O., “IMF Stabilization Programs”,
<http://www.nber.org/~confer/2000/wisef00/kruger.pdf>, 17.11.2003

LAU Lawrence J., “Economic Globalization and the Information Technology Revolution”,<http://mimoza.marmara.edu.tr/%7Esoyak/globalization%20and%20internet%20revolution.pdf> 19.11.2003

MALKOÇ Savaş, “Cumhuriyetin 75. Yılında Dünya Ekonomik Krizlerinin Türkiye’ye Yansımaları ve Güncel Bir Örnek: Rusya Krizi”,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim98/dunyaeko.htm>,
11.11.2002

Managing Economic Crises and Natural Disasters”,
<http://www.worldbank.org/poverty/wdrpoverty/drafts/chapter6.pdf>, 14.11.200

ODYAKMAZ Necmi, “Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme ve Kalkınma”,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem2000/bilgi.htm>, 19.11.2003

ONGUN M. Tuba, “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”,
<http://www.dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/3201.pdf>, 21.11.2003

ÖNİŞ Ziya ve AYSAN Ahmet Faruk, “Neoliberal Globalization, The Nation State And Financial Crises In The Semi-Periphery: A Comparative Analysis”,
<http://home.ku.edu.tr/~zoinis/onis&aysan&makale.PDF>. 07.10.2003

ÖNİŞ Ziya, “Argentine Crisis, IMF And The Limits Of Neo-Liberal Globalization: A Comparative View from Turkey”,
<http://home.ku.edu.tr/zonis/THELIMITSOFNEO.PDF>, 07.10.2003

ÖNİŞ Ziya, “Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF’ye Karşılaştırmalı Bir Bakış”,

<http://home.ku.edu.tr/~zonis/fall02/neoliberalsinirPDF.pdf>, 12.11.2003

SEYİDOĞLU Halil, “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, İstanbul, 2003,

http://www1.dou.u.tr/dogustru/journal/cilt_4_sayi_2/M00091.pdf, 21.11.2003

SEYREK İsmail, “Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi”,
<http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/4212.pdf>, 31.10.2003

SOMÇAĞ Selim, “Türkiye’nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları”,

http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Diger/somcagAgu02.doc,
21.11.2003

ŞAHİN Mehmet, “Washington Konsensusu’dan Yeni Washington Konsensusu’na: IMF ve Dünya Bankası Değişiyor mu?”,

<http://www.ir.metu.edu.tr/conf2002/papers/sahin1.pdf>, 12.11.2003

TALAY Mehmet Berk, “Uluslararası Finans Kuruluşlarının Kısa Tarihçeleri ve ‘Dönüşüm’ Öncesi Uygulamaları”,

http://www.ceterisparibus.net/arsiv/b_talay.pdf, 19.11.2003

TALAY Burçak ve ERDÖNMEZ Pelin Ataman, “Küresel Krizlere Yeni

Yaklaşımlar”, <http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/kuresel.doc>, 19.11.2003

TÜREL Oktar, “Özelleştirme Üzerine Notlar”,

http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum11Agu_Tu rel.doc, 18.12.2003

“Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler”,

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDREGI/temmuz2003/sermaye%20hareketleri.htm>, 21.11.2003

UYGUR Ercan, “Türkiye’nin Yürürlüğe Koyduğu İstikrar Programlarının Başarısında Yabancı Sermaye Girişlerinin Yeri ve Önemi”,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyururkoyd.doc>,
21.11.2003

UYGUR Ercan, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”,
Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No: 2001/1,
<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf>, 09.12.2003

WALLERSTEIN Immanuel, “The So-called Asian Crisis: Geopolitics in the Longue Duree”, **<http://fbc.binghamton.edu/iwasncrs.htm>**, 11.11.2003

YELDAN Erinç, “On The IMF-Directed Dısınflation Program In Turkey: A Program For Stabilization and Austerity Or A Recipe For Impoverishment and Financial Chaos ?”,
http://www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldanbs/Yazilar_Uye/yeldanekim01.pdf,
21.11.2003

ZENCİRKIRAN Memet, “Küresel Sorunlar Sarmalı”,
http://www.isguc/arc_view.php?ex=81, 16.12.2003